

ԳԳ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ASSOCIATION OF JUDGES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

**ՀԱՆՁՆՄԱՆ (ԷՔՍՏՐԱԴԻՉԻԱՅԻ)
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

(ԳԻՏԱԳՈՐԹՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆ)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ**

**ՀԱՆՁՆՄԱՆ (ԷՔՍՏՐԱԴԻՑԻԱՅԻ)
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

(գիտագործնական վերլուծություն)

ԵՐԵՎԱՆ 2016

UNHCR

United Nations High Commissioner for Refugees
Haut Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés

ՀԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆ
MISSION ARMENIA NGO

**Աշխատանքը պատրաստվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության
փախստականների գերագույն հանձնակատարի (ՄԱԿ ՓԳՀ)
«ՀՀ-ում ապաստանի տրամադրման համակարգի որակի բարելավում.
Դատական համակարգում ներգրավվածության ռազմավարություն»
ծրագրի և «Առաքելություն Հայաստան» բարեգործական հասարակական
կազմակերպության հետ համագործակցության շրջանակներում**

ՀՏԴ 340(479.25)

ԳՄԴ 67(23)

Ա 858

Տպագրվում է ՀՀ դատավորների միության խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրությամբ՝

ՀՐԱՉԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ

ՀՀ դատավորների միության նախագահ, Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ասյանի դատարանի նախագահ,

ՎԱՅԵ ԵՆԳԻՔԱՐՅԱՆԻ

ՀՀ դատավորների միության գործադիր սնօրեն, ԵՊՀ դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Հեղինակային խումբ՝

ՎԱՅԵ ԵՆԳԻՔԱՐՅԱՆ, ՆԵՐՍԻՍ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, ՏԱԹԵՎԻԿ ՂԱՐԻՔՅԱՆ, ՍԻՐՈ ԱՍԻՐԿԱՆՅԱՆ

Ա858 Հանձնման (էքստրադիցիայի) ինստիտուտի միջազգային իրավական և ներպետական հիմնախնդիրները: Գիտագործնական վերլուծություն/ *Հեղ. խումբ. Խմբ.՝ Հ. Սարգսյանի և Վ. Ենգիքարյանի, - Երևան: ՀՀ դատավորների միություն, 2016. 220 էջ:*

Սույն աշխատանքը նվիրված է հանձնման ինստիտուտի իրավական, տեսական և գործնական հիմնահարցերին: Աշխատանքում վերլուծվել են թեմային վերաբերող տեսական տարբեր դրույթներ ու մոտեցումներ, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան այնպիսի հիմնարար ինստիտուտների վերաբերյալ, որոնք իրենց ամբողջության մեջ կանխորոշում են հանձնման ինստիտուտի էությունն ու առանձնահատկությունները:

Աշխատանքի նպատակն է աջակցել դատավորներին, դատական ծառայողներին, ինչպես նաև իրավակիրառ գործունեություն իրականացնող մյուս մարմիններին ու կազմակերպություններին ծանոթանալու հանձնման ինստիտուտի առավել հրատապ հիմնախնդիրներին:

Աշխատանքը կարող է օգտակար լինել նաև քաղաքացիների, իրավաբանական բուհերի ուսանողների և իրավունքի բնագավառում գիտական հետազոտություններ կատարող անձանց, ինչպես նաև փախստականների ու ապաստան հայցող անձանց համար:

ՀՏԴ 340(479.25)

ԳՄԴ 67(23)

ISBN 978-9939-50-200-7

© ՀՀ դատավորների միություն, 2016

© Հեղինակային խումբ, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ6

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ 1. ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ.....8

- § 1. Պետությունների համագործակցությունը
հանցավորության դեմ պայքարում. կոնվենցիոն
և ինստիտուցիոնալ համագործակցություն.....8
- § 2. Հանձնման ինստիտուտի պատմությունը և
ներկա զարգացումները..... 15
- § 3. Հանձնման ինստիտուտի իրավական հիմքերը.....25

ԳԼՈՒԽ 2. ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ
ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ51

- § 1. Հանցագործների հանձնման բնագավառում
պետությունների միջազգային-իրավական
պարտավորությունների ընդհանուր նկարագիրը.....51
- § 2. Հանձնման բնագավառում Հայաստանի Հանրապետության
ներպետական օրենսդրական համակարգը.....60
- § 3. Հանձնման հիմքերը76
- § 4. Հանձնման ենթակա անձանց դատավարական
երաշխիքներն ու դրանց ապահովումը95

ՀԱՏՈՒԿ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ 3. ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ԵՎ ԱՊԱՍՏԱՆ ՀԱՅՑՈՂՆԵՐԸ	119
§ 1. Հիմնական հասկացությունները	119
§ 2. Հանձնման խնդրանքին ընթացք տալը, երբ այն վերաբերում է ՀՀ-ում ապաստան հայցողին	121
§ 3. Չվերադարձելիության սկզբունքը.....	127
§ 4. Փախստականի կարգավիճակ ստացած անձ.....	135
§ 5. Հանձնման մերժումը քաղաքական ապաստան ստանալու հիմքով.....	137

ԳԼՈՒԽ 4. ՀԱՆՁՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ

ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻԵԴ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ

ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ	139
§ 1. Երկակի հանցավորության հիմնախնդիրը	139
§ 2. Մահապատժի հիմնախնդիրը	148
§ 3. Խոչտանգման հիմնահարցերը.....	160
§ 4. Խտրականության հիմնահարցերը	182
§ 5. Non bis in idem հիմնարար սկզբունքի կիրառման հիմնախնդիրը.....	195

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՀԱՆՁՆՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ

ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	207
---	-----

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ժամանակակից աշխարհում հանցավորությունը՝ որպես բացասական սոցիալական երևույթ, առավել համընդհանուր բնույթ է ձեռք բերել և այդպիսի պայմաններում հանցավորության դեմ պայքարում առանձնահատուկ կարևորություն է ստացել պետությունների համագործակցությունը:

Հանձնումը հանցագործությունների դեմ պայքարում պետությունների համագործակցության հնագույն ձևերից է: Հանցանք կատարած անձանց հանձնման խնդիրն իր ուրույն տեղն է ունեցել դեռևս վաղ ժամանակաշրջանում: Այս առումով աղբյուրներում պահպանված են հանձնման ծագման պատմությանը վերաբերող բազմաթիվ նյութեր:

Հանձման բնագավառում պետությունների համագործակցությունն առավել արդիական է ներկայումս, երբ աշխարհում ընթանում են ինտեգրացիոն գործընթացներ, առավել թափանցիկ են դարձել սահմանները, որոնք նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում հանցագործություն կատարած անձանց այլ երկրի տարածքում թաքնվելու համար: Ներկայումս ձևավորված հանձնման ինքնուրույն իրավական ինստիտուտն իր հերթին նպաստում է միջազգային իրավունքի զարգացմանը:

Հանցանք կատարած անձանց հանձնման խնդիրը կարգավորվում է ինչպես ներպետական օրենսդրությամբ, այնպես էլ միջազգային իրավունքի նորմերով: Բացի դրանից, հանձնմանը վերաբերող հարցերը կարգավորվում են պետությունների միջև կնքված երկկողմ պայմանագրերով, ինչպես նաև միջազգային իրավական այլ ակտերով: Այդ իսկ պատճառով հանցանք կատարած անձանց հանձնման բնագավառում ձևավորվել է միջազգային և ներպետական որոշակի պրակտիկա:

Սույն աշխատանքը նվիրված է հանձնման ինստիտուտի հիմնախնդիրների համալիր ուսումնասիրմանը: Աշխատանքը պատրաստվել է որոշակի տրամաբանական կառուցվածքով, որը բաղկացած է ընդհանուր և հատուկ մասերից:

Ընդհանուր մասում ներկայացված է նախ հանցավորության դեմ պայքարում հանձնման գործընթացի էությունը, ապա հանցագործների հանձնման և այդ գործընթացում նրանց իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցերը:

Հատուկ մասը նվիրված է հանձնման գործընթացի առանձնահատկություններին ու ապաստան հայցողների իրավական վիճակի առանձ-

նահատկություններին: Այստեղ ներկայացված է նաև ՄԻԵԴ նախադեպային պրակտիկան հանձնման ինստիտուտի իրավական առանձնահատկությունների կարգավորման համատեքստում:

Միաժամանակ աշխատանքում ներկայացված է ՀՀ-ում հանձնման ինստիտուտի կատարելագործման հեռանկարները, որոնք կոչված են բարելավելու ինչպես իրավաստեղծ, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկան Հայաստանի Հանրապետությունում:

Այսպիսով, ներկայացվող ձեռնարկն իր բնույթով յուրահատուկ է, քանի որ այն համակարգված ձևով ներկայացնում է հանձնման ինստիտուտի ինչպես միջազգային իրավական, այնպես էլ ներպետական իրավական կարգավորումների հիմնական դրույթներն ու մոտեցումները մարդու իրավունքների, ինչպես նաև փախստականների ու ապաստան հայցողների իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների ապահովման համատեքստում:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ 1.

ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹՅԱՆ ԴՐԱՆՈՐՈՒՄ

§ 1. Պետությունների համագործակցությունը հանցավորության դեմ պայքարում. կոնվենցիոն և ինստիտուցիոնալ համագործակցություն

Հանցավորության դեմ պայքարի հարցերը յուրաքանչյուր պետության ներքին օրենսդրության խնդիրներից են, սակայն սոցիալական և տնտեսական տարաբնույթ գործընթացների գլոբալիզացումն առաջ է բերում նաև հանցավորության գլոբալիզացում՝ դրան հաղորդելով կազմակերպված և անդրազգային բնույթի: Հանցավոր խմբերն առավել արագ են արձագանքում հաղորդակցության միջոցների զարգացմանը, սահմանային հսկողության և տեղափոխությունների ոյուրացմանը, քան որևէ երկրի այլ համակարգեր: Սա հատկապես վերաբերում է ահաբեկչության, ապօրինի միգրացիայի, թմրանյութերի առևտրի, «կեղտոտ» փողերի լվացման և այլ հանցավոր գործողություններին:

Անշուշտ, ստեղծված իրավիճակում հանցավորության գլոբալիզացման դեմ պայքարի հիմնախնդիրը չի կարող լուծվել ազգային-պետական սահմանափակ միջոցներով և մեթոդներով, ուստի դրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ միջազգային հանրությունը ձգտում է համախմբել հանցավորության դեմ պայքարին ուղղված ջանքերը:

Ինչպես հայտնի է պետությունների համագործակցության սկզբունքը *Jus cogens* նորմ է, միջազգային իրավունքի այն սկզբունքներից, որն ամրագրված է ՄԱԿ-ի կանոնադրության, Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին 1970թ. հռչակագրի և ԵԱՀԿ Եզրափակիչ 1975թ. ակտում:

Հանցավորության դեմ պայքարում պետությունների համագործակցությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, մասնավորապես.

- ♦ որոշակի հանցագործությունների հատուկ բնույթով, որն ուղնծգում է մի քանի կամ բազմաթիվ պետությունների շահերին կամ

վտանգ է ներկայացնում միջազգային հանրությանը;

- ♦ հանցավոր արարքների կանխարգելմանը և վերացմանն ուղղված ջանքերի համակարգման անհրաժեշտությամբ;
- ♦ քրեական գործերով իրավական օգնության ցուցաբերման անհրաժեշտությամբ¹:

Այսպիսով, հանցավորության դեմ պայքարում պետությունների համագործակցությունը զարգանում է երկու հիմնական ուղղություններով. միջազգային պայմանագրերի կնքման և միջազգային կազմակերպությունների շրջանակում համագործակցության միջոցով: Այստեղից էլ կարելի է առանձնացնել համագործակցության երկու հիմնական կոնվենցիոն և ինստիտուցիոնալ ձևերը: Կոնվենցիոն համագործակցությունն իրականացվում է բազմակողմ համընդհանուր, տարածաշրջանային և երկկողմ լոկալ համաձայնագրերի կնքման միջոցով:

Ինստիտուցիոնալ համագործակցությունն իրականացվում է այս կամ այն համաձայնագրին համապատասխան ստեղծված տարաբնույթ կոմիտեների և հանձնաժողովների, միջազգային կազմակերպությունների, օրինակ՝ ՄԱԿ-ի մասնագիտացած հաստատությունների, մասնավորապես ՄԱԿ-ի փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի, ինչպես նաև Ինտերպոլի կամ Եվրոպոլի շրջանակներում:

Միջազգային անվտանգության համընդգրկուն համակարգի ստեղծման գործընթացը որպես հիմնական բաղկացուցիչ մաս ենթադրում է հանցավորության դեմ պայքարում պետությունների համագործակցության հետագա զարգացում և կատարելագործում: Այն պարագայում, երբ միջազգային հարաբերությունների տարբեր ոլորտներում ինտեգրացիան դառնում է հիմնական ուղղվածություն, պետությունների միջազգային ընկերակցության ջանքերի միավորումը հանցավորության դեմ պայքարում անկասկած կարող է համարվել միջազգային փոխգործակցության առաջնահերթ ուղղություններից մեկը: Ժամանակակից միջազգային իրավունքում հարուստ փորձ է կուտակվել հանցագործությունների կանխարգելման և դրա դեմ արդյունավետ պայքարի միջազգային կառուցակարգերի ստեղծման բնագավառում, որն ունի արդյունավետ կիրառություն և ընդգրկում է ինչպես նորմատիվ-իրավական բազայի ստեղծումը, քրեական գործերով իրավական փոխօգնության տարատեսակ ձևերի իրականացումը, այնպես էլ երկկողմանի և բազմակողմ

1 Տե՛ս **Бекяшев К.А.** Международное публичное право, М., 2005, ст.597-560:

մակարդակներով, համընդհանուր և տարածաշրջանային միջազգային կազմակերպությունների շրջանակում համապատասխան աջակցության ցուցաբերումը¹:

Հանցավորությունը բնութագրող ժամանակակից միտումներն ակնհայտ վկայում են, որ մեկ, նույնիսկ մի քանի պետությունների ջանքերը բավարար չեն հանցավոր դրսևորումների դեմ լուրջ հակազդելու համար: Այնպիսի պայմաններում, երբ հանցավորությունը վերաճում է ազգային անվտանգության դեմ ուղղված սպառնալիքի, խոչընդոտելով պետության քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական զարգացմանը, անհրաժեշտ են համարժեք պատասխաններ, ընդ որում, առաջին հերթին անդրազգային հանցավոր խմբերի գլոբալ մարտահրավերներին²: Պատահական չէ, որ իրավաբանական գրականության մեջ նշվում է, որ համաշխարհային պատերազմներից և հնարավոր գլոբալ աղետներից հետո, անդրազգային և ազգային հանցավորությունը դարձել է ներկա ժամանակաշրջանի հիմնական սպառնալիքը³:

Պետությունները համագործակցության շրջանակներում լուծում են այնպիսի կարևոր խնդիրներ, ինչպիսիք են հանցագործությունների քրեականացումը, որոնք վտանգ են ներկայացնում մի քանի պետությունների համար, դրանց կանխարգելմանն ու վերացմանն ուղղված միջոցների համակարգումը, հանցագործությունների և հանցագործների նկատմամբ ընդդատության սահմանումը, քրեական գործերով իրավական օգնության ցուցաբերումը և հանձնումը⁴:

Միջազգային քրեական իրավունքի համակարգի հիմքը կազմում են ընդհանուր և հատուկ սկզբունքները: Նշված ճյուղի ընդհանուր սկզբունքներից են՝ ուժի և ուժի սպառնալիքի չկիրառման սկզբունքը, միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը, պետության ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքը, մարդու իրավունքների և

- 1 St'u **McLean D.** International Judicial Assistance.Oxford, 1992; Harris L.Murray C Mutual Assistance in Criminal Matters:International Cooperation in the Investigation and Prosecution of Crime.L., 2000:
- 2 St'u **Fijnaut C.** Transnational Crime and the role of the United Nations in its Containment through International Cooperation: A Challenge for the 21stCentury// Eur.J.Crime, Criminal L. Criminal Justice. 2000. Vol. 8 No 2, pp. 119-127:
- 3 St'u **Лунеев В. В.** Тенденции современной преступности и борьбы с ней в России.//ГиП.2004, № 1., ст. 5:
- 4 St'u **Игнатенко Г. В.** Международное сотрудничество в борьбе с преступностью. Свердловск, 1980. ст. 5-11; Курс международного права: В 7т. Т.6: Отрасли международного права/**Арцибасов И.Н., Лукашук И.И., Ашавский Б.М.** и др. М., 1992, ст. 186:

հիմնական ազատությունների հարգման սկզբունքը, համագործակցության սկզբունքը:

Միջազգային քրեական իրավունքի հատուկ սկզբունքներն ամրագրված են Միջազգային ռազմական տրիբունալի կանոնադրության (1945թ.), Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի (1948թ.), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագրի (1966թ.), «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (1950թ.) և այլ փաստաթղթերի դրույթներում:

Հատուկ սկզբունքները, ըստ ամրագրման աղբյուրների, դասակարգվում են երկու խմբի:

Առաջին խմբի շարքին դասվում են Միջազգային ռազմական տրիբունալի 1945թ. կանոնադրությամբ սահմանված հետևյալ սկզբունքները.

- ♦ ագրեսիվ պատերազմների արգելումը,
- ♦ միջազգային իրավունքի դեմ հանցագործությունների համար քրեական պատժի անխուսափելիությունը,
- ♦ միջազգային հանցագործություն կատարած անձի պաշտոնեական դիրքը չի ազատում նրան անհատական պատասխանատվությունից,
- ♦ եթե պետությունը չի սահմանում պատիժ այնպիսի գործողությունների համար, որոնք միջազգային իրավունքի համաձայն դասվում են մարդկության և խաղաղության դեմ ուղղված հանցագործությունների թվին, ապա դա չի հանդիսանում անձին միջազգային քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք,
- ♦ պատերազմական հանցագործների նկատմամբ վաղեմության ժամկետների չկիրառումը:

Հատուկ սկզբունքների երկրորդ խումբը կազմում են մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանությանն ուղղված փաստաթղթերում ամրագրված նորները:

Դրանք են.

- ♦ անմեղության կանխավարկածը,
- ♦ պատերազմի, ստրկության, խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի պրոպագանդայի արգելումը,
- ♦ պատժի անխուսափելիությունը,
- ♦ ցուցմունքներ տալուն և իր մեղքն ընդունելուն հարկադրելը,

- ♦ արդարադատության իրականացումը միայն դատարանի կողմից, դատական քննության հրապարակայնությունը, օրենքի և դատարանի առջև անձանց հավասարությունը,
- ♦ պաշտպանության, դատարանում անվճար թարգմանիչ ունենալու, դատավճիռը բողոքարկելու իրավունքը,
- ♦ ազատությունից զրկվածների մարդասիրական վերաբերմունքի և արժանապատվությունը հարգելու իրավունքը¹:

Տնտեսության վերափոխումը, շուկայական հարաբերություններին անցումը հետխորհրդային պետություններում հանգեցրին մի շարք բացասական գործընթացների: Դրանցում առավել վտանգավորը հասարակության մեջ և տնտեսական կյանքում որոշակի քրեաիրավական արարքների տարածվածությունն է, որի վառ դրսևորումն է տնտեսական, հատկապես բանկային ոլորտում հանցագործության աճը, նախևառաջ ֆինանսական խարդախություններ և հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված փողերի լվացումը և հանցավոր գործունեության այս տեսակի «միջազգայնացումը»:

Այս տեսակետից քրեական գործերով իրավական օգնության ցուցաբերման բնագավառում ԱՊՀ մասնակից պետությունների միջև միջազգային համագործակցության առանձնահատկությունն այն է, որ ոչ վաղ անցյալում դա իրականացվում էր առանձին պետության մեջ և ներքին օրենսդրության հիման վրա: Սակայն ներկայումս նորանկախ պետությունների պայմաններում նախկին իրավական կապերի պահպանումը հնարավոր է միայն միջպետական մակարդակով միջազգային իրավունքի հիման վրա:

Նախկին ԽՍՀՄ-ի տարածքում ինքնիշխան հանրապետությունների ստեղծումը, որոնք ձեռք բերեցին միջազգային իրավունքի լիիրավ սուբյեկտների կարգավիճակ, օբյեկտիվորեն միջազգային-իրավական համագործակցության նոր պայմանագրային-իրավական բազայի ստեղծման պահանջ առաջադրեց:

Ներկայումս այդ խնդիրն իրականացվում է միջազգային քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին բազմակողմ ու երկկողմ պայմանագրերի կնքման միջոցով: Այդ պայմանագրերի բնորոշ առանձնահատկություններից այն է, որ դրանք ամրագրում են Կողմերի իրավահավասարության սկզբունքն իրավական օգնության ցուցաբերման

1 Տե՛ս **Бекяшев К.А.** Международное публичное право, М., 2005, ст.597-560:

գործընթացում, ինչը խստագույնս համապատասխանում է միջազգային իրավունքի սկզբունքներին և նորմերին:

Միջազգային իրավունքի արդյունավետությունն էապես պայմանավորված է ներպետական օրենսդրության մեջ, նախևառաջ յուրաքանչյուր պետության հիմնական օրենքում, դրա սկզբունքների և նորմերի տրանսֆորմացիայի աստիճանով: Միջազգային իրավունքի նորմերի փաստացի կենսագործումը պետության տարածքում իրականացվում է ներպետական իրավունքի նորմերում դրանց տրանսֆորմացիայի միջոցով և սահմանվում է որպես միջազգային իրավունքի իմպլեմենտացիա¹:

Ազգային նորմատիվ իրավական ակտերը միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխանեցնելու նպատակով պետություններն ընդունում են ազգային օրենսդրական ակտեր օրենքների ձևով (օրենքներ, միջազգային պայմանագրերի վավերացման մասին ակտեր), որոնք վերարտադրում են միջազգային իրավունքի նորմերը կամ հռչակում են դրանց գործողությունը պետության տարածքում: Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրորեն ամրագրված է միջազգային և ազգային իրավունքի փոխհարաբերակցությունը: Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի «... Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային դաշմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեմքում կիրառվում են միջազգային դաշմանագրերի նորմերը»:

Համանման դրույթներ պարունակում են ԱՊՀ մասնակից պետությունների, ԱՄՆ և բազմաթիվ այլ եվրոպական պետությունների օրենքները:

Ներկայումս պետությունների մեծամասնությունն ընդունում է միջազգային հարաբերություններում միջազգային իրավունքի պրիմատը: Միջազգային իրավունքի գերակայությունն ազգային օրենսդրության նկատմամբ դյուրացնելու նպատակով ՍԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարը մշակել է գործողությունների պլան, որի հիմնական դրույթները հանգում են հետևյալին.

- ♦ աջակցություն բազմակողմ միջազգային պայմանագրերին մասնակցությամբ,
- ♦ անհրաժեշտ իմպլեմենտացիոն օրենսդրության մշակման հարցում պետություններին աջակցության ցուցաբերում,

1 Տե՛ս *Каламкрян Р.А., Мигачев Ю.И.* Международное право, М., 2005, ст. 12-13:

- ♦ դատավորների և պրակտիկ իրավաբանների վերապատրաստում (օրինակ, միջազգային իրավունքի վերաբերյալ դասընթացների ուսուցանման միջոցով),
- ♦ միջազգային իրավունքի կիրառմանը մասնակցող այլ անձանց վերապատրաստում,
- ♦ միջազգային կրթություն և միջազգային իրավունքի լուսաբանում¹:

Յազարանյակի հռչակագրում, որն ընդունվել է 2000 թվականի սեպտեմբերի 6-ից 8-ը Նյու-Յորքում կայացած հազարանյակի գագաթնաժողովում, ՄԱԿ-ի անդամ 191 պետություններ հայտարարել են «... իրավունքի գերակայության սկզբունքի հարգման ամրապնդման անհրաժեշտության մասին, ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական մակարդակով»²:

Ինչպես նշում է ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարն իր ամենամյա զեկուլյցներում, իրավունքի գերակայության հաստատման ուղղությամբ տարվող աշխատանքը համարվում է ՄԱԿ-ի գործունեության հիմնական ուղղությունը: Որպես հաստատում մատնանշվում է պետությունների կողմից ստանձնած պարտավորությունների անվերապահ կատարումը, բացառապես բարեխղճության, այսինքն՝ ոչ թե ձևականորեն, այլ միջազգային պայմանագրի տառին և ոգուն համապատասխան: Իրավունքի գերակայության հայեցակարգը բնավ վերջին ժամանակաշրջանի ձեռքբերում չէ: Միջազգային իրավունք այն ներթափանցել է Մեծ Բրիտանիայի ներպետական իրավունքից: Իրավունքի գերակայության հայեցակարգի հիմնադիրներից է Օքսֆորդի համալսարանի պրոֆեսոր Ալբերտ Վան Դայսին՝ այդ մասին հիշատակելով իր «Սահմանադրական իրավունքի ուսումնասիրման ներածություն» 1885 թվականին հրատարակած մենագրության մեջ:

Ըստ էության իրավունքի գերակայությունն իր ներառում է մեջ երեք տարր.

- ♦ **առաջին**. ոչ ոք չի կարող անձնապես կամ գույքային եղանակով պատասխանատվության ենթարկվել, բացառությամբ օրինախախտում կատարելու արդյունքում, որը հաստատվել է տվյալ պետության դատական մարմինների կողմից;
- ♦ **երկրորդ**. իրավունքի գերակայության հայեցակարգը սահմանում

1 Տե՛ս Московский журнал международного права. М., 2001, № 2, ст. 16-19:

2 Տե՛ս **Бекяшев К.А.** Международное публичное право. М., 2005, ст. 4-5:

է բոլոր քաղաքացիների իրավաբանական հավասարությունն օրենքի առաջ: Համապատասխանաբար, ոչ ոք չի կարող գտնվել օրենքից վեր, և բոլորը ենթարկվում են պետության օրենքներին միևնույն կերպ:

- ♦ **երրորդ.** իրավունքի գերակայության հայեցակարգը ենթադրում է մարդու իրավունքների սահմանում ոչ միայն հռչակագրային հայտարարման ձևով, այլ նաև ստեղծում է Սահմանադրությամբ թվարկված հիմնարար իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների կոշտ համակարգ՝ երկրի դատական մարմինների կանոնակարգված պրակտիկայի միջոցով:

ԱՄՆ-ում իրավունքի գերակայությունը հայտնի է «կառավարություն օրենքի տակ» (Government under Law), Ֆրանսիայում այն կոչվում է «իրավունքի նորմի օրինականության և գերակայության սկզբունք» (Le Principe de Legalite et la Suprematie de la Regle de Droit), Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունում այն անվանում են «իրավական պետություն» և այլն:

Սակայն պետք է նշել, որ ներկայումս առանձին պետությունների շահերը կարող են բխվել, որի արդյունքում կարող են առաջանալ կոլիզիաներ, շահերի բխում և այլն: Միջազգային իրավունքի տեսանկյունից բոլոր հակամարտությունների կարգավորման լավագույն և ցանկալի եղանակն առանձին պետությունների հատուկ շահերի համաձայնեցումն է համամարդկային շահերի հետ: Այդ համաձայնեցման ձեռքբերման կարևորագույն նախադրյալն իրավունքի գերակայության ճանաչումն է բոլոր պետությունների կողմից:

§ 2. Հանձնման ինստիտուտի պատմությունը և ներկա զարգացումները

Հանձնման ինստիտուտի ձևավորումն ունի խորը պատմական արմատներ, ընդ որում, այն սկզբնավորվել է, երբ դեռևս գոյություն չի ունեցել միջազգային իրավունքի նորմերի համակարգը: Այսպես, Ֆ.Ֆ. Մարտենսն առանձնացնում է հանձնման ինստիտուտի ձևավորման պատմական երեք ժամանակաշրջան.

1. *հնագույն ժամանակներից մինչև XVII դարի վերջը*, երբ հանձնումը, լինելով դեռևս եզակի երևույթ, հիմնականում կիրառվում էր քաղաքական հակառակորդների, հերետիկոսների և թշնամու կողմն անցած անձանց նկատմամբ,

2. *XVIII դարի սկզբից մինչև XIX դարի 40-ական թվականները*, որի ընթացքում աճում է կնքված համաձայնագրերի թիվը, որոնք վերաբերում էին ոչ միայն խռովարարներին և հետախուզվող անձանց (հիմնականում դասալիքներ և փախուստի դիմած զինվորականներ), այլև հանցագործություններ կատարած անձանց, թեև առաջինները դեռևս գերակշռում էին;
3. *Ուր ժամանակներ*, որը սկսվում է 1840 թվականից, երբ պետությունները համաձայնեցված արշավ սկսեցին փախուստի դիմած հետախուզվող հանցագործների նկատմամբ, որոնք քաղաքական նպատակներ չէին հետապնդում և կատարել էին քրեական օրենքով նախատեսված հանցագործություններ¹:

Թվարկված ժամանակաշրջաններին ամերիկյան գիտնական Շերիֆ Բասիունին ավելացրել է ևս մեկը՝ որը սկիզբ է առնում 1948 թվականից, երբ առաջին ավան մոլվեց միջազգային անվտանգության համակարգի ստեղծման, ինչպես նաև խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների կանխման անհրաժեշտությունը²:

Ինչ վերաբերում է առաջին ժամանակաշրջանին, ապա չնայած տարածված այն կարծիքին, որ հին աշխարհում չկար իրավական օգնության, հետևաբար նաև՝ հանձնման ինստիտուտ, քանի որ տարբեր պետությունների միջև չկային միջազգային-իրավական հարաբերություններ³, այդուհանդերձ բազմաթիվ գիտնականներ վկայակոչում են այդ ժամանակաշրջանում տեղ գտած ոչ եզակի փաստեր:

Այսպես, նման պրակտիկայի գոյության մասին են վկայում եգիպտական փարավոն Ռամզես II-ի և խեթերի թագավոր Խեթուշիլ III-ի միջև մ.թ.ա. 1296 (1278) թվականին կնքված պայմանագիրը, ըստ որի՝ «Եթե որևէ մեկը եգիպտոսից կփախչի և կգտնվի խեթերի երկրում, ապա խեթերի թագավորն առանց հապաղելու նրանց կվերադարձնի Ռամզեսի երկիր»: Այդ թվում ուշադրության է արժանի վերադարձվող անձանց անվտանգության ապահովումը, «ընդ որում, առանց աչքերը, բերանը և ոտքերը վնասելուն»: Միաժամանակ, այդ մասին են վկայում Հունաս-

1 Տե՛ս *Мартенс Ф. Ф.* Современное международное право цивилизованных народов: В 2т. Т.2. СПб., 1883, ст. 383-393:

2 Տե՛ս *Basiouni Cherif M* International extradition and world public order.N.Y., 1974. p.4:

3 Տե՛ս *Сумсон Э.О.* О невыдаче соотвественных подданных: международно-правовое исследование.СПб., 1892. ст. 40:

տանի պատմությունից օրինակներ, երբ աթենացիները համաձայնել են մակեդոնացի արքա Ֆիլիպին հանձնել բոլոր այն անձանց, ովքեր ոտնձգել են նրա կյանքի դեմ, իսկ ախեյացիները սպառնում էին Սպարտային խափանել դաշինքը, եթե չվերադարձվեն իրենց գյուղերից մեկի վրա հարձակում իրականացրած անձինք: Իսկ Յոնոմի պատմության մեջ հիշատակվում է գալլիացիների պահանջն իրենց վերադարձնել Ֆաբիոսին և հռոմեացիների համանման պահանջը Հաննիբալի համար, ինչպես նաև Կատոնին, որը պահանջում էր Կեսարի հանձնումը գերմանացիներին, քանի որ անարդարացի պատերազմ էր սանձազերծել¹:

Հին ժամանակներում հանձնումը պայմանավորված էր քաղաքական գործոններով: Պետությունների միջև ծագած տարաձայնությունները լուծվում էին պատերազմների միջոցով, հանձնման հարաբերությունների հիմնական կարգավորիչն ուժեղի իրավունքն էր: Եթե չէր հաջողվում արդյունքի հասնել ուժի միջոցով, գործի էր դրվում դիվանագիտության արվեստը: Միջին դարերում հանձնման ինստիտուտում տեղ գտած փոփոխությունները պայմանավորված էին ապաստանի ինստիտուտում տեղ գտած փոփոխություններով, երբ որոշակի սուրբ վայրերից (վանքեր, տաճարներ և այլն) հանձնում չէր թույլատրվում: Մեկ այլ խոչընդոտ էր հանդիսանում Արևելյան Եվրոպայի ավատատիրական երկրներում առանց թույլտվություն երկիր ժամանած և ավելի քան մեկ տարի այնտեղ գտնվող անձանց ճորտացման ինստիտուտը²: Դրանով էր բացատրվում այն հանգամանքը, որ հանձնումը շարունակում էր մնալ քաղաքական հակառակորդների նկատմամբ հաշվեհարդարի, այլ ոչ թե հանցագործների դեմ պայքարի միջոց:

Միջնադարյան առավել վաղ կնքված պայմանագրերից է անգլիական թագավոր Հենրիխ II-ի և շոտլանդական թագավոր Վիլիելմի միջև 1174 թվականին կնքված տրակտատը, որով վերջիններս պարտավորվում էին միմյանց հանձնել քաղաքական հանցագործներին³: Նմանատիպ հետագա պայմանագրերը հիմնականում վերաբերում էին խռովարարներին և

1 Տե՛ս *Мартенс Ф.Ф.* Современное международное право цивилизованных народов: В 2т. Т.2. СПб., 1883. ст. 384. *Грбарь В.Э.* Римское право в истории международно-правовых учений. Юрьев, 1901:

2 Տե՛ս *Левин Д.Б.* История международного права. М.,1962. ст.18:

3 Տե՛ս *Никольский Д.П.* О выдаче преступников по началам международного права, ст.59:

երկուստեք թշնամիներին¹: Դրանց թվին էին դասվում նաև ժամանակակից ձևակերպմամբ՝ «այլախոհերը», այն է գահին կամ իշխանությանը հավակնողները և «այլադավանները», հերետիկոսները, վիուկները, այլ անձինք, որոնց զանգվածային հետապնդումները պայմանավորված էր տարբեր կրոնական հոսանքների բախումներով: Որպես օրինակ կարող են ծառայել հետևյալ փաստերը: 1136թ. ֆրանսիայի թագավոր Ֆիլիպ Վալուան հրամանագիր շրջանառեց, համաձայն որի՝ Անգլիա փախուստի դիմած կոմս Դևրթուրը, որը վիրավորել էր Նորին Մեծությանը, հայտարարվեց պետության թշնամի, արգելվեց հպատակներին աջակցություն կամ ապաստան տրամադրել նրան, ինչպես նաև կարգադրվեց հայտնաբերման դեպքում նրան կալանավորել և հանձնել թագավորին դատապարտելու նպատակով: Սակայն Անգլիայի թագավոր Էդուարդ II-ը, չնայած պայմանագրի դրույթներին, մերժեց վերջինիս հանձնումը:

Այսպիսով, ֆեոդալական պետությունների համընդհանուր մասնատվածությունը, ուժեղ կենտրոնացված իշխանության բացակայությամբ պայմանավորված, հանձնման փոխադարձ հարաբերություններում ոչ-իրավական (ուժային) և անձնական շահերի հետապնդումը, բնակչության հիմնական զանգվածի ճորտացումը, ընդհանուր առմամբ, խոչընդոտում էին միջազգային իրավունքի, մասնավորապես հանձնման ինստիտուտի ձևավորմանն ու զարգացմանը, որպես հանցավորության դեմ պայքարում ընդդատության կոլիզաների կարգավորիչ: Այս պարագայում մեծ դեր է հատկացվում եկեղեցուն, որը վճռական էր հերետիկոսների հանձնման հարցում, որոնք արևմտաեվրոպական բոլոր երկրներում ընկալվում էին որպես թշնամիներ: Եկեղեցու դերը մեծ էր նաև հանձնմանը հակազդելու գործընթացում՝ ապաստանի իրավունքի (*droit d'asile*) ընդլայնման եղանակով, որը դեռևս հնագույն ժամանակներից հայտնի լինելով, լայն տարածում է ստանում միջնադարում, երբ ձևավորվում ու հիմնավորվում է այն կարծիքը, որ սրբազան վայրերն այնտեղ թաքնվող անձանց համար հետապնդումներից խուսափելու հնարավորություն են: Նման վայրեր, որտեղից չէր թույլատվում հանձնումը, ոչ էլ ուժով դուրս բերումը, հանդիսանում էին եղեղեցիները, տաճարները, մենաստանները, զանգակատները և նույնիսկ ճանապարհներին տեղադրված խաչերը: Կասկածի տակ չդնելով այն պնդումը, որ ապաստանի տրամադրու-

1 Տե՛ս Парижский трактат заключенный в 1303 г. испанским королем Филоппом III и английским королем Эдуардом; договор 1378 г. заключенный французским кролем Карлом и герцогом Савоиским; договор 1497 г. фламандцев с Англией; договор 1661 г. между Данией и Англией и др.:

մը ծառայում էր բարբարոսության մեղմացմանը՝ այդուհանդերձ հարկ է նշել, որ դրա հիմքում ոչ միայն քրիստոնեական գաղափարախոսությունն էր, այլև միջնադարյան եկեղեցու, ինչպես նաև մասնատված իշխանիկների ձգտումն ինքնուրույն լուծել հանձնման հարցերը:

Պատահական չէ, որ Չեզարե Բեքարիան, պատասխանելով արդարացի է արդյոք ապաստանը հարցին, նշում է. «Տվյալ պետության տարածքում չպետք է լինի վայր, որի վրա չի տարածվում օրենքների գործողությունը: Օրենքի ուժը պետք է հետևի քաղաքացուն, ինչպես սովերը մարմնին: Անպատժելիությունը և ապաստանը քիչ են տարբերվում մեկը մյուսից: Եվ ինչպես պատժի անխուսափելիությունն է ավելի տպավորիչ, քան դրա խստությունը, այդպես էլ ապաստանն ավելի է խթանում հանցագործությունը, քան պատիժը պաշտպանում է դրանցից: Պատմության ամբողջ ընթացքը վկայում է, որ ապաստանները հանդիսացել են պետություններում և մարդկանց մտքում մեծ հեղաշրջումների աղբյուր»¹:

18-րդ դարից, երբ սկիզբ է առնում հանձնման ինստիտուտի զարգացման երկրորդ ժամանակաշրջանը, հանձնման մասին պայմանագրերն առավելապես տարածվում են ոչ միայն դասալիքների, այլև ընդհանուր բնույթի քրեական հանցագործների (մարդասպաններ, դրամանենձներ, գողեր, հրկիզողներ) վրա, իսկ պետությունների համագործակցությունը նշված անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու բնագավառում դառնում է ավելի հրատապ: Այն հիմնականում կարևորվում է մեկ պետությունից մյուսը մարդկանց տեղափոխման աճի արդյունքում, որը պայմանավորված էր Եվրոպայի ինդուստրալիզացիայով և տրանսպորտի նոր միջոցների ի հայտ գալով, ինչն էլ հանգեցնում էր երկաթուղային ճանապարհների վրա կողոպտիչների, թափառաշրջիկների և անդրսահմանային հանցագործություններ կատարած անձանց դեմ պայքարելու անհրաժեշտությանը²:

Այն, որ իրավական օգնության, ներառյալ հանձնման հարցերով փոխհարաբերությունների կարգավորման անհրաժեշտությունը նախևառաջ ծագում է աշխարհագրորեն սահմանակից պետությունների միջև, ապացուցում է նաև այն փաստը, որ 1718 թվականից մինչև 1830 թվականն ընկած ժամանակահատվածում հանձնման հարցերով կնքված 90 միջազգային-իրավական պայմանագրերի մեծ մասը պայմանագրային

1 Տե՛ս **Беккариа Ч.О.** О преступлениях и наказаниях. М.,1995, ст.210-211:

2 Տե՛ս **Бойцов А.И.** Выдача преступников. СПб, 2004, ст.14-15:

պարտավորություններով իրար էր կապում աշխարհագրորեն սահմանակից պետություններին, որոնք օբյեկտիվորեն մյուսներից ավելի էին զգում արդարադատությունից խուսափող անձնանց հայտնաբերելու և պատասխանատվության ենթարկելու կարիքը: XVIII դարի սկզբից մինչև XIX դարի վերջը հանձնման ինստիտուտի զարգացման պատմության մեջ բացառիկ դերը պատկանում էր Ֆրանսիային¹: Հենց Ֆրանսիայի միջազգային գործունեության շնորհիվ ներդրվեցին հանձնման պայմանագրերում մինչ այժմ գործածվող դրույթների մեծ մասը (քաղաքական բնույթի հանցագործություններ կատարած անձանց չհանձնումը, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով հանձնման մերժումը և այլն): Նույնիսկ էքստրադիցիա (ֆր. «extradition» < լատիներեն ex դուրս + tradition փոխանցում) եզրույթը շրջանառության մեջ է դրվել Ֆրանսիայի շնորհիվ, որտեղ պաշտոնապես այն օգտագործվել է 1791 թվականի փետրվարի 19-ի դեկրետում, որով կանոնակարգվում էին հանձնման առանձին ընթացակարգերը: Համեմատության համար նշենք, որ Անգլիայում այդ եզրույթը պաշտոնապես հիշատակվում է հանձնման մասին 1870 թվականի օրենքում, իսկ ԱՄՆ-ում այն կիրառվում է 1848 թվականից՝ փոխարինելով մինչ այդ օգտագործվող «remittre» հասկացությանը: Իսկ արդեն XVIII դարի վերջում ֆրանսերենը պաշտոնապես ընդունվեց հանձնման հարցերով դիվանագիտական հաղորդակցության լեզու: Ֆրանսիայի ազդեցությամբ ձևավորվեց հանձնման հարցերով բազմակողմ համաձայնագրերի կնքման միտումը: Այս կապակցությամբ նշենք, որ առաջիններից է համարվում 1802 թվականին Մեծ Բրիտանիայի, Իսպանիայի և Ֆրանսիայի միջև կնքված Ամյենյան պայմանագիրը²:

1840-1943 թվականներին, երբ սկսվում է հանձնման ինստիտուտի զարգացման երրորդ ժամանակաշրջանը, արդեն հստակ ձևավորվում է ոչ քաղաքական, այլև ընդհանուր բնույթի քրեական հանցագործությունների դեմ համատեղ ջանքերով պայքարելու գիտակցման միտումը: Այդ նպատակով կնքված պայմանագրերում հանձնումն իրապես ձեռք է բերում միջազգային փոխհարաբերություններում (մի պետության կողմից մյուսին ցուցաբերվող) գործուն իրավական օգնության ձև:

XIX դարի վերջում Եվրոպայի պետությունների մեծամասնությունը և աներիկյան մայրցամաքի մի շարք պետություններ կնքեցին պայման-

1 Տե՛ս *Шмуцзук А.Л.* Исследование о выдаче преступников.СПб., 1882. ст.7-8:

2 The American journal of International Law. 1935. N 1-2,pp. 41-42:

նագրեր ինչպես միմյանց, այնպես էլ աշխարհագրորեն հեռու գտնվող պետությունների հետ: Այդ գործընթացին բացառիկություն հաղորդեց Մեծ Բրիտանիան, որը կառուցեց զուգահեռ հանձնման հարաբերությունների համակարգ՝ մի կողմից Ազգերի բրիտանական համագործակցության և մյուս կողմից այլ պետությունների միջև: Բրիտանական Համագործակցության կազմում մտնում էին 35 պետություններ, ներառյալ Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորությունը և գրեթե բոլոր անգլիական գաղութները:

Հանձնման մասին բազմակողմ պայմանագրերի թիվն աստիճանաբար ավելանում է նաև այլ մայրցամաքներում: Այսպես, 1889 թվականին Սոնտեվիդեյոյում Արգենտինան, Բոլիվիան, Պարագվայը, Պերուն և Ուրուգվայը կնքում են միջազգային քրեական իրավունքի մասին կոնվենցիան, որի 19-43-րդ հոդվածներով կարգավորվում էին հանձնման հարցերը: Սոնտեվիդեյոյի կոնվենցիային հաջորդեց 1902 թվականին Մեխիկոյում կնքված կոնվենցիան, որին անդամակցում էին Արգենտինան, Բոլիվիան, Հաիթին, Գվատեմալան, Հոնդուրասը, Դոմինիկյան Հանրապետությունը, Կոլումբիան, Կոստա-Ռիկան, Մեքսիկան, Նիկարագուան, Պարագվայը, Պերուն, Սալվադորը, ԱՄՆ-ն, Ուրուգվայը, Չիլին, Էկվադորը:

1933 թվականին ամերիկյան մայրցամաքի երկրները Սոնտեվիդեյոյում կնքում են հանձնման մասին ևս մեկ միջամերիկյան կոնվենցիա, որը հետագայում 1940 և 1957 թվականներին ենթարկվեց վերանայման¹:

1952 թվականին հանձնման մասին տարածաշրջանային համակարգի բարեփոխում իրականացվեց արաբական պետությունների Լիգայի կողմից, որն իր Խորհրդում ընդունեց հանձնման մասին Կոնվենցիա:

Եվրոպական մայրցամաքում տարածաշրջանային հանձնման հարցերը կարգավորման ենթարկվեցին 1957 թվականի կոնվենցիայով, իսկ Բենեյուքսի անդամները, որոնք չէին վավերացրել վերը նշված կոնվենցիան, հանձնման մասին Կոնվենցիան ընդունեցին 1962 թվականին: 1962 թվականին կնքվեց նաև հանձնման մասին Սկանդինավյան պայմանագիրը, որի կողմեր էին հանդիսանում Դանիան, Իսլանդիան, Նորվեգիան, Ֆինլանդիան և Շվեդիան:

1 Տե՛ս **Зимин В.П., Зубов И.Н.** Международное сотрудничество в области борьбы с преступностью и охраны общественного порядка. М., 1993., ст.101; **Васильев Ю.Г.** Институт выдачи преступников (экстрадиции) в современном международном праве. М., 2003, ст.59-60:

Պետությունների հանձնման պրակտիկան ամփոփվել է Միջազգային իրավունքի ինստիտուտի Օքսֆորդի 1880 թվականի նիստում: Ծավալված քննարկումների արդյունքում ընդունված բանաձևում ձևակերպվեցին հանձնման հարցերով պետությունների համագործակցության ընդհանուր դրույթները¹: Հետագայում Միջազգային իրավունքի ինստիտուտը հանձնման հարցերին անդրադարձավ նաև 1890 թվականին ժնևում և 1894 թվականին Փարիզում կայացած նիստերի ընթացքում: 1924 թվականին Ազգերի լիգան հիմնեց միջազգային իրավունքի պրոգրեսիվ կոդիֆիկացման հարցերով փորձագետների կոմիտե, որի առաջնահերթ խնդիրներից էր հանձնման հարցերի ուսումնասիրությունը²:

XX դարի կեսերին հանձնման ինստիտուտի զարգացման վրա հսկայական ազդեցություն ունեցավ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը: Պատերազմի ընթացքում ֆաշիստների կողմից իրականացվող վայրագությունների դատապարտումը դարձավ դաշնակիցների առաջնահերթ խնդիրներից մեկը: Արդեն 1942 թվականի հունվարի 13-ին դաշնակիցներն ընդունեցին «Ռազմական հանցագործությունների համար պատասխանատվության մասին միջդաշնային հայտարարությունը», որը պատմության մեջ հայտնի է «Սենտ-Ջեյմսյան հռչակագիր» անունով: Այդ ընդհանուր վճռականությունը հանգեցրեց ոչ միայն Նյուրնբերգյան և Տոկիոյի ռազմական տրիբունալների ստեղծմանը, այլև ռազմական հանցագործների նկատմամբ դատավարությունների իրականացման այն պետություններում, որտեղ կատարվել էին ոճրագործությունները:

Խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած անձանց հանձնման ինստիտուտի զարգացումն անխզելիորեն կապված է միջազգային քրեական արդարադատության մեխանիզմի ստեղծման հետ:

Հիմնարար փաստաթղթերը, որոնք կատարված արարքները դատում են *delicta juris gentium* (միջազգային հանցագործություններ) թվին, համարվում են Նյուրնբերգյան ռազմական տրիբունալի մասին կանոնադրությունը, որը կից էր 1945 թվականի օգոստոսի 8-ի Լոնդոնյան համաձայնագրին և Տոկիոյի միջազգային տրիբունալի կանոնադրությունը:

Միջազգային հանցագործությունների գործերով արդարադատության իրականացման առանձնահատկությունը պայմանավորված է նրանով, որ «մեկանգամյա» *ad hoc* տրիբունալները ստեղծվում էին ոչ թե

1 St'u The American journal of International Law.1935.N 1-2,pp. 299-302:

2 St'u League of Nations. Documents C.51.1926,p.28:

ante factum, այլ՝ post factum, այսինքն՝ իրադարձությունների ավարտից հետո:

Մասնավորապես, Նյուրնբերգյան և Տոկիոյի միջազգային տրիբունալները հիմնադրվեցին համապատասխանաբար 1945 թվականի օգոստոսի 8-ին և 1946 թվականի հունվարի 19-ն, բայց նախատեսված էին Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմի, որը տևել էր 1939 թվականի սեպտեմբերի 1-ից մինչև 1945 թվականի մայիսի 8-ը Եվրոպական մայրցամաքում և մինչև 1945 թվականի սեպտեմբերի 2-ը Հեռավոր Արևելքում և Խաղաղ Օվկիանոսի ավազանում, հիմնական մեղավորներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Հարավսլավիայի համար միջազգային տրիբունալը հիմնադրվեց 1993 թվականի մայիսի 25-ին, իսկ նրա գործունեությունը տարածվում է 1991 թվականի հունվարի 1-ից սկսած անորոշ ժամանակով: Ռուսնդայի միջազգային տրիբունալը ստեղծվել է 1994 թվականի նոյեմբերի 8-ին, իսկ նրա ընդդատությունը սահմանափակվում է 1994 թվականի հունվարի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ը կատարված այնպիսի հանցագործությունների վրա, ինչպիսիք են ցեղասպանությունը և միջազգային մարդասիրական իրավունքի այլ լուրջ խախտումները¹:

Հետևաբար, տրիբունալների կանոնադրություններով հանձնման դրույթներն ունեին հետադարձ ուժ: Եվ հակառակը, Հռոմի միջազգային դատարանի ստատուտն իր իրավասություններով սահմանափակված չէ մեկ հակամարտության ընթացքում կամ որոշակի ժամանակահատվածում կատարված հանցագործությունների նկատմամբ սահմանում է *ratione temporis*՝ որ սույն Դատարանին ընդդատյա են միայն այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնք կատարվել են Ստատուտի ուժի մեջ մտնելուց հետո: Եթե որևէ նոր պետություն անդամակցում է Ստատուտի ուժի մեջ մտնելուց հետո, ապա Դատարանն իրավասություն ունի տվյալ պետության նկատմամբ միայն այդ պետության համար Ստատուտի ուժի մեջ մտնելուց հետո (11-րդ հոդված): Համանման դրույթ ամրագրված է նաև Ստատուտի 24-րդ հոդվածում, որտեղ հստակեցված է հետադարձ գործողության բացառումը, այսինքն՝ անձը չի կարող հանձնվել Միջազգային քրեական դատարանին մինչև Ստատուտի ուժի մեջ մտնելը կատարած հանցագործության համար:

Այսպիսով, հանցագործների հանձնման ինստիտուտի զարգացման

1 Stiu Резолюции и решения Совета Безопасности за 1994 год. Совет Безопасности. Официальные отчеты: Сорок девятый год. ООН. Нью-Йорк, 1996:

պատմությունն ընդգրկում է հասարակության պատմական բոլոր ձևերը: Սակայն միայն նոր ժամանակներում հանձնունը ձեռք է բերել համամարդկային նշանակություն՝ միջազգային բնույթի և խաղաղության ու մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների հետ կապված:

Մեծ է հատկապես ՍՍԿ-ի դերն ընդհանուր քրեական հանցագործությունների համար հանձնման ինստիտուտի կողմից փկացման հարցում: 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ին Գլխավոր ասամբլեայի 45-րդ նիստում աշխատանքային կարգով ընդունվեց Հանձնման մասին տիպային պայմանագիրը, որը ներառում էր ոլորտի առաջավոր դրույթները¹, իսկ 1997 թվականին Գլխավոր ասամբլեայի 70-րդ նիստում հիշյալ պայմանագրում կատարվել են A/RES/52/88 փոփոխություններ²:

Ինչ վերաբերում է ԽՍՀՄ-ի վարած քաղաքականությանն իրավական օգնության, ներառյալ հանձնման հարցերով, պետք է նշել, որ խորհրդային իշխանության մի քանի տասնամյակի ընթացքում որևէ զարգացում չի արձանագրվել: Տեսական հայտարարությունները հանցավորության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության զարգացման անհրաժեշտության վերաբերյալ մերժվում էին, իսկ քրեական գործերով իրավական օգնության ուղղությամբ իրատեսական միջազգային կապերը խզվեցին: «Էքստրադիցիոն լճացման» այս ժամանակաշրջանը պայմանավորված էր մեկուսացմամբ, որում հայտնվել էր խորհրդային Ռուսաստանը, իսկ հետագայում՝ նաև խորհրդային Միությունը:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը և դրան հետևած արևմտյան աշխարհի հետ երկար ժամանակ տևած «սառը պատերազմը» չէին նպաստում արտաքին կապերի զարգացմանը: Դա է պատճառը, որ ԽՍՀՄ առաջին երկկողմանի պայմանագրերը քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին կնքվեցին 50-ական թվականների վերջում, այսպես կոչված, սոցիալազգործակցության երկրների՝ Կորեայի Ժողովրդադեմոկրատական Հանրապետության, Լեհաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, Չեխոսլովակիայի Սոցիալիստական Հանրապետության հետ (1957թ.):

Պետք է նշել, որ ԽՍՀՄ կնքած հաճնման համաձայնագրերը չէին նե-

1 St'u Manual on the Model treaty on Extradition//Intern.rev. of criminal policy. N.Y., 1995. N 45-46, p. 10:

2 St'u <https://www.unodc.org/tldb/pdf/Model-treaty-extradition.pdf>:

րառում համաշխարհային գերտերությունները և Արևմտյան Եվրոպայի զարգացած երկրների մեծ մասը:

«Վերակառուցման» ժամանակաշրջանի ժողովրդավարական բարեփոխումները հանցավորության դեմ պայքարում իրավական օգնության ցուցաբերման բնագավառում առավել բազմակողմանի և ակտիվ համագործակցության խթան հանդիսացան, այդ թվում հանցավորության դեմ պայքարի միջազգային կոնվենցիաներին, բազմակողմ և երկկողմ համաձայնագրերին միանալու, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի, ՅՈՒՆԵՍԿՈ-ի/UNESCO, ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի/UNICEF կառույցների, ինստիտուտների աշխատանքներին մասնակցության ձևով: 1990 թվականին անդամակցելով Քրեական ոստիկանության միջազգային կազմակերպությանը՝ Ինտերպոլին, ԽՍՀՄ-ը սկսեց մասնակցել հանցագործների միջազգային հետախուզման Ինտերպոլի իր Ազգային բյուրոյի միջոցով: ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո ներպետական մակարդակով սկսվեց ակտիվ օրինաստեղծ աշխատանք հետխորհրդային նորանկախ պետություններում, այդ թվում Հայաստանում:

Այսպիսով, հանցավորության դեմ պայքարը հավաքական անվտանգության համակարգի և մարդու իրավունքների պաշտպանության տարր է: Նման ըմբռնումը նոր աշխարհայացքի անբաժան մասը պետք է դիտարկվի: Դա հանգեցնում է նաև հազարամյակի այնպիսի նոր մարտահրավերների, ինչպիսիք են՝ ահաբեկչության, թմրաբիզնեսի և այլնի, դեմ պայքարում համընդհանուր ջանքերի համադրմանը: Այս առումով հանցավորության դեմ պայքարի գլոբալ համաձայնագրերի շրջանակում համագործակցությունը ոչ միայն բացառում, այլև նպատակային է դարձնում անվտանգության տարածաշրջանային համակարգերի մակարդակում ջանքերի համադրումը:

§ 3. Հանձնման ինստիտուտի իրավական հիմքերը

Իրավական օգնության, այդ թվում՝ նաև հանձնման ինստիտուտի պատմական վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ այն ձևավորվել է միջազգային և ներպետական իրավունքի սահմանագծում: Հանցավորության դեմ միջազգային պայքարը պետությունների միջև համագործակցության անհրաժեշտ բնագավառ է, քանի որ հանցավորության որոշ ձևերի դեմ պայքարի համար բավարար չեն միայն ներպետական միջոցները:

Այս առումով հարկ է նշել, որ քրեական գործերով միջազգային հա-

մագործակցությունն իրականացվում է երեք հիմնական ուղղություններով.

1. քրեական գործերով իրավական օգնություն ցույց տալը,
2. հանձնումը,
3. այլ պետությունների հանձնարարությամբ սեփական քաղաքացիների նկատմամբ քրեական հետապնդման իրականացումը:

Իրավական օգնություն ցույց տալու համար անհրաժեշտ է դրա մասին միջնորդություն: Պետք է նշել, որ իրավական օգնության արդյունավետ և ժամանակին տրամադրման գլխավոր նախապայմաններից մեկը սպառիչ բովանդակությամբ, փաստերով հիմնավորված և ճիշտ ձևակերպված իրավական օգնություն հայցելու մասին միջնորդություն ներկայացնելն է:

Միջազգային-իրավական փաստաթղթերում, մասնավորապես Մինսկի և Քիշնևի Կոնվենցիաներում, սպառիչ ներկայացված են իրավական օգնության միջնորդության ձևին ու բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները:

Այսպես, նշված կոնվենցիաների դրույթների համաձայն՝ միջնորդությունը պետք է կազմված լինի գրավոր և պարտադիր իր մեջ ներառի՝

1. հայցվող և հայցող կողմերի անվանումները,
2. գործի անվանումը և համարը, որի կապակցությամբ իրավական օգնություն է հայցվում,
3. միջնորդությունը պետք է պարունակի կատարված արարքի նկարագրությունը և որակումը և տվյալներ վնասի չափերի վերաբերյալ, եթե այդպիսին պատճառվել է արարքի հետևանքով,
4. վկաների, կասկածյալների, ամբաստանյալների, դատապարտյալների կամ տուժողների անունները և ազգանունները, նրանց բնակության կամ գտնվելու վայրը, քաղաքացիությունը, զբաղմունքը, ծննդյան վայրը և ամսաթիվը, հնարավորության դեպքում ծնողների անուններն ու ազգանունները, իրավաբանական անձանց համար, դրանց անվանումը, իրավաբանական հասցեն կամ գտնվելու վայրը, բանկային տվյալները և ֆիսկալ կոդերը.
5. հանձնարարականի բովանդակությունը, որտեղ մանրամասն պետք է նշվեն այն դատավարական գործողությունները, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները, որոնք անհրաժեշտ է կատարել քրեական գործի շրջանակներում, ինչպես նաև դրանց կատարման համար անհրաժեշտ այլ տեղեկատվություններ, և

6. օրենքի այն նորմի լրիվ տեքստը, որի հատկանիշներով քննվում է քրեական գործը:

Անհրաժեշտության դեպքում իրավական օգնության միջնորդությանը պետք է կցվեն դատավարական գործողություններ, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները կատարելու մասին որոշումներ:

Հարցումը պետք է ստորագրվի այն անձի կողմից, որի վարույթում գտնվում է տվյալ քրեական գործը և ամրագրվի կնիքով:

«Քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» 1959 թվականի եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Փոխադարձ օգնության մասին խնդրանքը դրանք է բովանդակի.

ա) հայցող մարմնի անվանումը,

բ) հարցման առարկան և դրանք,

գ) հնարավորության դեմքում՝ անձի ինֆորմացիաներ և ֆալսիֆիկացիոնները,

դ) անհրաժեշտության դեմքում՝ հասցեատեղի անվանումը և հասցեն:

2. 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ հոդվածներում հիշատակված իրավական օգնության մասին հանձնարարությունները լրացուցիչ դրանք է նկարագրեն արարքը և դրանք նախեն փաստերի ամփոփումը»:

15-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ հոդվածներում հիշատակված իրավական օգնության մասին հանձնարարությունները, ինչպես նաև 11-րդ հոդվածում հիշատակված դիմումները Հայցող կողմի արդարադատության նախարարության կողմից հասցեագրվում են Հայցվող կողմի արդարադատության նախարարությանը և վերադարձվում են մինչև ուղիներով:

2. Հրահայտ դեմքում իրավական օգնության մասին հանձնարարությունները կարող են Հայցող կողմի դատական մարմինների կողմից անմիջականորեն հասցեագրվել Հայցվող կողմի դատական մարմիններին: Դրանք գործին վերաբերող փաստաթղթերի հետ միասին վերադարձվում են սույն հոդվածի առաջին կետում նշված ուղիներով:

3. 13-րդ հոդվածի առաջին կետով նախատեսված խնդրանքները կարող են շահագրգիռ դատական մարմինների կողմից անմիջականորեն հասցեագրվել Հայցվող կողմի համադատաստան մարմիններին, և դատաստաններն էլ կարող են անմիջականորեն վերադարձվել այդ

մարմինների կողմից: 13-րդ հոդվածի երկրորդ կետով նախատեսված խնդրանքները Հայցող կողմի արդարադատության նախարարության կողմից հասցեագրվում են Հայցվող կողմի արդարադատության նախարարությանը:

4. Փոխադարձ օգնության մասին այլ խնդրանքները, որոնք նախատեսված չեն սույն հոդվածի առաջին և երրորդ կետերով, և, մասնավորապես, հեռադիման համար նախաֆննդության խնդրանքները կարող են դասական մարմինների միջև փոխանցվել անմիջականորեն:
5. Այն դեպքում, երբ սույն Կոնվենցիայով թույլատրվում է անմիջական փոխանցումը, դա կարող է կատարվել Միջազգային ֆրեական ուսիկանության կազմակերպության (Ինտերպոլի) կողմից: Սույն Կոնվենցիան ստորագրելիս կամ վավերագիրը կամ միացման մասին փաստաթուղթն ի տպահ տալու ժամանակ Պայմանավորվող կողմը կարող է Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր ֆարսուղարին հասցեագրված հայտարարությամբ ժանուցել, որ օգնության մասին որոշ կամ բոլոր խնդրանքներն իրեն են ուղարկվելու այլ ուղիներով, քան նախատեսված են սույն հոդվածով, կամ թափանցել, որ սույն հոդվածի երկրորդ կետով նախատեսված դեպքում իրավական օգնության մասին հանձնարարությունների մեկ տասճենը միաժամանակ փոխանցվի նաև իր արդարադատության նախարարությանը:
6. Սույն հոդվածի դրույթները չեն վնասում Պայմանավորվող կողմերի միջև գործող այն երկկողմ համաձայնագրերին և տայմանագրերին, որոնք նախատեսում են իրենց համադասասխան մարմինների միջև օգնության մասին խնդրանքների անմիջական փոխանցում»:

16-րդ հոդվածը սահմանում է.

- «1. Սույն հոդվածի երկրորդ կետով նախատեսված խնդրանքների կամ կից փաստաթղթերի թարգմանություն չի տախանջվում:
2. Սույն Կոնվենցիան ստորագրելիս կամ վավերագիրը կամ միացման մասին փաստաթուղթն ի տպահ տալու ժամանակ յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմ կարող է Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր ֆարսուղարին հասցեագրված հայտարարությամբ իրեն իրավունք վերադառել, որ խնդրանքները կամ կից փաստաթղթերն իրեն փոխանցվեն իր լեզվով կամ Եվրոպայի խորհրդի տաճտնական լեզուներից որևէ մեկի կամ վերջին լեզուներից իր կողմից նուած որևէ մեկի թարգմանությամբ:

3. *Սույն հոդվածը չի վնասում երկու կամ ավելի Պայմանավորվող կողմերի միջև գործող կամ կնքվող համաձայնագրերի կամ դայմանագրերի այն դրույթներին, որոնք վերաբերում են խնդրանքների կամ կից փաստաթղթերի թարգմանությանը»:*

Պետք է նշել, որ հարցումը նախապատրաստելիս վերոհիշյալ պայմանների անվերապահ կատարումը երաշխիք է այդ միջնորդության ժամանակին կատարման համար:

Իրավական օգնություն ցույց տալու վերաբերյալ հանձնարարություն կատարելիս կիրառվում է հայցվող պետության, տվյալ դեպքում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը: Մյուս կողմի խնդրանքով կարելի է կիրառել նաև այդ պետության դատավարական նորմերը, եթե դրանք չեն հակասում ՀՀ օրենսդրությանը: Համապատասխան միջնորդության և հայցվող կողմի թույլտվության առկայության դեպքում հայցող կողմի ներկայացուցիչները կարող են ներկա գտնվել միջնորդության կատարմանը: Միջնորդությունը կատարելուց հետո բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերը պետք է ուղարկվեն հայցող կողմին: Այն դեպքերում, երբ իրավական օգնություն ցույց տալը հնարավոր չի լինում, հայցվող կողմն իր պատասխանում պետք է նշի այն բոլոր հանգամանքները, որոնք օբյեկտիվորեն խոչընդոտել են միջնորդության կատարմանը:

Իրավական օգնություն ցույց տալու խնդրանքը կարող է մերժվել.

1. եթե նման օգնության ցուցաբերումը կարող է վնաս պատճառել հայցվող պետության ինքնիշխանությանը կամ անվտանգությանը, հասարակական շահին կամ այլ էական շահերին.
2. եթե խնդրանքը վերաբերում է այնպիսի արարքի, որը հայցվող կողմը համարում է քաղաքական հանցագործություն, դրա հետ կապված այլ հանցագործություն կամ ֆինանսական հանցագործություն. (ընդ որում, նշված դրույթը նախատեսված է 1959թ. Քրեական գործերով փոխադարձ օգնության մասին եվրոպական կոնվենցիայով, մինչդեռ Մինսկի կոնվենցիայի համաձայն գործում է միայն առաջին պահանջը):

Իրավական օգնություն ցույց տալու խնդրանքի մերժման յուրաքանչյուր դեպքում պետք է նշվեն դրա պատճառները:

Պետք է նշել, որ հայցվող կողմն իրավական օգնություն ցույց տալու հետ կապված ծախսերի փոխհատուցում պահանջել չի կարող: Կողմերն իրենք են հոգում իրենց տարածքներում իրավական օգնության հետ կապված բոլոր ծախսերը:

Իրավական օգնություն ցույց տալու վերաբերյալ հիմնահարցերի քննարկման շրջանակում ուշագրավ է նաև այն, թե ինչպես են կատարվում մեկից ավելի միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հարցումները:

Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 476-րդ հոդվածը կարգավորում է մեկից ավելի միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հարցումների կատարման կարգը.

«1. Եթե օտարերկրյա ղեկավարման մարմնի կողմից դատավարական գործողությունների վերաբերյալ հարցումների կատարման պահանջները բխում է սվյալ ղեկավարման հետ կնված` Հայաստանի Հանրապետության մեկից ավելի միջազգային պայմանագրերից, ապա կիրառվում են հետևյալ կանոնները.

- 1) եթե հարցման մեջ նշված է, թե որոշակի որ միջազգային պայմանագրի հիման վրա է այն կազմվել և ներկայացվել, ապա հարցումը կատարող Հայաստանի Հանրապետության դատարանը, դատախազը, ֆննհչը, հետախննդային մարմինը ղեկավարվում են այդ միջազգային պայմանագրով;*
- 2). եթե հարցման մեջ նշված են սվյալ օտարերկրյա ղեկավարման և Հայաստանի Հանրապետության միջև գործող մեկից ավելի միջազգային պայմանագրեր, ապա հարցումը կատարող Հայաստանի Հանրապետության դատարանը, դատախազը, ֆննհչը, հետախննդային մարմինը ղեկավարվում են հարցման մեջ նշված այն միջազգային պայմանագրով, որն առավել ամբողջական լուծում է սալիս հարցման կատարման հետ կապված հարցերին, միաժամանակ կիրառելով մյուս պայմանագրի/ պայմանագրերի դրույթները, որոնք նախատեսված չեն առավել ամբողջական լուծում սվող միջազգային պայմանագրով, բայց հարցումն առավել լրիվ և արագ կատարելու հնարավորություն են սալիս.*
- 3) եթե հարցման մեջ նշում չկա սվյալ ղեկավարման և Հայաստանի Հանրապետության միջև գործող որևէ միջազգային պայմանագրի վերաբերյալ, ապա հարցումը կատարող Հայաստանի Հանրապետության դատարանը, դատախազը, ֆննհչը, հետախննդային մարմինը ղեկավարվում են այն միջազգային պայմանագրով, որն առավել ամբողջական լուծում է սալիս հարցման լիարժեք կատարման հետ կապված հարցերին, որի ընթացքում չի բացառ-*

վում նաև սվյալ օսարերկրյա Պետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև գործող մյուս ղայմանագրերի այն դրույթների կիրառումը, որոնք լրացնում են այն ղայմանագրին, որով ղեկավարվում են դասարանը, դասախազը, ֆննհչը, հեճաֆննության մարմինը:

2. Եթե Հայաստանի Հանրապետության և հարցում ներկայացրած օսարերկրյա Պետության մասնակցությամբ գործում է բազմակողմ միջազգային ղայմանագիր, որը հանձնման հարցերով այդ ղայմանագրին գերակայություն է ճալիս կողմների միջև գործող և հանձնման հարցեր կարգավորող այլ միջազգային ղայմանագրերի նկատմամբ, աղա Հայաստանի Հանրապետության դասարանը, դասախազը, ֆննհչը, հեճաֆննության մարմինը ղեկավարվում են այդ բազմակողմ միջազգային ղայմանագրով»:

Պետությունները միջազգային պայմանագրերով նախատեսված պայմաններին համապատասխան պարտավորվում են համապատասխան պահանջի դեպքում միմյանց հանձնել իրենց տարածքում գտնվող հանձնման ենթակա անձանց՝ նրանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ դատավճիռն ի կատար ածելու համար: Քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար հանձնումը կատարվում է այնպիսի արարաքների համար, որոնք հայցող և հայցվող պետությունների օրենքներով համարվում են պատժելի և որոնց կատարման համար նախատեսվում է պատիժ մեկ տարուց ոչ պակաս ժամկետով ազատազրկման ձևով կամ ավելի խիստ պատիժ:

Համաձան Մինսկի կոնվենցիայի 67-րդ հոդվածի՝

«1. Հանձնման վերաբերյալ հարցումը ղեճֆ է ղարունակի հեճայալ ճեղեկությունները.

ա) հայցող և հայցվող ղայմանավորվող կողմների արդարադասության հիմնարկների անվանումները.

բ) այն արարի փաստական հանգամանքների նկարագրությունը, որը հանձնման վերաբերյալ հարցումով դիմելու հիմք է հանդիսացել, և հայցող ղայմանավորվող կողմի այն օրենքի ճեֆուճ, որի հիման վրա սվյալ արարը ճանաչվում է հանցագործություն՝ այդ օրենքով նախաճեսվող ղաճճաչափի նուումով.

գ) հանձնման ենթակա անձի ազգանունը, անունը, հայրանունը, նրա ճննդյան ճարին և վայրը, ֆաղաֆաղիությունը, բնակության կամ գճնվելու վայրը, հնարավորության դեղում՝ արճաֆինի նկարագրությունը, լուճան-

կարը, մասնահեսֆերը և նրա ինֆունքյան մասին այլ սեղեկությունները.

դ) հանցագործությամբ Պատճառած վնասի չափի մասին սվյալները և դրա հասցման մասին սեղեկությունները:

2. Քրեական Պատասխանատվության ենթարկելու համար հանձնելու վերաբերյալ հարցմանը ղեկավար է կցված լինեն կալանքի վերցնելու և որդես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումների հաստատված Պատճենները:

3. Դատավճիռն ի կատար ածելու համար հանձնելու վերաբերյալ հարցմանը ղեկավար է կցված լինեն դատավճռի հաստատված Պատճենները՝ նրա օրինական ուժի մեջ մտնելու մասին նշումով, և քրեական օրենքի այն դրույթի սեֆուր, որի հիման վրա անձը դատադատվել է: Եթե դատադատվել անհայտ արդեն կրել է Պատճի մի մասը, ադա հայտնվում են նաև այդ մասին սվյալները:

4. Հանձնման վերաբերյալ հարցումը և դրան կից փաստաթղթերը ձևակերտվում են սույն Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և 17-րդ հոդվածի դրույթների Պատասխանմամբ»:

Մինակի կոնվենցիայի 89-րդ հոդվածը սահմանում է հանձնումը մերժելու դեպքերը: Համաձայն այդ հոդվածի՝

«1. Հանձնումը չի կատարվում, եթե.

ա) անձը, որի հանձնումը հայցվում է, հայցվող Պայմանավորվող կողմի ֆադաֆացի է.

բ) հանձնման վերաբերյալ հարցումը ստանալու Պատասխան հայցվող Պայմանավորվող կողմի օրենսդրության համաձայն, քրեական հետադիմում չի կարող հարուցվել կամ դատավճիռը չի կարող ի կատար ածվել վաղեմության ժամկետը լրանալու հետևանքով կամ այլ օրինական հիմքով.

գ) անձի նկատմամբ, որի հանձնումը հայցվում է, հայցվող Պայմանավորվող կողմի տարածում նույն հանցագործության համար կայացվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ կամ որոշում քրեական գործ հարուցելը մերժելու կամ գործով վարույթը կարճելու վերաբերյալ.

դ) արարքը, որի կատարվածությամբ հանձնումը հայցվում է, հայցող կամ հայցվող Պայմանավորվող կողմերի օրենսդրության համաձայն, հետադիմում է միայն մասնավոր մեղադրանքի կարգով (տուժողի դիմումի հիման վրա).

ե) հանձնումը կարող է վնաս հասցնել հայցվող Պայմանավորվող կողմի ինֆորմացիանությանը, անվտանգությանը.

զ) ծանրակշիռ հիմքեր կան ենթադրելու, որ հանձնման վերաբերյալ

հարցունքը կաղված է ռասայի, սեռի, դավանանքի, էթնիկական լիարժեքացման, հասակային կամ ֆազիային հայացքների համար անձին հետադարձելու հետ:

է) արարքը, որի կաղվածքային հանձնումը հայցվում է հայցվող Պայմանավորվող կողմի օրենսդրությամբ վերաբերում է զինվորական հանցագործություններին, որոնք սովորական ֆրեզիային իրավունքի համադասարան, հանցագործություններ չեն համարվում:

ը) անձը, որի հանձնումը հայցվում է, նախկինում հայցվող Պայմանավորվող կողմին է հանձնվել երրորդ թեստային կողմից և հանձնման առնչությամբ այդ թեստային համաձայնությունը չի ստացվել:

թ) անձին, որի հանձնումը հայցվում է, հայցվող Պայմանավորվող կողմի տարածում ադասան է տրամադրվել:

ժ) առկա են միջազգային դրամատարով սահմանված այլ հիմքեր, որի մասնակիցներ են հանդիսանում հայցող և հայցվող Պայմանավորվող կողմերը:

2. Հանձնումը կարող է մերժվել, եթե արարքը, որի կաղվածքային հանձնումը հայցվում է, կատարվել է հայցվող Պայմանավորվող կողմի տարածում:

3. Հանձնումը մերժելու դեպքում հայցող Պայմանավորվող կողմը թե՛ է սեղեկացվի մերժման հիմքերի մասին, դրա վերաբերյալ որոշում ընդունվելու թահից 10 օրվա ընթացքում»:

Նշենք, որ հանձնելու պարտականությունը փոխկապված է միջազգային-իրավական համագործակցության անպիսի մի կարևոր սկզբունքի հետ, ինչպիսին է պատժի անխուսափելիության սկզբունքը, որի համաձայն յուրաքանչյուր ոք, ով հանցագործություն է կատարել, պետք է պատիժ կրի: Հետևաբար, եթե պետությունը իրաժարվում է հանձնել հանցագործին, ապա պարտավոր է նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցել կամ ի կատար ածել օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը: Այսինքն՝ գործում է «հանձնիր կամ դատիր» aut dedere aut judicare կանոնը: Այս կանոնը չի գործում միայն այն դեպքում, երբ անցել են քրեական պատասխանատվության համար սահմանված վաղեմության ժամկետները, ինչպես նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի մահվան դեպքում:

Հանձնման ինստիտուտի հիմնախնդիրների ուսումնասիրման ենթատեքստում անհրաժեշտ է քննարկել մեկ այլ ոչ պակաս կարևոր հիմնախնդիր, այն է՝ հանձնված անձի քրեական հետապնդման սահմաններ:

որը: Մինսկի կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածում ուղղակիորեն նշվում է, որ առանց հայցվող կողմի համաձայնության հանձնված անձին չի կարելի քրեական պատասխանատվության, պատժի ենթարկել կամ նրան հանձնել երրորդ պետությանը մինչև հանձնելը նրա կատարած այն հանցագործության համար, որի համար նա չի հանձնվել: Նույն դրույթն օրենսդրորեն ամրապնդվել է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 499-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որի պահանջի խախտումը գնահատվում է որպես հանձնված անձի քրեական հետապնդման սահմանների անցում: Այն վերաբերում է միայն հանձնման մասին պայմանագրի բացակայության դեպքում հանձնում իրականացնելու կարգին: Միջազգային պայմանագրերի առկայության դեպքում հանձնում իրականացնելիս քրեական հետապնդման սահմաններ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված չեն:

Սակայն պետք է արձանագրել, որ պրակտիկայում հաճախ անձի հանձնումը պահանջվում է, և նա հանձնվում է մի հանցագործության համար, սակայն հետագայում վերջինս քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում նաև այլ հանցագործության համար կամ այլ հանցագործության համար, որի կապակցությամբ նա չի հանձնվել:

Խախտումների հիմնական խումբը կազմում են այն դեպքերը, երբ հետախուզվող անձին հանձնումից հետո առաջադրվել է նոր մեղադրանք: Այսինքն՝ սկզբնական տվյալներով մեղադրանք է առաջադրվում մեկ հոդվածով, այդ հոդվածով պահանջվում է տվյալ անձի հանձնումը, հանձնող պետությունն էլ այդ հոդվածով հանձնում է անձին, սակայն հետագայում, նրա էտապավորումից հետո, քրեական գործի քննության ընթացքում պարզվում է, որ այդ անձը կատարել է նաև այլ հանցագործություն, փոփոխվում է այդ անձի մեղադրանքի ծավալը (օրինակ՝ փոխվում է հոդվածի մասն ավելի ծանրով, արարքը վերաորակվում է և այլն), և առանց հանձնումը թույլատրած պետության լրացուցիչ թուլտվությունը ստանալու այդ գործը նոր մեղադրանքի ծավալով ուղարկվում է դատարան, ինչը միջազգային-իրավական փաստաթղթերի և ներպետական օրենսդրության կոպիտ խախտում է:

Ուստի նպատակահարմար է, որպեսզի պրակտիկայում բացառվեն խախտումները, խստորեն պահպանվեն հանձնման միջնորդության մեջ նշված երաշխիքները, և հանձնված անձը (անձինք) քրեական պատասխանատվության կամ պատժի պետք է ենթարկվի միայն այն հանցագործության համար, որի կատարման համար նա հանձնվել է:

Եթե քննության ընթացքում բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ հանձնված անձը քրեական պատասխանատվության պետք է ենթարկվի նաև այլ հանցագործության համար, ապա այդ դեպքում նպատակահարմար է, որ նախաքննություն իրականացնող մարմինը Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության միջոցով, սահմանված կարգով, դիմի համապատասխան պետության իրավասու մարմիններին և ստանա նոր թույլատվություն:

Կողմերը միաժամանակ պարտավոր են միմյանց ծանուցել իրենց հանձնված անձի նկատմամբ քրեական գործով դատավարության արդյունքների մասին: Պետությունները միջազգային պայմանագրերին համապատասխան պարտավորվում են այլ պետությունների հանձնարարությամբ քրեական հետապնդում իրականացնել սեփական քաղաքացիների նկատմամբ, որոնք կասկածվում են հայցող կողմի տարածքում հանցագործություն կատարելու մեջ:

Անշուշտ, հանցավորության դեմ պայքարում պետությունների համագործակցության ամենաարդյունավետ ոլորտներից է հանցագործություն կատարելուց հետո այլ երկրում թաքնվող անձանց հանձնումը:

Այս կապակցությամբ Լ. Ն. Գալենսկայան հանձնումը բնութագրել է որպես քրեական պատժի ենթարկելու նպատակով հանցագործի հանձնում այլ պետությանը միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան: Հեղինակների մեկ այլ խումբ քննադատության է ենթարկում այս տեսությունը՝ պնդելով, որ անթույլատրելի է հանձնման ինստիտուտի դասումը բացառապես միջազգային-իրավական նորմերի թվին, քանի որ հանձնումն իրականացվում է նաև ներպետական իրավունքի նորմերին համապատասխան: Այս տեսակետից հանձնումն առավել ամբողջական կարելի է սահմանել հետևյալ կերպ. «**Հանձնումը պետությունների միջև իրականացվող իրավական ակտ է, որի միջոցով այս կամ այն պետությունը հայցում և ստանում է հանցագործություն կատարած անձին այն երկրից, որտեղ այդ անձը թաքնվում է՝ նրան քրեական պատասխանատվության ենթակելու կամ վերջինիս նկատմամբ արդեն իսկ կայացված դատավճիռն ի կատար ածելու նպատակով**»¹:

Այսպիսով, հանձնման ինստիտուտի ժամանակակից աղբյուրները ներառում են ինչպես միջազգային-իրավական նորմատիվ ակտերը,

1 Տե՛ս *Звирбуль В.К., Шупилов В.П* Выдача уголовных преступников.М., 1974, ст.6,11:

այնպես էլ ազգային իրավական նորմերը: Ընդ որում, որոշ եվրոպական երկրներում (Իտալիա, Ֆրանսիա և այլն) ներպետական իրավունքը միջազգային պայմանագրի բացակայության պայմաններում բավարար է հանձնում իրականացնելու համար, այն դեպքում, երբ «ընդհանուր իրավունքի» երկրներում (Մեծ Բրիտանիա, ԱՄՆ և այլն) հանձնում իրականացնելու համար պարտադիր պայման է միջազգային պայմանագրերի առկայությունը:

Հանձնման ներպետական կարգավորումը չափազանց կարևոր է, քանի որ հանձնման հետ կապված բոլոր հարցերը վերաբերում են բացառապես պետության իրավասությանը, որը, լինելով տարածքային առումով ինքնիշխան, իրավասու է մերժել կամ բավարարել պահանջվող անձի հանձնումը՝ ղեկավարվելով սեփական օրենսդրությամբ:

Պետության ինքնիշխանության վկայությունն է նաև այն, որ նույնիսկ միջազգային պայմանագրի առկայության պայմաններում, հանձնումը կարող է մերժվել, եթե հարցումը ստացած պետությունը գտնում է, որ նման օգնության ցուցաբերումը կարող է վնաս պատճառել իր ինքնիշխանությանը կամ անվտանգությանը, հանրային կարգին (*ordre public*) կամ հակասում է պետական շահերին: Նման հնարավորություն ընձեռնում է նաև «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունը հայտարարել է.

«3-րդ հոդվածի կադակցությամբ.

Քանի որ օրենքներով քաղաքական հանցագործություններ կամ քաղաքական հանցագործությունների հետ կապ ունցող հանցագործությունների տեսակներ սահմանված չեն, Հայաստանի Հանրապետությունը հանձնում կիրականացնի, եթե հարցման մեջ նշված հանցագործությունն այդպիսին է համարվում իր ընդհանուր քրեական օրենսգրքով կամ Հայաստանի Հանրապետության համար գործող միջազգային պայմանագրերով:

4-րդ հոդվածի կադակցությամբ.

Քանի որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ զինվորական բոլոր հանցագործությունները ընդհանուր քրեական օրենքներով են հանցագործություն համարվում, ուստի այդ գործերով հանձնման վերաբերյալ հարցումները կբավարարվեն, եթե հանձնումն ուղարկած պետության օրենքով ևս տվյալ արարքը, որի համար հանձնում է պահանջվում, դասվում է ընդհանուր քրեական հանցագործությունների շարքին»:

Հանձնման իրականացումը դասվում է միջազգային իրավական պրակտիկայում հանցավորության դեմ պայքարի առավել բարդ խնդիրների թվին և միջազգային փոխօգնության ակտ է, որն արտահայտում է պետությունների համերաշխությունը հանցավորության դեմ պայքարում: Հանձնումն արդիական է հատկապես ներկայումս, երբ սահմանների հատման արարողակարգերը համեմատաբար պարզեցված են, իսկ հաղորդակցության ժամանակակից միջոցներն ավելի դյուրին են դարձնում փոխադրումը մի երկրից մյուսը: Քրեական պատասխանատվությունից խուսափող յուրաքանչյուր անձի քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ արդեն կայացված դատավճիռն ի կատար ածելու համար անհրաժեշտ է նրան վերադարձնել այն պետություն, որտեղ նա կատարել է հանցագործությունը: Միջազգային պրակտիկայում այդպիսի հանձնումն իրականացնելու հնարավորությունը նախատեսվում է հանձնման կամ իրավական օգնության վերաբերյալ պետությունների միջև կնքված երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերով:

Ժամանակակից միջազգային իրավունքում կայացած կարելի է համարել միջազգային իրավունքի և ներպետական իրավունքի նորմերի փոխազդեցության գործընթացում միջազգային իրավունքի նորմերի պրիմատի (գերակշռող նշանակության) հայեցակարգը: Այն խաղաղության պահպանման, պետությունների միջև փոխշահավետ և նորմալ համագործակցության ապահովման, մարդու իրավունքների և ազատությունների հարգման իրավական երաշխիք է հանդիսանում: Ներպետական իրավունքը պետք է համապատասխանի միջազգային իրավունքին, իսկ հակասության դեպքում գերակայությունը տրվում է միջազգային իրավունքին, քանի որ միջազգային իրավունքը պետությունների փոխհամաձայնեցված կամքի կամահայտնության արդյունք է, կոլեկտիվ խելանտության և համընդհանուր արժեքների արտահայտություն: Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է Եվրոպայի խորհրդի հիշյալ բնագավառը կարգավորող այնպիսի կարևոր միջազգային-իրավական փաստաթղթեր, ինչպիսիք են.

«Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիան (13.12.1957թ.) - usnrwqrվել է 11.05.2001թ., վավերացվել է 25.01.2002թ., ուժի մեջ է մտել 25.04.2002թ.,

«Քրեական գործերով փոխօգնության մասին» եվրոպական կոնվենցիան (20.04.1959թ.) - usnrwqrվել է 11.05.2001թ., վավերացվել է 25.01.2002թ., ուժի մեջ է մտել 25.04.2002թ.,

«Քրեական գործերի փոխանցման մասին» եվրոպական կոնվենցիան (15.05.1972թ.) – usnrազրվել է 08.11.2001թ., վավերացվել է 17.12.2004թ., ուժի մեջ է մտել 18.03.2005թ.,

«Յանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրությունը (15.10.1975թ.) - usnrազրվել է 08.11.2001թ., վավերացվել է 18.12.2003թ., ուժի մեջ է մտել 17.03.2004թ.,

«Վհարեկչության կանխարգելման մասին» եվրոպական կոնվենցիան (27.01.1977թ.) - usnrազրվել է 08.11.2001թ., վավերացվել է 23.03.2004թ., ուժի մեջ է մտել 24.06.2004թ.,

«Յանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի երկրորդ լրացուցիչ արձանագրությունը (17.03.1978թ.) - usnrազրվել է 08.11.2001թ., վավերացվել է 18.12.2003թ., ուժի մեջ է մտել 17.03.2004թ.,

«Քրեական գործերով փոխօգնության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրությունը (17.03.1978թ.) - usnrազրվել է 08.11.2001թ., վավերացվել է 23.03.2004թ., ուժի մեջ է մտել 21.06.2002թ.,

«Դատախարսված անձանց փոխանցման մասին» կոնվենցիա (23.03.1983թ.) – վավերացվել է 11.05.2001թ., ուժի մեջ է մտել 01.09.2001թ.,

«Յանցավոր ճանադարհով ձեռք բերված միջոցների լվացման, հայտնաբերման, առգրավման և բռնագրավման մասին» կոնվենցիան (08.11.1990թ.) - usnrազրվել է 11.05.2001թ., վավերացվել է 24.11.2003թ., ուժի մեջ է մտել 01.03.2004թ.:

Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների միջև իրավական համագործակցության և հանձնման իրականացման հետ կապված հարցերը կարգավորվում են «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 22.01.1993թ. Մինսկի կոնվենցիայի շրջանակներում: 2002թ. հոկտեմբերի 7-ին Քիշնևվում կնքվել է «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» կոնվենցիան, որը գործում է 2004թ. ապրիլի 27-ից: Յայաստանի Յանրապետությունն այն վավերացրել է 2005թ. հունվարի 21-ին, ուժի մեջ է մտել փետրվարի 19-ին, սակայն հաշվի առնելով, որ դեռևս ԱՊԳ մասնակից պետությունների տարածքում այն վավերացրել են միայն Ադրբեջանը, Բելառուսը, Ղազախստանը, Տաջիկստանը և Ղրղզտանը, իսկ Ռուսաստանի Ղաշնությունը տեղեկացրել է, որ Կոնվենցիայի վավերացման ներպետական

արարողակարգերը ընթանում են, դեռևս դրան հղում չի կատարվում:

Հանձնման իրականացման բնագավառում ոչ պակաս կարևոր են իրավական օգնության և հանձնման մասին երկկողմ պայմանագրերը, մասնավորապես.

«Քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության և Վրաստանի միջև թայմանագիրը, ուժի մեջ է մտել 22.11.2001թ.,

«Հանձնման մասին» Հայաստանի Հանրապետության և Վրաստանի միջև թայմանագիրը, ուժի մեջ է մտել 10.10.2000թ.,

«Հանձնման մասին» Հայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև թայմանագիրը, ուժի մեջ է մտել 07.12.1997թ.,

«Քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև թայմանագիրը, ուժի մեջ է մտել 07.12.1997թ.,

«Քրեական գործերով փոխադարձ իրավական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության և Արաբական Միացյալ Էմիրությունների միջև թայմանագիրը, որն ուժի մեջ է մտել 03.11.2005թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Արաբական Միացյալ Էմիրությունների միջև հանձնման մասին» թայմանագիրը, կնքվել է 20.04.2002թ, ուժի մեջ է մտել 03.11.2005թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Լիսվայի Հանրապետության միջև ֆաղափացական, ընթանեկան և ֆրեական գործերով իրավական օգնության և իրավահարաբերությունների մասին» թայմանագիրը, կնքված 15.09.2003թ., ուժի մեջ է մտել 08.07. 2005թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության միջև ֆրեական գործերով փոխադարձ իրավական օգնության մասին» թայմանագիր, կնքված 15.04.2007թ., ուժի մեջ է մտել 20.03.2008թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության միջև հանձնման մասին» թայմանագիր, կնքված 15.04.2007թ., ուժի մեջ է մտել 20.03.2008թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև հանձնման մասին» թայմանագիր, կնքված 05.07.2006թ., ուժի մեջ է մտել 01.10.2008թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև ֆաղափացիական և ֆրեական գործերով իրավական համագործակցության մասին» թայմանագիր, կնքված 05.07.2006թ., ուժի մեջ

է մտել 21.05.2009թ.,

«Հայաստանի Հանրապետության և Հունաստանի Հանրապետության միջև ֆաղափացիական, ընտանեկան և ֆրեական գործերով իրավական օգնության մասին» ղայմանագիր, կնված 21.11.2000թ., ուժի մեջ է մտել 21.07.2002թ.:

Ներպետական մակարդակով հանձնման մասին դրույթներ կան սահմանադրություններում, քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերի համապատասխան բաժիններում կամ հանձնման մասին հատուկ օրենքներում, ինչպես նաև գործադիր իշխանության մարմինների կողմից կիրառվող նորմատիվ ակտերում: Հայաստանի Հանրապետությունում հանձնման վերաբերյալ ներպետական դրույթներն ամրագրված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, քրեական և քրեադատավարական օրենսգրքերում:

ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Ոչ ոք չի կարող արտասվել կամ հանձնվել օտարերկրյա ղետությաննր, եթե իրական սղառնալիֆ կա, որ սվյալ անձը կարող է այդ երկրում ենթարկվել մահաղատսժի, խոտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունի կամ ղատսժի:

2. Հայաստանի Հանրապետության ֆաղափացուն չի կարելի հանձնել օտարերկրյա ղետությաննր, բացառղայամբ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային ղայմանագրերով նախատեսված դեղերի»:

Մարդու իրավունքների միջազգային չափորոշիչները պարտավորեցնում են Հայաստանի Հանրապետությանն ապահովել հանձնված անձի հանընդհանուր և ՀՀ սահմանադրղայամբ երաշխավորված հետևյալ իրավունքները, մասնավորապես.

- ♦ կյանքի իրավունքը (հողված 24),
- ♦ խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը (հողված 26);
- ♦ անձնական ազատղայան իրավունքը (հողված 27);
- ♦ օրենքի առաջ ընդհանուր հավասարղայունը (հողված 28),
- ♦ խտրականղայան արգելքը, անկախ սեղից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնղայանը պատկանելիղայունից, գուլքային վիճակից, ծնունդից, հաշվանղա-

մությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից (հոդված 29),

- ♦ դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը (հոդված 61),
- ♦ արդար դատաքննության իրավունքը (հոդված 63),
- ♦ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը (հոդված 64),
- ♦ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքը (հոդված 65)
- ♦ անմեղության կանխավարկածի իրավունքը (հոդված 66),
և այլ հարակից իրավունքներ:

Այլ պետության հանձնման միջնորդությունը բավարարելիս, Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինները պետք է նկատի ունենան հարցումն ուղարկած պետությունում հանձնման ենթարկված անձի իրավունքների ոտնահարման հնարավորությունը՝ բացառելով այն:

Այս կապակցությամբ, ԱՄՆ դատական պրակտիկայում գոյություն ունեն բազմաթիվ որոշումներ՝ օրինակ՝ Կոլումբիայի շրջանի վերաքննիչ դատարանը Բերտի և «Պլաստերն ընդդեմ ԱՄՆ»-ի գործով որոշումներ է կայացրել, որ անձի հանձնումը, որտեղ չի կարող երաշխավորվել արդարացի դատաքննության իրավունքը, կարող է համարվել հանձնումը թույլատրած պետությունում սահմանադրական իրավունքի խախտում: Դա նշանակում է, որ նման հանձնման թույլտվությունը, այլ ոչ թե հետագա գործընթացները, արդեն իսկ հանձնման ենթակա անձի իրավունքների խախտում է¹:

Մի շարք այլ պետությունների Սահմանադրություններ նույնպես հանձնման վերաբերյալ դրույթներ են պարունակում, օրինակ՝ Չեռնոմիայի, Իռլանդիայի, Իսպանիայի, Իտալիայի, Պորտուգալիայի, Ֆրանսիայի և այլն²:

Միջազգային պրակտիկայում հանձնման վերաբերյալ հարցումը սովորաբար պետք է բխի այն փաստից, որ հայցող երկրի տարածքում տեղի է ունեցել քրեորեն պատժելի հանցագործություն: Բացի դրանից, որևէ երկիր կարող է պահանջել նաև մեկ այլ երկրում հանցագործու-

1 Տե՛ս *Лукашук И.И., Наумов А.В.* Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве: Учебно-практическое пособие. М., 1998, ст. 57:
2 Տե՛ս *Блищенко И.П., Каламкарян Р.А., Карпец И.И. и др.* Международное уголовное право. М., 1995. ст. 157; Конституции Европейского Союза. М., 1997:

յուն կատարած իր քաղաքացու հանձնումը: Հանձնման մասին հարցումը ներկայացվում է գրավոր և փոխանցվում է դիվանագիտական ճանապարհով: Երկու կամ ավելի կողմերի միջև համաձայնագրի առկայության դեպքում կարող են սահմանվել հանձնման այլ միջոցներ: Համաձայն «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 2-րդ կետի՝ հանձնման հարցմանը կից պետք է ներկայացվեն՝

ա/ մեղադրական եզրակացություն կամ դատավճռի կամ կալանֆի մասին կամ այլ որոշման, որը կայացվել է հարցումն ուղարկած Կողմի օրենսդրությամբ սահմանված և ունի նույն ուժը, դրանց բնօրինակը կամ վավերացված տպածները;

բ/ այն հանցագործության նկարագրությունը, որի կադակցությամբ տահանջվում է հարցումը: Հանցագործության կատարման ժամանակը, վայրը, դրա ֆրեախրավական որակումը և հղումներ իրավական դրույթներին, հնարավորինս ճշգրիտ;

գ/ համադատասխան օրենսդրական ակտերի տպածները և այն անձի ճշգրիտ նկարագրությունը, ինչդեպ նաև ցանկացած այլ սեղեկագրություն, որը կարող է նդատել անձի ինֆոմոյան և ֆաղաֆաղոյան տարգմանը»:

Հանձնումը հիմնավորելու համար, որպես կանոն, հարկավոր է որպեսզի հանցագործությունը լինի.

ա) օրենքով նախատեսված քրեական հանցագործություն,

բ) ծանր (ծանրության աստիճանն այս կամ այն երկրում տարբեր է),

գ) պատժելի և՛ հայցող, և՛ հայցվող երկրներում, կատարված հանցագործության համար պետք է նախատեսվի երկու երկրների օրենսդրությամբ էլ նվազագույնը մեկ տարի ժամանակով ազատազրկում կամ ավելի խիստ պատիժ, իսկ դատավճռի կատարումից խուսափող անձանց համար պատժի չկրած մասը չպետք է վեց ամսից պակաս լինի:

դ) այն անձը, որի հանձնման վերաբերյալ պահանջ է ստացվել, չի կարող կրկին մեղադրվել կամ դատապարտվել հայցվող երկրում կատարված հանցագործության համար, եթե նա տվյալ հանցագործության համար արդեն պատիժ է կրել (non bis in indem):

Այն պահանջվում է նույն հանցագործության համար կրկնակի պատժից խուսափելու համար,

ե) մեղադրանքի ժամկետը չպետք է լրացած լինի, եթե իրականացվում է քրեական հետապնդում, դա վերաբերում է նաև պատժի

ժամկետին, եթե հանձնման հարցումն արվում է դատավճռի կատարման մասով,

զ) հանձնման վերաբերյալ տեքստերի մեծ մասում նշվում են հատուկ կանոններ, որոնցով նախատեսվում են որոշակի պայմաններ:

Այսպես. հանձնման ենթարկվող անձին չի կարելի մեղադրանք առաջադրել, դատապարտել նրան կամ ձերբակալել՝ հանձնման հետ կապ չունեցող հանցագործություն կատարելու համար: Երբեմն լինում են բացառություններ, երբ հայցվող երկիրը տալիս է իր համաձայնությունը:

Այսպիսով, ներկայումս հանձնման իրավունքի աղբյուրներ են հանդիսանում, մասնավորապես.

- ♦ **հանձնման վերաբերյալ երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերը,**
- ♦ **քրեական օրենսդրության վերաբերյալ միջազգային կոնվենցիաները,**
- ♦ **ազգային օրենքները,**
- ♦ **միջազգային քաղաքավարությունը (տարբեր ազգությունների կողմից օրենքների և սովորույթների փոխադարձ ընդունում): Միջազգային քաղաքավարությունը հիմնվում է փոխադարձության վրա:**

Հանձնման վերաբերյալ երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերը՝ պայմանավորվածություններ են, որոնց միջոցով երկու և ավելի երկրներ պարտավորվում են ապահովել հանձնումը և ձերբակալումից հետո հանձնման ենթակա անձանց պահման ձևերի համապատասխան պայմանները:

Քրեական օրենսդրությանն առնչվող միջազգային կոնվենցիաները՝ միջազգային համաձայնագրի տեքստում, առանձին հանցագործությունների կանխման կամ խափանման նպատակով, կարող են ներառել դրույթներ հանձնման վերաբերյալ:

Ազգային օրենսդրությունը՝ օրենսդրական ակտերն են, որոնց համաձայն այս կամ այն պետությունը միակողմանիորեն որոշում է հանձնման իր կարգը: Այս բնագավառի օրենսդրությունը բաժանվում է երկու տեսակի.

ա) ազգային օրենքներ, որոնք սահմանում են, որ հանձնումն երկու երկրների միջև պայմանագրի առկայության առարկա է: Դա նշանակում է, որ տվյալ երկրի կառավարությունը չի կարող հանձնման խնդրանքով կամ պահանջով դիմել այլ երկրի, քանի դեռ նրա

հետ չի կնքվել համապատասխան պայմանագիր:

բ) ազգային օրենքներ, որոնք թույլ են տալիս այս կամ այն երկրին, որի հետ կնքված չէ համապատասխան պայմանագիր, հանձնել հանցագործին:

Միջազգային քաղաքավարությունը (տարբեր պետությունների օրենքների և սովորույթների փոխադարձ ընդունում)՝ վերը նշված աղբյուրների բացակայության դեպքում հանձնման վերաբերյալ առաջարկությունը կարող է լինել մեկ երկրի կողմից մյուսին, որպես բարի կամքի դրսևորման ձև՝ փոխադարձ հիմունքներով կամ առանց դրանց: Հանձնման այս ձևը հազվադեպ է կիրառվում:

Հանձնման վերաբերյալ թվարկված հիմնական աղբյուրների թվում կարևոր դերը պատկանում է հանձնման մասին երկկողմ պայմանագրերին:

Ներկայացված հիմնական աղբյուրներից բացի, տվյալ իրավական նորմերը զոյություն ունեն նաև հանցավորության որոշակի դրսևորումների դեմ պայքարի բազմակողմ համաձայնագրերում, որոնց մասնակից է Հայաստանի Հանրապետությունը: Այդ կոնվենցիաներով հանձնումը նախատեսված է որոշակի հանցագործությունների համար:

Այդօրինակ՝ հանձնում նախատեսող կոնվենցիաներից են.

«Տարադրամի կեղծումը կանխելու մասին» 1929թ. կոնվենցիան,

«Օդանավերի անօրինական զավթումների մասին» 1970թ. Հաազայի կոնվենցիան,

«Քաղաքացիական ավիացիայի անվտանգության նպաստով ատօրինի ակտերը կանխելու մասին» 1971թ. Մոնրեալի կոնվենցիան:

Կան կոնվենցիաներ, որոնք ընդլայնում են օրենքի կիրառման շրջանակները.

«Օդանավերում կատարվող հանցագործությունների և մի շարք այլ ակտերի մասին» 1963թ., Տոկիոյի կոնվենցիան,

«Ցեղաստանության ոճրագործության կանխման և դրա համար դատարանի մասին» 1948թ. կոնվենցիան,

«Թմրամիջոցների մասին» 1961թ. միասնական կոնվենցիան,

«Թմրամիջոցների և հոգեմեդրոնում նյութերի ատօրինի շրջանառության դեմ դայքարի մասին» ՄԱԿ-ի 1998թ. կոնվենցիան,

«Վերազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» ՄԱԿ-ի 2000թ. կոնվենցիան,

«Կոռուպցիայի դեմ» ՄԱԿ-ի 2003թ. կոնվենցիան;

«Հանցավոր ճանադարհով ձեռք բերված եկամուսների լվացման, հայցնաբերման, առգրավման, բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ» Եվրոդայի խորհրդի 16.05.2005թ. կոնվենցիան և այլն:

Այսպես «Օդանավերի ապօրինի զավթման վերաբերյալ» Հասագայի կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը սահմանում է, որ օդանավերի զավթումը հանձնման ենթակա հանցագործություն է: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի դրույթների համաձայն՝ այս կոնվենցիան կարող է հիմք հանդիսանալ հանձնման համար, եթե շահագրգիռ երկրների միջև բացակայում է հանձնման մասին երկկողմ պայմանագիրը:

Հանձնման մասին բազմակողմ առաջին միջազգային կոնվենցիան ստորագրվել է Հարավային Ամերիկայում:

Հետագայում այս ոլորտում իրավական դաշտի ձևավորման համար մեծ դեր խաղաց, հատկապես «Հանձնման մասին» 1957թ. եվրոպական կոնվենցիան, որը սկզբում ստորագրել էին մեծ թվով արևմտաեվրոպական, այնուհետև՝ նաև այլ պետություններ:

Այսպիսով, այլ երկրի իշխանությունների կողմից քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու համար կամ դատավճռի իրականացման նպատակով անձը կարող է հանձնվել: Սա ենթադրում է, որ մի կողմից որոնվող անձը տվյալ պահին գտնվում է հայցվող երկրում, մյուս կողմից՝ հայցող երկիրն իրավասու է պահանջել հանձնում և, վերջապես, պահանջվող անձը մասնակցել է կամ կատարել է այնպիսի հանցագործություն, որի համար նախատեսվում է հանձնում:

Քաղաքացիության գործոնը մեծ ազդեցություն է ունենում հանձնման գործընթացի նկատմամբ ցուցաբերվող մոտեցման հարցում: Ընդունված սկզբունքն այն է, որ մայրցամաքային իրավունքի երկրների մեծ մասում երկիրը կարող է մերժել իր քաղաքացիների հանձնումը մեկ այլ երկրի: Սակայն այդ հանգամանքը չի նշանակում, որ հանցագործն ազատվում է պատասխանատվությունից, հայցող երկրի պահանջով քրեական հետապնդումը սկսվում է հայցվող երկրում, որի արդյունքների մասին հայցող երկիրը պարտադիր իրազեկվում է:

Որպես կանոն հանձնումն իրականացվում է այնպիսի հանցագործությունների համար, որոնք պատժելի են և՛ հայցող, և՛ հայցվող երկրների օրենքներով և որպես պատժամիջոց նախատեսվող ազատազրկման ժամկետը մեկ տարուց պակաս չպետք է լինի:

Ներկայումս միջազգային համագործակցության շրջանակներում կարելի է առանձնացնել հանձնման երեք տեսակ.

Ուղղակի հանձնում, որի ժամանակ տվյալ անձը մի երկրի կողմից հանձնվում է մյուս երկրին, առանց այլ երկրների տարածքի օգտագործման:

Տարանցիկ հանձնում, երբ տվյալ անձը մի երկրի կողմից հանձնվում է մյուս երկրին, այլ երկրների տարածքների օգտագործմամբ: Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ տվյալ անձը հանդիսանում է այն երկրի քաղաքացին, որն արգելում է իր քաղաքացիների հանձնումը, այդ երկրի տարածքի տարանցիկ օգտագործումը տեսականորեն հնարավոր է:

Կրկնակի հանձնում, մի երկրից կատարվում է հանձնում մեկ այլ երկիր միայն այն պատճառով, որ տվյալ անձը նախկինում հանձնվել է երրորդ երկրից հանձնող երկիր, այսինքն՝ նախկինում կատարվել է նախնական փոխատեղում:

Ներկայացնելով հանձնման գործող ձևերը՝ նպատակահարմար է անդրադառնալ պետությունների միջև ներկայումս գործող հանձնման արարողակարգին:

Իր բնույթով հանձնումը հանդիսանում է երկու հստակ չափանիշ պարունակող գործողություն: Հանձնում իրականացնելը նշանակում է, որ հետախուզվողի թաքնվելու վայր հանդիսացող երկիրը հրաժարվում է հետախուզման մեջ գտնվող կամ դատապարտված անձի նկատմամբ հովանավորությունից, այդ տեսակետից՝ հանձնումը համարվում է գործադիր իշխանության գործառույթ: Սակայն հանձնումն իր մեջ ներառում է նաև հանցագործի ձերբակալություն՝ մեղադրանք առաջադրելու կամ պատիժը կրելու նպատակով. այս տեսակետից՝ հանձնումը դատական իշխանության գործառույթ է:

Այսպիսով, քանի որ հանձնումը երկակի բնույթ պարունակող հասկացություն է, ուստի հարկ է նշել, որ և՛ գործադիր, և՛ դատական իշխանությունները պետք է մասնակցեն հանձնման արարողակարգին: Վերջինիս դատական և գործադիր բնույթներին տրված նշանակությունը տարբերվում է ըստ երկրների, իսկ գործընթացը ղեկավարվում է տվյալ երկրի օրենսդրությամբ և մասնակից երկրի կողմից կնքված համապատասխան պայմանագրերից բխող դրույթներով, որոնք հանդիսանում են հանձնման իրավական աղբյուրները:

Հանձնման արարողակարգի հաջողության ապահովման գործում կարևոր դեր ունի Քրեական ոստիկանության միջազգային կազմակերպությունը՝ Ինտերպոլ-ը, որի մաս կազմող 178 ազգային մարմինները՝ ԱԿԲ-ները, իրենց երկրների օրենքների շրջանակում, անմիջական

մասնակցության շնորհիվ իրականացնում են հանձնման հետ կապված աշխատանքների տեղեկատվական ապահովումը, իսկ երբեմն նաև անմիջականորեն են մասնակցում հանձնման գործընթացին: Ինտերպոլի տեսանկյունից՝ հանձնումն ուղղակիորեն կապված է միջազգային հետախուզում հայտարարելու (կարմիր անկյունով քարտ) կամ Ինտերպոլի ոստիկանական հաղորդագրությունների վարչության կողմից Ինտերպոլ-ի Ազգային կենտրոնական բյուրոների նախաձեռնությամբ հայտարարվող հետախուզման հետ, որոնք երկուսն էլ հարցումներ են հետախուզվող անձանց ձերբակալության և հետագա հանձնումն իրականացնելու մասին:

Հանձնման գործընթացի բնագավառում որպես նորանուծություն պետք է համարել Եվրոպական միության անդամ երկրների շրջանակներում 1995թ. ստորագրված «Եվրոպական միության անդամ-պետությունների միջև հանձնման պարզեցված արարողակարգի մասին» կոնվենցիան, որը նախատեսում է հանձնման ենթակա անձի համաձայնության դեպքում ավելի դյուրին արարողակարգի իրականացումը: Այս կապակցությամբ նաև պետք է հանձնման իրավասություն ունեցող մարմինների ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ Եվրոպայի խորհրդի կողմից ընդունվել է կալանքի մասին եվրոպական միասնական որոշման մասին շրջանակային որոշում, համաձայն որի՝ Եվրոպական միության անդամ երկրներին ուղարկվում է միայն առաջին ատյանի դատարանի կողմից ընդունված կալանքի մասին եվրոպական օրդերը: Հայաստանի Հանրապետությունում հանձնմանն առնչվող խնդիրներին և արարողակարգերին նվիրված են քրեական դատավարության օրենսգրքի 54-րդ (Քրեական գործերով իրավական օգնությունը միջազգային պայմանագրերին համապատասխան), 54¹ –րդ (Քրեական գործերով իրավական օգնությունը միջազգային պայմանագրերի բացակայության դեպքում) գլուխների համապատասխան հոդվածները: Համաձայն քրեական դատավարության օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հանցագործություն կատարած օտարերկրյա պետության քաղաքացիները, ինչպես նաև օտարերկրյա պետության տարածքում մշտական բնակության վայր ունեցող քաղաքացիություն չունեցող անձինք, նրանց նկատմամբ համապատասխան օտարերկրյա պետությունում քրեական վարույթ սկսելու կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում համապատասխան սկսված վարույթը տվյալ օտարերկրյա պետությունում շարունակելու նպատակով

կարող են տվյալ օտարերկրյա պետությանը հանձնվել այդ պետության և Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային պայմանագրով նախատեսված դեպքերում¹:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանձնման թույլտվության վերաբերյալ կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշում ընդունելու իրավասություն ունեցող մարմիններն են.

- «1) հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումներ ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը, եթե գործը զսնվում է մինչդասական վարույթում.
- 2) հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարը, եթե գործը զսնվում է դասական վարույթի ընթացքում, ինչդեպ նաև այն դեպքում, երբ սվյալ անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ.
- 3) հանձնման թույլտվության վերաբերյալ որոշումն ընդունում է համադատասխանաբար գործը ֆննող կամ դատավճիռը կայացրած դատախանը՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի միջնորդությամբ այն դեպքում, երբ գործը զսնվում է դասական վարույթի ընթացքում, ինչդեպ նաև այն դեպքում, երբ սվյալ անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ»:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին օտարերկրյա պետությանը կարող է հանձնվել միջազգային պայմանագրերով սահմանված կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսդրությամբ հստակեցվել են հանձնման վերաբերյալ փաստաթղթերի ներկայացման ժամկետները, ինչը մարդու իրավունքների պաշտպանության իրականացման անհրաժեշտ պայման է: Միջազգային իրավական փաստաթղթերի, ինչպես նաև եվրոպական հանրության առջև Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորություններին համապատասխան՝ քրեական դատավարության օրենսդրությամբ հանձնման ենթակա անձին հնարավորություն է տրված գրավոր կամ բանավոր արտահայտվելու քննվող հարցի առնչությամբ: Այդ նպատակով այդ անձը կարող է ներկա գտնվել դատարանում հանձնման վերա-

1 Հարկ է նշել, որ հիշյալ նպատակով հանձնում որևէ միջազգային պայմանագրով նախատեսված չէ և միջազգային պրակտիկայում նույնպես տարածված չէ:

բերյալ հարցի քննությանը:

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի՝ հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ և Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի՝ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումները կարող են բողոքարկվել վերաքննիչ դատարան որոշումները ստանալուց հետո՝ 10 օրվա ընթացքում, իսկ վերաքննիչ դատարանի որոշումները՝ վճռաբեկ դատարան դրանք ստանալուց հետո՝ 5 օրվա ընթացքում: Վերաքննիչ դատարանը և վճռաբեկ դատարանը գործը քննում և դրա վերաբերյալ որոշում են կայացնում համապատասխանաբար որոշումը ստանալուց հետո՝ 5 օրվա ընթացքում (479-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարաններում գործի քննությունն իրականացվում է այն անձի մասնակցությամբ, որի վերաբերյալ կայացվել է հանձնելու կամ հանձնումը մերժելու մասին որոշում, և/կամ նրա պաշտպանի և դատախազի մասնակցությամբ:

Դատաքննության ընթացքում դատարանը չի քննարկում բողոքը բերած անձի մեղավորության հարցը՝ սահմանափակվելով միայն հանձնման թույլտվության վերաբերյալ կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշման՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենքերին և միջազգային պայմանագրերին համապատասխանության հարցի ստուգմամբ (479-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Ե՛վ միջազգային-իրավական փաստաթղթերով, և՛ ներպետական օրենսդրությամբ անձին հանձնելու մասին հարցը քննարկելիս, հանձնումը հայցող պետությունից պահանջվում են համապատասխան երաշխիքներ, մասնավորապես, որ նա կենթարկվի քրեական պատասխանատվության միայն այն հանցագործության համար, որի կապակցությամբ վերջինիս հանձնումը պահանջվել է, չի հանձնվի որևէ այլ պետության, առանց հանձնումը թույլատրած պետության համաձայնության, չի ենթարկվի մահապատժի և այլն: Համաձայն 479-րդ հոդվածի 5-րդ կետի՝ տվյալ պետության երաշխիքի՝ Հայաստանի Հանրապետության համար բավարար կամ ընդունելի լինելու հանգամանքը պարզում է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը՝ Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի ներկայացմամբ՝ մինչդատական վարույթի գործերով, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի ներկայացմամբ՝ դատական վարույթում գտնվող և դատավճիռն ի կատար ածելու գործերով:

Երաշխիքի բավարար կամ ընդունելի լինելու հանգամանքի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումը պետք է ստացվի նախքան անձի փաստական հանձնումն իրականացնելը:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարական օրենսդրությունն ըստ էության կարող է համարվել մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանությանը ներկայացվող միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանող:

ԳԼՈՒԽ 2. **ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ** **ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ**

§ 1. Հանցագործների հանձնման բնագավառում պետությունների միջազգային-իրավական պարտավորությունների ընդհանուր նկարագիրը

Հանձնումը դասվում է միջազգային քրեական իրավունքի այն ինստիտուտների թվին, որը ժամանակակից պայմաններում նշանակալիորեն զարգանում է: Չնայած հանձնման պատմական զարգացումը վկայում է հանձնման գործընթացում մարդու իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ դրական մոտեցման հետզհետե ամրապնդմանը, այդուհանդերձ մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափորոշիչները և դրանց պաշտպանության ինստիտուցիոնալ մեխանիզմները սահմանող հիմնարար փաստաթղթերի ընդունումն անկասկած էական ազդեցություն ունեցավ հանձնման ինստիտուտի բովանդակության վրա: Այնպիսի միջազգային-իրավական ակտեր, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (1948թ.), «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան (1950թ.), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների պաշտպանության մասին» միջազգային դաշնագիրը (1966թ.), «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի տեսակների դեմ» ՄԱԿ-ի (1984թ.) կոնվենցիան վերագնահատեցին քրեական գործերով միջազգային համագործակցության շրջանակներում հանձնման իրականացման գործընթացում մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը:

Ինչպես նշում է Լ.Հոլսեյնովը, պայմանագրային գործիքների միջոցով մարդու բնական և անօտարելի իրավունքները, որոնք որոշակիորեն ամրագրված են ներպետական օրենսդրության մեջ, իրենց համընդհանուր պարտադիրության շնորհիվ ձեռք են բերում միջազգային ճանաչում, և, ի լրումն իրավունքների պաշտպանության ներպետական

մեխանիզմների, ստանում են նաև միջազգային «խնամակալություն»¹: Քանի որ պետությունն անդամակցելով միջազգային պայմանագրին, որոշակի պարտավորություններ է ստանձնում և այդ պահից իրավաբանորեն պարտավորվում է հետևել տվյալ պայմանագրով սահմանված վարքագծի այն չափորոշիչներին, որոնք բխում են տվյալ պայմանագրի բնույթից: Եթե միջազգային-իրավական փաստաթղթերը սահմանում են իրավունքները, ապա դրանց կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող կառույցները հետևում են պետությունների կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարմանը:

Պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր իրավունք պետության համար առաջացնում է երեք տեսակի պարտավորություն.

- ♦ «հարգելու պարտավորություն», այսինքն՝ պետությունը և նրա մարմինները չպետք է ոտնձգություններ թույլ տան հենց իրենք,
- ♦ «պաշտպանելու պարտավորություն», այն է՝ պետությունը պարտավոր է պաշտպանել իրավունքի չոտնահարումն այլ երրորդ անձանց կողմից և պատժել մեղավորներին,
- ♦ «իրականացման պարտավորություն», որը պահանջում է հատուկ պոզիտիվ միջոցներ իրավունքների լրիվ ծավալով իրականացման համար:

Իսկ Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը պետության պարտավորությունները դասակարգել է երկու տեսակի.

- ա/ նեգատիվ պարտավորություններ,
- բ/ պոզիտիվ պարտավորություններ²:

Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի տեսանկյունից, պոզիտիվ պարտավորության սահմանումը (որևէ բան անելու պարտավորություն) պետություններից պահանջում է գործնականում անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկել իրավունքի երաշխավորման ուղղությամբ³ և/կամ պետություններից պահանջում է ընդունել ողջամիտ և կիրառելի

1 Տե՛ս *Гусейнов Л.Г.* Международные обязательства государств в области прав человека. С.8; *Туманов В.А.* Европейский суд по правам человека: очерк организации и деятельности. М., 2001,ст. 109-111. Mowbrey A. The development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human rights. Oxford, 2004:

2 Տե՛ս *Frederic Sudre*, “Les obligations positives dans la jurisprudence europeenne des droits de l’homme”, *Revue trimestrielle des Droits de l’homme*, 1995, pp. 363 ff.; *A.R. Mowbray*, The development of positive obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights, Hart Publishing, Oxford- Portland Oregon, 2004:

3 Տե՛ս *Hokkanen v. Finland*, 24 օգոստոսի, 1994թ.:

միջոցներ անձի իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ¹: Նման միջոցները կարող են լինեն նաև դատական², ինչը ենթադրում է օրենքով նախատեսված սանկցիաների կիրառում Կոնվենցիայի դրույթների ոտնահարում թույլ տված անձանց նկատմամբ, ինչպես նաև համապատասխան օրենսդրական բարեփոխումների իրականացում³:

Այսպես, եթե պետությունը պարտավորություն է ստանձնել արգելել խոշտանգումները կամ այլ արգելված վերաբերմունքը, ապա իրավունք չունի հանձնել այն անձին, որը հանձնումը պահանջած պետությունում կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ համապատասխան վերաբերմունքի: Բացի դրանից, մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում պետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններն օբյեկտիվորեն ենթադրում են հանձնման ենթակա անձի իրավունքների խախտման հնարավորության հարցի դիտարկումը քաղաքական հայացքների, ազգային, կրոնական, ռասայական պատկանելիության հետ կապված դատական քննության ընթացքում նվազագույն երաշխիքների բացակայության տեսանկյունից և այլն: Չնայած նման հարցերի քննարկումը բարդացնում է անձի հանձնման գործընթացը, այդուհանդերձ ընդհանուր առմամբ հանցավորության դեմ պայքարի տարատեսակ իրավական ինստիտուտների կիրառմամբ չեն կարող անտեսվել միջազգայնորեն ճանաչված մարդու իրավունքները, իսկ գործընթացը պետք է հիմնվի հարկադրանքի միջոցների ենթարկված անձի նկատմամբ պատշաճ դատավարական երաշխիքների ապահովման վրա: Հիշյալ մոտեցումը բազմիցս արտահայտվել է միջազգային դատական մարմինների որոշումներում:

Այսպես, Tomasi-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի Հանրապետության գործով, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդօժել է, որ քննության կարիքները, ինչպես նաև հանցավորության, մասնավորապես ահաբեկչության դեմ պայքարի բարդությունը չեն կարող հանգեցնել անձի ֆիզիկական վիճակի պաշտպանության սահմանափակմանը⁴:

Fox, Campbell and Hartley-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, ահաբեկչական գործունեության վերաբերյալ եվրոպական

1 Stiu Lopez-Ostra v. Spain, 9-ը դեկտեմբերի, 1994թ.:

2 Stiu Vgt Verin Gegn Tlerfabriken v. Switzerland, 28-ը սեպտեմբերի, 2001թ.:

3 Stiu **Jean-Francois Akandji-Kombe**, Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights, Human Rights handbooks, No. 7:

4 Stiu Европейский суд по правам человека: Избранные решения: В 2т., Т.1. М. 2000. ст. 755-767:

դատարանը մատնանշել է համապատասխան հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտության մասին՝ մի կողմից ժողովրդավարության ինստիտուտների պաշտպանության, որպես համընդհանուր արժեքի, իսկ մյուս կողմից՝ անհատական իրավունքների պաշտպանության միջև¹: Սույն դրույթը հավասարապես կարելի է կիրառել հանձնման գործընթացում, քանի որ անձի հանձնումն էականորեն շոշափում է մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները: Հանձնման գործընթացում իրավունքների խախտման համատեքստում պետք է նկատի ունենալ ոչ թե մարդու իրավունքներն ընդհանրապես, որպես հանձնման շրջափակման միջոցի, այլ՝ որոշակի իրավունքները, որոնց խախտման իրական հնարավորությունը կարող է հանձնումը մերժելու հիմք հանդիսանալ: Հանձնումը մերժելու դեպքում, պետք է ներկայացնել հանձնման ենթակա անձի համապատասխան իրավունքներին սպառնացող իրական վտանգը հիմնավորող ապացույցներ:

Հանձնման ինստիտուտին բնորոշ են պետության ինքնիշխան իրավունքների և մարդու իրավունքների համակցությունը: Հանձնման հարցով որոշում կայացնելը պետության ինքնիշխան իրավունքն է, սակայն այն իրականացվում է միջազգային և ներպետական իրավունքի, ներառյալ մարդու իրավունքներին վերաբերող նորմերին համապատասխան²:

Հանձնման ընթացքում մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին միջազգային փաստաթղթերով երաշխավորված չափորոշիչների պահպանումը, հանձնման ողջ գործընթացում առավելագույնս քննարկվող և ամենակարևոր հիմնախնդիրն է³:

Հանցավորության դեմ պայքարի անհրաժեշտությունը չի նվազեցնում, այլև առավել արդիականացնում է հանձնման հետ կապված հարկադրանքի միջոցների կիրառման ընթացքում մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը: Այդուհանդերձ պետք է նկատի ունենալ, որ հանձնման ենթակա անձի իրավունքների պաշտպանությունը հաճախ իրականացվում է ոչ թե ուղղակիորեն, այլ «միջնորդավորված», համընդհանուր և տարածաշրջանային միջազգային փաստաթղթերով սահմանված իրավունքների պաշտպանության միջոցով: Նշված

1 St'u Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom (1990).No 182. 13 E.H.R.R.:
2 St'u *Лукашук И.И., Наумов А.В.* Международное уголовное право, ст. 213. Общая теория прав человека/ Отв. Ред. *Лукашева Е.А.*,М.,1996:
3 St'u Van den Wyngaert C. Applying the European Convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box// Int'L. & Comp.L.Q. 1990.Vol.39,p.757:

միջազգային-իրավական փաստաթղթերը հանձնման գործընթացում ներգրավված անձի իրավունքներին բացառապես վերաբերող որևէ առանձին նորմ չեն նախատեսում: Այսպես, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայում հանձնման մասին հիշատակվում է ընդամենը 5-րդ հոդվածի «գ» կետում, որը սահմանում է. «Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեղքերում և օրենքով սահմանված կարգով» և, ի թիվս այլ հիմքերի, «գ» կետում հստակեցվում է անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը նրա անօրինական մուտքը երկիր կանխելու նպատակով, կամ այն անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը, որի դեմ միջոցներ են ձեռնարկվում՝ նրան արտաքսելու կամ հանձնելու նպատակով¹:

Չնայած հանձնման գործընթացի նման սահմանափակ հիշատակմանը եվրոպական կոնվենցիայի տեքստում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս անդրադարձել է հանձնման գործերով 3-րդ (Խոշտանգումների արգելում), 5-րդ (Ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք) և 6-րդ (Արդար դատաքննության իրավունք) հոդվածներով նախատեսված իրավունքների խախտումներին:

Դա է պատճառը, որ հանձնման վերաբերյալ միջնորդություն ստացած պետությունը հաճախ երկրնտրանքի առաջ է կանգնում՝ որ պայմանագրի դրույթներին տալ նախապատվությունը. արդյոք առաջնությունը պետք է տալ հանցավորության դեմ պայքարի շահերին, պատժողական քաղաքականության նպատակների իրականացմանը և հանձնել հանցագործության կատարումից հետո փախուստի դիմած հանցագործին պահանջող երկրին, թե հանձնման ենթակա մեղադրյալի կամ դատապարտյալի իրավունքների պաշտպանությունը հանձնումը պահանջող երկրում հնարավոր ոտնահարումներից պաշտպանելու հարցը պետք է գերակայի հանձնման մասին որոշում կայացնելիս:

Թերևս, այս հարցի պատասխանը միանշանակ չէ և կախված է յուրաքանչյուր առանձին դեպքի հանգամանքներից: Միաժամանակ մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները դասվում են արժեքների այն դասին, որոնք առաջնահերթ պետք է պաշտպանվեն ինչպես ամբողջ միջազգային հանրության, այնպես էլ անհատների կողմից: Առանձին դեպքերում մարդու իրավունքների պաշտպանության բնա-

1 Տե՛ս Հայաստանի Հարապետության միջազգային պայմանագրերի ժողովածու, ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական տեղեկագիր, 2004թ.:

գավառում ստանձնած պարտավորությունները գերակա են պետության ստանձնած այլ միջազգային պարտավորությունների նկատմամբ:

Նման իրավիճակում է հայտնվել Շվեյցարիայի գերագույն դատարանը հանձնման գործերից մեկով¹: Արգենտինայի երկու քաղաքացիներ՝ Բուֆանոն և Մարտինեզը, որոնք հանցագործություններ էին կատարել մի շարք պետություններում: Նրանց մեղսագրվում էր ուրուգվայի բանկիրի և ֆինանսիստի առևանգումը Բուենոս-Այրեսում: Վերջիններիս երեք տեղացի հանցակիցների հետ ձերբակալել էին ժնևում, որից հետո Արգենտինան, համաձայն երկու պետությունների միջև հանձնման մասին 1906թ. համաձայնագրի, պահանջել էր նրանց հանձնումը քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով: Հանձնման միջնորդության քննարկման ընթացքում մեղադրյալները պնդել են, որ իրենց հանձնման դեպքում կոտնահարվի իրենց արդար դատաքննության իրավունքը, քանի որ նրանցից մեկը նախկինում որպես ոստիկան, իսկ մյուսն էլ որպես զինծառայող հանդես են եկել արգենտինյան իշխանությունների խիստ քննադատությամբ, իսկ իշխանությունների կողմից մարդու իրավունքների խախտումների վերաբերյալ տեղեկատվությունն էլ փոխանցել են ֆրանսիական ոչ կառավարական մի կազմակերպությանը:

Դատարանը նշել է, որ այս պարագայում հղում է կատարում «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, որն արգելում է քաղաքական հանցագործությունների համար հանձնումը և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի (խոշտանգումների արգելում) դրույթներին: Չնայած կողմերից միայն Շվեյցարիան էր հանդիսանում նշված միջազգային-իրավական պայմանագրերի մասնակից, դատարանը նշեց, որ դրանց դրույթները կարող են կիրառվել, որպես միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներ: Այսպիսով, առաջնահերթությունը դատարանը տվել է իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությանը:

Միջազգային իրավունքի ինստիտուտը 1983 թ. սեպտեմբերի 1-ի «Հանձնման նոր հիմնախնդիրները» բանաձևում մատնանշել է, որ հանձնումը կարող է մերժվել այն դեպքերում, երբ վտանգ կա, որ հանձնման ենթակա անձի հիմնարար իրավունքները կարող են ոտնահարվել հան-

1 St'u Judgment of November 1982// Arrêts du Tribunal Federal Suisse, Recueil Officiel. Vol. 108. I:

ծուևը պահանջած պետությունում, անկախ հանձման ենթակա անձի և կատարած հանցագործության բնույթից ու տեսակից ¹:

Այդուհանդերձ, ընդհանուր առմամբ ճիշտ չէ խոսել միայն մարդու իրավունքների պաշտպանության մասին՝ անտեսելով հանձման գործընթացով պայմանավորված մյուս շահերը, մասնավորապես հանցավորության դեմ պայքարը և հանցագործության զոհերի պաշտպանությունը²: Պատահական չէ, որ մասնագիտական գրականության մեջ ընդգծվում է հակամարտող շահերի հավասարակշռման անհրաժեշտության մասին:

Մասնավորապես, Գ. Ջիլբերտը նշում է. «Էքստրադիցիայի իրավունքում պահպանվող փխրուն հավասարակշռությունը՝ մի կողմից միջազգային մակարդակում քրեական գործերով փոխօգնության դրույթների, և մյուս կողմից՝ փախուստի դիմած հանցագործների իրավունքների պաշտպանության միջև, նշանակում է, որ ժամանակ առ ժամանակ կարող են ծագել հակասություններ, որի արդյունքում որևիցե կողմի շահերը կտուժեն: Էքստրադիցիայի իրավունքի երկու ասպեկտների գիտակցումն էական է այդ գործընթացի ամբողջական ըմբռնման և դրա հետագա զարգացման համար: Այնուամենայնիվ, բոլոր դեպքերում հանձնումը դեռևս շարունակում է մնալ փախուստի դիմած հանցագործներին՝ նրանց նկատմամբ քրեական ընդդատություն ունեցող պետությանը կատարած հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով վերադարձնելու լավագույն միջոցը³»:

Պետք է հաշվի առնել, որ մարդու իրավունքների և հանրային շահերի միջև արդյունավետ հավասարակշռության ապահովումը հանձնման գործընթացում ուղղակիորեն կապված է այն ռիսկերի հետ, որոնց կարող է ենթարկվել հանձնման ենթակա անձը հանձնումը պահանջած պետությունում: Ամենևին էլ չնսեմացնելով հանցավորության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության դերն ու նշանակությունը՝ պետք է նկատի ունենալ, որ այնպիսի հիմնախնդիրների վերլուծությունը, ինչպիսիք են հանձման ենթարկված անձին մահապատժի դատապարտելը, նրա նկատմամբ խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի կիրառումը և այլն, պակաս կարևոր չեն հանձնման գործըն-

1 St'u Institute of International Law. Yearbook. Vol. 60. Part II, Session of Cambridge (P. 1983), p. 306:

2 St'u *Гусейнов Л.Г.* Международная ответственность государств за нарушения прав человека. Киев, 2000, ст. 22:

3 St'u *Gilbert G.* Aspects of Extradition Law. p. 245.:

թացում: Ինչպես պետության ներպետական օրենսդրությունը, այնպես էլ միջազգային իրավունքը պաշտպանում են հանձնաժողովները, վերաբերյալ քրեական արդարադատության իրականացման ընթացքում մարդու իրավունքները: Նույնիսկ առանձնապես վտանգավոր այնպիսի ոտնձգությունները պետության շահերի դեմ, ինչպիսիք են ահաբեկչական գործողությունները, օրակարգից են հանում մեղադրյալների և ամբաստանյալների իրավունքների պաշտպանության հարցը: Այս առումով բացառիկ նշանակություն է ստանում մի կողմից ահաբեկչության դեմ պայքարում բավարար միջոցների ապահովումը, իսկ մյուս կողմից՝ հիմնական քաղաքացիական իրավունքների և ազատությունների անհարկի սահմանափակման անթույլատրելիությունը: Մյուս կողմից էլ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը չի կարող խոչընդոտել ահաբեկչության դեմ արդյունավետ պայքարի իրականացմանը: Դա է պատճառը, որ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն 2002թ. հունիսի 11-ին ընդունեց մարդու իրավունքները և ահաբեկչության դեմ պայքարի սկզբունքները, որտեղ մեկտեղվում են հասարակության և հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության պահանջները¹: Հաշվի առնելով, որ ահաբեկչական գործողությունները լրջորեն վտանգում են մարդու իրավունքները, սպառնում են ժողովրդավարությանը, ապակայունացնում են օրինական ճանապարհով ձևավորված իշխանությունը և քայքայում են քաղաքացիական հասարակության հիմքերը, փաստաթղթի 1-ին հոդվածը սահմանում է, որ պետությունները, համաձայն ստանձնած պարտավորությունների, պետք է ձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցներ իրենց իրավազորության տակ գտնվող յուրաքանչյուր անձի հիմնարար իրավունքները, հատկապես կյանքի իրավունքն ահաբեկչական գործողություններից պաշտպանելու ուղղությամբ: Ընդգծելով ահաբեկչության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության բնագավառում հանձնաժողովների կարևորությունը՝ սկզբունքների XIII մասը, որը վերաբերում է հանձնմանը, սահմանում է՝ հանձնումը սահմանափակված է մարդու իրավունքների ոլորտում ստանձնած պարտավորություններով, որոնք ապահովվում են եվրոպական իրավապաշտպան մեխանիզմներով: Մասնավորապես, հանձնումը չի կարող իրականացվել մահապատժի, խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերա-

1 St u Human Rights and the fight against terrorism. The Council of Europe Guidelines. 2005:

բերնունքի կամ պատժի կիրառման սպառնալիքի, ռասայական, կրոնական, ազգային կամ քաղաքական հայացքներով պայմանավորված հետապնդումների դեպքում:

Տրամաբանորեն կարելի է ենթադրել, որ մարդու իրավունքների խախտման ոլորտում պետության պատասխանատվության իրավական սխեման սահմանափակվում է նրա տարածքով: Սակայն միջազգային իրավունքը և պրակտիկան այս հարցն ավելի լայն են դիտարկում՝ ներառելով հանձնումը թույլատրած պետության պատասխանատվությունը նրա իրավագործությունից դուրս, այն է՝ հանձնումը թույլատրելու համար¹:

Նման մոտեցումը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը տարածել է նաև արտաքսման և հանձնման դեպքերի վրա: Մասնավորապես, Soering-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ Պայմանավորվող կողմի որոշմամբ փախստականին հանձնելը կարող է 3-րդ հոդվածի ներքո խնդիր առաջացնել և հանգեցնել այդ պետության պատասխանատվությանը, եթե հայցող պետությանը հանձնելով, նա կենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացուցիչ այլ վերաբերմունքի կամ պատժի: Նման պատասխանատվության հաստատումն անխուսափելիորեն ներառում է հայցող պետությունում այն պայմանների գնահատումը, որը դեմ է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին:

Տարբեր հասարակություններում, ինչպես նաև միևնույն հասարակության մեջ ապրող տարբեր անձանց մոտ դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ կարող են գոյություն ունենալ միանգամայն տարբեր պատկերացումներ: Օրինակ, կանանց և երեխաների նկատմամբ վերաբերմունքի որոշ տեսակներ, կրոնական և մշակութային դրվածքով պայմանավորված, կարող են բնակչության որոշ խմբերի կողմից դիտվել առավել դաժան, քան մյուս խմբի կողմից: Որոշակի անձի վրա վերաբերմունքի այս կամ այն ձևի ներազդեցությունը հաճախ կարող է պայմանավորված լինել նաև տվյալ անձի կուլտուրայի աստիճանով:

Այդուհանդերձ, ինչ վերաբերում է Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով նախատեսված դաժան վերաբերմունքին և երաշխիքներին, ապա պետք է նշել, որ ներկայումս նկատվում է չափանիշների և պրակտիկայի միասնականացման ակնհայտ աճի տեմդեմ, ինչը հանգեցնում

1 Տե՛ս *Fitzmaurice M., Sarooshi D.* Issues of State Responsibility before International Judicial Institutions. Oxford, 2004:

է դաժանության նվազագույն թույլատրելիության գնահատման առավել օբյեկտիվությանը:

Ի տարբերություն Կոնվենցիայի մյուս հոդվածների, 3-րդ հոդվածը ձևակերպված է բացարձակ և հստակ եզրույթներով՝ առանց որոշակի բացառություններ նախատեսող հանգամանքների: Այլ կերպ ասած, չկան գործոններ, որոնք կարող են ներքին իրավական համակարգերի շրջանակում դիտարկվել որպես արգելված գործողությունների արդարացում (զոհի վարքագիծը, արտաքին հանգամանքներ և այլն): Դատարանը բազմիցս կարևորել է նման վերաբերմունքի անթույլատրելիությունը, անգամ ահաբեկչության կամ կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի շրջանակներում: Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ նույնիսկ արտակարգ իրավիճակներում այդ իրավունքն անօտարելի է:

Այդ դրույթն արտատարածքային (էքս-տերիտորիալ) բնույթ ունի և գործում է նաև մասնակից-պետության տարածքից դուրս: Այս իմաստով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայում արտաքսման կամ հանձնման գործերով գոյություն ունեն Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի բազմաթիվ կիրառման դեպքեր¹: Նույնիսկ հանձնման մասին պայմանագրերի առկայության կամ քրեական հետապնդում իրականացնելու հիմնավորմամբ, պետությունը պարտավոր է չհանձնել անձին, եթե իրական վտանգ կա, որ նա այլ պետության տարածքում կարող է ենթարկվել դաժան վերաբերմունքի:

Այսպիսով, կարող ենք հավաստել, որ հանձնման գործընթացում մարդու իրավունքների պաշտպանությունը յուրօրինակ գործունեության տարատեսակ է, այն հաշվով, որ հանձնման յուրաքանչյուր հարցի լուծման դեպքում առնչվում ենք հանրային և մասնավոր շահերի բախմանը և որպես արդյունք՝ դրանց արդյունավետ հավասարակաշռության սահմանմանը:

§ 2. Հանձնման բնագավառում Հայաստանի Հանրապետության ներպետական օրենսդրական համակարգը

Պետք է նշել, որ ի կատարումն ստանձնած պարտավորությունների՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ծավալուն միջոցառումներ են

1 Մանրամասն տես ՄԻԵԴ վճիռների ժողովածու, Հատոր 10, ՀՀ դատավորների միություն, Երևան, «Անտարես», 2016:

իրականացվել մարդու իրավունքների պաշտպանությունը միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելու ուղղությամբ. վավերացվել են մարդու իրավունքների ոլորտի տասնյակ միջազգային պայմանագրեր, բարեփոխվել է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը և այլն:

2015թ. դեկտեմբերի 6-ին համաժողովրդական հանրաքվեով ընդունվել են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունները: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածը հռչակում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է: Մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է: Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են:

Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան: Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ մարդու արժանապատվությունն անխախտելի է:

Պետությունն ապահովում է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն օրենսդիր մարմնի միջոցով՝ ներպետական իրավական համակարգի ստեղծմամբ: Ինչպես արդեն նշել ենք Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է մարդու իրավունքների ոլորտի այնպիսի հիմնարար միջազգային պայմանագրեր, ինչպիսիք են 2002թ. ՄԱԿ-ի «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ» կոնվենցիայի կանոնադրությունը, Եվրոպայի խորհրդի 1950թ. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան և դրա արձանագրությունները (№1-8, №11, №12, №14), 1987թ. «Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը կանխարգելելու մասին» եվրոպական կոնվենցիան և

դրա երկու արձանագրությունները և այլն:

Եվրոպայի խորհրդի «Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին» եվրոպական կոնվենցիան և դրա երկու արձանագրությունները Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ են մտել 2002 թվականի հոկտեմբերի 1-ին: Կոնվենցիայի համապատասխան հոդվածների համաձայն՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման Եվրոպական կոմիտեի (Խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտե - ԽԿԿ) կողմից պարբերաբար ներկայացվում է զեկույց, որի առնչությամբ ներկայացվում և հրապարակվում է նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության նկատառումները: 1998թ. ՀՀ Նախագահի հրամանագրով ստեղծվել էր ՀՀ Նախագահին առընթերմարդու իրավունքների հարցերի հանձնաժողովը, որն իրենից ներկայացնում էր խորհրդակցական մարմին՝ կազմված իրավապաշտպան հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներից: 2003թ. հոկտեմբերի 21-ին ընդունվել է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենքը:

Վերը նշված Կոնվենցիայի նպատակների համար «խոշտանգում» հասկացությունը նշանակում է ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրոժմամբ կամ համաձայնությամբ: Սա չի ներառում այն ցավն ու տառապանքը, որոնք բխում են օրինական պատժամիջոցներից միայն կամ հատուկ են դրանց: Յուրաքանչյուր մասնակից պետություն ձեռնարկում է օրենսդրական, վարչական, դատական կամ այլ արդյունավետ միջոցներ՝ իր իրավագործության ներքո գտնվող ցանկացած տարածքում խոշտանգումների դեպքերը կանխելու համար: Ոչ մի բացառիկ հանգամանք՝ պատերազմական դրություն կամ պատերազմի վտանգ, ներքին քաղաքական անկայունություն կամ ցանկացած

այլ արտակարգ իրավիճակ, չի կարող վկայակոչվել որպես խոշտանգումների արդարացում: Վերադաս պետի կամ պետական իշխանության հրամանը չի կարող վկայակոչվել որպես խոշտանգումների արդարացում:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 26-րդ հոդվածի առաջին մասը հստակ սահմանում է. «Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ դաժանի»: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ ազատությունից զրկված անձինք ունեն մարդասիրական վերաբերմունքի իրավունք:

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական օրենսգիրքն ընդունվել է 2003թ. ապրիլի 18-ին: Միջազգայնորեն ընդունված սկզբունքների և արժեքների համապատասխան՝ քրեական օրենսգիրքը հիմնված է օրինականության, օրենքի առջև հավասարության, պատասխանատվության անխուսափելիության, ըստ մեղքի պատասխանատվության, արդարության և մարդասիրության սկզբունքների վրա: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը ծառայում է մարդու ֆիզիկական, հոգեկան, նյութական, էկոլոգիական և այլ անվտանգությունն ապահովելուն և ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ իր արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

Ավելին, Կոնվենցիայի պարտավորություններից ելնելով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածը որպես քրեական հանցագործություն է որակում խոշտանգումը և համապատասխան պատիժ է սահմանում դրա համար: Հիշյալ հոդվածի համաձայն՝ խոշտանգումը, ցանկացած այնպիսի գործողություն է, որի միջոցով դիտավորյալ կերպով անձին պատճառվում է ուժեղ ցավ կամ մարմնական կամ հոգեկան տառապանք:

Համաձայն 2001թ. ընդունված «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի՝ ոստիկանության աշխատակցի կողմից մարդուն խոշտանգումների, դաժան կամ նրա արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ենթարկելը, կամ նրա նկատմամբ բռնություն կիրառելն արգելվում է և առաջացնում է պատասխանատվություն օրենքով սահմանված կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատախազությունն օրենքով սահմանված

դեպքերում և կարգով՝

- 1) հարուցում է քրեական հետապնդում.
- 2) հսկողություն է իրականացնում մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ.
- 3) դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը.
- 4) բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները.
- 5) հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (11-րդ հոդվածի 7-րդ մաս) նույնպես արգելում է քրեական դատավարության ընթացքում անձին ենթարկել արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի, խոշտանգումների և պահել ստորացուցիչ պայմաններում:

Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատժի կատարումը, ինչպես նաև պատժի կատարման հետ միացված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառումը չպետք է զուգակցվեն անձի նկատմամբ ֆիզիկական բռնությամբ, ինչպես նաև այնպիսի գործողություններով, որոնք կարող են հանգեցնել անձի սոցիալ-հոգեբանական զարգացման հետընթացի: Դատավճռի հիման վրա ազատությունից զրկված ոչ մի անձ չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Ոչ մի հանգամանք չի կարող հիմք ծառայել խոշտանգումները կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժն արդարացնելու համար:

2002թ. փետրվարի 26-ին ընդունված «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ ձերբակալված անձին արգելանքի կամ կալանավորված անձին կալանքի տակ պահելն իրականացվում է օրինականության, ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց՝ օրենքի առաջ հավասարության, մարդասիրության, անձի իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելու սկզբունքների հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքին և քրեական դատավարության օրենսգրքին, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց նկատմամբ արգելվում է ֆիզիկական բռնություն գործադրել, ինչպես նաև անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող գործողություններ կատարել:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 76-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, բացառությամբ Սահմանադրության 23-26-րդ, 28-30-րդ, 35-37-րդ հոդվածներում, 38-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 41-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 5-րդ մասի 1-ին նախադասությունում և 8-րդ մասում, 52-րդ, 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, 56-րդ, 61-րդ, 63-72-րդ հոդվածներում նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես կասեցվել կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկվել միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը՝ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնված միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

Վերոշարադրյալից հետևում է, որ գործող Սահմանադրության հիշյալ հոդվածների կիրառման պարագայում անգամ, անկախ ռազմական կամ արտակարգ դրությունից, Հայաստանի Հանրապետությունը չի կարող խախտել միջազգային պայմանագրերով, տվյալ դեպքում՝ Կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորությունները:

Ինչ վերաբերում է վերադասի կամ պետական իշխանության մարմինների հրամանով կամ կարգադրությամբ իրականացվող խոշտանգումներն արդարացնելուն, ապա Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 47-րդ հոդվածը սահմանում է, որ քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու համար պատասխանատվություն է կրում անօրինական հրաման կամ կարգադրություն արձակած անձը, իսկ ակնհայտ անօրինական հրամանով կամ կարգադրությամբ դիտավորյալ հանցանք կատարած անձը պատասխանատվություն է կրում ընդհանուր հիմունքներով:

Բացի վերը հիշատակվածից, քրեական հանցագործություն են համարվում նաև պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահումը և պաշտոնեական լիազորություններն անցնելը, որոնք ամրագրվել են Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 308-րդ և 309-րդ հոդվածներում:

2003թ. ապրիլի 18-ին Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժո-

ղովի կողմից ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ անձինք օտարերկրյա պետությանը չեն հանձնվում, եթե հիմնավոր պատճառներ կան ենթադրելու, որ հանձնունը պահանջվել է նրանց ռասայական, կրոնական, ազգային, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելության կամ քաղաքական կարծիքի պատճառով հետաքննության կամ պատժի կիրառման համար: Այս հոդվածի մեջ արտացոլված է «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 6 (1) հոդվածում տրված սահմանումը¹: Ոչ ոք չպետք է հանձնվի օտարերկրյա այն պետությանը, որտեղ լուրջ վտանգ կա, որ նրան կարող են սպառնալ խոշտանգումներ կամ անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունք կամ պատիժ: Եթե հանձնման ենթակա անձանց կատարած հանցագործության համար պահանջող երկրի օրենքներով մահապատիժ է նախատեսված, ապա հանցանք կատարած անձանց հանձնունը կարող է մերժվել, եթե պահանջող կողմը պահանջ ստացող կողմին բավարար երաշխիքներ չներկայացնի, որ մահապատիժն ի կատար չի ածվի:

Ինչպես արդեն նշել ենք, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 54-րդ գլուխն ամբողջությամբ կարգավորում է միջազգային պայմանագրերին համապատասխան քրեական գործերով իրավական օգնության տրամադրման, հանցագործություն կատարած անձանց օտարերկրյա պետությանը հանձնելու կարգն ու պայմանները, ինչպես նաև սահմանում է հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշում ընդունելու իրավասություն ունեցող մարմինները: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշում ընդունած իրավասու մարմինն ընդունված որոշման մասին տեղեկացնում է այն անձին, որի նկատմամբ կայացվել է որոշումը և բացատրում այն բողոքարկելու նրա իրավունքը: Հիշյալ դրույթը թույլ է տալիս ևս մեկ անգամ ճշտել տվյալ անձի նկատմամբ այդ երկրում հնարավոր խոշտանգումների կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի ենթարկվելու հիմքերի առկայությունը:

«Փախստականների մասին» ՀՀ նախկին օրենքի 19-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ փախստականը չէր կարող վտարվել կամ որևէ

¹ Հոդված 6(2)-ով սահմանումն ընդլայնվում է ներառելով այն անձանց, ովքեր վախենում են վերադառնալ պատերազմական, հանընդհանուր բռնության իրավիճակներ, և այլն:

կերպ վերադարձվել այն երկրի տարածք, որտեղ նրա կյանքին կամ ազատություններին վտանգ էր սպառնում իր ռասայական, ազգային, կրոնական, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելության կամ քաղաքական համոզմունքների պատճառով:

2008թ. նոյեմբերի 27-ին ընդունված «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածը վերաբերում է չվերադարձելության սկզբունքին (non refoulment), որի համաձայն՝ փախստականը չպետք է որևէ կերպ վերադարձվի այն տարածքների սահմանները, որտեղ նրա կյանքին կամ ազատությանը կարող է վտանգ սպառնալ ռասայական, կրոնական, ազգային, սոցիալական որոշակի խմբի պատկանելության, քաղաքական հայացքների կամ համատարած բռնության, արտաքին հարձակման, ներքին հակամարտությունների, մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների կամ հասարակական կարգը խախտող այլ լուրջ իրադարձությունների հիմքով: Նախատեսված է նաև, որ օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը չի կարող արտաքսվել, վերադարձվել կամ հանձնվել այլ երկիր, որտեղ հիմնավոր պատճառներով վտանգ կա, որ նա կենթարկվի դաժան և անարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի, ներառյալ՝ խոշտանգումների: Սույն վերլուծությունը կատարում է ապաստանի հարցերով լիազոր մարմինը՝ Միգրացիոն Պետական գործակալությունը¹:

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի՝ քրեական պատասխանատվություն է սահմանվում նաև ակնհայտ ապօրինի ձերբակալման, ակնհայտ ապօրինի կալանավորման կամ ակնհայտ ապօրինի կալանքի տակ պահելու համար:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հանցանք կատարած անձը ենթակա է պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով: Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարված է համարվում այն հանցանքը, որը սկսվել, շարունակվել կամ ավարտվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կամ հանցակցությամբ կատարվել է այն անձանց հետ, ովքեր հանցավոր գործունեություն են իրականացրել այլ պետության տարածքում:

Հայաստանի Հանրապետության և այլ պետությունների տարածքում

1 Մանրամասն տե՛ս Գլուխ 3:

անձի կողմից հանցանք կատարելու դեպքում նրա պատասխանատվությունը վրա է հասնում Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե անձը քրեական պատասխանատվության է կանչվել Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, և եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով այլ բան նախատեսված չէ:

Հարկ ենք համարում նշել, որ Կոնվենցիայի պահանջները կատարելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության մեջ կատարվել են մի շարք փոփոխություններ, որոնք ուղղված են խոշտանգումների կամ այլ դաժան վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգի նվազեցմանը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 27-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Յուրաբանչյուր ու ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով՝

- 1) անձին իրավասու դատարանը դատադատել է հանցանք կատարելու համար.*
- 2) դատարանի իրավաչափ կարգադրությանը չենթարկվելու համար.*
- 3) օրենքով սահմանված որոշակի դատարանության կատարումն առաջադրելու նպատակով.*
- 4) անձին իրավասու մարմինն ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով,*
- 5) անչափահասին դատախազական հսկողության հանձնելու կամ իրավասու մարմինն ներկայացնելու նպատակով,*
- 6) հանրության համար վստահալից վարակիչ հիվանդությունների տարածումը, ինչպես նաև հոգեկան խանգարում ունեցող, հարբեցող կամ թմրամոլ անձանցից բխող վստահ չկանխելու նպատակով,*
- 7) անձի անօրինական մուտքը Հայաստանի Հանրապետություն կանխելու կամ անձին արտաքսելու կամ այլ դեպքերում հանձնելու նպատակով:*

2. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաբանչյուր ու իրեն հասկանալի լեզվով անհատադեպքերում է ազատությունից զրկվելու

դասճառների, իսկ ֆրեական մեղադրանք ներկայացվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքի մասին:

3. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ով իրավունք ունի, որ այդ մասին անհատադ տեղեկացվի իր ընտրած անձը: Այս իրավունքի իրականացումը կարող է հետաձգվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում, կարգով և ժամկետով՝ հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման նպատակով:
4. Եթե սույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի հիմքով ազատությունից զրկված անձի վերաբերյալ ազատությունից զրկելու դատարանի որոշումն ընթացում է, սակայն ոչ ուժ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում դատարանը որոշում չի կայացնում անազատության մեջ նրան հետագա դատարանի թույլատրելու մասին, ադա նա անհատադ ազատ է աձակվում»:

2001թ. դեկտեմբերի 4-ին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված «ՅՕ-263» օրենքով փոփոխվել է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ըստ որի՝ կալանավորելը, կալանքի տակ պահելը, բժշկական կամ դատախարակական հաստատությունում անձին հարկադրաբար տեղավորելը թույլատրվում է միայն դատարանի որոշմամբ: Մինչև դատարանի համապատասխան որոշումն ստանալն անձը չի կարող ձերբակալման հետևանքով անազատության մեջ պահվել 72 ժամից ավելի: Նույնը վերաբերում է նաև քրեական դատավարության օրենսգրքի 129-131-րդ հոդվածներին, որոնցով ձերբակալումը չի կարող տևել արգելանքի վերցնելու պահից 72 ժամից ավելի:

Ինչ վերաբերում է օտարերկրյա քաղաքացու կամ քաղաքացիություն չունեցող անձի արգելանքի վերցնելու դեպքերին, ապա համաձայն «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի՝ «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ձերբակալված կամ կալանավորված օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք ունեն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների համար սահմանված իրավունքները, ազատությունները պարտականությունները, եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով և օրենքով այլ բան նախատեսված չէ»:

Երբ պահանջված անձը ցանկություն է հայտնում ապաստան հայցել և հայտնում է հետապնդման, խոշտանգման, նվաստացուցիչ վերաբերմունքի մտավախության մասին, ապա իշխանությունները պետք է այդ

հայցի մասին տեղեկացնեն ապաստանի հարցերով լիազոր մարմնին:

Երբ օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը փախստական կամ ապաստան հայցող անձ չէ, նրա պահելու տեղի և հիմքերի մասին քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը 24 ժամվա ընթացքում դիվանագիտական ուղիներով հայտնում է արգելանքի վերցված անձի քաղաքացիության, իսկ եթե նա քաղաքացիություն չունի՝ նրա մշտական բնակության պետությանը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև շահագրգիռ այլ պետությանը: Եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով արգելանքի վերցված օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին իրավունք է վերապահված կապվելու համապատասխանորեն իր քաղաքացիության պետության կամ իր մշտական բնակության պետության համապատասխան ներկայացուցչի կամ այդպիսի կապ հաստատելու իրավասություն ունեցող այլ ներկայացուցչի հետ կամ այդ ներկայացուցչի կողմից իրեն այցելության, ապա արգելանքի վերցված անձի կողմից այդ իրավունքի իրականացման խնդրանքի դեպքում պետք է այն բավարարել: Այն ձերբակալված կամ կալանավորված անձինք, ովքեր Հայաստանի Հանրապետությունում դիվանագիտական ներկայացուցչություն կամ հյուպատոսական հաստատություն չունեցող երկրի քաղաքացի են, ինչպես նաև փախստականները կամ քաղաքացիություն չունեցող ձերբակալված կամ կալանավորված անձինք իրավունք ունեն կապեր հաստատելու և պահպանելու այն պետության դիվանագիտական ներկայացուցչության կամ հյուպատոսական հաստատության հետ, որը ստանձնել է այդ անձանց շահերի պաշտպանությունը կամ նրանց պաշտպանությամբ զբաղվող ցանկացած ազգային կամ միջազգային մարմնի հետ¹:

Հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը պարտավոր են իրենց իրավասության սահմաններում քրեական գործ հարուցել հանցագործության հատկանիշներ հայտնաբերելու յուրաքանչյուր դեպքում, օրենքով նախատեսված բոլոր միջոցառումները ձեռնարկել հանցագործություն կատարած անձանց և հանցագործության, ինչպես նաև դրա կատարման հանգամանքները բացահայտելու համար:

Հայաստանի Հանրապետությունը, քրեական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝

1 Տե՛ս Ապաստան հայցողների, փախստականների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց դեպքում պետք է կապվել ՄԱԿ ՓԳՅ-ի հետ՝ անձի խնդրանքով:

«1. Այլ ղեռնության սարածիւն հանցանք կատարած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներն այլ ղեռնության չեն հանձնվում, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային դաշմանագրերով նախատեսված դեղմերի:

2. Հայաստանի Հանրապետության սարածից դուրս հանցանք կատարած և Հայաստանի Հանրապետությունում զենվոր օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային դաշմանագրին համադասասխան, կարող են հանձնվել օտարերկրյա ղեռնությանը՝ քրեական դատաստանանակության ենթարկելու կամ դատախոսի կրելու համար»:

Սակայն, նույնիսկ միջազգային պայմանագրի առկայության պայմաններում, նշված անձինք օտարերկրյա պետությանը չեն հանձնվում, եթե նրանք փախստական են ճանաչվել և պահանջող երկիրը նրա ծագման երկիրն է և, երբ հիմնավոր պատճառներ կան ենթադրելու, որ հանձնումը պահանջվել է նրանց ռասայական, կրոնական, ազգային, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելության կամ քաղաքական կարծիքի պատճառով հետաքննության կամ պատժի կիրառման համար¹:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հանցագործություն կատարած օտարերկրյա պետության քաղաքացիները, ինչպես նաև օտարերկրյա պետության տարածքում մշտական բնակության վայր ունեցող քաղաքացիություն չունեցող անձինք, նրանց նկատմամբ համապատասխան օտարերկրյա պետությունում քրեական վարույթ սկսելու կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում սույն օրենսգրքին համապատասխան սկսված վարույթը տվյալ օտարերկրյա պետությունում շարունակելու նպատակով կարող են տվյալ օտարերկրյա պետությանը հանձնվել այդ պետության և Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային պայմանագրով նախատեսված դեպքերում:

Օտարերկրյա պետությանը հանձնելը կարող է իրականացվել այդ անձանց կողմից Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հանցավոր արարքը կատարելու կամ այդ առնչությամբ քրեական վարույթ հարուցելու պահից մինչև տվյալ անձի նկատմամբ դատավճիռ կայացնելու պահն ընկած ժամանակահատվածում կամ Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան միջազգային պայմանագրով նախա-

1 Մանրամասն տե՛ս Գլուխ 3:

տեսված այլ ժամկետում:

Ինչ վերաբերում է Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածում նշված հանցագործությունները հանձնման մասին Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերում ներառելուն, ապա պետք է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված միջազգային պայմանագրերի պրակտիկայում ընդունված չէ առանձնացնել որոշ հանցագործություններ: Հանձնումն իրականացվում է միջազգային պայմանագրով և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով բոլոր հանցագործությունների նկատմամբ:

Համաձայն քրեական դատավարության օրենսգրքի 474-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատարանների, դատախազների, ֆննհիշների, հեսաֆննության մարմինների հանձնարարությամբ կամ խնդրանքով օտարերկրյա ղեռնարկում հարցաֆննության, զննության, առգրավման, խուզարկության, փորձաֆննության և սույն օրենսգրքով նախատեսված այլ դատավարական գործողությունների կատարումը, ինչդեպ նաև օտարերկրյա ղեռնարկում իրավասու մարմինների և դատախազների անձանց հարցումով Հայաստանի Հանրապետության տարածքում սույն օրենսգրքով նախատեսված դատավարական գործողությունների կատարումն իրականացվում են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային դատախազներին համադատասխան՝ այդ դատախազներով և սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով»:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Օտարերկրյա ղեռնարկում իրավասու մարմինների հարցումով Հայաստանի Հանրապետության տարածքում սույն օրենսգրքով նախատեսված դատավարական գործողություններ կատարելիս Հայաստանի Հանրապետության դատարանը, դատախազը, ֆննհիշը, հեսաֆննության մարմինը կիրառում են սույն օրենսգրքի նորմերը՝ համադատասխան միջազգային դատախազներով նախատեսված բացառություններով: Օտարերկրյա ղեռնարկում իրավասու մարմինների հարցումների համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում դատավարական գործողություններ կատարելիս Հայաստանի Հանրապետության դատարանը, դատախազը, ֆննհիշը, հեսաֆննության մարմինը կարող են կիրառել համադատասխան օտարերկրյա ղեռնարկում ֆրեական դատավարության օրենսդրության նորմերը, եթե վերջիններիս կիրառումը նախատեսված է Հայաստանի Հանրապետության և սվյալ օտարերկրյա ղեռնարկում մասնակցությամբ գործող միջազգային դատախազներով»:

Վերը նշված միջազգային պայմանագրերի համաձայն՝ պայմանա-

վորվող կողմերը միմյանց տարբեր ծավալներով փոխադարձ իրավական օգնություն են ցույց տալիս, այդ թվում՝ փաստաթղթեր կազմելը, փոխանցելը և հասցեատիրոջը հանձնելը, զննություններ, խուզարկություններ, առգրավումներ կատարելը, իրեղեն ապացույցներ փոխանցելը, փորձաքննություններ, կողմերի, երրորդ անձանց, կասկածյալների, մեղադրյալների, տուժողների, վկաների, քաղաքացիական հայցվորների, քաղաքացիական պատասխանողների, նրանց ներկայացուցիչների, փորձագետների հարցաքննություն կատարելը, ճանաչման ներկայացնելը, այդ թվում՝ տեսակապի, տեսաձայնագրության և այլ տեխնիկական միջոցների օգտագործմամբ, անձանց հետախուզելը, քննվող քրեական գործի շրջանակներում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ, քրեական հետապնդում իրականացնելը, անձանց հանձնելը՝ նրանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ դատավճիռն ի կատար ածելու համար, հանցավոր ճանապարհով ստացված դրամական միջոցները և գույքը, ինչպես նաև հանցավոր գործունեությունից ստացված եկամուտները հետախուզելը և դրանց վրա կալանք դնելը:

Ձերբակալված կասկածյալն իրավունք ունի հարցաքննվելու պաշտպանի մասնակցությամբ: Պաշտպանի մասնակցությունն անհապաղ ապահովելու անհնարինության դեպքում քննիչը պարտավոր է նրա մասնակցությունն ապահովել կասկածյալին արգելանքի վերցնելուց հետո՝ 24 ժամվա ընթացքում: Հարցաքննությունից առաջ կասկածյալին իր ցանկությամբ հնարավորություն է տրվում առանձին, խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ), անարգել տեսակցելու իր պաշտպանի հետ: Ամեն դեպքում պաշտպանի հետ տեսակցության ժամկետը չի կարող երկու ժամից պակաս լինել: Ինչ վերաբերում է մեղադրյալի հարցաքննությանը, ապա քննիչը պարտավոր է մեղադրյալին հարցաքննել նրան մեղադրանք առաջադրելուց հետո անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան՝ 24 ժամվա ընթացքում, իսկ մեղադրյալի խուսափելու կամ նրան հետախուզում հայտարարելու դեպքում՝ նրան բերման ենթարկելուց 48 ժամվա ընթացքում: Մեղադրյալն իրավունք ունի հարցաքննվել պաշտպանի մասնակցությամբ, ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում, պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է:

Հիշյալ բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում կատարվել են նպատակ ունենալով առավել վերահսկելի դարձնել հարցաքննության գործընթացը և

նվազագույնի հասցնել կասկածյալների կամ մեղադրյալների նկատմամբ անմարդկային կամ այլ նվաստացնող վերաբերմունքը: Չնայած օրենսդրական բարեփոխումներով ամրագրված դրույթներին՝ կիրարկման հարցում դեռևս խնդիրներ կան, որոնք մշտական ուշադրության ու աշխատանքների լրացուցիչ բարելավման կարիք ունեն:

Օտարերկրյա քաղաքացիություն ունեցող ձերբակալված կամ կալանավորված անձի ծանր հիվանդության կամ մահվան դեպքում համապատասխան հիմնարկի վարչակազմն այդ մասին անհապաղ հայտնում է վերադաս մարմնին, որն էլ տեղեկացնում է շահագրգիռ գերատեսչություններին, այդ թվում՝ համապատասխան պետության դիվանագիտական ներկայացուցչությանը կամ հյուպատոսական հիմնարկին:

Խոշտանգումների զոհին կամ նրա մահվան դեպքում՝ նրա խնամառուներին որևէ այլ փոխատուցման ձև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված չէ:

2006թ. մայիսի 31-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից վավերացվել է Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի Կանընտիր արձանագրությունը, որն ուժի մեջ է մտել 2006թ. հոկտեմբերի 14-ին: Արձանագրության 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվել է այն վավերացնելուց կամ նրան միանալուց ոչ ուշ, քան մեկ տարի հետո հաստատի, նշանակի կամ ստեղծի մեկ կամ մի քանի կանխարգելման ազգային մեխանիզմ՝ ներպետական մակարդակով խոշտանգումների կանխարգելման նպատակով:

2008թ. ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվեց «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենքում լրացում կատարելու մասին օրենքը, որը սահմանեց, որ պաշտպանը հանդիսանում է «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիայի» կանընտիր արձանագրությամբ սահմանված կանխարգելման ազգային մեխանիզմ (6.1-րդ հոդված):

Դեռևս 90-ական թվականների կեսերից Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բողոքներ է ստանում մասնակից պետությունների կալանավորված անձանց պահելու վայրերում կալանքի տակ գտնվող անձնանց նկատմամբ խոշտանգումների կիրառման վերաբերյալ:

Այս առումով գոյություն ունեն վարքագծի դրսևորումներ, որոնք կա-

րող են Կոնվենցիայի բովանդակությամբ դիտվել խոշտանգում.

- ♦ այսպես կոչված «պաղեստինյան կախաղան», որն իրականացվում է մեջքին կապված ձեռքերով (Աքսոյն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը),
- ♦ ծեծի դաժան դրսևորումներ (Սելմունին ընդդեմ Ֆրանսիայի, Դիկմեն ընդդեմ Թուրքիայի գործերով վճիռները),
- ♦ ծեծի դաժան դրսևորումներ, զուգորդված բժշկական օգնություն չցուցաբերելու հետ (Իլխամն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը),
- ♦ էլեկտրական շոկի կիրառություն (Ակկոսն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը),
- ♦ բռնաբարություն (Այդինն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռ)
- ♦ ֆալանկան/ֆալանգան, բազմաթիվ հարվածներ ոտքերի ներբաներին (Սալմանն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը):

Թոմազիի, Ռիբիչի և Տեկինի գործերով, Եվրոպական դատարանն ընդունել է, որ նշված անձանց նկատմամբ կիրառվել է անմարդկային վերաբերմունք ծեծի միջոցով:

Սա կրկին վկայում է, որ պետությունները պետք է լրացուցիչ գործունե աշխիքներ ապահովեն ձերբակալման կամ կալանավորման ընթացքում դաժան վերաբերմունքը բացառելու նպատակով:

Այս առումով գոյություն ունեն երեք հիմնական երաշխիքներ.

- ♦ *ազատությունից զրկված անձի իրավունքն իր ձերբակալման մասին իր հայեցողությամբ երրորդ անձին / ընտանիքի անդամ, ընկեր, հյուրասրահական ծառայություն և այլն/ հայտնելու վերաբերյալ,*
- ♦ *փաստաբանին դիմելու իրավունք,*
- ♦ *բժշկական զննություն տալու իրավունք:*

Նշված երաշխիքները պետք է տրամադրվեն հենց ձերբակալման պահից:

Նշենք, որ մահապատժը Հայաստանի Հանրապետությունում վերացվել է 2003թ. քրեական նոր օրենսգրքի ընդունումով: Այս առումով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 24-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Յուրաֆանջյուր ո՞ր ունի կյանքի իրավունք:

2. Ոչ ոք չի կարող կամայականորեն զրկվել կյանքից:

3. Ոչ ոք չի կարող դատադատվել կամ ենթարկվել մահապատժի»:

Բացի դրանից, 2003թ. սեպտեմբերի 9-ին Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է Եւ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար

ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի՝ մահապատժի վերացման վերաբերյալ թիվ 6-րդ արձանագրությունը, իսկ 2006թ. մայիսի 19-ին ստորագրել է ԵԽ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի՝ բոլոր հանգամանքներում մահապատժի վերացման վերաբերյալ թիվ 13-րդ արձանագրությունը:

§ 3. Հանձնման հիմքերը

Հանձնման միջնորդությունը ներկայացնելու հիմքը տվյալ անձի նկատմամբ հարուցված քրեական գործը կամ ուժի մեջ մտած դատավճիռն է, սակայն միջնորդությունը ենթակա է բավարարման որոշակի պայմանների առկայության դեպքում:

Այդ պայմաններն են.

- ♦ *մեղսագրվող արարքը ղեֆ է ֆրեական հանցագործություն լինի ինչ-ղեֆս հարցումն ուղարկած, այնղեֆս էլ հարցումը սսացած ղեֆության ներֆին օրենսդրությանը (երկակի հանցավորության կանոն-Dual criminality);*
- ♦ *հանցագործությունը, որի կաղակցությանը ղահանջվում է հանձնումը, ղեֆ է նախասեսված լինի հանձնման մասին համաձայնագրերով կամ բավարարի նվազագույն ղասժելիության չաֆանիժները (նվազագույն ղասժաչաֆի կանոն- minimal punishment);*
- ♦ *հանձնված անձը կարող է ֆրեական ղասասխանասվության ենթարկվել կամ երրորդ ղեֆությանը հանձնվել միայն այն հանցագործության համար, որի կաղակցությանը հանձնումը բավարարվել է (հասուկ կանոն- rule of speciality):*

Երկակի հանցավորության կանոնը համապատասխանում է nullum crimen sine lege (չկա հանցանք, եթե այն օրենքով նախատեսված չէ) սկզբունքին՝ անրապնդելով դրա կիրառումը հանձնման բնագավառում պետությունների միջազգային-իրավական համագործակցության պրակտիկայում:

Միջազգային իրավունքում գերիշխող է այն տեսակետը, համաձայն որի՝ երկակի հանցավորության հաստատման համար պահանջվում է կատարած արարքների, այլ ոչ թե դրանց անվանումների համընկումը:

Ավելին, հանձնումը պահանջող և հանձնումը թույլատրող կողմերի

1 Տե՛ս *Галенская Л.Н.* Международная борьба с преступностью. ст. 128:

համար հանցակազմի երկկողմ սահմանման պայմաններում չի պահանջվում ոչ միայն տվյալ հանցագործության անվանման նույն երկու երկրների քրեական օրենսդրություններով, այլև՝ բոլոր տարրերի նույնացում: Սակայն դա միշտ չէ իրատեսական, նույնիսկ նմանատեսակ իրավունքի համակարգեր ունեցող երկրներում: Այդ պատճառով էլ հանձնման մասին համաձայնագրերի և օրենքների «լիբերալ մեկնաբանության» տեսանկյունից երկակի հանցավորության հաստատման համար բավարար է տվյալ պետությունների քրեական օրենքներով հանցակազմերի որոշակիորեն հանընկնումը: Գլխավորը «ոչ թե արարքների որակման դետալներն են, այլ այն, որ երկու պետություններում էլ արարքը դասվում է հանցագործությունների շարքին¹»:

Հանձնման մասին օրինակելի պայմանագրում նշվում է, որ արարքն երկու պետությունների օրենսդրությամբ քրեորեն պատժելի համարվելու հարցը քննարկելիս, նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե այդ գործողությունը կամ անգործությունը, որը ձևավորում է տվյալ իրավախախտումը, Կողմերի օրենսդրությամբ դասվում է իրավախախտումների նույն տեսակի շարքին, թե՛ ոչ և/ կամ տվյալ իրավախախտումը կրում է արդյոք նույն անվանումը, ինչպես նաև տարբերվում են արդյոք Կողմերի օրենսդրությամբ տվյալ իրավախախտման հանցակազմի տարրերը, այն գիտակցմամբ, որ նկատի են ունեցվում գործողության կամ անգործության համակցությունը, որը ներկայացվում է հանձնումը պահանջող պետության կողմից (2-րդ հոդվածի 2-րդ կետ): Այսինքն՝ խոսքը վերաբերում է բովանդակային նույնությանը, այն է՝ հանցակազմերի հանընկնմանն ըստ էության, այլ ոչ թե՛ հանցակազմերի բոլոր տարրերի, ավելին՝ օրենքով սահմանված հանցագործության անվանմանը կամ տեսակին:

Երկակի հանցավորությունը պետք է առկա լինի ոչ միայն տվյալ հանցավոր ոտնձգության կատարման պահի դրությամբ, այլև պահպանի իր իրավաբանական նշանակությունը նաև հանձնման մասին որոշման ընդունման պահին²:

Սակայն ներպետական օրենսդրության մեջ միջազգային հանցագործությունների ներառված չլինելու հանգամանքը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ միջազգային դատարանների ներկայացրած հանձնման (փոխանցման) խնդրանքների կամ հրամանների կատարման համար: Այդ սկզբունքը ձևավորել է Նյուրնբերգի դատարանի կանոնադրություն-

1 Տե՛ս *Минкова Ю.В.* Принципы института выдачи (экстардиции) в международном праве. ст. 11:

2 Տե՛ս *Бойцов А.И.* Выдача преступников. 2004, ст. 429:

նը, համաձայն որի. «Այն հանգամանքը, որ որևէ արարի համար, որը հանցագործություն է համարվում միջազգային իրավունքում, ներդասական օրենսդրությամբ թափափ սահմանված չէ, սվյալ հանցագործությունը կատարած անձին չի ազատում միջազգային իրավունքով նախատեսված թատասխանատվությունից»: Ինչ վերաբերում է Միջազգային քրեական դատարանի մասին Հռոմի ստատուտին, ապա հանցագործությունների ծանրությունն այնպիսին է, որ երկակի հանցավորությունը նախատեսել ներպետական օրենսդրությամբ հնարավոր, սակայն քիչ հավանական է:

Պայմանագրային պրակտիկայում հանձնման վերաբերյալ հանցագործությունների սահմանման երեք մոտեցում է ձևավորվել.

- 1) *հանձնման ենթակա հանցագործությունների ցանկի ստառիչ ամրագում,*
- 2) *նմանատի հանցագործությունների համար թատժի նվազագումյն չափի վկայակոչում,*
- 3) *հանցագործությունների սահմանման և առավել խիտս թատժի համարման հիման վրա համակցված մոտեցման կիրառում*

Պատմականորեն առաջնահերթությունը տրվել է միջազգային կամ ազգային իրավական ակտերում «էքստրադիցիոն» հանցագործությունների անվանական ամրագումանը: Այդպիսիք էին, օրինակ 1883թ. բելգիական օրենքը, 1892թ. շվեյցարիական օրենքը և 1870թ. անգլիական օրենքը:

Հանձնման ինստիտուտի զարգացման արդյունքում՝ «էքստրադիցիոն» հանցագործությունների թվի սրընթաց աճը կարող է հանգեցնել հանձնման մասին համաձայնագրերում պետությունների քրեական օրենսգրքերի ներառմանը¹: Դրանով պայմանավորված «էքստրադիցիոն» հանցագործությունների ցանկը ներառելուն փոխարինելու եկավ «նվազագումյն պատժաչափի» կանոնը, համաձայն որի՝ կողմերը պարտավորվում են միմյանց հանձնել այն անձանց, որոնք կատարել են այնպիսի հանցագործություններ, որոնց համար նախատեսվում է ազատազրկման ձևով պատիժ ոչ պակաս սահմանված ժամկետով:

Այսպիսով, անվերջ թվարկումներին փոխարինեց միասնական նորմը, ըստ որի՝ հանձնման պահանջին կցվում է այն հողվածի քաղվածքը՝ պատժաչափի նշումով, որի համար պահանջվում է հանձնումը²:

1 Տե՛ս **Звирбуль В.К., Шупилов В.П.** Выдача уголовных преступников, ст.66:
2 Պահանջն ամրագրված է ՀՀ Քր.դատ.օր-ի 489 հողվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում:

Թերևս այս ճանապարհով լուծվեց նաև մեկ այլ խնդիր, որը լիրաժեքորեն համապատասխանում է Օքսֆորդի բանաձևի դրույթներին, այն է. «Յանձնումը պետք է կիրառվի լուրջ իրավախախտումների կապակցությամբ» (12-րդ հոդված): Նման տարբերակում նախատեսվում էին նաև ԽՍՀՄ կողմից կնքված երկկողմանի պայմանագրերով, ըստ որոնց՝ «էքստրադիցիոն» էին համարվում այն հանցագործությունները, որոնց համար նախատեսվում էր ազատազրկման ձևով պատիժ նվազագույնը մեկ տարի ժամանակով կամ ավելի ժանր պատիժ: Բացառություն էր կազմում միայն Իրաքի հետ կնքած պայմանագիրը, որով հանձնումը թույլատրելի էր նվազագույնը երկու տարի և ավելի ժամանակով ազատազրկման ձևով պատժաչափ նախատեսող հանցագործությունների կատարման դեպքում¹:

Նման որոշակիություն է սահմանում նաև «Յանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը. «Յանձնումը պետք է կատարվի այնպիսի հանցագործությունների դեպքում, որոնք հայցող և հայցվող կողմերի օրենքներով պատժվում են ազատազրկմամբ կամ կալանքով նվազագույնը մեկ տարի կամ ավելի ժամկետով կամ ավելի խիստ պատժով: Երբ դատապարտման կամ ազատազրկման դատավճիռը կայացվում է հայցող կողմի տարածքում, ապա նշանակված պատիժը պետք է լինի 4 ամսից ոչ պակաս»:

Յատուկ կանոնը, ըստ որի՝ հանձնված անձը կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության միայն այն հանցագործության համար, որի կապակցությամբ հանձնումը բավարարվել է կամ երրորդ պետությանը չի կարող հանձնվել առանց հանձնումը թույլատրած պետության համաձայնության (հատուկ կանոն- rule of speciality), առաջին անգամ ամրագրվել է 1834թ. Ֆրանսիայի և Բելգիայի միջև կնքված հանձնման մասին պայմանագրում և առ այսօր հանդիսանում է հանձնման մասին պայմանագրերի անբաժանելի մաս: Նմանատիպ գործողությունների իրականացումը, առանց համապատասխան համաձայնության ձեռքբերման, հանգեցնում է հանձնումը թույլատրած պետության շահերի ոտնահարմանը, ինչպես նաև ինքնիշխանությունը չհարգելուն²:

Եթե ընդհանրացնենք, ապա հանձնումը ձևական գործընթաց է, համաձայն որի՝ մի իրավագործությունը (Կողմը) պահանջում է մյուս իրա-

1 Տե՛ս **Кравцова Б.В.** Сборник международных договоров о взаимной помощи по гражданским и уголовным делам. М., 1988:

2 Տե՛ս **Валеев Р.М.** Выдача преступников в современном международном праве (Некоторые вопросы теории и практики). ст. 45:

վասությունից, որտեղ գտնվում է հայցվող անձը՝ հայցող պետության օրենսդրությամբ մեկ կամ մի քանի հանցագործությունների կատարման համար քրեական հետապնդում իրականացնելու կամ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի ի կատար ածման նպատակով մեղադրյալի կամ դատարարայալի վերջինիս հարկադիր վերադարձը:

Ինչպես արդեն նշել ենք, հաճնման իրականացման իրավական հիմքերը կարող են լինել երկկողմ կամ բազմակողմ պայմանագրերը կամ կոնվենցիան, հատուկ (ad hoc) համաձայնագիրը, փոխադարձության սկզբունքով հանձնման թույլատրումը կամ քաղաքավարության դրսևորումը: Ընդ որում, վերջին երկու հիմքերը որպես կանոն կարգավորվում են ներպետական օրենսդրությամբ: Պատմականորեն, հանձնումը հիմնվում էր դաշնագրերի/ պակտերի, ինքնիշխան պետությունների գլուխների միջև քաղաքավարության կամ բարի կամքի դրսևորման վրա:

Թեև երկար ժամանակ միջազգային իրավունքում հանձնումն իրականացնելու հանընդհանուր պարտավորություն գոյություն չի ունեցել: Այդուհանդերձ վերջին հիսուն տարիների ընթացքում պետությունների զգալի մասը ստանձնել է հանձնման պարտավորություն երկկողմ և բազմակողմ միջազգային համաձայնագրերի հիման վրա ¹:

Քանի որ յուրաքանչյուր գործով հանձնման իրականացման ընթացակարգը կարգավորվում է հարցունմ ուղարկող պետության ներպետական օրենսդրությամբ, ուստի յուրաքանչյուր պետություն ազատ է սահմանելու և նախատեսելու, օրինակ.

- ♦ կալանավորման, խուզարկության, առգրավվման և փոխանցման ընթացակարգերը,
- ♦ ինչպիսի գործողություններ պետք է ձեռնարկվեն հանձնման մասին հարցմանը համապատասխան,
- ♦ հանձնումը մերժելու ինչ հիմքեր են կիրառվում. արդյոք մերժվում է հանձնումը պարտադիր, թե հայեցողական հիմքով,
- ♦ ինչպիսի որոշումներ են կայացվում գործադիր կամ դատական իշխանության ներկայացուցիչների կողմից,
- ♦ հանձնման որոշման կայացման ընթացքում ապացույցներին ինչպիսի պահանջներ են ներկայացվում,
- ♦ արդյոք որոշման կայացման ընթացքում կալանքի տակ են պահ-

1 Տե՛ս Инструменты ООН по борьбе с преступностью, наркотиками, коррупцией и терроризмом
[http:// www.unodc/en/drugandcrimeconventions.html](http://www.unodc/en/drugandcrimeconventions.html);
[http:// www.unodc/en/terrotism convention overview.html](http://www.unodc/en/terrotism convention overview.html):

վում այն անձինք, որոնց հանձնման հարցը քննարկվում է, ինչպիսի միջոցներ են ձեռնարկվում անձանց փախուստը կանխելու նպատակով,

- ♦ ինչպիսի մեխանիզմներ են գործում հանձնման մասին որոշումների բողոքարկման համար և որ փուլում են դրանք կիրառվում,
- ♦ որքան ժամանակ է տևում հանձնման մասին միջնորդության ստացումից մինչև վերջնական որոշման կայացումը:

Միջազգային մակարդակով հանձնման մասին նյութաիրավական և դատավարական օրենսդրության հսկայածավալ փոփոխությունները միաժամանակ հանգեցնում են լուրջ տևական խոչընդոտների հիմնավորված, արագ և կանխատեսելի հանձնման իրականացման ընթացքում:

Ընդհանուր առմամբ հանձնման բնագավառում միջազգային իրավա-կիրառ ոլորտում առավել տարածված խոչընդոտներն են.

- ♦ հանձնման մասին թույլ/ չթարմացված օրենսդրությունները,
- ♦ պետություններն ունեն էականորեն տարբերվող նախնական պայմաններ, հանձնման իրավունքի տրամադրման վերաբերյալ,
- ♦ հանձնման գործընթացի ժամանակատարությունը, բարդությունը, ծախսատարությունը,
- ♦ հանձնման մասին ներպետական/ միջազգային օրենսդրության և պրակտիկայի, մերժման հիմքերի մասին ոչ բավարար իրազեկվածությունը, անտեղյակությունը, ինչպես կարելի է բարելավել հանձնման գործընթացը, հանձնման ինչպիսի այլընտրանքներ կան և ինչպես են դրանք աշխատում,
- ♦ հանձնման մասին միջնորդությունների և ուղեկցող փաստաթղթերի թարգմանչական հիմնախնդիրները, թարգմանությունները որպես կանոն կատարվում են սեղմ ժամկետում և հաճախ հանգեցնում են էական սխալների,
- ♦ համակարգմաքն և հաղորդակցման հիմնախնդիրներ, ինչպես ներպետական գերատեսչությունների, այնպես էլ պետությունների միջև,
- ♦ հանձնման ենթակա անձի նախնական կալանավորմամբ պայմանավորված կանխակալ կարծիքի ձևավորումը,
- ♦ հարցումը ստացած պետությունների կողմից ապացույցների մասին ընդգրկուն կամ ոչ հստակ պահանջների ներկայացումը, որոնք երբեմն անհրաժեշտ են մեղավորության կամ անմեղության

հաստատման համար,

- ♦ հայրենակիցների կամ այն անձանց, որոնք քաղաքացիություն ձեռք են բերել կեղծիքի միջոցով, հանձնման մերժումը կամ հանձումը ստացած պետության տարածքում վաղեմության ժամկետի անցնելը,
- ♦ պետությունների միջև վստահության բացակայությունը՝ միմյանց իրավական համակարգերի անաչառության նկատմամբ,
- ♦ քաղաքական կամ քաղաքական հիմնավորմամբ կամ խտրականության պատճառաբանությամբ հանձնումների մերժումը,
- ♦ ձգձգումների մարտավարությունը, փաստաբանների կողմից ոչ հիմնավոր կամ գործին չառնչվող հարցումների միջոցով լրացուցիչ տեղեկատվության պահանջը,
- ♦ արտոնությունների կամ անձեռնմխելիությունների չարաշահումը, դիվանագիտական անձեռնմխելիության կամ ապաստանի անհարկի տրամադրումը կամ պահպանումը;
- ♦ հարցումը ստացած պետություններում նվազ վտանգավոր հանցագործությունների համար հետապնդման ոչ ճկուն գործընթացները, ի տարբերություն այն հանցագործությունների, որոնց համար պահանջվում է հանձնումը,
- ♦ մասնակի, կրկնակի և չհամաձայնեցված բողոքարկումները հանձնման ամբողջ գործընթացի ընթացքում,
- ♦ տարանցիկ պետություններում ծագած հիմնախնդիրների արդյունքում հանձնումների չիրականացումը,
- ♦ հանձնումը պահանջող և հանձնումը ստացած մի շարք պետություններում ծախսերի հսկայական ծավալը:

Չնայած հանձնումը թույլատրելի է նաև փոխադարձության և բարի կամքի դրսևորմամբ, այնուամենայնիվ բազմաթիվ պետություններ գերադասում են հանձում իրականացնել միայն այն պետությունների հետ, որոնց հետ ունեն պայմանագրային հարաբերություններ:

Պայմանագրային առավելությունը նպաստում է հանձնման հիմնավորվածության, կանխատեսելիության և որոշակիության հնարավոր ապահովմանը, հատկապես այնպիսի պետությունների միջև, որոնք ունեն փոխադարձ իրավակիրառ պրակտիկայի հարուստ փորձ: Պայմանագրային առավելությունը արտահայտում է նաև իրավական համակարգերի պատմականորեն գոյություն ունեցող տարբերությունները: Աշխարհի 192 ինքնիշխան պետությունների 130-ից ավելին (70%-ը

նախկին գաղութատիրական իրավագործությունից անկախանալուց հետո միջազգային հարաբերությունների ինքնուրույն սուբյեկտներ են դարձել 1960-ական թվականներին: Դրանցից շատերն իրավահաջորդությամբ իրենց ինքնիշխան իրավունքներն իրականացրել են հին պայմանագրերի հիման վրա: Այդ պատճառով էլ պետությունները պետք է իրականացնեն հանձնման մասին պայմանագրերի և իրենց օրենքների կոդիֆիկացման նպատակով վերանայում՝ հանցավորության դեմ պայքարի բնագավառում հանձնման արդյունավետության ապահովման կամ բարձրացման ուղղությամբ:

Յուրաքանչյուր պետություն, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է գնահատի, թե արդյոք համապատասխանում են հանձնման բնագավառում գոյություն ունեցող գործիքները ընթացիկ պահանջներին:

Պայմանագրային գործընթացների բանակցությունների ժամանակի և միջոցների տնտեսման համար կարող է առաջարկվել ՄԱԿ-ի մոդելային պայմանագիրը¹ և ՄԱԿ-ի մոդելային օրենքը ² միջազգային մակարդակով կամ էլ նոր երկկողմ /տարածաշրջանային պայմանագրերի ընդունման կամ գոյություն ունեցող հին պայմանագրերի կատարելագործման նպատակով: Այն դեպքում, երբ գոյություն ունեն արդյունավետ գործող տարածքային կամ տարածաշրջանային պայմանագրեր, պետք է քննարկել նաև բոլոր հնարավոր դեպքերում տվյալ տարածքից դուրս պետությունների հետ պայմանավորվածությունների ընդլայնումը, օրինակ՝ «Հանձնման մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան³, «Հանձնման մասին» միջամերիկյան կոնվենցիան⁴, Մինսկի կոնվենցիան⁵: Հիշատակված բոլոր կոնվենցիաները պարունակում են դրույթ, որ ոչ անդամ պետությունները ևս կարող են միանալ համապատասխան կոնվենցիային:

Հանձնման գործընթացն անհարկի չձգձգելու նպատակով պետու-

1 «Հանձնման մասին» ՄԱԿ-ի մոդելային պայմանագիրն ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1990թ. թիվ 45/116 ռեզոլյուցիայով, 1997թ. թիվ 52/88 ռեզոլյուցիայով դրանում կատարվել են փոփոխություններ http://www.unodc.org/pdf/model_treaty_extradition.pdf:

2 Տե՛ս Հանձնման մասին ՄԱԿ-ի մոդելային օրենքը- E/CN.15/2004/CRP.10:

3 Տե՛ս <http://conventions.coe.int/treaty/EN/cadreprincipal.htm>:

4 Տե՛ս [http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-47\(1\).html](http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-47(1).html):

5 1993թ. Մինսկի Կոնվենցիան կոփխարհնվի 2002թ. հոկտեմբերի 7-ին Քիշնյովում, Մոլդովայի Հանրապետությունում կնքված «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» Կոնվենցիայով:

յունները պետք է ձգտեն պահպանել փաստաթղթերի «լեգալացմանը» վերաբերող ձևական պահանջները, իսկ, հնարավորության դեպքում, ընդհանրապես վերացնեն կամ բացառեն մասն պահանջները:

Պետությունների մեծ մասը հետաձգում է հանձնման միջնորդության քննարկումը, եթե այն անձը, որի հանձնումը պահանջվում է պատասխանատվության է ենթարկվում կամ պատիժ է կրում հանձնման հարցումը ստացած պետությունում: Երկար պատժաչափերի դեպքում դա կարող է վտանգել քննությունը, երբեմն նույնիսկ բացառել քննության իրականացումը վաղեմության ժամկետի հետ կապված՝ ոտնահարելով հանցագործության հետևանքով տուժողների արդարադատության իրավունքը: Նման դեպքերում արդյունավետ կիրառվում է ժամանակավոր հանձնման ինստիտուտը, որը վերացնում է դատական քննության ձգձգումը՝ իր հնարավոր հետևանքներով:

Որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում անձի հանձնումն իր համաձայնության առկայության պայմաններում: Համաձայնության դեպքում անձի հանձնումը պարզեցված արարողակարգ է ենթադրում, ըստ որի՝ անձը ժամանակավոր կալանավորումից կամ հանձնման մասին պաշտոնական միջնորդության ներկայացնելուց հետո կամավոր համաձայնում է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել կամ ներկայանալ հարցումն ուղարկած դատարանին: Անձը հրաժարվում է պաշտպանության միջոցներից, որոնք նախատեսվում են հանձնման գործընթացի համար, և անձը փոխանցվում է առանց հանձնման թույլատրման համար անհրաժեշտ հանգամանքների ուսումնասիրության (հանձնման միջնորդության քննարկման արդյունքում իրավասու մարմնի կողմից հանձնումը թույլատրելու մասին որոշում սահմանված կարգով չի ընդունվում, այլ իրականացվում է անձի փոխանցում ըստ նրա կողմից արտահայտված համաձայնության): Չնայած անձի համաձայնությամբ հանձնումն էականորեն կրճատում է հանձնումների աճով պայմանավորված հանձնումների թիվը և ֆինանսական ծախսերը, ինչը միանշանակ դրական ձեռքբերում կարելի է համարել, այդուհանդերձ իրավասու մարմինների կամայականություններից, ինչպես նաև հանձնման ենթական անձի իրավունքների և հիմնական ազատությունների ոտնահարումներից խուսափելու համար այս գործընթացը պահանջում է լուրջ վերաբերմունք: Այդ պատճառով էլ պահանջվում են լրացուցիչ երաշխիքներ, որ համաձայնությունը հայտնվել է կամավոր, և որ անձը գիտակցել է իր որոշման նշանակությունն ու հետևանքները: Գործըն-

թացում չարաշահումներից խուսափելու նպատակով պետությունների մեծ մասում նախատեսվում է, որպեսզի դատական կարգով վերհանվի համաձայնությունն իսկապես կամովին է տրվել, և որ անձն իրապես գիտակցում է իր որոշման հետևանքները:

Այսպիսով, միանգամայն պատճառաբանված է այն անհրաժեշտությունը, որպեսզի պետությունները հանձնման մասին ներպետական և պայմանագրային դրույթներում անձի համաձայնությամբ հանձնման վերաբերյալ դրույթներ նախատեսեն, մասնավորապես, որ անձը քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու կամ դատավճռի կրման համար այլ պետության իրավասու մարմիններին հանձնվելու վերաբերյալ համաձայնությունը հայտնի դատարանում, համապատասխան ընթացակարգերով հավաստիանալու համաձայնության կամավորության մեջ, ինչպես նաև համապատասխան փաստաթղթավորման համար, հետագայում նախկինում տրված համաձայնությունից հրաժարվելու փորձի դեպքում:

Վերջին տարիներին որոշակի միտում է նկատվում, երբ պետություններն իրենց ներպետական օրենսդրության և պայմանագրերի մեջ ներառում են դրույթներ, որոնց համաձայն՝ որոշակի հանցագործություններ չեն կարող համարվել քաղաքական: Այդպիսի հանցագործություններ նախատեսված են բազմակողմ կոնվենցիաներով, որոնց մասնակից են հանդիսանում տվյալ պետությունները, օրինակ՝ հետևյալ կոնվենցիաները՝ «Ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին», «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ», «Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին» և «Կռոււպցիայի դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիաները¹, ինչպես նաև այնպիսի հանցագործությունները, ինչպիսիք են «կանխամտածված» սպանությունը, «չկանխամտածված» սպանությունը, ծանր մարմնական վնասվածքների հասցումը, սեռական ոտնձգությունները, անձի առևանգումը փրկագին ստանալու համար, պատանդ վերցնելը, շորթումը, մարդու կյանքը վտանգող կամ գույքը վնասող պայթուցիկ նյութերի օգտագործումը:

Պատմականորեն աշխարհի իրավական հիմնական համակարգերունեցող պետությունների մեծ մասը պաշտպանել են իրենց տարածքում գտնվող անձանց հանձնումից՝ ներկայացնելով բազմաթիվ պահանջներ:

1 Տե՛ս [http:// www. unodc.org/unodc/en/drug and crime conventions.html](http://www.unodc.org/unodc/en/drug_and_crime_conventions.html) և [http:// www.unodc.org/unodc/en/terrorism convention overview.html](http://www.unodc.org/unodc/en/terrorism_convention_overview.html):

Անգլոսաքսոնական իրավական համակարգի պետությունները հակված էին իրենց հայրենակիցների նկատմամբ իրականացնելու տարածքային ենթադատություն, և թույլատրում են հանձնումը, եթե հանձնումն ուղարկած պետությունը ներկայացրել է ապացույցներն ըստ պահանջվող ձևի, թե՛ վերաբերելիության, և թե՛ հիմնավորվածության առումով: Մյուս կողմից, մայրցամաքային իրավական համակարգի պետությունները հիմնականում չեն հանձնել իրենց հայրենակիցներին մյուս կողմին, փոխարենը պահանջել և քրեական պատասխանատվության են ենթարկել իրենց տարածքում՝ անկախ նրանից, թե որ տարածքում է կատարվել հանցագործությունը՝ դրանով իսկ հայտարարելով լայն արտատարածքային իրավազորության մասին: Վերջին տարիներին բազմաթիվ բարեփոխումներ են իրականացվել մայրցամաքային իրավունքի պետություններում, ինչպես ներպետական օրենսդրության, այնպես էլ սահմանադրությունների փոփոխման միջոցով հայրենակիցներին հանձնելու արգելքների մեղմացման ուղղությամբ¹, իսկ անգլոսաքսոնական իրավունքի համակարգի պետություններում մեղմացվել են ապացույցներին ներկայացվող պահանջները:

Հաշվի առնելով, որ հարցումը ստացած պետությունները ստանձնել են հանձնման բնագավառում պայմանագրային պարտավորություններ, նրանք պարտավորվել են հանձնել կամ չհանձնելու դեպքում քրեական հետապնդում իրականացնել այլ պետության տարածքում կատարված հանցագործության համար (aut dedere aut judicare): Պարտավորության

1 Տե՛ս օրինակ՝ Ավստրիան. քրեական դատարանի միջազգային իրավունքը (Ueber die Zusammenarbeit mit den Internationalen Gerichten, BGBI Nr. 263/1996, Ueber die Zusammenarbeit mit dem Internatinalen Strafgerichtshof, BGBI III Nr.135.2002) և կալանքի մասին Եվրոպական օրենքը (Ueber die Zusammenarbeit mit den Mitgliedstaaten der Europäischen Union, BGBI. Nr. 36/2004), կարդալ դատական օգնության մասին օրենքի 12-րդ հոդվածի հետ, 1979 (Ueber die Auslieferung und die Rechtshilfe in Strafsachen),
Կոլումբիան: Սահմանադրության 35-րդ հոդվածը, 1997թ. (Constitution Politica de Colombia), էլ-Սալվադորը ևս 2000թ. փոփոխել է իր սահմանադրությունը, իր հայրենակիցների հանձնումը թույլատրելու նպատակով;
Գերմանիա. Սահմանադրության 16 (2) Հոդվածը, (2000)(Grundgesetz);
Հունաստանը՝ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 438 հոդվածը, Պորտուգալիա՝ Սահմանադրության(Constituicao Da Republica Portuguesa) 33(3) Հոդվածը, Իտալիան՝ 1948 թ-ից Իտալիայի Սահմանադրությունը թույլատրում է Իտալիայի քաղաքացիների հանձնումը, եթե դա հստակ ամրագրված է հանձնման մասին միջազգային պայմանագրերում և համաձայնագրերում:
Շվեյցարիան՝ Քրեական գործերով փոխադարձ իրավական օգնության մասին օրենքի 7-րդ հոդվածը (Loi federale entraide internationale en matiere penale)

ելությունն ոչ թե անմիջական հետապնդելն է, այլ գործի փոխանցումը գնահատելու և պարզելու համար, թե արդյոք կան բավարար հիմքեր առկա բոլոր փաստերի և հանգամանքների պայմաններում հետապնդում իրականացնելու:

Թմրանյութերի, կազմակերպված հանցավորության, կոռուպցիայի և ահաբեկչության դեմ պայքարի բոլոր միջազգային մեխանիզմները նախատեսում են, օրինակ, քաղաքացիության պատճառով չհանձնելու դեպքում քրեական հետապնդման իրականացման պարտավորությունը¹: Չհանձնելու դեպքում հետապնդման ենթարկելու իրենց իրավազորությունը պետություններն պետք է ամրագրեն ներպետական օրենսդրության մեջ, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ դա վերաբերում է լայն իրավազորությանը, այսինքն՝ նաև ոչ-քաղաքացիության հիմքով հանձնումը մերժելուն՝ դրանով իսկ ապահովելով չհանձնելու դեպքում հետապնդման արդյունավետությունը: Յուրաքանչյուր դեպքում, երբ հարցումը ստացած պետությունը հանձնման միջնորդությունը մերժելիս կիրառում է լայն իրավազորություն՝ պահանջելով քրեական գործի տրամադրում իր տարածքում հետապնդում իրականացնելու համար, հարցումն ուղարկած պետությունը պետք է տրամադրի ողջ ապացուցողական նյութերը՝ բացառելով հանցագործություն կատարած անձի համար հետապնդումից և պատժից խուսափելու ցանկացած հնարավորություն: Նման դեպքերում որպեսզի ապահովվի արդյունավետ փոխգործակցություն, խրախուսվում է իրավական օգնության հայցումը և տրամադրումը այն պետության կողմից, որի հանձնման միջնորդությունը մերժվել է:

Համաներման կիրառումը, դիվանագիտական կամ այլ տեսակի անձեռնմխելիության, արտոնությունների տրամադրումը պետության պաշտպանության ինքնիշխան դրսևորումներ են: Պետություններն ազատ են նման ակտեր ընդունելու տվյալ պետությունում բարեխիղճ կառավարման և հասարակական կարգի պահպանության ապահովման նպատակով, գործին վերաբերող բոլոր հանգամանքների և փաստերի բազմակողմանի ու մանրակրկիտ ուսումնասիրության պայմաններում: Քաղաքացիության տրամադրման դեպքում յուրաքանչյուր պետություն սահմանում է քաղաքացիության ձեռք բերման իր պայմանները: Սակայն

1 Օրինակ՝ Թմրամիջոցների և հոգեներգործուն նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 6(9)ա հոդված: Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 16(10) հոդված: Կոռուպցիայի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 44(11) հոդված: Ահաբեկչության դեմ պայքարի բոլոր կոնվենցիաները և արձանագրությունները:

երբ մեկ կամ մի քանի պետություններ քաղաքացիություն են տրամադրում միևնույն անձին, քաղաքացիության տրամադրման միջազգային ճանաչման իրավունքը դադարում է գտնվել քաղաքացիության տրամադրող պետության իրավասության շրջանակներում: Միջազգային իրավունքն արգելում է ցանկացած պետությանը պնդել այդ իրավունքը, բացառությամբ, երբ տվյալ քաղաքացիությունը տվյալ անձի համար հանդիսանում է իրական և գործող¹: Երբեմն պետություններն անձեռնմխելիություն և արտոնություններ են տրամադրում անձին, առանց պատշաճ կերպ ուսումնասիրելու վերջինիս քրեական անցյալը և վարքագիծը: Հանձնման պրակտիկայում բազմաթիվ են դեպքերը, երբ քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու դիտավորությամբ հետախուզվող անձը ձեռք է բերում կամ պահպանում է արտոնությունները և անձեռնմխելիությունները: Այս առումով, պետությունները պետք է ապահովեն պայմաններ, որով օժտված կլինեին վերանայելու քաղաքացիության, արտոնությունների և անձեռնմխելիությունների տրամադրման գործընթացը, որոնք հանգեցրել են հանձնման գործընթացի արգելափակմանը:

Հիմնականում անգլոսաքսոնական իրավական համակարգի պետություններում կիրառվում են կալանքի թույլտվության հաստատման սխեմաները, որոնք հանդիսանում են պետությունների միջև փոխանցման պարզեցված միջոց: Մի պետության կողմից տրված կալանքի թույլտվության իսկությունը հաստատվում է մյուս պետության դատական պաշտոնյայի կողմից, այնուհետև դրան լիարժեք վստահություն է տրվում, այնպես էթե դա կայացված լիներ տվյալ պետության ներսում: Հաճախ նման հաստատում իրականացվում է ոստիկանական մարմինների կողմից: Նման սխեման միջազգային պրակտիկայում արդյունավետ գործում է այնպիսի իրավագործությունների միջև, ինչպիսիք են

1 Քաղաքացիությունը պետք է համընկնի ընհանուր վերցված բոլոր հանգամանքների հետ: Ապացույցը կարող է կամ չի կարող ցույց տալ այն, որ անձը միայն ձևականորեն է պահպանում կապերը քաղաքացիության մեկ կամ մի քանի պետությունների հետ կամ խզել է կապերը քաղաքացիության մյուս պետությունների հետ, ի օգուտ այն պետության, որը հայտարարում է իր պաշտպանական իրավագործությունը տվյալ անձի հանդեպ: Ամերիկացիները և ապացույցների մանրակրկիտ հետազոտում, կամ արդյոք առավել ամուր փաստական կապեր այն պետության հետ, որի քաղաքացիության հարցը քննարկվում է մյուս քաղաքացիության պետությունների համամետությամբ, առավելապես բնակության վայրը, ընտանեկան կապերը, հասարակական կյանքում ներգրավվածությունը, պետության նկատմամբ կապվածության դրսևորումը և այլն (Նոթթերմի գործը), ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի 1955թ. ապրիլի 6-ի որոշումը:

Սինգապուրը, Մալազիան և Բրունեյը, Ավստրալիան, Նոր Զելանդիան և Մեծ Բրիտանիան և որոշ Նորմանդական կղզիներ:

2004 թվականի հունվարի 1-ից Եվրամիության 15 պետություններից 8-ում ուժի մեջ է մտել Եվրոպական կալանքի թույլտվությունը: Մինչև 2004 թվականի դեկտեմբերի 31-ը Եվրամիության 25 երկրներից 24-ը կկիրառեն Եվրոպական կալանքի թույլտվությունը¹:

Այս սխեման փոխարինում է ԵՄ անդամ-պետությունների միջև գործող ավանդական ընթացակարգերը և հանդիսանում է կալանքի ընդհանուր թույլտվության արագ հաստատման պարզեցված համակարգ՝ նշված պետությունների միջև հանձնման իրականացման դյուրացման և արագացման նպատակով:

Սխեման օգտագործում է կալանքի ընդհանուր թույլտվություն կիրառվում է թվով 32 (ներառյալ Միջազգային քրեական դատարանի իրավազորությանը ենթակա) հանցագործությունների նկատմամբ: Ընդհանուր առմամբ, եթե հանցագործության կատարման համար այն պետության տարածքում, որը իրապարակել է Եվրոպական կալանքի թույլտվություն նախատեսվում է ազատագրկման ձևով պատիժ երեք տարի ժամանակով, Եվրոպական կալանքի թույլտվություն ստացած պետությունը պարտավոր է հանձնել ցանկում նշված հանցագործության համար հետախուզվողին, առանց կրկնակի հանցավորության հաստատման:

Անդրազգային դատավարական գործողություններն իրավակիրառ պրակտիկայում ևս ենթարկվել են արմատական փոփոխությունների: Քաղաքական համարվելու կամ իշխանությունների թույլտվությամբ իրականացվելու փոխարեն դրանք մշակվում են անմիջականորեն դատավորների և դատախազների կողմից: 2004 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած Եվրոպական կալանքի թույլտվության մասին խորհրդի շրջանակային որոշումը փոխարինելու եկան ԵՄ շրջանակներում գործող հաձնման մասին գործող պայմանագրերը և համաձայնագ-

1 Ավստրիա, Բելգիա, Կիպրոս, Չեխիայի Հանրապետություն, Դանիա, Էստոնիա, Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Զուլնաստան, Զուլնգարիա, Իռլանդիա, Լատվիա, Լիտվա, Լյուքսեմբուրգ, Մալթա, Նիդեռլանդներ, Լեհաստան, Պորտուգալիա, Սլովակիա, Սլովենիա, Իսպանիա, Շվեդիա և Միացյալ Թագավորություն:

րերը¹: Այդուհանդերձ, տվյալ պետությունները հաճնման հարցերի հետազա կանոնակարգման և դյուրացման նպատակով իրավունք ունեն կնքելու երկկողմ և բազմակողմ համաձայնագրեր:

Հանձնման մերժման դարսադիր և ֆակուլտատիվ հիմքերը:

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ անձի հանձնման մասին օտարերկյա պետության իրավասու մարմնի խնդրանքի կատարումը մերժվում է, եթե՝

- «1) հանձնման վերաբերյալ խնդրանքը Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմնի (սույն օրենսգրքի 475-րդ հոդվածի առաջին մաս) կողմից սանալու դահին, խնդրանքը ներկայացնող օտարերկյա դետության օրենքին համադասասխան, քեական հետադնդում չի կարող հարուցվել, կամ դասավճիռը չի կարող ի կատար ածվել վաղենության ժամկետն անցնելու դասճառով կամ այլ օրինական հիմքով.
- 2) անձի նկատմամբ նույն արարքի համար արդեն իսկ կայացվել է օրինական ուժի մեջ մատ դասավճիռ կամ գործով վարույթը կարճելու և քեական հետադնդումը դադարեցնելու մասին որոշում.
- 3) խնդրանքը վերաքերում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու հանձնմանը.
- 4) հանձնման դեղում, սվյալ օտարերկյա դետության օրենքներին համադասասխան, կարող է նշանակվել մահադատիժ, և այդ դետությունը բավարար երաճխիքներ չի սալիս առ այն, որ հանձնելու դեղում այդդիսի դատիժ չի նշանակվի և չի կիրառվի»:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «անձի հանձնման մասին խնդրանքի կատարումը կարող է մերժվել, եթե անձը, որի հանձնելը հայցվում է՝

- 1) սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետությունում ձեռք է քեել քաղաքական ադասանի իրավունք.
- 2) հետադնդվում է քաղաքական, ռասայական կամ կրոնական շարժա-

1 Տես <http://www.eurojust.int>, Հանձնման մասին եվրոպական կոնվենցիան 1957թ. և դրա արձանագրությունները, Ահաքելչության կանխարգելման 1978թ. եվրոպական կոնվենցիան, ԵՄ այն ժամանակվա 12 պետությունների միջև 1989թ. մայիսի 26-ի համաձայնագիրը հանձնման մասին հարցումների փոխանցման հեշտացման մասին, 1990թ. հունիսի 19-ի Շենգենյան համաձայնագրի համապատասխան դրույթները, Հեշտացված հանձնման մասին 1995թ. կոնվենցիան, Հանձնման մասին 1996թ. կոնվենցիան:

ռիթմերով.

- 3) *հեռադիտումն է խաղաղ ժամանակ զինվորական հանցագործություն կատարելու համար.*
- 4) *հանցագործությունը կատարվել է Հայաստանի Հանրապետության սահմանում»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488–րդ հոդվածը սահմանում է հանձնումը մերժելու հիմքերը, սակայն կիառելի է միայն այն դեպքում, երբ ՀՀ և օտարերկրյա պետության միջև հանձնման մասին պայմանագիր առկա չէ: Միջազգային պայմանագրի առկայության պարագայում հանձնումն իրականացնելիս, օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 54–րդ գլխում հանձնումը մերժելու մասին կարգավորումներ չի ներառել: Դրանից հետևում է, որ միջազգային պայմանագրի առկայության պարագայում հանձնումն իրականացնելիս, հանձնման մերժման հիմքերը սահմանվում են հենց այդ կիրառելի միջազգային պայմանագրով:

Հանձնելը կարող է մերժվել նաև, եթե տվյալ օտարերկրյա պետությունը քրեական գործերով իրավական օգնության ուղորտում չի ապահովում փոխադարձությունը:

Հանձնման հետ սերտորեն կապված է քաղաքական ապաստանի ենթահիմստիտուտը: Սույն իրավական գործընթացը գնահատվում է որպես մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության, միջազգային քրեական իրավունքի, ներպետական իրավունքի էվոլյուցիոն զարգացման արդյունք: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 14–րդ հոդվածը պարունակում է հետևյալ դրույթը.

- «1. *Յուրաքանչյուր ով ունի հեռադիտմանից այլ երկրներում աղաստան հայցելու և դրանից օգտվելու իրավունք:*
2. *Այս իրավունքը չի կարող վկայակոչվել ոչ ֆաղափական հանցագործությունների կամ Միավորված ազգերի կազմակերպության նրասակներին ու սկզբունքներին հակասող արարների կադակցությանը հեռադիտման դեմքում»:*

ՄԱԿ–ի Գլխավոր Ասանլեայի կողմից 1967թ. դեկտեմբերի 14–ին ընդունված «Տարածքային ապաստանի մասին» հռչակագիրը, հղում կատարելով իր 1962թ. դեկտեմբերի 19–ի թիվ 1839 (XVII), 1965թ. դեկտեմբերի 20–ի թիվ 2100 (XX) և 1966թ. դեկտեմբերի 16–ի թիվ 2203 (XXI) բանաձևերի, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 14–րդ հոդվածի դրույթների վրա, ընդունում է, որ պետության

կողմից ապաստանի տրամադրումն այն անձանց, որոնք հիմքեր ունեն վկայակոչելու Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 14-րդ հոդվածը, հանդիսանում է խաղաղ և մարդասիրական ակտ և դրանով իսկ որևէ այլ պետության կողմից չի կարող դիտվել որպես անբարյացկամության դրսևորում¹:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն.

«1. Ադասանը օտարերկրյա ֆաղաֆաղուն կամ ֆաղաֆաղիղուն չունեղող անձին Հայասանի Հանրաղեսղությունում շնորհվաձ ղաշատաղություն է, որը երաշխավորում է նրա նկասմամբ սղլյն օրենհի 9-րդ հոդվաձոձ սահմանվաձ սկզբունհի կիրառումը, ինչղես նաև Հայասանի Հանրաղեսղությունում փախստական ճանաչվաձ անձանց՝ կոնվենցիաղյղ, սղլյն օրենհղ կ Հայասանի Հանրաղեսղության այլ իրավական սկսերղ շնորհվաձ բղղր իրավունհերը:

2. Սղլյն հոդվաձի 1-ին մասղ սահմանվաձ աղասանը սարաձղում է նաև այլ ղեսղության կողմից փախստական ճանաչվաձ օտարերկրյա ֆաղաֆաղու կամ ֆաղաֆաղիղուն չունեղող անձի վրա, եթե նա սահմանվաձ կարղղղ մղսֆ է գորձել Հայասանի Հանրաղեսղության սարաձֆ և ունի Հայասանի Հանրաղեսղության օրենսղղղությանմ սահմանվաձ՝ բնակղղղան իրավունհ սղղղ կաղղղղան որևէ կարղավիձակ:

3. Աղասանի սրամաղղումը ղեսֆ է ընթանա խաղաղ և մարդասիրական մթնղղղում, և դա չղեսֆ է վերաձղի անբարյաղղական վերաբերմունհի, ֆանի որ դա չի ենթաղղում որևէ ֆննաղղաղղղուն փախստականի ֆաղաֆաղիղղղան կամ նախկին մշտական բնակղղղան կամ որևէ այլ երկրի հանղեղ»:

Հայաստանի Հանրապետության գորձող Սահմանաղղղղղան 55-րդ հոդվաձի 15-րդ կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետղղղղունում քաղաքական ապաստան տաղղու հարղղը լղւձղում է Հայաստանի Հանրապետղղղղան Նախաղղաղղ:

2001 թվականի դեկտեմբերի 31-ին ընղղունվաձ «Քաղաքական ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքը կարղավղղղում է Հայաստանի Հանրապետղղղղունում քաղաքական ապաստանի իրավունք ստանաղղու հիմքերը, կարղղը, այղղաղիսի իրավունք ստանաղղու դիմղումը մերձելղու, տղղվաձ իրավունքը դաղղարեղղեղղու պաղղմանները, ինչպես նաև դրանց հետ առնչղղղղ այլ

1 Տեղս գղղղղղ 3:

հարաբերություններ:

«Քաղաքական ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի գործողությունը տարածվում է օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց վրա, ովքեր իրենց քաղաքացիության կամ մշտական բնակության երկրում իրականացնում են հասարակական-քաղաքական գործունեություն, հայտնի են հասարակայնությանը և օրենքով սահմանված կարգով դիմել են Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքական ապաստանի իրավունք ստանալու համար կամ արդեն ստացել են այդպիսի իրավունք: Օրենքի գործողությունը չի տարածվում օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց վրա, ովքեր Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձեռք են բերել փախստականի կամ օրենքով սահմանված որևէ կացության կարգավիճակ: Քաղաքական ապաստանի իրավունքը տրամադրվում և դադարեցվում է Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հրամանագրով: Նշված օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքական ապաստանն օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին տրված Հայաստանի Հանրապետությունում առանձնահատուկ կացություն է, որը նպատակ ունի այդպիսի կարգավիճակ ստացած օտարերկրյա քաղաքացուն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում պաշտպանել այն քաղաքական հետապնդումներից, որոնց նա ենթարկվել է իր քաղաքացիության կամ մշտական բնակության երկրում, և որին նա կենթարկվեր այդ երկրում, եթե նրան Հայաստանի Հանրապետությունն ապաստան չտրամադրեր: Համաձայն սույն օրենքի՝ «քաղաքական հետապնդում» հասկացության տակ նկատի է առնվում օտարերկրյա քաղաքացու նկատմամբ այդ երկրի պետական մարմինների կամ վերջիններիս թողտվությամբ՝ այդ երկրի հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների կողմից իրականացվող ֆիզիկական, հոգեբանական կամ որևէ այլ ճնշում, որն անհատապես ուղղված է այդ անձի քաղաքական հանգստությունների փոփոխմանը, այդ երկրի կամ այլ պետության պետական մարմինների կամ գործիչների գործողությունների դեմ այդ անձի արտահայտած հրապարակային քննադատական ելույթների կանխմանը, որոնք բացառապես առնչվում են ճնշման ենթարկվող անձի քաղաքական հանգստությունների և արտահայտած կարծիքների՝ միջազգային իրավունքի նորմերով հռչակված՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների դրսևորման հետ: Քաղաքական հետապնդում չի դիտվում այն գործողությունը, որն օտարերկրյա պե-

տությունը նրա իրավասու մարմիններն ու համապատասխան միջազգային կազմակերպություններն իրականացնում են օտարերկրյա այն քաղաքացու նկատմամբ, որը կատարել է միջազգային իրավունքի սկզբունքներին հակասող կամ քաղաքական բնույթ չունեցող քրեորեն հետապնդելի արարք: Քաղաքական ապաստանի իրավունք ստացած անձի իրավունքների և պարտականությունների նկատմամբ գործում է «Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա քաղաքացիների իրավական կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետությունում կացության ժամանակավոր կարգավիճակ ստացած անձի իրավական ռեժիմը:

Քաղաքական ապաստանի իրավունք ստանալու համար դիմումին ընթացք չի տրվում, եթե պարզվում է, որ՝

ա/ հայցողը որևէ օրինական կացության կարգավիճակ (այդ թվում՝ ապաստան) է ստացել այլ պետության կողմից.

բ/ հայցողին հետապնդում են Հայաստանի Հանրապետության իրավասու պետական մարմինները՝ նրա տարածքում կամ նրա դեմ հանցագործություն կատարելու փաստով.

գ/ հայցողի նկատմամբ նրա քաղաքացիության կամ մշտական բնակության երկրում որևէ քաղաքական հետապնդում չի իրականացվում, կամ նրա այդ պետությունը հետապնդում է բացառապես քրեական պատասխանատվություն առաջացնող արարք կամ որևէ այլ իրավախախտում կատարելու համար:

Պետության կողմից օտարերկրացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին ապաստանի տրամադրումը նշանակում է, որ այդ անձը կարող է մուտք գործել տվյալ պետություն, ապրել այնտեղ և չի հանձնվի որևէ այլ պետությանը: Քաղաքական ապաստան ստանալու պայմանների սահմանումն ապաստան տրամադրող պետության ինքնիշխան իրավունքն է: Միջազգային նորմերի համաձայն՝ ապաստանի տրամադրման ընթացակարգի ժամանակ (կամ հնարավոր չեղյալ համարելու՝ ընթացակարգի ժամանակ, երբ պահանջված անձին արդեն տրամադրվել է ապաստան և հանձնման պահանջը չեղյալ համարելու ընթացակարգ

1 Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է փախստականի ճանաչման չեղյալ հայտարարումը. «Լիազոր մարմնի կողմից փախստականի ճանաչումը չեղյալ է հայտարարվում, եթե պարզվում է, որ անձը ակնհայտորեն չի բավարարում սույն օրենքով փախստական ճանաչվելու պահանջները, որովհետև նոր հայտնաբերված ապացույցները վկայում են, որ նախկինում արված հայտարարությունները և ներկայացված փաստաթղթերը կեղծ են»:

կիրառելու անհրաժեշտությունն է առաջացնում) ապաստանի հարցերով լիազոր մարմինը պետք է տարբերակի քաղաքական հանցագործությունների և ընդհանուր քրեական արարքների կատարման համար հետապնդումը: Ապաստանի իրավունքը չի կարող օգտագործվել հետապնդման այն դեպքերի համար, որոնք քաղաքական բնույթ չունեն, այսինքն՝ սովորական քրեական հանցագործությունների համար (սպանություն, ահաբեկչություն, յուրացում և այլն), տվյալ դեպքում հետապնդումը չի կարող հիմք հանդիսանալ քաղաքական ապաստանի տրամադրման համար: Բացի դրանից, միջազգային նորմերի հիման վրա ապաստան չի կարող տրամադրվել ռազմական հանցագործություններ, մարդկության և խաղաղության դեմ ուղղված, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի նպատակներին և խնդիրներին հակասող արարքների համար հետապնդվող անձանց, եթե նույնիսկ դրանք կատարվել են քաղաքական նպատակներով: Այս դեպքերում ապաստանի հարցերով լիազոր մարմինը կատարում է վերլուծություն:

Հանցագործների հանձնման խնդիրները մեր պետության համար առավել արդիական են դառնում, որի կապակցությամբ անհրաժեշտ է ազգային հատուկ օրենքի ընդունում հանցագործների հանձնման վերաբերյալ:

Ինչպես արդեն նշել ենք ներկայումս մնան օրենքներ արդեն գործում են որոշ երկրներում, որոնցով սահմանվում է պետության քաղաքականությունը հանձնման բնագավառում, ինչպես նաև նախատեսվում է հանցագործների հանձնումն այն երկրներին, որոնց հետ չկան հանձնման մասին կամ այլ պայմանագրեր:

§ 4. Հանձնման ենթակա անձանց դատավարական երաշխիքներն ու դրանց ապահովումը

Այն անձի իրավունքների պաշտպանության համատեքստում, ում նկատմամբ կիրառվում են հանձնման համար հարկադրանքի միջոցներ, անշուշտ, կարևոր նշանակություն ունի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների ապահովումը, այդ թվում՝ անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննության իրավունքը: Հանձնումն ինքնին գործընթաց է, որի տարբեր փուլերում անձը պետք է հնարավորություն ունենա օգտվել դատավարական (ընթացակարգային) միջոցներից, որպեսզի վիճարկի իր նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցների օրինականությունը, մասնավորապես հանձնման նպատա-

կով կալանավորումը, բողոքարկի հանձնման մասին որոշումը հայցվող պետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և այլն: Նման դեպքերում դատավարական (ընթացակարգային) երաշխիքների սահմանափակումը կասկածի տակ է դնում հանձնման ողջ ընթացակարգը և կարող է հանգեցնել մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում պետության միջազգային պարտավորությունների խախտմանը:

Sanchez-Reisse ընդդեմ Շվեյցարիայի¹ գործով, Արգենտինայի քաղաքացին ձերբակալվել էր Լոզանում և պահվել էր կալանքի տակ, մինչև Արգենտինայի իշխանությունների կողմից բողոք ներկայացնելը: Դիմողը բողոքարկել է, որ իրեն Շվեյցարիայի տարածքում չեն տրամադրել հանձնման որոշումը բողոքարկելու անհրաժեշտ պայմաններ, մասնավորապես անձամբ դատարանում հանդես գալու կամ գրավոր կարգով առարկություններ անելու իրավունքներ: Սանչես-Ռեյսեն պնդել է, որ դատարանում հանդես գալու հնարավորության բացակայությունն ընդհանրապես անհամատեղելի է habeas corpus-ի էության հետ: Որպես այդ պնդումների հակակշիռ՝ Շվեյցարիայի իշխանությունները նշել են, որ հանձնման շրջանակներում անձի ազատությունից զրկելն իրենից ներկայացնում է միջազգային համագործակցության գործընթաց, որի դեպքում անձի կարգավիճակն ունի երկրորդական նշանակություն:

Դատարանի կարծիքով, համաձայն Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի (գ) կետի՝ դիմողին պետք է տրվեր մրցակցությունից օգտվելու հնարավորություն՝ թույլ տալով հանդես գալ դատարանում կամ ներկայացնել գրավոր առարկություններ: Բացի դրանից, Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դիմողի հանձնման հարցի լուծման նպատակով կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածը, (Դաշնային ոստիկանությունում փաստաթղթերի պատրաստում - 41 օր, դատարանում քննարկան ենթակա հարցի պարզում - 36 օր), չափազանց երկար է և հակասում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջներին, որը նախատեսում է արգելանքի տակ գտնվելու օրինականության անհապաղ քննարկում և որոշման կայացում:

Միաժամանակ սույն գործով դատավորներ Ուոլշը և Յանսխոֆ վան դեր Մեերը ներկայացրել են համատեղ հատուկ կարծիք: Նրանք մասնավորապես նշել են հետևյալը.

«... Միայն գրավոր ընթացակարգը չի բավարարում Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջներին, նույնիսկ եթե շահագրգիռ

1 Տես՝ Case of Sanchez-Reisse v. Switzerland 1986. (No 107) 9 E.H.R.R. 71:

անձն ունի պաշտպանի ծառայություններից օգտվելու և կալանավորման օրինականությունն իրավասու դատարաններում վիճարկելու հնարավորություն:

... Միայն մեղադրյալին լսելու հնարավորությունն է ամբողջությամբ համապատասխանում Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջներին, քանի որ նրա հիմքում ընկած է habeas corpus-ի ինստիտուտը, որը պահանջում է դատարանում անձի պարտադիր ներկայություն: Ավելին, այդ նույն որոշումն ընկած է դատական նախադեպերի հիմքում, որոնք մինչ օրս, որպես կանոն, դատական լուսմները համարում են անհրաժեշտ...»¹:

Քրեական դատավարությունում դատավարական երաշխիքների ապահովման էական կարևորությունը թույլ է տվել առանձին հետազոտողների գալարդարացի եզրահանգման, որ անհարժեշտ է արգելել ցանկացած հանգամանքներում, այդ թվում՝ արտակարգ իրավիճակներում, անձանց իրավունքների պաշտպանության նվազագույն երաշխիքներ չսահմանելը: Նախևառաջ այս երաշխիքներից հրաժարվելը լուրջ վտանգի տակ է դնում կյանքի իրավունքը և խոշտանգումների արգելքը, ապա՝ ոչ մի արտակարգ իրավիճակ չի կարող արդարացնել նման նահանջը²:

Իր խորհրդատվական եզրակացության մեջ, որը վերաբերում է արտակարգ իրավիճակներում habeas corpus-ի խնդրին, Մարդու իրավունքների միջամերիկյան հանձնաժողովի դիքորոշմամբ պայմանավորված, Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարանը նշել է այն անհրաժեշտությունը, որ այդ նախատեսված դրույթը ծառայի իր նպատակին, թույլ տա հասնել դատարանի կողմից ձերբակալման օրինականության ապահովմանը, անհրաժեշտ է, որ ձերբակալվածը ներկայացվի իրավասու դատավորին կամ դատարան: Այս իմաստով habeas corpus-ը կարևոր նշանակություն ունի անձի կյանքի և առողջության անձեռնմխելիության, նրան խոշտանգումներից և այլ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից պաշտպանելու գործում: Չնայած habeas corpus-ի սկզբնական նպատակն անձնական ազատության պաշտպանությունն է հանդիսացել (իրավունք, որը կարող է սահմանափակվել արտակարգ իրավիճակներում), հետագայում այն

1 Տե՛ս *Джанис М., Кэй Р., Брэдли Э.* Указ. соч., ст. 409-410:

2 Տե՛ս *Гусейнов Л.Г.* Международная ответственность государств за нарушения прав человека. ст. 157:

վերածվեց ազատությունը սահմանափակված անձանց իրավունքների պաշտպանության հիմնական միջոցի: Ունենալով կարևոր դեր կյանքի և ֆիզիկական անձեռնմխելիության (որը ենթական չէ սահմանափակման) իրավունքի պաշտպանության գործում՝ habeas corpus-ի իրավունքն ինքնին վերածվում է այլընտրանքային իրավունքի¹:

Այլ տեսանկյունից հանձնման ենթակա անձի համար առավել կարևորվում է դատավարական (ընթացակարգային) երաշխիքները՝ հարկադրանքի միջոցների կիրառման ժամանակ, մասնավորապես ձերբակալման և կալանավորման դեպքերում օրինականության ապահովման համար:

Կամայական ձերբակալումներից, այդ թվում՝ հանձնման նպատակների հետ անհամատեղելի ազատության սահմանափակման արգելքի վերաբերյալ գոյություն ունեն տարբեր միջազգային իրավական ակտեր: Սակայն այդ դրույթն ուղղակիորեն նախատեսված է 1950թ. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածում, որը նախատեսում է որ յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Նշված հոդվածը (1-ն մասի «ա»-«գ» կետեր) նախատեսում է ազատությունից զրկման 6 բացառիկ դեպք: Այդ թվարկումը համարվում է սպառնիչ և ենթակա է սահմանափակ մեկաբանման (տես, *Siulla v. Italy*² *Lukanov v. Bulgaria*³ գործերը):

Ինչպես նշվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի *Winterwerp*-ն ընդդեմ Նիդերլանդների գործով վճռում, Կոնվենցիան սահմանում է բացառությունների սպառնիչ ցանկ, որը ենթակա է սահմանափակ մեկնաբանման: Հակառակը չէր համապատասխանի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի առարկային և նպատակին, մասնավորապես, որ ոչ ոք չզրկվի ազատությունից կամայական գործողությունների արդյունքում: Ավելին, այդ դեպքում քաղաքացիական հասարակությունում կխախտվեր անձնական ազատության իրավունքը⁴:

Միաժամանակ ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքները չեն համարվում բացարձակ իրավունքներ, և բացառիկ

1 St'u Inter-American Court of Human Rights. Series A. Advisory Opinion OC-8/87 of 30 January 1987. Habeas Corpus in Emergency Situation:

2 St'u *Siulla v. Italy*, Judgment of 23 March 1989. Series A. No 148:

3 St'u *Lukanov v. Bulgaria*, Judgment of 20 march 1997. Reports of Judgment and Decisions. 1997-II:

4 St'u *Winterwerp v. Netherlands*. Series A. No 33. p.16:

դեպքերում անձի ձերբակալումը կամ կալանավորումը կարող են համարվել թույլատրելի: Ինչպես նշվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից, որպեսզի ազատությունից զրկելը լինի թույլատրելի, այն պետք է նախատեսված լինի Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա»-«զ» կետերով (տես. Witold Litwa v. Poland գործը)¹: 5-րդ հոդվածով նախատեսված ազատության սահմանափակման դեպքերին է վերաբերում անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ նրա անօրինական մուտքը երկիր կանխելու նպատակով, կամ այն անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը, որի դեմ միջոցներ են ձեռնարկվում՝ նրան արտաքսելու կամ հանձնելու նպատակով²:

Քանի որ հանձնումը, որպես ընդհանուր կանոն, չի վերաբերում սեփական քաղաքացիներին, հանձնվող անձը համարվում է օտարերկրյա քաղաքացի: Հաշվի առնելով, որ ներպետական օրենսդրությունը թույլ է տալիս պետություններին իրականացնել օտարերկրյա քաղաքացիների հանձնում, ձերբակալման և կալանավորման կիրառումը, կապված անձի ազատության սահմանափակման հետ, դասվում են Կոնվենցիայով նախատեսված թույլատրելի միջոցների շարքին, որոնք ուղղված են հանձնման գործընթացի ապահովմանը: Սակայն վերը նշված կարգավորումները կարող են մեկնաբանվել միայն Կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի համատեքստում, համաձայն որի՝ նշված իրավունքների և ազատությունների՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայով թույլատրվող սահմանափակումները չեն կիրառվում որևէ այլ նպատակով, բացի նրանից, որի համար դրանք նախատեսվել են:

Այսպիսով, Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ն մասի «զ» կետով նախատեսված կալանքի օրինականությունը ենթադրում է.

1. Կիրառել հարկադրանքի միջոցներ ազգային օրենսդրության պահանջներին ճիշտ համապատասխան:
2. Անվերապահ կիրառում, այն նպատակով, որ հատուկ նշված է այդ կետում, այսինքն՝ անօրինական մուտքը երկիր կանխելու նպատակով, արտաքսելու կամ հանձնելու:

Ընդհանուր առմամբ, հանձնվող անձին տրված երաշխիքները կրում են համակարգային բնույթ և տարածվում են քրեդատավարական իրա-

1 Տե՛ս Witold Litwa v. Poland, Judgment of 4 April 2000 // <http://www.echr.coe.int>:

2 Տե՛ս Защита прав человека и борьба с преступностью. Документы Совета Европы / Сост. Т.Н.: Москалькова и др. М., 1998. ст. 36. См. подробнее: Энтин МЛ. Международные гарантии прав человека: Опыт Совета Европы. М., 1997:

վասության մարմինների գործունեության տարբեր փուլերի վրա:

Ինչպես նշել է Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը¹, համաձայն Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ արտաքսման կամ հանձնման նպատակով կալանքն անձին իր նկատմամբ մնան վարույթի իրականացման մասին տեղեկանալու իրավունք է տալիս:

Անդրադառնալով կալանավորված անձի՝ կալանավորվման հիմքերի ու պայմանների մասին տեղեկացվելու իրավունքին՝ Եվրոպական կոնվենցիան օգտագործում է «իրեն հասկանալի լեզվով» եզրույթը: Այն տեսանկյունից, որ հանձնումն իրականացվում է օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց նկատմամբ, վերը նշված պահանջի պահպանումն առավել, քան կարևոր է: Հանձնվող անձը պետք է տեղեկացվի կալանավորման իրավական հիմքերի և իր իրավունքների սահմանափակման օրինականության մասին: Այդպիսի տեղեկատվություն տրամադրումը զուտ տեխնիկական գործընթաց չէ, այլ ունի կարևոր պրակտիկ նշանակություն, քանի որ կապված է հարկադիր հանձնումից արդյունավետ պաշտպանության ապահովման հետ:

Այն դեպքում, երբ կալանավորված անձը չի տիրապետում դատավարության լեզվին, անհրաժեշտ է ամենասեղմ ժամկետներում նրան հասկանալի լեզվով ապահովել կալանավորման հիմքերի վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվությամբ: Այդպիսի պահանջ նախատեսված է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, արգելանքի տակ գտնվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների շարքում (14-րդ սկզբունք): Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նույնպես նախատեսում է, որ կալանավորվածին հայտնում են նրա կալանավորման հիմքերը, սակայն ի տարբերություն վերը նշված ակտերի, այն չի նախատեսում «իրեն հասկանալի լեզվով» դրույթը:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ հանձնման նպատակով անձին ձերբակալելիս թարգմանչի ապահովման համար անհրաժեշտ լինի որոշակի ժամանակահատված: Սակայն բոլոր դեպքերում անհրաժեշտ է ձեռնպահ մնալ չհիմնավորված ձգձգումներից: Եվրոպական դատարանը Murray-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով նշել է, որ սվորաբար ձերբակալման ժամանակի և մեղադրանքի վերաբերյալ տեղեկության տրամադրման մի քանի ժամով ձգձգումը չի համարվում Կոն-

1 St'u Caprino v. United Kingdom. Comm. Report 17.7.80. Para. 65. DR. 22, p.5 (12):

վենցիայի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում՝ անկախ նրանից՝ ձերբակալվածը հարցաքննվել է, թե ոչ¹:

Եվրոպական դատարանը Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի մեկնաբանմանն անդրադարձել է Fox, Campbell and Hartley-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով՝ նշելով, որ 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված է այն տարրական երաշխիքը, որ յուրաքանչյուր ձերբակալված անձ պետք է տեղեկանա իր ձերբակալման պատճառների մասին: Այս դրույթը պարտավորեցնում է, որ յուրաքանչյուր ձերբակալվածի մատչելի լեզվով բացատրվի իր ձերբակալման իրավական և փաստական հիմքերը, այնքանով, որ վերջինս, համաձայն Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետի, հնարավորություն ունենա դիմել դատարան՝ դատական կարգով վիճարկելու իր ձերբակալման օրինականությունը: Չնայած նման տեղեկությունը պետք է տրամադրվի անհապաղ, սակայն, բոլորովին պարտադիր չէ, որ ոստիկանն անձին ձերբակալելու պահին ամբողջությամբ տեղեկացնի այդ մասին: Այն հարցի պարզաբանումը, թե արդյոք ձերբակալված անձը ստացել է բավարար տեղեկատվություն և ինչքան արագ, յուրաքանչյուր դեպքում կախված է գործի փաստական հանգամանքներից²:

5-րդ հոդվածով նախատեսված հանձնման դեպքում հարկադրանքի միջոցների կիրառումը քննարկվել է Եվրոպական դատարանի որոշ գործերով, մասնավորապես Բոզանոյի գործով:

Լորենցո Բոզանոն (Lorenzo Bozano), ով Իտալիայում մեղադրվում էր մարդկանց առևանգման և սպանության մեջ, թաքնվել էր Ֆրանսիայի տարածքում և Իտալիայի դատարանի վճռով in absentia (հեռակա կարգով) դատապարտվել էր ցմահ ազատազրկման: Չորս տարի անց այլ հանցագործություն կատարելիս վերջինս ձերբակալվում է Ֆրանսիայում, որից հետո Իտալիան պահանջել էր հանձնել նրան: Ֆրանսիայի դատարանը մերժել էր նրան հանձնելու պահանջը՝ պատճառաբանելով իր որոշումն արդարադատության սկզբունքների և ֆրանսիական հրապարակային քաղաքականության հետ in absentia դատապարտման անհամատեղելիությանը: Որոշ ժամանակ հետո Բոզանոն ազատ է արձակվել արգելանքից, ինչից էլ օգտվելով, Ֆրանսիայի ոստիկանությունը նրան ձերբակալել և գաղտնի հանձնել է Շվեյցարիայի ոստիկանությանը, որն էլ հիմնվելով Շվեյցարիայի և Իտալիայի միջև կնքված

1 St'u Murray v. United Kingdom. Series A, No 300-A:

2 St'u Fox, Campbell and Hartley v. U.K. Judgment of 30 August 1989. Series A. No 182:

պայմանագրի դրույթների վրա, վերջինիս հանձնել է Իտալիայի իշխանություններին: Գործը սկզբում քննարկվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովում, իսկ հետո փոխանցվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան:

Բոզանոյի գործով (*Bozano v. France*)¹ եվրոպական հանձնաժողովը նշել է, որ Ֆրանսիայի դատական մարմինները դիմողի հանձնման պահանջը որակել են որպես հակաօրինական, և նրա հանձնումն իրենից ներկայացրել է գործադիր մարմնի կողմից իրավասու դատական մարմինների՝ հանձնումը մերժելու որոշման շրջանցում, որը կառավարության համար պարտադիր է եղել: Հանձնաժողովը նշել է, որ հանձնման համար անձի կալանավորումն արդեն իսկ հակասել է ֆրանսիական իրավունքին և այն այլ նպատակ է ունեցել, քան նախատեսված է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով:

Բացի դրանից, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ Բոզանոյի կալանավորումը հանդիսանում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ անօրինական է և անհամատեղելի է անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի հետ: Ինչպես նշել է եվրոպական դատարանը, «Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված դեպքերում անձի ձերբակալման կամ կալանավորման ցանկացած դեպք պետք է լինի օրինական: Օրինականությունը պահպանելու համար ազգային մարմինները պետք է հետևեն ներպետական իրավունքին, պետական մարմնի գործողություններում պետք է առկա չլինեն ո՛չ իրավունքի չարաշահում, ո՛չ էլ պաշտոնեական անփութություն: Կարող է պատահել, որ պետական մարմնի աշխատակիցները խախտեն օրենքը բարեխղճորեն: Այդ դեպքերում դատարանի որոշումը, որը գնահատում է պետական մարմնի գործողությունները որպես օրենքի խախտում, միանշանակորեն նախորդիվ հաստատում է օրինականություն՝ ազգային օրենսդրության տեսանկյունից: Այլ հարց է, որ պետական մարմիններն ի սկզբանե գիտակցաբար և դիտավորյալ խախտել են գործող օրենսդրությունը, և մասնավորապես, եթե իրենց սկզբնական որոշումները հանդիսացել են իրավունքի չարաշահման արդյունք»:

Բացի դրանից, նշվել է նաև, որ «համապատասխան պետական մարմինները սպասել են մեկ ամսից ավելի, մինչ կկատարեին 1979թ. սեպ-

1 *St'u Bozano v. France*. Comm. Report 7.12.84. Para. 82. ECHR. Series A. No 111. p. 34:

տեմբերի 17-ի արտաքսման որոշումը, չնայած դժվար չի եղել գտնել նրան Լիմոժեում, որտեղ նա սեպտեմբերի 19-ից եղել է հսկողության տակ, արդյունքում նաև՝ կալանքի տակ»։ Պետական իշխանության մարմինները, այսպիսով, վերջինիս խոչընդոտել են օգտագործել հասանելի պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ:

Եվ որ առավել կարևոր է, պետական մարմինները բոլոր հնարավոր ձևերով փորձել են այնպես անել, որ նա (դիմողը) չիմանա իր դեմ ձեռնարկվող միջոցառումների մասին, որպեսզի անարգել իրականացնեն կատարվածը: ...Նույնիսկ մինչ սեպտեմբերի 14-ը, հոկտեմբերի 24-ին կրկին Շվեյցարիան տեղեկացվել է, որ նա (դիմողը) շուտով կուղարկվի Ֆրանսիայից դուրս...:

Պետք է ավելացնել նաև հանկարծակիությունը, երբ անձը (դիմողը) ձերբակալվել է հոկտեմբերի 26-ին ոստիկանության կողմից, և որն առավել հետաքրքրական է, այն միջոց է, որով կատարվել է «արտաքսման» մասին որոշումը: Ինչպես նշել են նրա ներկայացուցիչները, կառավարությունը կապվել է միայն Շվեյցարիայի հետ. պետություն, որն ուներ Իտալիայի հետ հանձնման մասին պայմանագիր և որտեղ 1976թ. ապրիլին ընդունվել էր անձի (դիմող) հանձնման համար կալանավորման որոշում: Նա (դիմողը) նույնիսկ հնարավորություն չի ունեցել խոսել իր կնոջ կամ փաստաբանի հետ, նրան ընդհանրապես չեն տեղեկացրել, որ նա կարող է արտաքսվել: Նա ստիպված է եղել անցնել մի քանի հարյուր կիլոմետր ճանապարհի ձեռնաշղթաներով և ոստիկաններով շրջապատված, որոնք հետո նրան փոխանցել են շվեյցարացի գործընկերներին¹:

Դատարանը նշել է նաև, որ Ֆրանսիայի պետական մարմինների գործողությունները չեն համապատասխանում 5-րդ հոդվածի պահանջներին. գործողությունները, ինչպես նաև անձի ձերբակալումը գաղտնի իրականացնելու պատճառով: Օրինականությունը, ինչպես արձանագրել է Դատարանը, ենթադրում է կամայականության բացակայություն: Այս դեպքում ձերբակալումը եղել է նրա հանձնման թաքնված իրականացում, որպեսզի խուսափեն դատարանի անբարենպաստ որոշումից, հետևաբար չի հանդիսացել սովորական ձերբակալում: «Գնահատելով գործի հանգամանքներն ամբողջության մեջ... Դատարանը գալիս է եզրահանգման, որ հոկտեմբերի 26-ի գիշերը... անձի (դիմող) ազա-

1 Տե՛ս *Буценко А.П.* Практика Европейского суда по правам человека. М., 2001. ст. 87:

տությունից զրկվելը չի եղել ո՛չ «օրինական» 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի (գ) կետի համատեքստում, ո՛չ էլ համատեղելի «անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի հետ»: Անձի (դիմող) ազատութունից զրկվելը փաստացի վերածվել է հանձնման թաքնված ձևի, որը նպատակ է հետապնդել խուսափել դատարանի որոշումից, այլ ոչ թե իրականացնել ձերբակալում, որը սովորաբար իրականացվում է հանձնման համար»¹:

Մեկ այլ՝ Quinn-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով անձը ձերբակալվել էր ֆրանսիայում նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու նպատակով: Այն բանից հետո, երբ մեղադրյալը պարտավորվել էր դուրս չգալ պետական սահմաններից, դատարանը որոշել էր նրան ազատ արձակել ոստիկանական հսկողությունից: Սակայն, անձին դատարանի որոշման մասին տեղեկացնելու և նրան ազատ արձակելու փոխարեն վերջինս մնացել էր հսկողության տակ, մինչև ստացվել էր հանձնման մասին հարցում Շվեյցարիայից: Երբ 11 ժամ անց ֆրանսիական կողմը ստացել է հարցումը, կայացվել է նախնական կալանք կիրառելու մասին որոշում, սակայն նա, չնայած դատարանի որոշման, շարունակել է մնալ ոստիկանության հսկողության տակ: Եվրոպական դատարանը նրա՝ ոստիկանության հսկողության տակ մնալը որակել է որպես ապօրինի, քանի որ այն չի համապատասխանել 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերից ոչ մեկին² :

Ինչպես նշվել է Chahal-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով.«Ինչ վերաբերում է անձի հանձնմանը, Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասը չի պահանջում, որ անձի ձերբակալումը, որի դեմ սկսվել է համապատասխան գործընթաց (հանձնման կամ արտաքսման), ողջամտորեն լինի անհրաժեշտ, մասնավորապես, նրա համար, որ խոչընդոտի նրա կողմից իրավախախտում կատարելուն կամ թույլ չտա թաքնվել. այդ դեպքում 5-րդ հոդվածի 1-ն մասի (գ) կետը նախատեսում է պաշտպանության այլ չափանիշ, քան նույն հոդվածի 1-ին մասի (գ) կետը: Վերը նշված հոդվածի համաձայն՝ պահանջվում է, որ անձի դեմ միջոցներ ձեռնարկվեն հանձնման կամ արտաքսման համար»: Բացի դրանից, Դատարանը նշել է, որ «այն դեպքերում, երբ խոսք է գնում

1 St'u **Beddard R.** Human Rights and Europe. 3rd ed. Cambridge, 1995. pp. 142 — 143; Reid K. A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights. L., 1998. p.181; StarmerK. European Human Rights Law. The Human Rights Act 1998 and The European Convention on Human Rights. L., 1999. էջ 101; P. van Dijk, G.J.H. van Hoof. Op. cit. P. 148, 258, 345; Harris DJ., O'Boyle M., Warbrick C. Op. cit., p.124-125:
2 St'u Quinn v. France. Judgment of 22 March 1995. Series A. No 148:

ձերբակալման օրինականության մասին, այդ թվում՝ նաև օրենքով սահմանված ընթացակարգերի մասին, Կոնվենցիան առաջին հերթին պարտավորեցնում է պահպանել ներպետական նյութական և դատավարական իրավունքի պահանջները, ինչպես նաև պահանջում է, որ 5-րդ հոդվածին համապատասխան ազատությունից զրկելու դեպքերում անձը պաշտպանված լինի կամայականությունից»¹:

5-րդ հոդվածի խախտման դեպքերին են վերաբերում նաև մինչև հանձնման կամ արտաքսման մասին որոշում կայացնելը կալանքի տակ գտնվելու ժամկետը: Չնայած 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի (գ) կետը չի նախատեսում ձերբակալման կամ կալանավորման ժամկետային սահմանափակում, Եվրոպական հանձնաժողովը արձանագրել է, որ հանձնման կամ արտաքսման գործընթացը պետք է իրականացվի «անհրաժեշտ ջանասիրության ցուցաբերմամբ»:

Linac-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Մարդու իրավունքների Եվրոպական հանձնաժողովը նշել է, որ եթե «գործընթացն անհրաժեշտ ջանասիրությամբ չի կատարվում, կամ եթե կալանքի տակ գտնվելը համարվում է լիազորությունների չարաշահման արդյունք, ապա այն չի կարող հիմնվել 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի (գ) կետի վրա: Այդ պատճառով Հանձնաժողովի մոտ վերը նշված սահմաններում կարող է անհրաժեշտություն ծագել վերանայելու անձի հանձնման համար կալանքի տակ գտնվելու ժամկետների տևողությունը»²: Այսպիսով ազատությունից զրկելը, համաձայն 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի (գ) կետի, կարելի է համարել արդարացված, քանի դեռ հանձնման գործընթացն ավարտված չէ: Սակայն եթե այդ գործընթացը չի կատարվում անհրաժեշտ ջանասիրության ցուցաբերմամբ, կալանքը չի կարելի համարել արդարացված:

Ուսումնասիրելով վերը նշված Quinn-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործը, երբ անձը (դիմող) կալանավորվել և գտնվել է հսկողության տակ գրեթե 2 տարի (1989թ. օգոստոսից մինչև 1991թ. հուլիս) Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը, նշել է, որ չնայած ինքնին անձին ձերբակալելը եղել է Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի (գ) կետին համապատասխան, սակայն կալանքի տակ գտնվելու տևողությունը չի համապատասխանել վերը նշված պահանջին, քանի որ, մաս-

1 St'u Chahal v. U.K. Judgment of 15 November 1996. Reports of Judgment and Decisions. 1996-IV:

2 St'u *Маковей М., Разумов С.Л.* Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 5 «Право на свободу и личную неприкосновенность. Прецеденты и комментарии». М., 2002, ст.72:

նավորապես Քուինը գտնվել է կալանի տակ նույնիսկ, երբ կայացվել է նրան Շվեյցարիային հանձնելու պաշտոնական որոշում:

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ երկարաժամակետ կալանքի տակ գտնվելը կարող է կալանավորված անձի գործողությունների արդյունք լինել: Բնական է, որ նման դեպքերում պետությունը, որտեղ անձը գտնվում է կալանքի տակ, չի կարող դրա համար պատասխանատվություն կրել: Մասնավորապես, նման իրավիճակ է եղել Kolompar-ն ընդդեմ Բելգիայի¹ գործով՝ կապված Դյուլի Կոլոմպարի հանձնման հետ²: Դատարանն իր որոշման մեջ արձանագրել է, որ հանձնման սպասումով կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածը (2 տարի և 8 ամիս) բավականին երկար է: Սակայն հանձնման գործընթացն ավարտված է եղել ընդամենը 1 ամսվա ընթացքում: Կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածը շարունակվել է որոշման կատարումը կասեցնելու պահանջի շարունակական ներկայացմամբ կամ որոշման բողոքարկմամբ: Ի լրումն, անձը (դիմող) սպասել է մոտ 3 ամիս, մինչ կպատասխաներ պետական մարմնի որոշմանը, այնուհետև վերաքննությամբ, նա պահանջել է, որ գործի քննությունը կասեցվի և չի տեղեկացրել պետությանը, որ ի վիճակի չէ վճարել պաշտպանին: Պետությունը պետք է պատասխանատվություն չկրի ձգձգումների համար, որը հանդիսացել է անձի (դիմողի) վարքագծի արդյունք: Վերջինս չի կարողացել հիմնավորված բողոքարկել իրավիճակը, որը հիմնականում նա է ստեղծել:

Իսկ X-ն ընդդեմ Գերմանիայի գործով հանձնման նպատակով 22 ամիս ժամկետով կալանքի տակ գտնվելը համարվել է հիմնավորված, այլ պատճառով. անհրաժեշտ է եղել Թուրքիայից ստանալ մահապատիժ չկիրառելու երաշխիքներ³:

Այսպիսով, չնայած Եվրոպական կոնվենցիան չի նախատեսում հատուկ նորմեր, որոնք կարգավորում են հանձնվող անձի իրավական պաշտպանությունը, Եվրոպական դատարանի ընդհանուր պրակտիկան, որտեղ քննարկվել է հանձնման խնդիրներ՝ կապված Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի (Խոշտանգումների արգելում), 5-րդ հոդվածի (Ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք), 6-րդ հոդվածի (Արդար դատաքննության իրավունք) կիրառման հետ, անշուշտ, նպաստել է հանձնման գործընթացում անձանց իրավական պաշտպանության հե-

1 Տե՛ս Kolompar v. Belgium. Judgment of 24 September 1992. Series A. No 235-C:

2 Տե՛ս http://www.hrcr.org/safrica/arrested_rights/kolompar_belgium.html:

3 Տե՛ս *Маковей М., Разумов С.Л.* Указ. соч., с.72—73:

տագա ամրապնդմանը:

Ինչ վերաբերում է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին, ապա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ «Դատարանը վերահաստատում է, երբ անհատը բողոքում է առ այն, որ ինքը տուժել է 3-րդ հոդվածը ոտնահարող վերաբերմունքից ոստիկանության կամ պետության նմանօրինակ այլ գործակալների գործունեության արդյունքում, այդ դրույթը պետության՝ Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով նախատեսված ընդհանուր պարտականության հետ համատեղ մեկնաբանելով, ըստ որի՝ պետությունը պարտավոր է «իր իրավասության ներքո ապահովել բոլորի Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները», ենթադրաբար պահանջում է, որ ապահովվի արդյունավետ պաշտոնական քննություն: Նման քննությունը պետք է ի վիճակի լինի ապահովելու պատասխանատու անձանց հայտնաբերումն ու հետապնդումը: Այլապես, խոշտանգումների և անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ընդհանուր իրավական արգելումը, չնայած իր հիմնարար կարևորությանը, գործնականում կլինի անարդյունավետ, և պետության գործակալների համար որոշ դեպքերում հնարավորություն կստեղծվի չարաշահել իրենց վերահսկողության ներքո գտնվողների իրավունքները՝ իրականում մնալով անպատիժ (*սեւ Assenov-ը և այլոք ընդդեմ Բուլղարիայի գործով վճիռը, 28-ը հոկտեմբերի, 1998թ., կես 102, Վճիռների և որոշումների հավաքածուներ 1998 VIII: Corsacov-ն ընդդեմ Մոլդովայի գործով վճիռը, Թիվ. 18944/02, կես 68, 4-ը ամրիլի, 2006թ. և այլն*):

Վատ վերաբերմունքի մասին լուրջ մեղադրանքների քննությունը պետք է լինի թե՛ արագ, և թե՛ հանգամանալի: Սա նշանակում է, որ իշխանությունները պետք է միշտ լուրջ փորձ կատարեն՝ պարզելու, թե ինչ է տեղի ունեցել և չպետք է հենվեն հապշտապ կամ վատ հիմնավորված եզրակացությունների վրա՝ քննությունն ավարտելու կամ իրենց որոշումները կայացնելու նպատակով (*սեւ վերը նշված՝ Assenov-ը և այլոք Բուլղարիայի գործով վճիռը, 28-ը հոկտեմբերի, 1998թ., կես 103 և Bati-ն և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը, Թիվ. 33097/96 և 57834/00, կես 136, ՄԻԵԴ 2004 IV (հավաքածուներ)*): Նրանք պետք է ձեռնարկեն բոլոր ողջամիտ իրենց համար մատչելի քայլերը՝ երաշխավորելու դեպքի վերաբերյալ ապացույցների, այդ թվում, *inter alia*, ականատեսների վկայությունը և դատաբժշկական փորձաքննության կատարման ապահովումը (*սեւ Tanrikulu-ն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը [GC], Թիվ. 23763/94,*

կես104, ՄԻԵԴ 1999 IV, և GՖI-ն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը, ԹԻՎ 22676/93, կես 89, 14-րդ դեկտեմբերի, 2000թ.):

Դատարանը վերահաստատում է, որ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածն ամրագրում է ժողովրդավարական հասարակությունների հիմնարար արժեքներից մեկը:

Ի տարբերություն Կոնվենցիայի նյութական հոդվածների մեծ մասի, 3-րդ հոդվածը որևէ դրույթ չի նախատեսում բացառությունների համար և թույլատրելի չէ նրանից որևէ շեղում: Դատարանը հաստատել է, որ նույնիսկ ամենադժվարին հանգամանքներում, ինչպես օրինակ ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում, Կոնվենցիան բացարձակ իմաստով արգելում է խոշտանգումները և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը, անկախ խնդրո առարկա անձի դրսևորած վարքից (սես *Chahal-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճիռը, 15-րդ նոյեմբերի, 1996թ., կես 79, Ջեկույցներ 1996-V և այլն*):

Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածին համապատասխան իրենց իրավասության շրջանակներում գտնվող յուրաքանչյուր անձին Կոնվենցիայով սահմանված իրավունքները և ազատությունները երաշխավորելու Պայմանավորվող կողմերի պարտականությունը 3-րդ հոդվածի հետ համատեղ պահանջում է, որպեսզի Պետությունները ձեռնարկեն միջոցներ, որոնք նախատեսված են երաշխավորելու, որ իրենց իրավասության ներքո գտնվող անհատները չեն ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի, ներառյալ անհատների կողմից դրսևորվող նման վատ վերաբերմունքի (սես *Z-ն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճիռը [GC], ԹԻՎ. 29392/95, կես 73, ՄԻԵԴ 2001 V*): Հետևաբար Պետությունը կարող է պատասխանատվություն կրել, եթե իշխանությունները չեն կարողանում ձեռնարկել ողջամիտ քայլեր վատ վերաբերմունքի վտանգից խուսափելու համար, որի մասին նրանք տեղյակ են կամ պարտավոր էին տեղյակ լինել (սես *Mahmut Kaya-ն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը, ԹԻՎ. 22535/93, կես115, ՄԻԵԴ 2000 III*)»¹:

Ինչ վերաբերում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածին, ապա Սարդու իրա-

1 Տես El-Masri-ն ընդդեմ Մակեդոնիայի նախկին Հարավսլավական Հանրապետության գործը [http://hudoc.echr.coe.int/rus#{"languageisocode":\["ARM"\],"kpthesaurus":\["630"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122474"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/rus#{):

վուքների եվրոպական դատարանը El-Masri-ին ըննդեմ Մակեդոնիայի գործով նշել է, որ «5-րդ հողվածում ի սկզբանե ամրագրված երաշխիքների հիմնարար կարևորությունը ժողովրդավարությունում անհատների համար իշխանությունների ձեռքում կամայական ազատագրկումից ազատ լինելու իրավունքի ապահովվումն է: Այդ պատճառով է, որ Դատարանը բազմիցս շեշտել է իր նախադեպային իրավունքում, որ ազատությունից ցանկացած տեսակի զրկում ոչ միայն պետք է իրականացվի ներպետական իրավունքի նյութական ու դատավարական կանոններին համաձայն, այլև պետք է հավասարապես համապատասխանի 5-րդ հողվածի բուն նպատակին, այսինքն՝ պաշտպանի անհատին կամայականությունից (*սես վերը նված Chahal-ի գործով վճռի 118-րդ կետը*): Անհատին իշխանության չարաշահումից պաշտպանելու այս հետևողականությունը ցույց է տալիս, որ 5-րդ հողվածի «1» կետը սահմանազծում է այն հանգամանքները, որոնց դեպքում անհատներին կարելի է օրինականորեն զրկել իրենց ազատությունից՝ շեշտելով, որ այդ հանգամանքները պետք է ստանան նեղ մեկնաբանություն, քանի որ դրանք հանդիսանում են անհատական ազատության հիմնարար երաշխիքից բացառություններ (*սես Quinn-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով վճռը, 22-րդ մարտի, 1995թ., կետ 42, Շարֆ A Թիվ 311*)»:

Անհրաժեշտ է նաև շեշտել, որ Կոնվենցիայի հեղինակներն ամրապնդել են անհատի պաշտպանությունը կամայական ազատագրկումից՝ երաշխավորելով նյութական իրավունքների մի խումբ, որոնց նպատակն է նվազեցնել կամայականության վտանգները՝ հնարավոր դարձնելով, որ ազատագրկման գործողությունը ենթակա լինի անկախ դատական քննության՝ միաժամանակ ապահովելով իշխանությունների հաշվետողականությունը նշված գործողության համար: 5-րդ հողվածի «3»-րդ և «4»-րդ կետերի պահանջները հրատապության և դատական վերահսկման իրենց շեշտադրմամբ այս համատեքստում հատուկ կարևորություն են ձեռք բերում: Հրատապ դատական միջամտությունը կարող է հանգեցնել ազատագրկման և կյանքին սպառնացող միջոցների կամ էական վատ վերաբերմունքի կամխարգելմանը, որոնք ոտնահարում են Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հողվածներում ամրագրված երաշխիքները (տես վերը նշված Aksoy-ն ընդդեմ Թուրքիայի, կետ 76): Խնդրո առարկա է թե՞ անհատների ֆիզիկական ազատությունը, և թե՞ նրանց անձնական անվտանգությունը մի համատեքստում, ինչը երաշխիքների բացակայության պարագայում, կարող է հանգեցնել իրավունքի գերակայության բացառմանը և կալանավորված անձանց դնել իրավական պաշտպա-

նության ամենատարրական ձևերին հասանելիության շրջանակներից դուրս:

Չնայած ահաբեկչական հանցագործությունների քննությունը, անկասկած, հատուկ խնդիրներ է առաջադրում իշխանություններին, սակայն դա չի նշանակում, որ իշխանություններն *carte blanche* ունեն 5-րդ հոդվածի համաձայն ձերբակալելու կասկածյալներին և նրանց պահելու ոստիկանության հսկողության ներքո, ներպետական դատարանների, և ի վերջո Կոնվենցիայի վերահսկող հաստատությունների արդյունավետ վերահսկողությունից դուրս, եթե նրանք համարում են, որ տեղի է ունեցել ահաբեկչական հանցագործություն (*Տե՛ս վերը նվաճ ընդդեմ Դիկմե-ն ընդդեմ Թուրքիայի վճիռը, կէ՛տ 64*)»:

Այս կապացությամբ Դատարանը շեշտում է, որ «անհատի չճանաչված ազատագրվումը հանդիսանում է այս երաշխիքների լրիվ ժխտում և 5-րդ հոդվածի կոպիտ խախտում: Վերահսկողություն ստանձնելով անհատի նկատմամբ՝ իշխանությունները պարտավոր են հաշվետու լինել նրա գտնվելու վայրի մասին: Այս պատճառով 5-րդ հոդվածը պետք է ընկալվի որպես պահանջ իշխանություններին՝ ձեռնարկելու արդյունավետ միջոցներ անձին անհետացման վտանգից պաշտպանելու և կալանավորման պահից ի վեր անհետացման մասին վիճարկվող բողոքի արագ և արդյունավետ քննություն իրականացնելու ուղղությամբ (*Տե՛ս վերը նվաճ Kurt- ն ընդդեմ Թուրքիայի կէ՛տեր 123-124*)»¹:

Ինչ վերաբերում է կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին, ապա այն համարվում է Կոնվենցիայի կարևորագույն դրույթներից մեկը, որը հաստատվում է Եվրոպական դատարանի մոտեցմամբ և Կոնվենցիայի այլ ինստիտուտների մեկնաբանմամբ:

Ինչպես նշում է Է. Գոտրայինը. «Վերը նշված դրույթը, ավելին քան Կոնվենցիայի այլ դրույթ, ծառայել է դատական պրակտիկայի զարգացմանը, որը սկզբունքորեն զարմանալի չէ, եթե հաշվի առնենք նրա կողմից երաշխավորվող իրավունքների քանակը և նշանակությունը, ինչպես նաև Պայմանավորվող պետություններում քաղաքացիական, քրեական և այլ գործերի քանակը»² :

1 Տե՛ս El-Masri-ն ընդդեմ Մակեդոնիայի նախկին Հարավսլավական Հանրապետության գործը [http://hudoc.echr.coe.int/rus#{"languageisocode":\["ARM"\],"kpthesaurus":\["630"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122474"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/rus#{):

2 Տե՛ս Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Комментарий к ст. 5 и 6. М., 1997. ст.92:

Ինքնին փաստը, որ անձի դեմ իրականացվում է հանձնման գործընթաց, ընդհանրապես չի բացառում, այլ ընդհակառակը, ենթադրում է դատավարական երաշխիքների ապահովման անհրաժեշտություն, որոնք պետք է նախատեսված լինեն հայցվող պետությունում: Բնական է, որ անհատի իրավունքների պաշտպանության լավագույն երաշխիքները ստեղծվում են հանձնման հարցի քննարկման դատական քննության ժամանակ, սակայն նույնիսկ այն դեպքերում, երբ հանձնման մասին որոշումը կայացնում են այլ մարմիններ, չի բացառվում դատական բողոքարկման հնարավորությունը:

Օրինակ՝ համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի՝ «*Եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային դաշմանազրեքով նախատեսված է հանցագործություն կատարած անձի հանձնումը այդ դաշմանազրի մասնակից համարվող օտարերկրյա լիցենզիայի տեր, և եթե դաշմանազրով այլ բան նախատեսված չէ, ապա Հայաստանի Հանրապետության տարածքում զսնվող անձի նկատմամբ՝*

- 1) *հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումներն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը, եթե գործը զսնվում է մինչդասական վարույթում.*
- 2) *հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարը, եթե գործը զսնվում է դասական վարույթի ընթացքում, ինչդեպ նաև այն դեպքում, երբ սլյալ անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ.*
- 3) *հանձնման թույլտվության վերաբերյալ որոշումը ընդունում է համադատաստիսանաբար գործը ֆինոդ կամ դատավճիռը կայացրած դատարանը՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի միջնորդությամբ այն դեպքում, երբ գործը զսնվում է դասական վարույթի ընթացքում, կամ սլյալ անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ»:*

Հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշում ընդունած իրավասու մարմինն ընդունված որոշման մասին տեղեկացնում է այն անձին, ում նկատմամբ կայացվել է որոշումը և բացատրում այն բողոքարկելու նրա իրավունքը:

Այս ենթատեքստում կցանկանային ներկայացնել Լևոն Նավոյանի վերաբերյալ 12 փետրվարի 2010 թվականի ՀՀ վճռաբեկ դատարանի (ՎԲ-01/10) որոշումը, որը վերաբերում է հանձնումը թույլատրելու իրա-

վասությունն ունեցող մարմինների համակարգին:

Գործի փաստական հանգամանքները հանգում էին հետևյալին. Ռուսաստանի Դաշնության Մոսկվայի մարզի Ռամենսկի քաղաքային դատարանը ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կարգով Լևոն Ինգեսի Նավոյանի բացակայությամբ, քննության է առել նրա վերաբերյալ քրեական գործը և 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի դատավճռով Լ.Նավոյանին մեղավոր ճանաչել ՌԴ քրեական օրենսգրքի 159-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ու նույն օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներով նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակել ազատազրկում երեք տարի չորս ամիս ժամկետով:

Նույն դատարանի 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի որոշմամբ Լ.Նավոյանի նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

2009 թվականի հունվարի 26-ին Լ. Նավոյանը ՀՀ ոստիկանության Վանաձորի բաժնի աշխատակիցների կողմից հայտնաբերվել է, կալանավորվել և տեղափոխվել է ՀՀ արդարադատության նախարարության «Վանաձոր» քրեակատարողական հիմնարկ: Այդ մասին հայտնվել է հետախուզում հայտարարած մարմնին:

2009 թվականի փետրվարի 11-ին Լ. Նավոյանը «Վանաձոր» քրեակատարողական հիմնարկից տեղափոխվել է ՀՀ արդարադատության նախարարության «Դատապարտյալների հիվանդանոց» քրեակատարողական հիմնարկ:

2009 թվականի փետրվարի 27-ին ՌԴ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ե.Ջաբարչուկի կողմից միջնորդություն է ուղարկվել ՀՀ գլխավոր դատախազություն՝ «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 1993 թվականի հունվարի 22-ի Կոնվենցիայի համաձայն՝ դատապարտյալ Լ.Նավոյանին կալանքի վերցնելու և ՌԴ հանձնելու համար դատավճռով նշանակված պատիժը կրելու նպատակով:

2009 թվականի մարտի 16-ին ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Դանիելյանը ՌԴ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա. Ջվյագինցևին հասցեագրված գրությամբ հայտնել է, որ Լ. Նավոյանին հանձնելու մասին ՌԴ գլխավոր դատախազության միջնորդությունը հնարավոր չէ բավարարել՝ հիմք ընդունելով «Հանձնման մասին» 1957 թվականի եվրոպական կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության կողմից կատարված վերապահումը, համաձայն որի՝ անձի հանձնումն ենթակա է մերժման, եթե բավարար հիմքեր կան ենթադրե-

լու, որ հանձնման ենթակա անձի առողջական կամ տարիքի հետևանքով հանձնումը կվատթարացնի այդ անձի առողջական վիճակը կամ կսպառնա նրա կյանքին:

2009 թվականի նոյեմբերի 3-ին, կրկին քննարկելով Լ. Նավոյանին ՌԴ իրավապահ մարմիններին հանձնելու միջնորդությունը, ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Դանիելյանը կայացրել է դատապարտյալ Լ.Նավոյանին Ռուսաստանի Դաշնությանը հանձնելու մասին որոշում:

Լ. Նավոյանին Ռուսաստանի Դաշնությանը հանձնելու վերաբերյալ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Դանիելյանի 2009 թվականի նոյեմբերի 3-ի որոշման դեմ դատապարտյալ Լ.Նավոյանը վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել, որի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2009 թվականի դեկտեմբերի 14-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը բավարարել է՝ վերացրել է Լ. Նավոյանին հանձնման թույլտվություն տալու մասին ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի 2009 թվականի նոյեմբերի 3-ի որոշումը և Լ.Նավոյանին անհապաղ ազատել կալանքից, պատճառաբանելով, որ (...) համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի՝ ՀՀ գլխավոր դատախազը, առավել ևս նրա տեղակալը նման լիազորությամբ օժտված չեն, քանի որ Լ.Նավոյանի վերաբերյալ առկա է եղել օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ:

Վերաքննիչ դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 14-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Դանիելյանը:

2010 թվականի հունվարի 14-ի որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը վճռաբեկ բողոքն ընդունել է վարույթ:

Բողոք բերողը նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է անհիմն որոշում և թույլ է տվել դատական սխալ, որի արդյունքում կալանքից ազատվել է ՌԴ իրավապահ մարմիններին հանձնման ենթակա անձ՝ դրանով իսկ խոչընդոտելով պատժի անխուսափելիության սկզբունքի իրականացմանը:

Համաձայն բողոքի՝ որոշումը կայացվել է նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներով, մասնավորապես Վերաքննիչ դատարանը ձևական հղում է կատարել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 1-ին մասին՝ անտեսելով Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին 1993 թվականի հունվարի

22-ի Կոնվենցիայի 80-րդ հոդվածի պահանջը (1997 թվականի մարտի 28-ի լրամշակմամբ), որը նախատեսում է հարաբերությունների հատուկ կարգ Պայմանավորվող կողմերի գլխավոր դատախազների միջև: Բողոք բերած անձը նշել է, որ տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանը, հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի պահանջները, պարտավոր էր կիրառելու Կոնվենցիայի 80-րդ հոդվածը, այլ ոչ թե՛ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Իր որոշման պատճառաբանական մասում վճռաբեկ դատարանը նշել է՝

«ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Միջազգային տայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային տայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենսդրությամբ, ապա կիրառվում են այդ նորմերը (...)»:

Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին 1993 թվականի հունվարի 22-ի Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ Պայմանավորվող կողմերի արդարադատության մարմինները քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնություն են ցույց տալիս սույն Կոնվենցիայի դրույթներին համապատասխան:

Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի (1997 թվականի մարտի 28-ի լրամշակմամբ) համաձայն՝ (...) Պայմանավորվող կողմերի արդարադատության իրավասու մարմինները միմյանց հետ հաղորդակցվում են իրենց կենսոնական, տարածքային և այլ մարմինների միջոցով, եթե միայն սույն կոնվենցիայով հաղորդակցման այլ կարգ չի սահմանված: (...) Պայմանավորվող կողմերը սահմանում են իրենց կենսոնական, տարածքային և այլ մարմինների ցանկը, որոնք լիազորված են իրականացնելու անմիջական հաղորդակցություն, ինչի մասին ծանուցում են ավանդադասով:

Նույն Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ Պայմանավորվող կողմերը միմյանց իրավական օգնություն են ցույց տալիս դատավարական և այլ գործողություններ կատարելու միջոցով, որոնք նախատեսված են հարցվող Պայմանավորվող կողմի օրենսդրությամբ, այդ թվում՝ (...) անձանց հետախուզման, քրեական հետապնդում իրականացնելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ դատավճիռն ի կատար ածելու համար անձանց հանձնելու (...) միջոցով:

Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավական օգ-

նություն ցույց տալու վերաբերյալ հանձնարարություն կատարելիս հարցվող մարմինը կիրառում է իր երկրի օրենսդրությունը (...): Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե հարցվող մարմինն իրավասու չէ կատարելու հանձնարարականը, նա այն ուղարկում է իրավասու մարմնին և այդ մասին տեղեկացնում հարցնող մարմնին:

Կոնվենցիայի՝ հաղորդակցման հատուկ կարգ սահմանող 80-րդ հոդվածի համաձայն (1997 թվականի մարտի 28-ի լրամշակմամբ)՝ քրեական հետապնդման և հանձնման հարցերով հաղորդակցվում են Պայմանավորվող կողմերի գլխավոր դատախազները (դատախազները): Դատավարական և դատախազի (դատարանի) սանկցիա պահանջող այլ գործողությունների կատարման հարցերով հաղորդակցվում են դատախազական մարմինները՝ Պայմանավորվող կողմերի գլխավոր դատախազների (դատախազների) կողմից սահմանված կարգով:

Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին 1969 թվականի մայիսի 23-ի կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջազգային պայմանագիրը պետք է բարեխղճորեն մեկնաբանվի պայմանագրի հասկացությունների և դրանց համատեքստում ունեցած սովորական նշանակությամբ համապատասխան, ինչպես նաև պայմանագրի առարկայի և նպատակի լույսի ներքո:

Սույն որոշման նախորդ կետում նշված դրույթների բարեխիղճ մեկնաբանությունից հետևում է, որ Կոնվենցիան հստակ տարբերակում է դնում «հաղորդակցում» և «հանձնում» հասկացությունների միջև. եթե հանձնումը ներառվում է Պայմանավորվող կողմերի միջև միմյանց տրամադրվող իրավական օգնության շրջանակում, ապա հաղորդակցումը Կոնվենցիայի իմաստով չի դիտվում որպես իրավական օգնության առանձին և ինքնուրույն դրսևորում: Ուստի Կոնվենցիայի 80-րդ հոդվածը, ըստ էության, հանդիսանում է 5-րդ հոդվածում հիշատակված հաղորդակցման կարգի դրսևորումներից մեկը, որը սահմանում է Պայմանավորվող կողմերի միջև քրեական հետապնդման և հանձնման հարցերով հաղորդակցման հատուկ կարգ: Հետևաբար նշված հոդվածը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ քրեական գործերով իրավական օգնություն տրամադրելիս Պայմանավորվող կողմի միայն գլխավոր դատախազները կամ դատախազներն են լիազորված քրեական հետապնդման և հանձնման հարցերով պետության անունից կայացնելու ցանկացած բնույթի, այդ թվում՝ հանցանք կատարած անձի հանձնումը թույլատրելու կամ մերժելու մասին որոշում:

Ինչպես նշվեց վերը, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Պայմանավորվող կողմերը միմյանց իրավական օգնություն են ցույց տալիս դատավարական և այլ գործողություններ կատարելու միջոցով, որոնք նախատեսված են հարցվող Պայմանավորվող կողմի օրենսդրությամբ: Իսկ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավական օգնություն ցույց տալու վերաբերյալ հանձնարարություն կատարելիս հարցվող մարմինը կիրառում է իր երկրի օրենսդրությունը, և եթե հարցվող մարմինն իրավասու չէ կատարելու հանձնարարականը, ապա այն ուղարկում է իրավասու մարմնին և այդ մասին տեղեկացնում հարցնող մարմնին:

Նման մոտեցում է ամրագրել նաև ԳՅ քրեական դատավարության օրենսգիրքը: Այսպես, ԳՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 474-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«(....) օտարերկրյա ղեկավարի մարմինների և ղեկավարի անձանց (այսուհետ՝ իրավասու մարմիններ) հարցումով Հայաստանի Հանրապետության սահմանում սույն օրենսգրքով նախատեսված դատավարական գործողությունների կատարումն իրականացվում են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային ղեկավարների համադասարան՝ այդ ղեկավարներով և սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով:*

ԳՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածը սահմանում է հանձնման թույլտվության վերաբերյալ կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշում ընդունելու իրավասություն ունեցող մարմինների համակարգը և այդ որոշման բողոքարկման կարգը: Մասնավորապես նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«Եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային ղեկավարներով նախատեսված է հանցագործություն կատարած անձի հանձնումն այդ ղեկավարի մասնակից համարվող օտարերկրյա ղեկավարին, և եթե ղեկավարով այլ բան նախատեսված չէ, ապա Հայաստանի Հանրապետության սահմանում զսնվող անձի նկատմամբ՝*

- 1) *հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումներն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը, եթե գործը զսնվում է մինչդատարանական վարույթում.*
- 2) *հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարը, եթե գործը զսնվում է դատարանական վարույթի ընթացքում, ինչդեպ նաև այն դեպքում, երբ սկսվել անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ*

մտած դասավճիռ.

3) *հանձնման թույլտվության վերաբերյալ որոշումը ընդունում է համադասաստիսանաբար գործը ֆինոդ կամ դասավճիռը կայացրած դասարանը՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի միջնորդությամբ այն դեղմում, երբ գործը զսնվում է դասական վարույթի ընթացքում, կամ սվյալ անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ մտած դասավճիռ (...):»:*

Վերլուծելով միջազգային պայմանագրի և ՀՀ ներպետական օրենսդրության վերոհիշյալ կարգավորումները և հիմք ընդունելով սույն որոշման 10-րդ և 11-րդ կետերում առկա դատողությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ հանձնման նպատակով անհրաժեշտ դատավարական գործողությունների կատարումը (տվյալ դեպքում՝ հանձնման վերաբերյալ որոշման կայացումը) չի կարող նույնացվել Կոմվենցիայի 80-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հաղորդակցություն իրականացնելու լիազորության հետ: Իսկ այն պետական մարմինները, որոնք Հայաստանի Հանրապետությունում և Հայաստանի Հանրապետության անունից լիազորված են կայացնելու համապատասխան որոշումներ, հստակ սահմանված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Ընդ որում, այդ մարմինների իրավասությունը հստակորեն ենթարկված է առարկայական տարանջատման՝ մինչդատական վարույթում՝ ՀՀ գլխավոր դատախազը, իսկ դատական վարույթում կամ դատավճռի կատարման վարույթում՝ ՀՀ արդարադատության նախարարը կամ նրա միջնորդությամբ՝ գործը քննող կամ դատավճիռ կայացրած դատարանը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերը նշված գործով կիրառված օրենքը՝ հանցագործություն կատարած անձի հանձնման վերաբերյալ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմինների ցանկը նախատեսող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 1-ին մասը, չի հակասում գլխավոր դատախազների միջև հատուկ հաղորդակցման կարգ սահմանող «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 1993 թվականի Կոմվենցիայի 80-րդ հոդվածի պահանջներին:

Գործի նյութերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ Ռուսաստանի Դաշնության դատարանի դատավճռով Լ.Նավոյանը մեղավոր է ճանաչվել ՌԴ քրեական օրենսգրքի 159-րդ հոդվածի 3-րդ

մասով և դատապարտվել է ազատազրկման (*Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը*):

Այնուհետև ՌԴ գլխավոր դատախազի տեղակալը միջնորդություն է ուղարկել ՀՀ գլխավոր դատախազություն՝ դատապարտյալ Լ. Նավոյանին կալանքի վերցնելու և ՌԴ հանձնելու համար՝ դատավճռով նշանակված պատիժը կրելու նպատակով: Միջնորդությունը քննարկել և դատապարտյալ Լ. Նավոյանին Ռուսաստանի Դաշնությանը հանձնելու մասին որոշում է կայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը (*Տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը*):

Դատապարտյալ Լ. Նավոյանի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա Վերաքննիչ դատարանը 2009 թվականի դեկտեմբերի 14-ի որոշմամբ վերացրել է Լ.Նավոյանին հանձնման թույլտվություն տալու մասին ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի որոշումը և նրան անհապաղ ազատել կալանքից այն պատճառաբանությամբ, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ ՀՀ գլխավոր դատախազը, առավել ևս նրա տեղակալը նման որոշում կայացնելու լիազորությամբ օժտված չեն, քանի որ Լ.Նավոյանի վերաբերյալ առկա է եղել օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ (*Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը*):

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ է համարել Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությունը, որ նկատի ունենալով Լ.Նավոյանի նկատմամբ կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի առկայությունը, ՀՀ գլխավոր դատախազությունն իրավասու չէր կայացնելու հանձնման թույլտվության մասին որոշում¹:

Ընդհանրացնելով պետք է նշել, որ ինքնին դատավարական երաշխիքների սահմանման հնարավորությունը, համարվում է հանձնման կարևորագույն խոչընդոտներից մեկը: Բոլոր դեպքերում հանձնվող անձի գործի քննությունը պետք է ելնի նրան իրավական պաշտպանության բոլոր օրինական միջոցների տրամադրման անհրաժեշտությունից:

1 Տե՛ս Լ.Նավոյանի վերաբերյալ 12 փետրվարի 2010թ. որոշումը, ՎԲ–01/10

ՀԱՏՈՒԿ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ 3.

ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ԵՎ ԱՊԱՍՏԱՆ ՀԱՅՑՈՂՆԵՐԸ

§ 1. Հիմնական հասկացությունները

Ապաստան հայցողների և փախստականների հանձնման հարցերն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացրած «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951թ. կոնվենցիան (սույն գլխում այսուհետ՝ Կոնվենցիա), ինչպես նաև «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքը, որն ընդունվել է 2008 թվականի նոյեմբերի 27-ին: ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված դրույթները պետք է մեկնաբանվեն ՀՀ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունների լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթները, ըստ որի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը:

Փախսական է համարվում՝

- այն օտարերկրյա ֆաղափացին, որը ռասայական, կրոնական, ազգային, սոցիալական որոշակի խմբի լիցենզիայի կամ ֆաղափական հայացքների համար հետադիմացի ենթարկվելու հիմնավոր երկյուղի հետևանքով զսնվում է իր ֆաղափացիության երկրից դուրս և չի կարող կամ նույն երկյուղի լիցենզիայի գանկանում օգտվել իր ֆաղափացիության երկրի լիցենզիայից, կամ նա, ով, չունենալով ֆաղափացիություն և զսնվելով իր նախկին մշակական բնակության երկրից դուրս, չի կարող կամ այդ նույն երկյուղի լիցենզիայի գանկանում վերադառնալ այնտեղ,*
- այն օտարերկրյա ֆաղափացին, որը ստիպված է լինել իր ֆաղափացիության երկիրը, իսկ ֆաղափացիություն չունեցող անձը՝ իր նախկին մշակական բնակության երկիրը՝ համասարած բռնության, արտաքին հարձակման, ներքին հակամարտությունների, մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների կամ հասարակական կարգը խախտող այլ լուրջ իրա-*

դարձությունների տասնառով¹:

Առաստան հայցողը՝

1. այն օտարերկրյա ֆաղաֆացին կամ ֆաղաֆացիություն չունեցող անձն է, որը «Փախստականների և աղաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասին համադասասխան ՀՀ-ում աղաստանի հայց է ներկայացրել:
2. Աղաստան հայցող է համարվում նաև Կոնվենցիան ստորագրած որևէ ղեռնարկի կողմից փախստական ճանաչված անձը, որը «Փախստականների և աղաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասին համադասասխան ՀՀ-ում աղաստանի հայց է ներկայացրել:
3. Հայաստանի Հանրապետության սարածֆում աղաստանի հայց ներկայացրած օտարերկրյա ֆաղաֆացին կամ ֆաղաֆացիություն չունեցող անձը մինչև աղաստանի ստացման համար իր դիմումի մասին վերջնական որոշում կայացնելը համարվում է աղաստան հայցող և ՀՀ-ում օգտվում է աղաստան հայցողների՝ «Փախստականների և աղաստանի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված բոլոր իրավունքներից²:

Աղաստանի հայցը՝

1. օտարերկրյա ֆաղաֆացու կամ ֆաղաֆացիություն չունեցող անձի կողմից ՀՀ-ում աղաստան ստանալու նդասակով «Փախստականների և աղաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանված մարմիններին ներկայացված խնդրանք է կամ դիմում:
2. Աղաստանի խնդրանք է համարվում ՀՀ ղեռնարկի սահմանի անցման կետերում Ազգային անվանագության հարցերով լիազոր մարմնի կազմում գործող ՀՀ սահմանադրական գործերին, իսկ ՀՀ սարածֆում՝ լիազոր մարմնին, ինչդեպ նաև ՀՀ ոստիկանությանը բանավոր, գրավոր, ժեստերի լեզվով կամ հաղորդակցության որևէ այլ միջոցով առերես արված ցանկացած հայտարարություն, որն արտահայտում է ՀՀ-ում դաստիարակություն գտնելու նրա ցանկությունը:
3. Աղաստանի դիմումն օտարերկրյա ֆաղաֆացու կամ ֆաղաֆացիություն չունեցող անձի կողմից աղաստանի ստացման նդասակով ՀՀ սարածֆում լիազոր մարմնին ներկայացված գրավոր խնդրանքն է³:

1 Տե՛ս Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենք, 6-րդ հոդված:

2 Տե՛ս Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենք, 5-րդ հոդված:

3 Տե՛ս Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենք, 13-րդ հոդված:

Ապաստանի հարցերով լիազոր մարմին - Միգրացիոն տեսական ծառայություն:

ՍԱԿ ՓԳՅ - Միացյալ ազգերի կազմակերպության փախսականների հարցերով գերագույն հանձնակատար, որը գործում է Գլխավոր ասամբլեայի 1950 թվականի դեկտեմբերի 14-ի 428(V) բանաձևով ընդունված ՍԱԿ-ի փախսականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի կանոնադրության հիման վրա: Ադասան հայցողները և փախսականներն իրավունք ունեն ցանկացած տափի դիմելու ՍԱԿ ՓԳՅ-ին:

Չվերադարձելիության սկզբունք:

Չվերադարձելիության սկզբունքը փախսականին որևէ կերպ չվերադարձնելն է այն տարածքների սահմանները, որտեղ նրա կյանքին կամ ազատությանը կարող է վսանգ ստառնալ ռասայական, կրոնական, ազգային, սոցիալական որոշակի խմբի տասկանելության, քաղաքական հայացքների կամ համատարած բռնության, արտաքին հարձակման, ներքին հակամարտությունների, մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների կամ հասարակական կարգը խախտող այլ լուրջ իրադարձությունների հիմքով²:

§ 2. Հանձնման խնդրանքին ընթացք տալը, երբ այն վերաբերում է ՀՀ-ում ապաստան հայցողին

Երբ հանձնման խնդրանք է ներկայացվում փախստականի կամ ապաստան հայցողի վերաբերյալ, պետությունները պետք է ապահովեն փախստականներին և մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի կիրառումը: Այս պարտականությունները հանձնման վերաբերյալ կարգավորումների մաս են կազմում և պետք է հաշվի առնվեն՝ հետախուզման մեջ գտնվող անձին օրինական ձևով հայցող պետությանը հանձնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս:

Այն դեպքերում, երբ հանձնման պահանջը վերաբերում է ապաստան հայցող անձին, հայցվող պետությունը պետք է ապահովի, որ խնդրո առարկա անձին փախստականի կարգավիճակը տրամադրելու մա-

1 Տե՛ս ՍԱԿ ՓԳՅ գրասենյակի հասցե՝ Պետրոս Ադամյան փ. 14, Երևան 0010, ՀՀ, Հեռ. (374 10) 56 47 71, (374 10) 58 48 92, կայք <http://www.un.am/hy/agency/UNHCR#sthash.HcZ6QVHA.dpuf>, <http://www.unhcr.org>, էլ-հասցե՝ armye@unhcr.org:

2 Տե՛ս Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենք, 9-րդ հոդված:

սին որոշումը կայացվի Կոնվենցիայով նախատեսված չափորոշիչների պահպանմամբ: Հանձնման գործընթացի համատեքստում ի հայտ եկող տեղեկությունները կարող են ազդել ապաստան ստանալու մասին դիմումի վերաբերյալ կայացվելիք որոշման վրա¹:

Այն կարող է ազդեցություն ունենալ ապաստանի հայցի հավաստիության վրա և/կամ հանգեցնել բացառող դրույթի կիրառմանը: Համապատասխան մարմինը պետք է այս տեղեկությունը տրամադրի Միգրացիոն պետական ծառայությանը:

Ապաստան հայցող անձին հանձնելու խնդրանք ներկայացված լինելու փաստը դեռևս չի նշանակում, որ ապաստան ստանալու մասին դիմումն անհիմն է կամ պետք է անընդունելի համարվի Միգրացիոն պետական ծառայության կողմից: Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել, թե արդյոք ապաստան հայցող անձը հետապնդումների կենթարկվի, եթե վերադառնա իր ծագման երկիր: Նման գնահատման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել բոլոր հանգամանքները, ներառյալ քրեական հետապնդման մասին տեղեկատվությունը, որի հիման վրա հանձնման խնդրանք է ներկայացվել:

Միգրացիոն պետական ծառայությունը պետք է հաշվի առնի այն հնարավորությունը, որ դիմումատուի ծագման երկրի իրավասու մարմինները կարող են քրեական հետապնդումն օգտագործել որպես տվյալ անձին ապօրինի հետապնդումների ենթարկելու միջոց, կամ էլ այն հնարավորությունը, որ հանձնման մասին պահանջը ներկայացվում է հետախուզման մեջ գտնվող անձին ապօրինի հետապնդումների ենթարկելու մտադրությամբ: Հնարավոր է նաև, որ ստեղծվեն այնպիսի իրավիճակներ, երբ ապաստան հայցող անձը կարող է հետապնդվել օրենքով սահմանված դատական կարգով, սակայն ունենալ այլ հետապնդումների ենթարկվելու հիմնավոր մտավախություն, որոնք կարող են կապված լինել կամ կապված չլինել դատական հետապնդմանը²: Այս պարագայում դիմումատուն կարող է բավարարել Կոնվենցիայի 1 Ա (2) հոդվածի և «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածով

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para. 59:

2 Սա մասնավորապես կարող է լինել այն դեպքը, երբ ապաստան հայցող անձը հանցագործություն է կատարել իր ծագման երկրում նախքան այն լքելը, սակայն այս հանցագործությունը Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի և Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետի համաձայն նախատեսված չափորոշիչների վրա հիմնված բացառող դրույթի տիրույթից դուրս է:

նախատեսված նախատեսված ներառման չափորոշիչները¹: Նմանապես այս հանգամանքների վերլուծությունը կարող է հանգեցնել համապատասխան լիազոր մարմինների կողմից հանձնման համատեքստում խտրականությունից զերծ մնալու վերաբերյալ նորմերի կիրառմանը:

Յանձնման մասին պահանջի կամ դրա հետ կապված տեղեկությունների ներկայացման հետևանքով կարող է կարիք առաջանալ, որ Միգրացիոն պետական ծառայությունը դիտարկի «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 11 (1)-րդ հոդվածով (ինչն արտացոլում է Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետը) նախատեսված բացառող դրույթների կիրառման հնարավորությունը, եթե կան փաստեր, որ խնդրո առարկա անձը կարող է գործած լինել տվյալ դրույթի տարածման տիրույթում ընդգրկված հանցագործություններ կամ արարքներ կամ մասնակցած լինել նման հանցագործությունների և արարքների: Այդ պատճառով հանձնման վերաբերյալ որոշում կայացնելու գործընթացում ընդգրկված լիազոր մարմինների և ապաստանի տրամադրման վերաբերյալ որոշում կայացնող մարմինների միջև տեղեկության փոխանակումը անհրաժեշտ է:

Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետում սահմանվում է. *«Սույն Կոնվենցիայի դրույթները չեն կիրառվում այն անձի նկատմամբ, որի վերաբերյալ լուրջ հիմքեր կան ենթադրելու, որ նա.*

- ա) կասարել է հանցագործություն ընդդեմ խաղաղության, լիազորության կամ հանցագործություն կամ մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն, ինչպես դրանք սահմանված են նման հանցագործությունների կադրակցությամբ միջոցառումներ ձեռնարկելու նպատակով ստեղծված միջազգային փաստաթղթերում,*
- բ) կասարել է ոչ ֆաղափական բնույթի ծանր հանցագործություն ադասան սված երկրից դուրս՝ նախքան որդես փախսական այդ երկիր ընդունվելը,*
- գ) մեղավոր է ծանաչվել Միավորված ազգերի կազմակերպության նպատակներին և սկզբունքներին հակասող արարների կասարման մեջ:*

Չնայած հանձնման և վերը նշված բացառող դրույթների կիրառման միջև եղած կապերին՝ հանձնումը և բացառող դրույթների կիրառումն իրականացվում են տարբեր նպատակներով: Յանձնումը գործիք է, որի

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para.75:

միջոցով պետությունները միմյանց փոխադարձ աջակցություն են մատուցում քրեական հետապնդման հարցերում՝ հանձնման մասին կիրառելի համաձայնագրերի և ազգային օրենսդրության, ինչպես նաև այլ միջազգային համաձայնագրերում ամրագրված հանձնմանն առնչվող դրույթներին համապատասխան:

Բացառող դրույթների կիրառումն այն գործընթացն է, երբ փախստականների համար նախատեսված միջազգային պաշտպանությունից զրկվում են այն անձինք, ովքեր այլապես կբավարարեին Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «ա» կետի 2-րդ ենթակետով և «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածով նախատեսված փախստականի սահմանման չափորոշիչները, սակայն ուն առնչությամբ կան լուրջ հիմքեր ենթադրելու, որ վերջիններս պատասխանատվություն են կրում որոշ ծանր հանցագործությունների համար: Բացառումը հիմնվում է այն ընկալման վրա, որ այն անձինք, ովքեր կատարել են ծանր հանցագործություններ արժանի չեն օգտվել փախստականների համար միջազգային պաշտպանությունից: «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 11 (1)-րդ հոդվածում և Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետում սահմանված է հանցավոր գործունեության այն տեսակների սպառիչ ցանկը, որոնք կարող են փախստականների պաշտպանությունը բացառող դրույթների կիրառման տեղիք տալ¹:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 11 (1)-րդ հոդվածի և Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետի համաձայն՝ բացառող դրույթների կիրառումն արդարացնելու համար անհրաժեշտ են ակնհայտ և արժանահավատ տվյալներ, որ ապացուցվի, որ խնդրո առարկա անձն անհատական պատասխանատվություն է կրում նշված հոդվածի տարածման տիրույթում ընգրկված հանցագործությունների համար²: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ որոշակի հանցագործության կատարման փաստն ինքնին չի նշանակում, որ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 11 (1)-րդ հոդվածը (Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետը) մեխանիկորեն կիրառվում է հետախուզման մեջ գտնվող անձի նկատմամբ: Այն պետք է որոշվի բոլոր հանգամանքների

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para. 80, ՄԱԿ ՓԳՀ-ն Միգրացիոն պետական ծառայության հետ մշակում է փաստաթուղթ՝ ապաստանի տրամադրման ընթացակարգերի ժամանակ բացառման վերաբերյալ դրույթների կիրառության մասին:

2 Տե՛ս UNHCR, Background Note on the Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, at www.unhcr.org/refworld/pdfid/3f5857d24.pdf:

ուսումնասիրության արդյունքում Միգրացիոն պետական ծառայության կողմից:

Եթե խնդրո առարկա հանցագործությունները, որոնց համար հանձնում է պահանջվում, քաղաքական բնույթի չեն կամ սովորական հանցագործություններ են, դրանք կարող են հանձնման ենթակա հանցագործություններ լինել հանձնման մասին պայմանագրերի համաձայն: Սակայն դրանից անմիջապես չի հետևում, որ Միգրացիոն ծառայություններն այդ հանցագործությունները կհամարեն բացառվող հանցագործություններ Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «գ» կետի իմաստով: Օրինակ, դրանք կարող է չլինեն «ծանր» ոչ քաղաքական հանցագործություններ: Այս շեմը չի սահմանվում Կոնվենցիայով: Պետությունների պրակտիկան տարբեր է, բայց պետությունների մեծամասնությունում հանցագործությունները պետք է հասնեն ծանրության որոշակի շեմին, որպեսզի բացառող դրույթը կիրառվի¹:

Միգրացիոն ծառայությունների կողմից բացառող դրույթի գնահատման համատեքստում տվյալ հանցագործության քաղաքական բնույթ ունենալու կամ չունենալու հարցը պարզելիս, ըստ ՄԱԿ ՓԳՅ ուղեցույցի, օգտագործվում են հետևյալ գործոնները՝ տվյալ հանցագործության շարժառիթները, համատեքստը, մեթոդները, ինչպես նաև համամասնությունը դրանով հետապնդվող նպատակներին²:

Եթե հանձնման մասին խնդրանքը ներկայացվել է ապաստան հայցող անձի ծագման երկրի իրավասու մարմինների կողմից, ապա նրան փախստականի կարգավիճակ շնորհելու հարցը պետք է կարգավորվի, որպեսզի պահանջը ստացած պետությունն ի վիճակի լինի որոշելու, թե արդյոք հնարավոր է օրինական հիմքերով հանձնել հետախուզման մեջ գտնվող անձին: Այս իրողությունը բխում է խնդրանքը ստացած պետության այն պարտավորությունից, ըստ որի՝ նա կոչված է ապահովել փախստականներին և մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի ներքո ամրագրված չվերադարձելիության սկզբունքի իրացումը:

Մյուս կողմից, որպես ապաստան հայցող՝ հետախուզման մեջ գտնվող անձն օգտվում է ծագման երկիր հարկադիր վերադարձից

1 Տե՛ս UN High Commissioner for Refugees , Sibylle Kapferer, The Interface between Extradition and Asylum, a Research Paper commissioned by the Protection Policy and Legal Advice Section of Department of International Protection in Legal Protection Series, PPLA/2003/05, November 2003, Switzerland, para, 326:

2 Տե՛ս Գլուխ 3, պարագրաֆ 4:

պաշտպանվելու իրավունքից ապաստան ստանալու մասին նրա դիմումի վարույթի ընթացքի, ներառյալ կայացրած որոշման բողոքարկման ժամանակահատվածում:

Ըստ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի՝ ապաստան հայցող անձը մինչև իր ներկայացրած՝ ապաստանի հայցի վերաբերյալ վերջնական որոշման կայացումը չի կարող արտաքսվել Հայաստանի Հանրապետության տարածքից: Սույն հոդվածում «արտաքսել» եզրույթը կարող է վերաբերել նաև հանձնմանը, վերադարձմանը:

Որոշ երկրներում օրենքով հստակ նախատեսվում է հանձնման վերաբերյալ վարույթի կասեցում ապաստան հայցողների նկատմամբ, մինչև ապաստանի տրամադրման մասին որոշման կայացումը: Հայաստանի Հանրապետությունում հանձնման վերաբերյալ վարույթի կասեցում նման պարագայում օրենսդրությամբ չի սահմանվում: Սակայն այս բնագավառում միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գործնականում հաճախ հանձնման վերաբերյալ վարույթը կասեցվում է: Նման պրակտիկա գոյություն ունի Արգենտինայում, Դանիայում, Ֆինլանդիայում, Գերմանիայում, Հունգարիայում, Լիտվայում, Նորվեգիայում, Սլովակիայում, Շվեդիայում կամ Շվեյցարիայում¹:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ անձի հանձնման մասին խնդրանքի կատարումը կարող է մերժվել, եթե անձը, որի հանձնելը հայցվում է, հետապնդվում է քաղաքական, ռասայական կամ կրոնական շարժառիթներով: Հաշվի առնելով փախստականի կարգավիճակի տրամադրման վերաբերյալ որոշման ազդեցությունը հանձնման վերաբերյալ որոշման վրա՝ ՀՀ-ում նման դեպքերում երկու վարույթները կարող են միմյանցից անկախ զուգահեռ ընթանալ, որը, սակայն, չի ներառում անձին հանձնելու մասին վերջնական որոշման կայացումը:

Ապաստան հայցողների վերաբերյալ հանձնման հարցով վարույթները պետք է այնպիսի ընթացք ստանան, որը թույլ կտա հայցվող պետության՝ փախստականների հարցերով միջազգային պարտավորությունների կատարման ապահովումը: Սա մասնավորապես նշանակում է, որ

1. ապաստանի տրամադրման վերաբերյալ վերջնական որոշումը

1 Stéu UN High Commissioner for Refugees, Sibylle Kapferer, The Interface between Extradition and Asylum, a Research Paper commissioned by the Protection Policy and Legal Advice Section of Department of International Protection in Legal Protection Series, PPLA/2003/05, November 2003, Switzerland, para 284, 285:

- պետք է սկզբունքորեն նախորդի հանձնման մասին որոշմանը,
2. ապաստան ստանալու մասին դիմումի և հանձնման խնդրանքին առնչվող քննության հարցերն առանձին վարույթով պետք է ուսումնասիրվեն՝ համապատասխան չափորոշիչների և պահանջների համապատասխան:
 3. Հանձնման խնդրանքի ներկայացումը չի կարող հիմք հանդիսանալ ապաստանի հայցն առանց ընթացք տալու անընդունելի համարելու համար, ոչ էլ նման պահանջի առկայությունն ինքնին բավարար հիմք է մերժելու ապաստանի դիմումը՝ համարելով այն անհիմն¹:

Սա վերաբերում է նաև այն դեպքերին, երբ նախ հանձնման խնդրանքն է ներկայացվել, որից հետո՝ ապաստանի հայցը, քանի որ կարող է առկա լինել հետապնդումների ենթարկվելու վտանգ²:

Այսպիսով, այն դեպքում, երբ հանձնման խնդրանք է ներկայացվել ապաստան հայցողի վերաբերյալ, հայցվող պետությունը չի կարող որոշել արդյոք հանձնումն օրինական է կամ անօրինական, քանի դեռ փախստականի կարգավիճակի տրամադրելու մասին որոշումը չի կայացրել: Ուստի խնդրո առարկա անձի՝ հետապնդումների ենթարկվելու մտավախության հիմնավորվածության որոշումը պետք է նախորդի հանձնման վերաբերյալ որոշմանը: Սակայն դա չի նշանակում, որ հանձնման հարցով վարույթը պետք է կասեցվի: Դրանք կարող են ընթանալ զուգահեռաբար՝ որոշումների կայացման հաջորդականությունը նախատեսվելով հետևյալ կարգով՝ նախ փախստականի կարգավիճակի տրամադրման վերաբերյալ որոշման կայացում, որից հետո հանձնման մասին որոշման կայացում: Այս մոտեցումը բխում է չվերադարձելիության սկզբունքից:

§ 3. Չվերադարձելիության սկզբունքը

Երբ հանձնման վերաբերյալ որոշում կայացնելու գործընթացում անձը մտավախություն է արտահայտում վերադառնալու կապակցությամբ, այն առաջ է բերում ապաստանի տրամադրման ուսումնասիրության հարց և եթե համապատասխան գործողություն չի ձեռնարկվում պատկան մարմինների կողմից, (եթե Սիգրացիոն պետական ծառայությունը

1 Տե՛ս Ibid, p.15:

2 Տե՛ս UNHCR, Executive Committee of the High Commissioner's Programme, The Problem of Manifestly unfounded or Abusive Applications for Refugee Status or Asylum, No. 30 (XXXIV)-1983, October 20, 1983:

չի գնահատում «Փախստականների և ապաստանի մասին» ԶԳ օրենքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված առկա վտանգը¹), ապա դա նշանակում է, որ պետությունը չի կատարում չվերադարձելիության սկզբունքի պարտականությունը²:

Փախստականների իրավունքներին վերաբերող միջազգային իրավակարգավորումները քրեական հետապնդման կամ պատժի կատարման համար խոչընդոտ չեն, և ոչ էլ դրանք ընդհանուր առմամբ ազատում են փախստականին կամ ապաստան հայցողին հանձնելուց: Սակայն փախստականին կամ ապաստան հայցողին օրինական կերպով հանձնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս, Հայաստանի Հանրապետությունը որպես հայցվող պետություն պարտավոր է հաշվի առնել իրավական երաշխիքները, որոնք տրամադրվում են այն անձանց, ովքեր փրկվում են ապօրինի հետապնդումներից, և ովքեր այսպիսով կարիք ունեն միջազգային պաշտպանության: Մասնավորապես սա նշանակում է, որ փախստականի կամ ապաստան հայցողի հանձնման վերաբերյալ ցանկացած որոշում պետք է համապատասխանի չվերադարձելիության սկզբունքին, ինչպես նախատեսված է Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածով կամ միջազգային սովորության իրավունքով³: Անձին չվերադարձնելու պարտականությունը բխում է նաև մարդու իրավունքների միջազգային նորմերից և պետք է հաշվի առնվի պատկան մարմինների կողմից⁴:

Չվերադարձելիության սկզբունքը, ինչը հաճախ համարվում է փախստականների պաշտպանության միջազգային հիմնաքարը, սահմանվում է Կոնվենցիայի 33(1)-րդ հոդվածով՝ հետևյալ կերպ. «Պայմանավորվող ոչ մի ղեկավարում փախստականին չի վստահում կամ որևէ կերպ վերադարձնում այն *սարածների սահմանները* («վերադարձնում այն երկիր, որտեղից եկել է»), որտեղ նրա կյանքին կամ ազատությանը վստահ է սղառնում իր ռասայի, կրոնի, ֆաղաֆաղության, որոշակի սոցիալական խմբի դաս-

1 Օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը չի կարող արտաքսվել, վերադարձվել կամ հանձնվել այլ երկիր, որտեղ հիմնավոր պատճառներով վտանգ կա, որ նա կենթարկվի դաժան և անմարդկային կամ ստորացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի՝ ներառյալ խոշտանգումների:

2 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para 17 – 20:

3 Տե՛ս UN High Commissioner for Refugees, The Interface between Extradition and Asylum, a Research Paper commissioned by the Protection Policy and Legal Advice Section of Department of International Protection in Legal Protection Series, PPLA/2003/05, November 2003, Switzerland, para.211

4 Տե՛ս սույն բաժնի 3.1-րդ մասը (հիմնական հասկացություններ):

կանելու կամ ֆաղափական կարծիքի հարելու հիմքով»:

Չվերադարձելիության սկզբունքը կիրառվում է ցանկացած անձի նկատմամբ, ով համարվում է փախստական Կոնվենցիայի իմաստով: Չվերադարձելիության սկզբունքը կիրառվում է նաև այն անձանց նկատմամբ, ովքեր բավարարում են Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով նախատեսված չափանիշները, սակայն պաշտոնապես չեն ստացել փախստականի կարգավիճակ, ներառյալ ապաստան հայցողները: Հաշվի առնելով, որ ապաստան հայցողները կարող են փախստականներ լինել՝ նրանց չի կարելի վերադարձնել կամ արտաքսել, քանի դեռ նրանց կարգավիճակի վերաբերյալ վերջնական որոշման հարցը գտնվում է վարույթում²:

Չվերադարձելիության սկզբունքը նաև պաշտպանության երաշխիք է ստեղծում այն փախստականների համար, ովքեր ճանաչվել են այդպիսին ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից 1950թ.-ի կանոնադրության հիման վրա: Այն դեպքերում, երբ հետախուզման մեջ գտնվող անձը փախստական է ճանաչվել ՄԱԿ ՓԳՀ-ի միջազգային մանդատի շրջանակներում³, Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է հարգի այս հանգամանքը: Անձին փախստական ճանաչելու մասին ՄԱԿ ՓԳՀ-ի որոշումը նշանակում է, որ վերջինիս վերաբերյալ տրվել է եզրակացություն առ այն, որ նա ունի միջազգային պաշտպանության կարիք և իրավասու է օգտվել նման պաշտպանությունից Կոնվենցիայով ամրագրված պարտադիր չափանիշների համաձայն: Հաշվի առնելով ՄԱԿ ՓԳՀ-ի միջազգային պաշտպանության մանդատը և, մասնավորապես գրասենյակի վերահսկիչ պատասխանատվությունը, որը նախատեսված է Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածով և 1967 թվականի արձանագրության 1-ին հոդվածով, ինչպես նաև կազմակերպության 1950 թվականի կանոնադրության 8-րդ հոդվածի «ա» ենթակետով՝ նման որոշումները պետք է ըստ արժանվույն կշռադատվեն հանձնման ընթացակարգերի շրջանակներում:

Կոնվենցիայի և/կամ 1967 թ.-ի արձանագրության մասնակից պետությունների համար փախստականներին և ապաստան հայցողներին

1 Տե՛ս «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդված:

2 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para. 11:

3 Միջազգային պաշտպանության ապահովման իր մանդատի շրջանակներում ՄԱԿ ՓԳՀ-ն կարող է իրականացնել փախստականի կարգավիճակի որոշման գործընթացն այն դեպքերում, երբ դա անհրաժեշտ է պաշտպանության նկատառումներով: ՄԱԿ ՓԳՀ-ի լիազորությունները բխում են 1950թ.-ի իր կանոնադրության դրույթներից:

վերադարձնելուց պաշտպանությունը գերակայում է հանձնելու ցանկացած պարտավորության նկատմամբ, որոնք պետությունները կարող են ստանձնել երկկողմ կամ բազմակողմ համապատասխան պայմանագրերի հիման վրա¹:

Չվերադարձելիության սկզբունքը կիրառվում է ոչ միայն տվյալ փախստականի ծագման երկրի, այլև ցանկացած երկրի առնչությամբ, որտեղ նա ունի հետապնդումների ենթարկվելու հիմնավոր մտավախություն «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի «ա» կետի 2-րդ ենթակետով նախատեսված մեկ կամ ավելի պատճառներով, ինչպես նաև այն երկրի առնչությամբ, որտեղից նրան կարող են ուղարկել մի երկիր, որտեղ նրան կարող է սպառնալ Կոնվենցիայով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկի կապակցությամբ հետապնդումների ենթարկվելու վտանգ²: Միևնույն ժամանակ, երբ միգրացիոն ծառայությունների կողմից հաստատվում է, որ երրորդ երկրում անօրինական հետապնդումների, խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ենթարկվելու մտավախություն չկա, Հայաստանի Հանրապետությունը չվերադարձելիության սկզբունքով կաշկանդված է, և հանձնման պահանջը չի կարող բավարարվել:

Չվերադաձելիության սկզբունքի միակ բացառությունը նախատեսվում է Կոնվենցիայի 33(2)-րդ հոդվածով³, որի համաձայն՝ չվերադարձելիության սկզբունքի արտոնությունը «*չի կարող վկայակոչվել այն փախստականի կողմից, ով հիմնավոր դատառններով վստահավոր է համարվում իր զսնված երկրի անվտանգության համար, կամ ով վերջնական դատավճռով դատադատված լինելով բացառիկ լուրջ հանցագործության համար վստագ է ներկայացնում այդ երկրի համայնքին*»:

Այդ դրույթի համաձայն՝ հայցվող պետությունը կարող է արտաքսել կամ վերադարձնել փախստականին կամ ապաստան հայցողին այն պետությանը, որտեղ նրանց կարող են հետապնդումների ենթարկել՝ իր ազգային անվտանգության պահպանության գերակա շահից ելնելով: Չվերադարձելիության սկզբունքի ցանկացած սահմանափակում պետք

1 St'u UN High Commissioner for Refugees, Sibylle Kapferer, The Interface between Extradition and Asylum, a Research Paper commissioned by the Protection Policy and Legal Advice Section of Department of International Protection in Legal Protection Series, PPLA/2003/05, November 2003, Switzerland, p.80:

2 St'u UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para. 12:

3 St'u www.arlis.am

է կիրառվի զգուշորեն՝ պահպանելով մի շարք սկզբունքներ, ներառյալ համաչափության և անհրաժեշտության սկզբունքները:

Այսպիսով, Կոնվենցիայի 33(2)-րդ հոդվածի կիրառմամբ կարող է սահմանափակվել չվերադարձելիության սկզբունքը և փախստականին կամ ապաստան հայցողին կարող են հանձնել: Սույն հոդվածի կիրառումը, սակայն, չի հանգեցնում փախստականի կարգավիճակի վերացմանը: Սույն հոդվածի կիրառումը գնահատելու շեմը բավական բարձր է: Փախստականի՝ տվյալ երկրում գտնվելը կարող է «երկրի անվտանգության համար վտանգավոր լինել» միայն այն դեպքում, երբ նրա ներկայությունը լուրջ վտանգ է ներկայացնում երկրի համար¹: Փախստականը պետք է սպառնալիք հանդիսանա հասարակական կարգի հիմքերին կամ այդ պետության գոյության համար: Օրինակ, այն դեպքում, երբ փախստականը այնպիսի վարքագիծ է դրսևորում, որն ուղղված է բռնի կամ անօրինական միջոցներով կառավարության տապալմանը կամ ձեռնարկում է քաղաքական բնույթի ցանկացած գործողություն, որը կարող է առաջացնել տվյալ պետության նկատմամբ այլ պետությունների կողմից ճնշումներ, ինչպես նաև ահաբեկչական գործողությունները կամ լրտեսությունը²:

Կոնվենցիայի 33(2)-րդ հոդվածով չվերադարձելիության սկզբունքի բացառման մյուս հիմքով՝ «վերջնական դատավճռով դատապարտված լինելով բացառիկ լուրջ հանցագործության համար վտանգի ներկայացում» հիմնավորմամբ պահանջվում է, որ փախստականը ծանր բնույթի հանցագործության դատապարտման լույսի ներքո ներկայունս կամ ապագայում շատ լուրջ վտանգ ներկայացնի ընդունող երկրի համայնքի համար: Վտանգը պետք է լուրջ լինի և ընդհանուր առմամբ հասարակության անվտանգության, բարօրության համար սպառնալիք հանդիսանա³:

Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է նշել, որ այն հանգամանքը, որ տվյալ անձը դատապարտվել է առանձնապես ծանր հանցագործության համար ինքնին չի նշանակում, որ դրանով բավարարվում է համայնքի համար վտանգ ներկայացնելու պահանջը:

1 St' u UN High Commissioner for Refugees , Sibylle Kapferer, The Interface between Extradition and Asylum, a Research Paper commissioned by the Protection Policy and Legal Advice Section of Department of International Protection in Legal Protection Series, PPLA/2003/05, November 2003, Switzerland, para 234:

2 St' u Ibid, para 234:

3 St' u Ibid, para 235:

Ինչպես նշվեց վերը, հայցվող պետությունը կարող է 33(2)-րդ հոդվածի հիման վրա փախստականին հանձնել միայն համաչափության սկզբունքի պահանջի բավարարման դեպքում: Այս սկզբունքի համաձայն՝ հանձնումը չի թույլատրվում, եթե անձին վնաս պատճառելու վտանգը ավելի մեծ է, քան երկրին սպառնացող վտանգը: Միջազգային իրավունքի համաձայն՝ պետք է պահպանվի նաև անհրաժեշտության սկզբունքը, որը նշանակում է, որ հանձնումը կարող է օրինական լինել, միայն երբ պետության անվտանգությունն ապահովվելու համար այն արդյունավետ միջոց է, և եթե այս նպատակին հնարավոր չէ հասնել խնդրո առարկա անձի համար ավելի նվազ լուրջ հետևանքներ առաջացնելու միջոցով, օրինակ՝ հայցվող պետությունում դատական հետապնդման ենթարկման միջոցով¹: Հարկադիր վերադարձը պետք է դիտարկվի որպես ընդունող երկրի անվտանգությանը կամ համայնքին սպառնացող վտանգը վերացնելու վերջին հնարավոր միջոցը:

Խնդրո առարկա անձի կողմից ազգային անվտանգությանը վտանգ սպառնալու պահանջը բավարարելու համար պետք է ներկայացվեն հիմնավոր ապացույցներ «ողջամիտ հիմքեր» ապահովելու համար:

Այսպիսով, չվերադարձելիության սկզբունքի բացառությունը նախատեսված է Կոնվենցիայով և նաև արտացոլված է «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 10(3)-րդ հոդվածում, ինչը նշանակում է, որ այս դեպքում անձին կարող են հանձնել, սակայն հաշվի առնելով մարդու իրավունքների միջազգային նորմերով ստանձնած պարտավորությունները, որոնք հնարավոր է կիրառվեն, հանձնման վրա կարող է արգելք դրվել մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի ներքո չվերադարձելիության պարտավորությունների համապատասխան:

Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ կետի և «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 10(3)-րդ դրույթները չեն անդրադարձնում մարդու իրավունքների միջազգային իրավական նորմերի ներքո պետության կողմից ստանձնած չվերադարձելիության պարտականությանը, որոնց դեպքում բացառություններ չեն թույլատրվում:

Այսպես, ոչ մի պարագայում չի թույլատրվում հանձնել փախստականին կամ ապաստան հայցողին, եթե նրան կարող է խոչտանգումների

1 Stéu UN High Commissioner for Refugees , Sibylle Kapferer, The Interface between Extradition and Asylum, a Research Paper commissioned by the Protection Policy and Legal Advice Section of Department of International Protection in Legal Protection Series, PPLA/2003/05, November 2003,Switzerland, para 236:

կամ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ենթարկվելու վտանգ սպառնալ: Սա համարվում է միջազգային իրավունքում պարտադիր նորմ կամ *jus cogens*, որով բացարձակ արգելվում է փախստականին կամ ապաստան հայցողին հանձնել¹:

Ապաստան հայցողները պաշտպանված են հարկադիր վերադարձից «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի, Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 1-ին կետի և սովորութային միջազգային իրավունքի դրույթներով ապաստան ստանալու մասին դիմումի վարույթի ողջ ընթացքում: Հայցվող պետությունը չի կարող հանձնել ապաստան հայցող անձին նրա ծագման երկրին քանի դեռ նրա՝ փախստականի կարգավիճակ ստանալու մասին դիմումը գտնվում է վարույթում, այդ թվում նաև՝ արդեն կայացրած որոշման բողոքարկման փուլում²:

Այս դրույթը կիրառվում է նաև այն դեպքում, երբ հայցող պետությունը տվել է դիվանագիտական երաշխիքներ ապաստան հայցող անձին վերադարձնելու դեպքում նրա նկատմամբ որոշակի վերաբերմունք ցուցաբերելու առնչությամբ: ՄԱԿ ՓԳՀ-ի դիրքորոշումն այն է, որ նման դեպքում հայցող պետության կողմից տրված ցանկացած դիվանագիտական երաշխիք պետք է հանդիսանա որպես հայցվող պետության ապաստանի հարցերով զբաղվող իրավասու մարմինների ուսումնասիրության ենթակա տարր՝ խնդրո առարկա անձին հետապնդման ենթարկվելու մտավախության հիմնավորվածությունը գնահատելու շրջանակներում:

Ապաստանի դիմումի նման դեպքերում դիվանագիտական երաշխիքների նշանակությունը գնահատելիս ՀՀ միգրացիոն պետական ծառայությունը պետք է դրանք քննի հետևյալ չափորոշիչների լույսի ներքո:

Անհրաժեշտ է ապացուցել, որ նշված երաշխիքները՝

1. *դասժան* միջոց են խնդրո առարկա անձին սպառնացող վտանգը բացառելու համար, ինչպես նաև, որ
2. հայցվող պետությունը կարող է դրանք բարեխղճորեն *հուսալի* համարել³:

Պասժանության չափորոշիչը բավարարելու համար դիվանագիտական երաշխիքները պետք է արդյունավետորեն ողջամտության սահմաններում բացառեն տվյալ դեպքում հետապնդումների բոլոր հնարավոր դրսևորումները: Նման գնահատում իրականացնելիս պետք է հաշվի առնել, որ «հետապնդում» գաղափարը փախստականներին առնչ-

1 Տե՛ս Գլուխ 4, պարագրաֆ 3:

2 Տե՛ս *Ibid*, para. 31:

3 Տե՛ս *Ibid*, para. 28:

վող միջազգային իրավական նորմերի համատեքստում ընդգրկում է մարդու իրավունքների կոպիտ խախտումներ, ինչպիսիք են՝ կյանքից և ազատությունից կամայական զրկումը, խոշտանգումները կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը, սակայն չի սահմանափակվում դրանցով¹:

Ներկայացված երաշխիքների *հուսալիությունը* որոշելիս հայցվող պետությունը պետք է ուսումնասիրի խնդրո առարկա երկրում եղած հանգամանքները, այդ թվում նման երաշխիքների կատարման նախկին փորձը, ինչպես նաև արդյունավետ մշտադիտարկման կամ այլ մեխանիզմների գոյությունը²:

Եթե որոշվի, որ տվյալ ապաստան հայցող անձը չի բավարարում փախստականի սահմանման չափորոշիչները, կամ եթե որոշվի, որ բացառող դրույթի կիրառումն օրինաչափ է, ապա խնդրո առարկա անձը չի օգտվում փախստականներից առնչվող միջազգային իրավական նորմերի ներքո նախատեսված պաշտպանությունից: Այդուհանդերձ, հնարավոր է, որ հայցվող պետությանն արգելվի հանձնել հետախուզման մեջ գտնվող անձին՝ հաշվի առնելով մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի ներքո չվերադարձելիության գծով ստանձնած պարտականությունները³:

Այսպես, «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 58-րդ հոդվածի համաձայն լիազոր մարմինը՝ ՀՀ միգրացիոն պետական ծառայությունը ոստիկանությանը տեղեկացնում է, որ ապաստանի տրամադրման դիմումի մերժման մասին վերջնական որոշում է կայացվել, անձը չի կարող վերադառնալ իր ծագման կամ որևէ այլ երկիր չվերադարձելիության սկզբունքի համաձայն, որը սահմանված է «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ և 52-րդ հոդվածի 7-րդ մասերով:

1 Հետապնդումը կարող է դրսևորվել տարբեր եղանակներով, այդ թվում, օրինակ՝ խտրական միջոցառումների տեսքով, որոնք առանձին կամ միասին կարող են հանգեցնել էապես վնասարար բնույթի հետևանքների: Անձի սոցիալական և տնտեսական իրավունքների սահմանափակումները նույնպես կարող են հետապնդումներ համարվել, եթե նման սահմանափակումների արդյունքում դրանցից տուժած անձինք զրկվում են սեփական ապրուստը վաստակելու միջոցներից: Տես ՍԱԿ ՓԳՀ «Ձեռնարկ փախստականների կարգավիճակի որոշման ընթացակարգերի և չափորոշիչների վերաբերյալ» ժնև 1979թ, 1992թ. նոր խմբագրությամբ, կետեր՝ 51-64:

2 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para. 32:

3 Տե՛ս Ibid, para.34:

§ 4. Փախստականի կարգավիճակ ստացած անձ

ա) Անձը փախստական է և հանձնման դատարանը ներկայացրել է նրա ծագման երկիրը:

ՀՀ օրենսդրությամբ փախստականի կարգավիճակ ունեցող անձի հանձնման մերժման առանձին հիմք նախատեսված չէ, սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք, «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածով ամրագրված է չվերադարձելիության սկզբունքը, ինչը լիարժեքորեն կիրառվում է հանձնման համատեքստում: Ըստ նշված հոդվածի՝ չվերադարձելիության սկզբունքը փախստականին որևէ կերպ չվերադարձնելն է այն տարածքների սահմանները, որտեղ նրա կյանքին կամ ազատությանը կարող է վտանգ սպառնալ ռասայական, կրոնական, ազգային, սոցիալական որոշակի խմբի պատկանելության, քաղաքական հայացքների կամ համատարած բռնության, արտաքին հարձակման, ներքին հակամարտությունների, մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների կամ հասարակական կարգը խախտող այլ լուրջ իրադարձությունների հիմքով:

Այս դրույթն ամբողջությամբ կիրառվում է նաև այն դեպքերում, երբ հայցող պետությունը երաշխիքներ է տվել առ այն, որ խնդրո առարկա անձը հանձնվելուց հետո չի ենթարկվելու հետապնդումների կամ այլ տեսակի վնասի: ՄԱԿ ՓԳԳ-ի կարծիքով «դիվանագիտական երաշխիքները» չպետք է հաշվի առնվեն այն դեպքերում, երբ Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան ամրագրված չվերադարձելիության պաշտպանությունից օգտվող փախստականն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով վերադարձվում է իր ծագման երկիր¹: Այս մոտեցման հիմքում ընկած է այն նկատառումը, որ տվյալ դեպքում ապաստան տրամադրած երկիրն արդեն իսկ որոշում է կայացրել և ճանաչել է այն հանգամանքը, որ այդ փախստականն ունեցել է իր ծագման երկրում հետապնդումների ենթարկվելու հիմնավոր մտավախությունը: Եթե ապաստան տրամադրած երկիրը հանգում է նման եզրակացության, ապա ուղարկող պետության համար Կոնվենցիայով նախատեսված պաշտպանության հետ լիովին անհամատեղելի քայլ կհամարվի ակնկալել նույն հետապնդումների հեղինակից երաշխիքներ տալ առ այն, որ փախստականի վերադարձից հետո նա կարժանանա լավ վերաբերմունքի:

Փախստականի կարգավիճակը կարող է դադարեցվել, մասնավոր-

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para.25:

րապես այն բանից հետո, երբ Միգրացիոն պետական ծառայությունը լիարժեքորեն ուսումնասիրի հանձնման պահանջը հիմնավորող փաստերը, որոնցով կարող են մերժվել այն հիմքերը, որոնց հիման վրա փախստականի կարգավիճակ էր տրվել: Սակայն երբ անձը փախստական է ճանաչվում և ապաստան է տրամադրվում հանձնման պահանջը վարույթ ընդունելուց հետո, ապաստանի տրամադրման արդյունքում հանձնման խնդրանքը մերժվում է¹:

բ) Հանձնումը, որը կարող է սեղիֆ սալ փախստականի կարգավիճակի չեղյալ հայտարարմանը և դրանից զրկմանը:

Հայցվող պետության կողմից նախկինում որպես փախստական ճանաչված անձին հանձնելու մասին պահանջին վերաբերող տեղեկությունները կարող են առաջացնել որոշակի հարցեր նրա՝ փախստականի կարգավիճակ ստանալու իրավունքի կապակցությամբ: Այս իրողությունը կարող է հանգեցնել համապատասխան ընթացակարգերի մեկնարկին, որոնք ստեղծված հանգամանքներով պայմանավորված կարող են հանգեցնել հետախուզման մեջ զտնվող անձին շնորհված փախստականի կարգավիճակը չեղյալ հայտարարելու կամ դրանից զրկելու մասին որոշման կայացմանը ՄԱԿ ՓԳՀ-ի հանձնման և փախստականների միջազգային պաշտպանության վերաբերյալ ուղղորդող ծանոթագրության 94-96-րդ պարբերություններին համապատասխան: Բացի դրանից, փախստականի կարգավիճակի չեղյալ հայտարարման չափորոշիչները պետք է բավարարվեն²:

գ) Հայցող ղեկությունը փախստականի ծագման երկիրը չէ:

Այն դեպքում երբ հայցող պետությունը փախստականի ծագման երկիրը չէ, հանձնման վերաբերյալ որոշում կայացնող ՀՀ մարմինը նույնպես կաշկանդված է չվերադարձելիության սկզբունքով և մարդու իրավունքների միջազգային նորմերով: Հանձնման հարցերով զբաղվող

1 Տե՛ս **M. Cherif Bassiouni** International extradition: United States Law and Practice, Oxford press, 2014, p. 184, <https://books.google.am/books?id=F7qcAgAAQBA-J&pg=PA180&lpg=PA180&dq=interplay+between+extradition+and+asylum&source=bl&ots=1tOodEX2Hb&sig=h1fMLiiY57I9wFnKiyNdtvmbIZM&hl=hy&sa=X&ved=0CDIQ6AEwBGoVChMI6YjDwIT8xwIVhegsCh0ssAfU#v=onepage&q=interplay%20between%20extradition%20and%20asylum&f=false>

2 Տե՛ս UNHCR's *Note on the Cancellation of Refugee Status* of 22 November 2004, available at <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/refworld/rwmain?docid=41a5dfd94>:

իրավասու մարմինները պետք է քննության առնեն տվյալ դեպքին առնչվող բոլոր հանգամանքները՝ նպատակ ունենալով պարզել, թե արդյոք հետախուզման մեջ գտնվող անձին սպառնում է հետապնդումների ենթարկվելու վտանգ համապատասխան երկրին նրան հանձնելուց հետո, լինի դա քրեական դատավարության առնչությամբ, թե դրանից անկախ, այդ թվում՝ դատավարությունից հետո և/կամ նշանակված պատիժը կրելուց հետո:

Միևնույն ժամանակ իրավասու մարմինները պետք է գնահատեն արդյոք առկա է վտանգ, որ տվյալ պետությունը անձին կհանձնի երրորդ երկիր, ներառյալ անձի ծագման երկիր, որտեղ նրան կարող է սպառնալ անօրինական հետապնդումների, խոշտանգումների ենթարկվելու կամ անդառնալի վնաս կրելու վտանգ:

Վերոհիշյալը որոշելիս հայցվող պետությունը պետք է գնահատի այն իրավիճակը, որում կհայտնվի հետախուզման մեջ գտնվող անձը՝ հայցող պետությանը վերջինիս հանձնման պարագայում: Եթե հանձնվելուց հետո տվյալ փախստականի նկատմամբ ցուցաբերվելիք վերաբերմունքի առնչությամբ տրվել են դիվանագիտական երաշխիքներ, ապա հարկ է դրանք ուսումնասիրել մարդու իրավունքների միջազգային նորմերի լույսի ներքո¹: Պետությունը պետք է համոզվի, որ դիվանագիտական երաշխիքների հիման վրա լիարժեքորեն վերացվում են խնդրո առարկա անձի՝ մարդու իրավունքների լուրջ խախտումների ենթարկվելու վտանգը:

§ 5. Հանձնման մերժումը քաղաքական ապաստան ստանալու հիմքով

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ անձի հանձնման մասին խնդրանքի կատարումը կարող է մերժվել, եթե անձը, որի հանձնելը հայցվում է, սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետությունում ձեռք է բերել քաղաքական ապաստանի իրավունք: Պետք է նշել, որ ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ կարգավորված չեն ապաստան հայցողների և փախստականի կարգավիճակ ունեցող անձանց հանձնման առանձնահատկությունները: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի դրույթները վերաբերում են միայն միջազգային պայմանագրի բացակայության դեպքում հանձնման ընթացակարգերին:

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para.26, 27:

Ըստ «Քաղաքական ապաստանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի՝ քաղաքական ապաստանն օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին տրված Հայաստանի Հանրապետությունում առանձնահատուկ կացություն է, որը նպատակ ունի այդպիսի կարգավիճակ ստացած օտարերկրյա քաղաքացուն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում պաշտպանել այն քաղաքական հետապնդումներից, որին նա ենթարկվել է իր քաղաքացիության կամ մշտական բնակության երկրում, և որին նա կենթարկվեր այդ երկրում, եթե նրան Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան չտրամադրվեր: Օրենքի գործողությունը չի տարածվում օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց վրա, ովքեր Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձեռք են բերել փախստականի կամ օրենքով սահմանված որևէ կացության կարգավիճակ:

Սակայն Փախստականների կարգավիճակի մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված չվերադարձելիության սկզբունքի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ փախստականի հանձնման մասին պահանջ է ներկայացվում, ապա հայցվող պետությունը չի կարող հանձնել հետախուզման մեջ գտնվող անձին:

Չվերադարձելիության սկզբունքի բացառություն նախատեսվում է Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ կետով: Նույնիսկ եթե կիրառվում է այդ բացառությունը, այնուամենայնիվ հայցվող պետությունը պետք է կատարի չվերադարձելիության սկզբունքի մասով մարդու իրավունքներին առնչվող իրավական նորմերի ներքո իր ստանձնած պարտավորությունները¹:

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008, para. 24:

ԳԼՈՒԽ 4. ՀԱՆՁՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻԵԴ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

§ 1. Երկակի հանցավորության հիմնախնդիրը

Միջազգային չափանիշներ:

Ինչպես արդեն նշվեց հանձնումն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է, որ խնդրո առարկա արարքը հանցագործություն համարվի ինչպես հայցող, այնպես էլ հայցվող պետությունում: Եթե արարքը հանցագործություն չէ և պատասխանատվություն չի առաջացնում հայցվող պետությունում, ապա երկակի հանցավորության պահանջը բավարարված չէ, և այս հիմքով հանձնումը կարող է մերժվել:

«Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի¹ (սույն գլխում այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 2-րդ հոդվածի առաջին կետի համաձայն՝ նախատեսվում է երկակի հանցավորության սկզբունքը, ինչը նշանակում է, որ հանցագործությունը պետք է պատժելի լինի և՛ հայցող, և՛ հայցվող կողմերի օրենքների համաձայն: Լրացուցիչ մասնավորեցվում են այն հանցագործությունները, որոնց պարագայում անձը ենթակա է հանձնման: Այսպես, նախատեսվում է, որ հանձնումը պետք է կատարվի այնպիսի հանցագործությունների դեպքում, որոնք հայցող և հայցվող կողմերի օրենսդրությամբ պատժվում են ազատազրկմամբ կամ կալանքով նվազագույնը մեկ տարի կամ ավելի ժամկետով կամ ավելի խիստ պատժով:

Այս նորմը կարող է պետությունների կողմից սահմանափակվել սույն

1 Վավերացվել է Հայաստանի Հանրապետության կողմից 2002թ. հունվարի 25-ին:

հողվածի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերի համաձայն¹, ինչը թույլ է տալիս երկրներին անձին չհանձնել, եթե հանցագործության համար նախատեսվում է մեկ տարի ժամկետով պատիժ²: Վերապահում կարելի է նաև կատարել սույն Կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի համաձայն³:

Արդեն դատավճռի ի կատար ածելու դեպքերով հանձնումը կատարվում է, երբ դատապարտման կամ ազատազրկման դատավճիռը կամ կալանավորման որոշումը կայացվում է հայցող կողմի տարածքում և նշանակված պատիժը 4 ամսից ոչ պակաս է:

Ըստ Կոնվենցիայի սույն հոդվածի մեկնաբանության՝ պատիժը տվյալ դեպքում հստակ տևողություն ունի, սակայն միևնույն ժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ երկակի հանցավորության պահանջը (հանցագործությունը պատժելի է և՛ հայցող, և՛ հայցվող պետությունում) նույնպես պետք է բավարարվի:

Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե հանձնման վերաբերյալ հարցումը ներառում է մի քանի առանձին հանցագործություններ, որոնցից յուրաքանչյուրը հայցող և հայցվող կողմերի օրենքներով պատժելի է ազատազրկմամբ կամ կալանքով, բայց որոնցից մի քանիսը չեն համապատասխանում պատժի ժամկետի վերաբերյալ պայմանին, հայցվող կողմն իրավունք ունի հանձնել անձին կատարած վերջին հանցագործությունների համար:

Ըստ Կոնվենցիայի մեկնաբանության՝ պայմանավորվող կողմերը սույն կետին համապատասխան հանձնում կարող են իրականացնել այն հանցագործությունների դեպքում, որոնք պատժվում են մինչև մեկ տարի ժամկետով ազատազրկմամբ, եթե միևնույն ժամանակ մեկ այլ հան-

1 « 3. Յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմ, որի օրենքով նախատեսված չէ հանձնում սույն հոդվածի առաջին կետում նշված որոշակի հանցագործությունների համար, կարող է մնան դեղմեղում այդդիսի հանցագործությունները բացառել սույն Կոնվենցիայի կիրառման օրջանակից:

4. Յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմը, որը ցանկանում է օգտվել սույն հոդվածի երրորդ կետով նախատեսված իրավունքից ղեժս է իր վավերագրին կամ միացման փաստաթղթին կից Եվրոպայի խորհրդի Գլխավոր ֆարսուղարին փոխանցի այն հանցագործությունների ցանկը, որոնց համար հանձնումը թույլատրելի է, կամ այն հանցագործությունների ցանկը, որոնց համար այն բացառվում է, միաժամանակ նշելով իրավական դրույթները, որոնք թույլատրում կամ բացառում են հանձնումը:

5. Եթե հեժագայում Պայմանավորվող որևէ կողմի օրենքով հանձնումը բացառվում է նաև այլ հանցագործությունների դեղմում, այդ կողմը ղեժս է այդ մասին ծանուղի Գլխավոր ֆարսուղարին»:

2 Նշվում է Կոնվենցիայի մեկնաբանությունում:

3 Հայաստանի Հանրապետությունը վերապահում է կատարել 2(1) հոդվածի վերաբերյալ:

ցագործության համար հանձնման խնդրանք է ներկայացվում, որի համար նախատեսվում է առնվազն մեկ տարի ժամկետով ազատազրկում:

Այս դեպքում անձը չի խուսափի ոչ ծանր հանցագործությունների համար պատասխանատվությունից, որոնք ի կատար է ածել համեմատաբար ավելի ծանր հանցագործությունների հետ մեկտեղ: Այս նորմը հնարավորություն է տալիս հայցվող պետությանը ծանոթանալ հանձնման ենթակա անձին առաջադրված բոլոր մեղադրանքներին, որը թույլ կտա ավելի համապարփակ որոշում կայացնել:

Կոնվենցիայի երկրորդ արձանագրությամբ, որը վավերացվել է Յաաստանի Հանրապետության կողմից 2003թ.-ին, Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետը լրացվել է, և նախատեսվում է վերը նշված իրավունքի կիրառումը նաև այնպիսի հանցագործությունների դեպքում, որոնց համար նախատեսված է միայն տուգանք:

Այսպես, Ալ-Ֆավազ (Al-Fawwaz) գործով լորդ Միլլեթը նշել է «Երկակի հանցավորության երկու պայմանները տարբեր նպատակներ են հետապնդում: Առաջին նախապայմանը՝ այն, որ հանձնման ենթակա հանցագործությունը լինի հայցող պետության իրավազորության ներքո զուտ գործնական նպատակ է հետապնդում: Իմաստ չկա հանձնել անձին մի պետությանը, որտեղ նրա նկատմամբ արդարադատություն չի կարող իրականացվել: Երկրորդ պայմանը՝ այն, որ հանցագործությունը նաև այդպիսին պետք է լինի հանձնող պետությունում, նպատակ է հետապնդում պաշտպանել մեղադրյալին օտարերկրյա իրավազորության չափից դուրս տարածումից»¹:

Մ-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի Արդարադատության և ոստիկանության դաշնային վարչության (M v. Federal Department of Justice and Police) գործով դաշնային դատարանը նշել է, որ երկակի հանցավորությունը նախապայման է հանձնման բոլոր գործերի դեպքում, նույնիսկ երբ պայմանագրով ուղղակիորեն նշված չէ դրա մասին²:

Իռլանդիայի Ֆուլոնգն ընդդեմ Քելլիի (State (Furlong) v. Kelly) գործով դատարանը որոշել է, որ երկակի հանցավորությունը «հանձնման համար հիմնարար սկզբունք է»³:

1 St' u Al-Fawwaz (on Appeal from a Divisional court of the Queen's Bench Division); HL 17 DEC 2001:

2 St' u Federal Tribunal Decision of 1979 cited in Geoff Gilbert, Transnational Fugitive Offenders in International Law: Extradition and Other Mechanisms, 1998, p. 104:

3 St' u Case cited in Geoff Gilbert, Transnational Fugitive Offenders in International Law: Extradition and Other Mechanisms, 1998, p. 104:

Երկակի հանցավորության սկզբունքը պահանջում է, որ անձին հանձնեն միայն քրեական պատասխանատվություն նախատեսող արարքի համար: Այն պատմականորեն կարևոր սկզբունք է եղել՝ պետությունների քրեական օրենսդրությունում առկա տարբերությունների, ինչպես նաև տարբեր հանցագործությունների համար նախատեսվող տարբեր պատժատեսակների պատճառով: Այս սկզբունքը հատկապես կարևորվում է էֆթանագիայի, հղիության արհեստական ընդհատման, ամուսնական անհավատարմության, ինքնասպանության կամ այլ հանցագործությունների դեպքում երկրների միջև տարբեր մոտեցումների համատեքստում:

Արարքի սահմանում

Չնայած ընդհանուր պահանջ է, որ հանձնման մասին պայմանագրերում նշվեն հանձնման ենթակա հանցագործությունները, որպեսզի հնարավոր լինի տվյալ հանցագործության համար հանձնել անձին, սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք սույն աշխատանքի նախորդ գլուխներում, անհրաժեշտ չէ, որ հանձնման հանցագործությունը հայցող ու հայցվող պետությունում նույնական սահմանում կամ անվանում ունենա, բավարար է, որ տվյալ արարքը երկու պետություններում քրեական հանցագործություն համարվի¹:

Նշված մոտեցումը արտացոլված է նաև ՄԱԿ-ի հանձնման մոդելային պայմանագրում², ըստ որի՝ պայմանագրով պետք է նախատեսվի անտեսել հանցագործությունների անվանումների դասակարգման տարբերությունները երկակի հանցավորությունը որոշելիս: Անհրաժեշտ է միայն հաշվի առնել՝ արդյոք տվյալ փաստերով արարքը պատժելի է երկու երկրներում էլ, նույնիսկ եթե դրանք տարբեր անվանումներ ունեն: Այս միջոցով հնարավոր է խուսափել բազմաթիվ բարդություններից, որոնք կարող են առաջանալ հանցակազմի տարբեր տարրերի տարբերությունները գնահատելու ժամանակ:

Հանձնման մասին եվրոպական կոնվենցիայի պայմանավորվող պետություններից մի մասը նշել են, որ հանձնման համատեքստում երկակի հանցավորությունը գնահատելիս ուսումնասիրում են որոշակի արարքը

1 St'u Gerard Conway, *Ne Bis in Idem in International Law*, 2003, p. 239, can be found at http://cj.md/uploads/Ne_Bis_in_Idem_in_International_Law.pdf:

2 St'u UN revised manual on the Model treaty on Extradition, para 21:

(գործի փաստերը), որի համար հանձնման խնդրանք է ներկայացվել¹: Օրինակ՝ Չեխիայում կիրառվում է անալոգիայի վրա հիմնված փոխակերպում (analogical transposition) մոտեցումը, այսինքն՝ ուսումնասիրում են հանցակազմի տարրերը, ինչպես այն տեղի կունենար Չեխիայում²: Իտալիայում նույնպես երկակի հանցավորության պահանջը նշանակում է, որ հանձնում հնարավոր է իրականացնել, եթե այն արարքը (փաստը), որի համար պահանջվում է անձը, համարվում է հանցագործություն հայցող պետությունում (անկախ nomen juris-ից)³: Պորտուգալիայում, Շվեյցարիայում, Յունաստանում երկակի հանցավորությունը որոշելիս նույնպես գնահատվում են սլյալ փաստերը⁴:

In abstracto (արարքը քրեական է՝ անկախ հանցակազմի տարրերից կամ արարքի անվանումից) մոտեցում է ցուցաբերվում նաև Միացյալ Նահանգների կողմից: Առաջին անգամ այս մոտեցումը կիրառվել է Ռայթն ընդդեմ Յենկելի (Wright v. Henkel)⁵ գործով: Մեծ Բրիտանիան դիմել էր Միացյալ Նահանգներին Ռայթին հանձնելու խնդրանքով: Ռայթն Անգլիայում մասնակցել էր խարդախությանը և փախուստի էր դիմել Նյու Յորք: Խարդախությունը՝ որպես հանձնման ենթակա հանցագործություն, նախատեսված էր ՄԲ-ի և ԱՄՆ-ի միջև կնքված Հանձնման մասին պայմանագրում: Սակայն խնդիր է ծագում, երբ խարդախության հանցակազմի տարրերի միջև երկու երկրներում բացահայտվեցին առերևույթ (prima facie) տարբերություններ, ինչն առաջացնում էր երկակի հանցավորության հետ կապված հարցեր: Անգլիայի հանցակազմի տարրերն աննշան տարբերվում էին Միացյալ Նահանգների օրենսդրական պահանջներից: Արդյունքում Միացյալ Նահանգների դատարանը գտավ, որ, չնայած հանցակազմի տարրերի որոշակի տարբերությանը, այդ հանցագործությունները երկու երկրներում էլ «զգալիորեն նույնական են» (substantially analogues) և երկակի հանցավորության պահանջը բավարարված է:

ԱՄՆ-ի դատարանների կողմից քննված մյուս կարևոր գործը, որը վերաբերում է երկակի հանցավորությանը, Քոլինզն ընդդեմ Լոյզելի (Collins

1 Տե՛ս European Committee on Crime problems, Committee of experts on the operation of European Conventions on cooperation in criminal matters, “Compilation of replies to the questionnaire on the reference moment to be applied when considering double criminality as regards extradition requests” 14 November, 2013, p. 6:

2 Տե՛ս նույն տեղում:

3 Տե՛ս նույն տեղում, էջ 15:

4 Տե՛ս նույն տեղում էջ 18, 21, 12:

5 Տե՛ս 190 U.S. 40 (1903), cited in “International Extradition: Issues Arising Under the Dual Criminality Requirement”, Jonathan O. Hafen, 1992, p. 200:

v. Loisel)¹ գործն է: Այս գործով մեղադրյալը մարգարիտե կոճակի դիմաց խոստում էր տվել, որը չէր պատրաստվում ի կատար ածել: Նման արարքը Բրիտանիայի օրենսդրությամբ որակվում է որպես խաբեություն, մինչդեռ ԱՄՆ օրենսդրությամբ նույնանման արարքը որակվում է կեղծարարությամբ գույքի ձեռքբերում: Քոլինսը պնդում է, որ խաբեությունը ներառված չէ ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի միջև հանձնման մասին պայմանագրով նախատեսված հանցագործությունների ցանկում: Մասնավորապես նա նշում է, որ «խաբեության համար մեղավոր ճանաչելու համար բավական է ապացուցել, որ խոստում է եղել ապագայում որևէ բան անելու համար, որը խոստում տվող կողմը չի պատրաստվել ի կատար ածել, իսկ գույքը կեղծարարությամբ ձեռքբերելու մեջ մեղավոր ճանաչվելու համար անհրաժեշտ է ապացուցել, որ անցյալ կամ ներկա իրավիճակը սուտ է ներկայացվել»: Դատարանը, պատասխանելով այս պնդմանը, նշում է, որ օրենքով չի նախատեսվում, որ երկու երկրներում հանցատեսակը նույն անվանումն ունենա, ինչպես նաև չի նախատեսվում, որ պատասխանատվության շրջանակը նույնը լինի: Բավական է, որպեսզի տվյալ արարքը քրեական պատասխանատվություն առաջացնի երկու երկրների օրենսդրությանը համապատասխան: Այս ձևակերպումը որոշակիորեն փոխեց Ռայթի գործով սահմանված երկու երկրներում հանցագործությունների՝ «զգալիորեն նույնական լինելու» հարցը: Փոխարենը, արարքն ուղղակի պետք է քրեական համարվի ԱՄՆ նահանգային կամ դաշնային օրենսդրության համաձայն:

Երկակի հանցավորությունը գնահատելու ժամանակը

Հանձնման ժամանակ երկակի հանցավորությունը գնահատելիս երեք հիմնական մոտեցում է ցուցաբերվում: Առաջինը որոշ երկրներում գնահատվում է երկակի հանցավորության առկայությունը հանցագործությունը կատարելու ժամանակ, երկրորդ մոտեցման համաձայն՝ հանցավորության առկայությունը գնահատվում է հանձնման մասին խնդրանքը ստանալու ժամանակ, իսկ երրորդ մոտեցման համաձայն՝ հանձնման մասին որոշումը կայացնելու ժամանակ:

Հանցագործությունը կատարելու ժամանակը - Չեխիա, Հունգարիա (եթե հանձնման խնդրանքը ստանալու ժամանակ այլևս հանցագործություն չէ, անձին չեն հանձնում), Լատվիա (եթե հանձնման խնդրանք ստանալու ժամանակ այլևս հանցագործություն չէ, անձին չեն հանձ-

1 St' u 259 U.S. 309 (1922), cited in "International Extradition: Issues Arising Under the Dual Criminality Requirement", Jonathan O. Hafen, 1992, p. 200:

նում), Լեհաստան, Սլովենիա, Միացյալ Թագավորություն¹:

Քրեական հարցերով համագործակցության եվրոպական հանձնաժողովի փորձագետը, որը ներկայացնում է Չեխիայի Հանրապետությունը նշում է, որ եթե Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետը մեկնաբանվի այնպես, որ թույլ տրվի հանձնումն այն հանցագործությունների դեպքում, որոնք կատարման ժամանակ Չեխիայի օրենսդրությամբ հանցագործություն չեն համարվում, ապա կխախտվեր դրությունը վատթարացնող իրավական ակտի հետադարձ ուժի արգելքի պահանջը: Եթե որոշակի արարքը կատարման ժամանակ հանցագործություն չի համարվել, այն չի կարող հանցագործություն համարվել հետագայում: Քրեական օրենսգրքով նախատեսված նյութական իրավունքի նորմի ցանկացած փոփոխություն կարող է կիրառվել միայն այնպիսի արարքների դեպքում, որոնք կատարվել են նման փոփոխությունը ուժի մեջ մտնելուց հետո²:

Միացյալ Թագավորությունում երկակի հանցավորության ժամանակի գնահատման հարցն ուսումնասիրվել է Նորիսի (Norris)³ գործով: Միացյալ Նահանգները Նորիսին հանձնման խնդրանքով դիմել էր Միացյալ Թագավորությանը: Նորիսին մեղադրանք էր առաջադրվել տնտեսական հանցագործություն համարվող «զների ամրագրման» (price-fixing) համար: Լորդերի պալատը մերժում է հանձնումը այն հիմքով, որ Մեծ Բրիտանիայում զների ամրագրումը մինչև 2002 թվականը քրեական հանցագործություն չի համարվել, և քանի որ այն կատարման ժամանակ Մեծ Բրիտանիայում քրեական հանցագործություն չի համարվել, հանձնման ենթակա հանցագործություն չէ, ուստի երկակի հանցավորության պահանջը չի կարող բավարարվել:

Հանձնման մասին խնդրանքը սահմալու ժամանակը - Ֆինլանդիա, Իսլանդիա⁴

1 St'u European Committee on Crime problems, Committee of experts on the operation of European Conventions on cooperation in criminal matters, "Compilation of replies to the questionnaire on the reference moment to be applied when considering double criminality as regards extradition requests" 14 November, 2013:

2 St'u նույն տեղում, էջ 6:

3 St'u Norris (Appellant) v Judgments - Government of the United States of America and others (Respondent) (Criminal Appeal from Her Majesty's High Court of Justice), [2008] UKHL 16

4 European Committee on Crime problems, Committee of experts on the operation of European Conventions on cooperation in criminal matters, "Compilation of replies to the questionnaire on the reference moment to be applied when considering double criminality as regards extradition requests" 14 November, 2013:

Քրեական հարցերով համագործակցության եվրոպական հանձնա-
ժողովի անդամի կածիքով, որը ներկայացնում է Ֆինլանդիան, «հան-
ցագործության կատարումը որպես երկակի հանցավորության ժամա-
նակի գնահատման սկիզբ» մոտեցման կողմնակիցները սովորաբար
հղում են կատարում «չկա պատիժ առանց օրենքի» (nullo crimen sine
lege) սկզբունքին: Վերջինս նման մոտեցումը համարում է խիստ քննա-
դատելի: Հանձնումը նպատակ է հետապնդում աջակցել այլ պետու-
թյանը քրեական պատասխանատվության ենթարկել անձին՝ վերջինիս
այդ պետություն փոխանցելու միջոցով: «Չկա պատիժ առանց օրենքի»
սկզբունքը կարող է ուսումնասիրության առարկա դառնալ միայն հայ-
ցող պետությունում: Այն անհրաժեշտ չէ հաշվի առնել հայցվող պետու-
թյունում, քանի որ հանձնվող անձը չի կասկածվում այդ պետությունում
հանցագործություն համարվող որևէ արարքի մեջ: Ուստի այս սկզբուն-
քը որևէ ազդեցություն չի կարող ունենալ երկակի հանցավորության
գնահատման ժամանակը որոշելիս¹ :

Հանձնման որոշումը կայացնելու ժամանակը- Խորվաթիա, Իտալիա
(սակայն եթե խնդրանքը ներկայացնելու ժամանակ հանցագործություն
չէ, գործը ընթացք չի ստանա, ուստի խնդրանքի ժամանակը կարևոր է),
Շվեդիա, Շվեյցարիա²:

Խառը մոտեցումներ

Վրաստանում պետք է համարվի հանցագործություն, քննարկվող
արարքը կատարելու պահից մինչև հանձնման մասին որոշումը կայաց-
նելը ներառյալ:

Գերմանիայում արարքը հայցվող պետությունում հանցագործություն
պետք է համարվի հանձնման ողջ գործընթացի ժամանակ՝ հանձնման
խնդրանքը ստանալու, որոշումը կայացնելու ժամանակ, սակայն հան-
ցագործությունը կատարելու ժամանակ հանցագործություն համարվելը
հաշվի չի առնվում:

Ներդրական օրենսդրություն

Հայաստանի Հանրապետությունը «Հանձնման մասին» եվրոպա-
կան կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի համաձայն՝ կատարել է Կոնվենցիայի
2-րդ հոդվածի 1-ին կետի վերաբերյալ վերապահում, ըստ որի՝ դատավ-
ճիռն ի կատար ածելու նպատակով հանձնումը Հայաստանի Հանրապե-
տությունը կիրականացնի այն դեպքում, եթե հանձնման ենթակա անձը

1 Տե՛ս նույն տեղում, էջ 8:

2 Տե՛ս նույն տեղում:

դատապարտվել է ազատազրկման 6 ամսից ոչ պակաս ժամկետով կամ ավելի խիստ պատժով: Այս վերապահումը կատարվել է՝ հաշվի առնելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 487-րդ հոդվածով նախատեսված պահանջը, որի համաձայն՝ դատավճիռն ի կատար ածելու առնչությամբ հանձնելը կատարվում է այնպիսի արարքների համար, որոնք խնդրանքն ուղարկած օտարերկրյա պետության և Հայաստանի Հանրապետության օրենքով համարվում են պատժելի, և որոնց կատարման համար անձը դատապարտվել է ազատազրկման՝ վեց ամսից ոչ պակաս ժամկետով: Հարկ է նշել, որ այս կարգավորումը վերաբերում է միայն միջազգային պայմանագրի բացակայության պարագայում հանձնման որոշում կայացնելու դեպքերին: ՀՀ գործող օրենսդրությամբ որևէ դրույթ ամրագրված չէ, որով ապահովվեր երկակի հանցավորության ստուգման ենթարկելու *in abstracto* կամ *in concreto* ընթացակարգեր, երբ հանձնումը նախատեսվում է իրականացնել միջազգային պայմանագրի համաձայն:

Սույն հոդվածի համապատասխան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու առնչությամբ հանձնելը կատարվում է այնպիսի արարքների համար, որոնք խնդրանքն ուղարկած օտարերկրյա պետության և Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով համարվում են պատժելի և որոնց կատարման համար նախատեսվում է պատիժ ազատազրկման ձևով՝ մեկ տարուց ոչ պակաս ժամկետով:

Եզրակացություն

Այսպիսով, հայցող և հայցվող պետության օրենսդրությամբ հայցման ենթակա արարքը պետք է համարվի քրեորեն պատժելի: Եթե հայցող պետությունում տվյալ արարքը հանցագործությունն է, հանձնումը կարող է մերժվել: Հանձնման մասին եվրոպական կոնվենցիայի, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ անձին հանձնելը քրեական պատասխանատվության ենթարկելու առնչությամբ կատարվում է այնպիսի արարքների համար, որոնց համար նախատեսվում է մեկ տարի կամ ավելի պատիժ: Տարբեր երկրներ տարբեր մոտեցումներ են ցուցաբերում երկակի հանցավորությունը գնահատելու ժամանակը որոշելիս: Հաճախ գնահատվում է, թե արդյոք հայցող պետությունում տվյալ արարքը կատարելու ժամանակ այն համարվել է հանցագործություն և արդյոք այն դեռևս հանցագործություն է հանձնման խնդրանքը ստանալու և որոշում կայացնելու ժամանակ:

§ 2. Մահապատժի հիմնախնդիրը

Միջազգային չափանիշներ

Չնայած պետություններն ազատ են կնքելու և իրականացնելու հանձնման մասին պայմանագրերը, միջազգային իրավունքի համաձայն՝ անձին հանձնելու, արտաքսելու պետության իրավազորությունները սահմանափակված են պետության կողմից ստանձնած պարտավորություններով, ինչպես նաև միջազգային սովորութային նորմերով¹:

Չեռևաբար անձի հանձնումը կարող է միջազգային իրավունքի խախտում համարվել, երբ առկա են բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ հանձնման ենթակա անձի հիմնարար իրավունքների իրացմանն իրական վտանգ է սպառնում հայցող պետությունում: Ուստի այն դեպքում, երբ հիմնավոր մտավախություն կա, որ կասկածյալի (մեղադրյալի) հիմնարար մարդու իրավունքները կարող են խախտվել հայցող պետությունում, հանձնումը կարող է մերժվել՝ անկախ հանձնվողի անձից կամ մեղսագրվող հանցագործության բնույթից²:

Եվրոպայի տարածաշրջանում մահապատժի արգելքը սովորութային նորմ է և որպես այս նորմի հետևանք արգելվում է հանձնել հայցող պետությանն այն անձանց, ովքեր կարող են ենթարկվել մահապատժի³:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մահապատժի հարցի քննարկմանն անդրադարձել է Սոերինգն ընդդեմ Միացյալ Թագավորությանը գործում (*Soering v. the United Kingdom*), որը վերաբերում է մահապատժի դատապարտված անձի հանձնմանը: Դատարանը նշել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ մահապատժի դատապարտումը կյանքի իրավունքի սահմանափակման օրինական հիմք է, սակայն միևնույն ժամանակ մահա-

-
- 1 St' u *Soering v. the United Kingdom*, 07 July, 1989, *Application no. 14038/88*, para. 88; *Vilvarajah and others v. United Kingdom*, 30 October, 1991, *Application nos. 13163/87; 13164/87; 13165/87; 13447/87; 13448/87*, para. 102:
 - 2 St' u *Soering v. the United Kingdom*, 7 July 1989, *Application No 14038/88*, para. 88, *Cruz Varas v. Sweden*, 20 March 1991, *Application no. 15576/89* para. 69 and 70, *Chahal v. United Kingdom*, 15 November, 1996, *Application no. 22414/93*, *Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*, 6 February 2003, *Application nos. 46827/99 and 46951/99*, para. 66, IDI resolution, Article 4 of "New problems of extradition":
 - 3 St' u *Enforcing international law norms against terrorism*, Andrea Bianchi, 2004, p.346:

պատժի կիրառմանն առնչվող որոշակի գործոններ կարող են համարվել դաժան և անմարդկային վերաբերմունք: Ուստի Դատարանը գտնում է, որ մահապատժի դատապարտված անձի հանձնումը կարող է որոշակի հանգամանքների դեպքում համարվել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

Ստերինգի գործով 1989 թվականին ընդունված որոշումից հետո մահապատժի վերաբերյալ պետությունների դիրքորոշումը փոփոխվել է: Մահապատժի վերացման *de facto* մոտեցումը փոխակերպվել է *de jure* վերացման:

Այսպիսով, չնայած «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածն ուղղակիորեն նախատեսում է մահապատիժը, որպես կյանքի իրավունքի թուլատրելի սահմանափակում, մահապատիժը Եվրոպայի խորհրդի բոլոր անդամ պետությունների կողմից *de jure* վերացվել է, բացառությամբ Ռուսաստանի Դաշնության, որը սակայն 1996 թվականին մահապատժի կիրառման վերաբերյալ մորատորիում էր հայտարարել: Ավելին, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի մահապատժի վերացման վերաբերյալ 6-րդ արձանագրությունը¹ ստորագրվել և վավերացվել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի վավերացրած 47 պետություններից 46-ի կողմից (բացառությամբ՝ Ռուսաստանի Դաշնություն), և թիվ 13-րդ արձանագրությունը, որով արգելվում է մահապատիժը բոլոր դեպքերում, ստորագրվել և վավերացվել է Եվրոպայի խորհրդի բոլոր անդամ պետությունների կողմից, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության, (ՀՀ-ն ստորագրել է, բայց չի վավերացրել արձանագրությունը), ինչպես նաև Ադրբեյջանի և Ռուսաստանի Դաշնության²:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի բոլոր դեպքերում մահապատժի վերացման վերաբերյալ թիվ 13-րդ արձանագրության կապակցությամբ տրված թիվ 233 (2002) կարծիքում նշել է.

«2. ... Մահապատժի կիրառումն անմարդկային և նվաստացնող վերա-

1 Չի արգելում մահապատիժը պատերազմական դրության ժամանակ:

2 Տվյալները 2015թ. հուլիսի 13-ի դրությամբ:

բերմունք է և հիմնարար իրավունքի՝ կյանքի իրավունքի խախտում է և մահադատությանը տեղ չունի ֆաղափակիթ, ժողովրդավարական հասարակություններում, որտեղ գործում է իրավունքի գերակայությունը»:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից 2002թ. հունիսի 11-ին ընդունված «Մարդու իրավունքների և ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին ուղեցույց»-ի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ «Ոչ մի դեղմունք ահաբեկչության մեջ մեղավոր ճանաչված անձը չի կարող դատադատվել մահապատժի: Եթե նման դատապարտումը կատարվում է, այն չի կարող ի կատար ածվել»: Նույն ուղեցույցի 12-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ ապաստանի հայց ստացած պետության պարտականությունն է ապահովել, որպեսզի անձի հնարավոր վերադարձն իր ծագման երկիր կամ այլ երկիր, նրա համար չի ստեղծի մահապատժի ենթարկվելու, խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ենթարկվելու վտանգ: Նույնը վերաբերում է անձի արտաքսմանը:

ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների շրջանակում մահապատժի կիրառումը վերացվել է արձանագրությունների համաձայն: Այսպես, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագրի (Դաշնագիր) 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ մահապատժի կիրառումը նախատեսված է առավելագույն ծանր հանցագործությունների համար, սակայն 1991թ.-ի հունիսի 11-ին Դաշնագրին կից երկրորդ կամընտիր արձանագրությունն ուժի մեջ մտնելուց հետո, որով վերացվեց մահապատժը, սակայն թույլատրվում է վերապահում կատարել պատերազմի ժամանակ պատերազմական բնույթի առավել ծանր հանցագործությունների կատարման համար մահապատժի կիրառման մասով: Հայաստանի Հանրապետությունը սույն արձանագրությունը չի վավերացրել: Դաշնագրի կատարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող Մարդու իրավունքների կոմիտեն մեկնաբանել և կիրառել է Դաշնագրի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը Կանադայի դեմ ուղղված անհատական բողոքը քննելիս: Կոմիտեն որոշեց, որ Կանադան խախտել է Դաշնագրի 6(1) հոդվածը (կյանքի իրավունք)՝ 1998 թվականին արտաքսելով Ռոջեր Ջադջին Միացյալ Նահանգներ՝ մահապատժի ենթարկելու համար (Roger Judge v. Canada):

Ռոջեր Ջադջը մահապատժի էր դատապարտվել Փենսիլվանիայում սպանություն կատարելու համար, սակայն փախուստի էր դիմել Կանադա: Կանադայում նա մեղավոր էր ճանաչվել երկու գողության

մեղադրանքով և 1988 թվականին դատապարտվեց 10 տարվա ազատազրկման: 1993 թվականին դիմողին արտաքսելու մասին որոշում է կայացվում, սակայն այն կասեցվում է, քանի որ դիմողը հայտնում է, որ ցանկանում է դիմել փախստականի կարգավիճակ ստանալու համար: 1994 թվականին դիմողը ետ է վերցնում փախստականի կարգավիճակ ստանալու մասին իր դիմումը: Այդ ժամանակ արտաքսման մասին որոշումն ուժի մեջ է մտնում: 1998 թվականին Կանադան նրան արտաքսում է Միացյալ Նահանգներ: Սույն գործով Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտել է, որ այն պետությունները, որոնք վերացրել են մահապատիժը, պարտավորվել են անձին չենթարկել նրա նկատմամբ մահապատժի կիրառման իրական վտանգի: Ուստի պետությունները չեն կարող, առանց համոզվելու, որ մահապատիժը չի կիրառվի, հանձնել կամ արտաքսել անձին, եթե ողջամտորեն կարելի է ենթադրել, որ անձը մահապատժի կենթարկվի¹: «Կանադան, որպես Դաշնագրի մասնակից պետություն, որը վերացրել է մահապատիժը, անկախ նրանից, որ դեռևս չի վավերացրել Դաշնագրի՝ մահապատժի վերացման մասին կամընտիր երկրորդ արձանագրությունը, խախտել է դիմողի կյանքի իրավունքը Դաշնագրի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության համաձայն՝ արտաքսելով անձին Միացյալ Նահանգներ, որտեղ նրա նկատմամբ մահապատժի դատավճիռ էր կայացվել՝ առանց ձեռք բերելու հավաստիացումների, որ մահապատիժ չի կիրառվելու»²:

Չանձնման վերաբերյալ ՄԱԿ-ի մոդելային պայմանագրի 4-րդ հոդվածի «դ» կետի համաձայն՝ հանձնման մերժման ոչ պարտադիր հիմք է առաջարկվում մահապատժի կիրառումը՝ *«եթե հայցող ղեկավարում է հանձնման ենթակա հանցագործության համար մահադատիժ է նախատեսվում, հանձնումը կարող է մերժվել, եթե հայցող ղեկավարումը չհավաստիացնի, որն էլ հայցվող ղեկավարումը բավարար համարի, որ մահադատիժ չի նշանակվելու կամ եթե նշանակվի չի կիրառվելու»*: Երբ հանձնումն այս հիմքով մերժվում է, հայցվող պետությունը հայցող պետության դիմումի դեպքում տվյալ գործը հանձնում է իր համապատասխան մարմիններին՝ հանձնման ենթակա անձին նկատմամբ համապատասխան գործողություններ կատարելու նպատակով՝ հանձնման խնդրանքի պատճառ հանդիսացած հանցագործության կապակցությամբ:

Եվրոպական միության շրջանակում 2000 թվականին ընդունված

1 Տե՛ս Human Rights Committee, Roger Judge v. Canada, Communication No. 829/1998, UN doc, para. 10.4:

2 Տե՛ս նույն տեղում, պարբ.10.6:

«Հիմնարար իրավունքների մասին» կանոնադրության համաձայն՝ անկախ գործի հանգամանքներից, արգելվում է հանձնունն այնպիսի երկրներ, որտեղ կարող է մահապատիժ կիրառվել: Կանոնադրության 19(2)-րդ հոդվածի համաձայն *«Ոչ ոք չի կարող վերադարձվել, արտաքսվել կամ հանձնվել դեռությանը, որտեղ առկա է լուրջ վտանգ, որ անձը կարող է ենթարկվել մահապատիժ»:*

«Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ մահապատիժ կիրառումը նույնպես նախատեսվում է որպես անձին հանձնելու արգելք: *«Եթե հանձնման ենթակա հանցագործության համար հայցող կողմի օրենքով նախատեսվում է մահապատիժ և եթե այդ հանցագործության համար հայցվող կողմի օրենքով մահապատիժ նախատեսված չէ կամ չի իրականացվում, առաջ հանձնման վերաբերյալ հայցը կարող է մերժվել, մինչև հայցող կողմը չհաս այնպիսի երաշխիքներ, որոնք հայցվող կողմը կհամարի բավարար, որ մահապատիժ չի կիրառվի»:*

Եվրոպական պետությունների կողմից մահապատիժ հանընդհանուր վերացումը հանգեցրեց Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից եվրոպական կոնվենցիայով մահապատիժ թույլատրելիության հարցի ուսումնասիրմանը: Օջալանն ընդդեմ Թուրքիայի (Öcalan v. Turkey)¹ գործով եվրոպական դատարանը նշեց, որ եվրոպայի խորհրդի բոլոր պետությունները կամ de facto կամ de jure մահապատիժը վերացրել են բոլոր հանգամանքներում և բոլոր հանցագործությունների դեպքում: Կոնվենցիայի պայմանավորվող պետություններում իրավակիրառ պրակտիկան ներկայումս կարող է հանդիսանալ որպես ազդակ պայմանավորվող պետությունների համաձայնություն՝ չկիրառել կամ նվազագույնը փոփոխությունների ենթարկել Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետը, ինչի վկայություն է նաև 6-րդ արձանագրության վավերացումը պայմանավորվող պետությունների մեծամասնության կողմից: Առանձին հարց է՝ արդյոք անհրաժեշտ է սպասել 6-րդ արձանագրության ընդունմանն այն պետությունների կողմից, որոնք դեռևս դա չեն արել, որպեսզի հնարավոր լինի եզրակացնել, որ 2-րդ հոդվածի 1-ին կետը զգալիորեն փոփոխությունների է ենթարկվել: Հստակ կարելի է նշել, որ խաղաղ ժամանակ մահապատիժը որպես պատիժ տեսակ համարվում է անընդունելի 2-րդ հոդվածի համաձայն և «մահապատիժ ցանկացած կիրառում համարվում է per se անմարդկային և նվաստացնող վերա-

1 Stcü Öcalan v. Turkey (Grand Chamber), 12 May of 2005, application no.46221/99, para. 163:

բերունք, որն արգելված է կոնվենցիայով¹»:

Եթե նույնիսկ Արձանագրությունն ուղղակիորեն (բացահայտորեն) չի վերաբերում անձանց հանձնմանը, Եվրոպական դատարանի վճիռների, մասնավորապես Ստերինգի գործով վճռի լույսի ներքո անձի հանձնումը պայմանավորող պետությանը, որտեղ հիմքեր կան ենթադրելու, որ լուրջ վտանգ կա, որ նա կարող է ենթարկվել մահապատժի, անկասկած կհանգեցնի Արձանագրությամբ ստանձնած պետության պարտավորությունների խախտմանը²: Դատավոր Դե Մեյերը Ստերինգի գործով հատուկ կարծիքում (concurring opinion) նշում է, որ տվյալ գործի հանգամանքների պարագայում Միացյալ Նահանգներին անձին հանձնելու դեպքում, նրան լուրջ վտանգ է սպառնում, որ վերջինս Վիրջինիա նահանգում կենթարկվի մահապատժի այնպիսի հանցագործության համար, որի դեպքում նման պատիժ նախատեսված չէ Մեծ Բրիտանիայում: Անձի կյանքի իրավունքին վերաբերող հարցի դեպքում ոչ մի հայցվող պետություն իրավասու չէ թույլ տալու, որ հայցող պետությունը կատարի մի բան, ինչը հայցվող պետությանը թույլատրելի չէ: Ինչպես տվյալ գործի հանգամանքների պարագայում, եթե պետության ներպետական օրենսդրությունը տվյալ հանցագործության համար մահապատիժ չի նախատեսում, այդ պետությունը չի կարող անձին դնել մի իրավիճակի մեջ, որի պարագայում նա կարող է զրկվել իր կյանքից այդ հանցագործության համար մեկ այլ պետությունում: Այս փաստարկը բավարար է Մեծ Բրիտանիայի կողմից անձի հանձնումը Միացյալ Նահանգներ կանխարգելելու համար: Միևնույն ժամանակ դատավորն ավելացնում է, որ «Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետն ընդունվել է գրեթե քառասուն տարի առաջ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Ներկայումս խաղաղ պայմաններում մահապատժի կիրառումը ժամանակակից իրավիճակը չի արտացոլում, այն վերացվել է իրավական գիտակցության զարգացման և պրակտիկայի արդյունքում: Նման պատժատեսակը չի համապատասխանում Եվրոպական քաղաքակրթության ներկա վիճակին»:

«Այս համատեքստում Կոնվենցիայի ոչ մի մասնակից պետությանը, նույնիսկ այն պետություններին, որոնք չեն վավերացրել 6-րդ արձանագրությունը, չի թույլատրվում հանձնել անձին, եթե հայցող պետությունում նրան սպառնում է մահապատժի ենթարկվելու վտանգ: Նման

1 Տե՛ս նույն տեղում:

2 Տե՛ս Enforcing international law norms against terrorism, Andrea Bianchi, 2004, p. 347:

հանգամանքներում անձի հանձնումը կհակասի արդարադատության եվրոպական չափանիշներին և Եվրոպայում հանրային կարգին: Մեծ Բրիտանիայի կողմից անձին Միացյալ Նահանգներ հանձնումը կարող էր օրինական լինել, եթե Միացյալ Նահանգները լիարժեք հավաստիացումներ տար առ այն, որ անձը չի ենթարկվի մահապատժի, եթե մեղավոր ճանաչվի առաջադրված մեղադրանքով»:

Ստերինգի գործով Եվրոպական դատարանը, մեկնաբանելով Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը, որով Պայմանավորվող կողմերը պարտավորություն են ստանձնում ապահովել Կոնվենցիայով սահմանված իրավունքներն ու ազատություններն իրենց իրավազորության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար, նշել է, որ Կոնվենցիան չի տարածվում այն պետությունների գործողությունների վրա, որոնք Կոնվենցիայի մաս չեն կազմում, ոչ էլ նշանակում է, որ պայմանավորվող կողմերը պարտավոր են Կոնվենցիայով ամրագրված չափանիշները պարտադրել այլ երկրներին: 1-ին հոդվածը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ չնայած պետության կողմից ստանձնած հանձնման պարտավորություններին, Պայմանավորվող պետությունները չեն կարող հանձնել անձին, եթե համոզված չլինեն, որ հայցող պետությունում լիարժեքորեն կապահովվի Կոնվենցիայով սահմանված երաշխիքները: Այս նկատառումները, սակայն, չեն ազատում Պայմանավորվող պետությանը 3-րդ հոդվածով ստանձնած պարտավորությունից իրենց իրավազորությունից դուրս հանձնման հետևանքով տեղի ունեցած ցանկացած կանխատեսելի հետևանքներից¹:

Տարբեր երկրների ներպետական դատարաններ նույնպես կայացրել են հանձնումը մերժելու մասին որոշումներ այն պարագայում, երբ անձը կարող էր մահապատժի ենթարկվել: Այսպիսի որոշում է կայացրել, օրինակ, Կանադայի Գերագույն դատարանը 2001թ.-ին Միացյալ Նահանգներն ընդդեմ Բըրնսի (US v. Burns) գործով²:

Գործը վերաբերում է Կանադայի քաղաքացիներ՝ Գլեն Բըրնսի և Ատիֆ Ռաֆայի կողմից Ռաֆայի ընտանիքի անդամների սպանությանը Միացյալ Նահանգներում: Կանադայի օրենսդրությունը թույլ է տալիս իր քաղաքացիների հանձնումն այլ պետություններին: Միացյալ Նահանգները դիմում է Կանադային հանձնման խնդրանքով: Կանադայի

1 St' u Soering v. the United Kingdom, 7 July 1989, Application No 14038/88, para. 86-87:

2 St' u US v. Burns, Report [2001] 1 SCR 283,15 Feb 2001, can be found at <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1842/index.do>:

Գերագույն դատարանը որոշում է մերժել Բըրնսի և Ռաֆայի հանձնումը Միացյալ Նահանգներին, քանի որ ԱՄՆ-ի կողմից չէին տրվել հավաստիացումներ, որ նրանք մահապատժի չեն ենթարկվի:

Կանադայում մահապատժը վերացված է: Մահապատժը հանդիսանում է դաժան և բացառիկ պատժատեսակ, ինչն արգելված է: Մահապատժի կիրառումը՝ որպես հանցագործությունների կանխարգելման արդյունավետ միջոցի, խիստ կասկածներ է առաջացնում: Դատարանը նշում է, որ միջազգային մակարդակում ընդհանուր մոտեցում է նկատվում, որ պետությունները վերացնում են մահապատժի կիրառումը ներպետական օրենսդրական մակարդակում: Հավաստիացումների ձեռք բերումն առ այն, որ անձի նկատմամբ չի կիրառվի մահապատժ նրան հանձնելուց հետո համապատասխանում է նաև այլ երկրների կողմից որդեգրված իրավակիրառ պրակտիկային: Դատարանը գտնում է, որ մահապատժի կիրառումը հակասում է արդարադատության հիմնարար սկզբունքներին:

Չվերադաժելիության սկզբունքը և մահադատի չկիրառումը փախսականների, աղասան հայցողների դարազայում:

Հանձնման մասին պահանջը բավարարելու կամ մերժելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս հայցվող պետությունը կարող է հայտնվել ստանձնած պարտավորությունների բախման իրավիճակում: Մի կողմից՝ հանձնելու պարտականությունը կարող է բխել երկկողմ կամ բազմակողմ հանձնման մասին համաձայնագրից, մյուս կողմից՝ հայցվող պետության վրա դրված են փախստականներին և մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի ներքո չվերադարձելիության (non-refoulement) պարտավորություններ¹, ըստ որոնց՝ որոշ դեպքերում փախստականի կամ ապաստան հայցող անձի հանձնումը հայցող պետությանն արգելվում է: Նման իրավիճակներում փախստականներին և մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերով անհատի հանձնման վրա դրված արգելքը գերակայում է հանձնման պարտավորության նկատմամբ² :

1 Տե՛ս Գլուխ 2-րդի մասը հանձնման և ապաստանի հայցողների վերաբերյալ, որտեղ տարանջատում է դրվում ծագման երկրի կողմից և երրորդ երկրի կողմից անձին հանձնելու խնդրանքի միջև:

2 Տե՛ս UNHCR, Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008 April, para. 21

Ընդ որում, մարդու իրավունքների մասով ստանձնած պարտավորությունների գերակայությունը պայմանավորված չէ այդ իրողությունն ամրագրող որոշակի դրույթների առկայությամբ այն համաձայնագրում, որով ամրագրված է հանձնելու պարտականությունը¹: Նման պարտականությունների առաջնայնությունը պայմանավորված է դրանց բնույթով և միջազգային իրավակարգում սահմանված պարտավորությունների ստորակարգությամբ²:

Անձի վերադարձման (refoulement) արգելքն այն երկիր, որտեղ նրան կարող է իրական վտանգ սպառնալ, օրինակ՝ նրա կյանքի իրավունքը կարող է խախտվել, տարածվում է բոլոր անձանց վրա, ովքեր կարող են գտնվել տվյալ պետությունում կամ գտնվում են տվյալ պետության իրավագործության ներքո, ներառյալ ապաստան հայցողներն ու փախստականները³:

Եթե փախստականներին վերաբերող միջազգային փաստաթղթերով չվերադարձելիության սկզբունքի բացառությունը նախատեսվում է միայն «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951թ.-ի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված հանգամանքների պարագայում, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի համաձայն՝ պետությունների չվերադարձելիության պարտականությունների ոչ մի բացառություն չի նախատեսվում:

«Փախստականների կարգավիճակի մասին» կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ չվերադարձնելու արտոնությունը, չի կարող վկայակոչվել այն փախստականի կողմից, ով հիմնավոր պատճառներով վտանգավոր է համարվում այն երկրի անվտանգության համար, որտեղ նա գտնվում է, կամ ով վերջնական դատավճռով դատապարտված լինելով բացառիկ լուրջ հանցագործության համար՝ վտանգ է ներկայացնում այդ երկրի հասարակության համար: Սակայն հայցվող

1 Տե՛ս նույն տեղում, պարբ. 22:

2 Տե՛ս նույն տեղում, պարբ. 22, այն բխում է ՄԱԿ-ի կանոնադրության 103-րդ հոդվածից 55 (գ) և 56 հոդվածների հետ մեկտեղ: ՄԱԿ-ի կանոնադրության 103-րդ հոդվածի համաձայն, եթե Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամի՝ կանոնադրությամբ ստանձնած պարավորությունները հակասում են ցանկացած այլ միջազգային համաձայնագրերով նրա ստանձնած պարտավորություններին, ապա գերակայում են կանոնադրությամբ ստանձնած պարտավորությունները:

3 Տե՛ս UNHCR, Advisory Opinion on the Extraterritorial Application of Non-refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, and its 1967 Protocol, 26 January 2007, para. 20, can be found at <http://www.refworld.org/docid/45f17a1a4.html>, UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, p.18, para. 43:

պետությունը սահմանափակված կլինի հանձնել փախստականին, նույնիսկ, եթե այս հոդվածը տարածվի տվյալ փախստականի նկատմամբ, եթե փախստականին կարող է սպառնալ մահապատիժ կամ այլ տեսակի անդառնալի վնաս¹:

Նման վտանգի առկայության դեպքում, մարդու իրավունքների առջնվորդ միջազգային իրավական նորմերի ներքո ստանձնած չվերադարձելիության պարտավորությունները ենթադրում են հանձնման պարտադիր արգելք:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դասարանի նախադեղերը:

Ստորև ներկայացվում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից քննված գործեր, որոնք վերաբերում են մահապատիժի վտանգի առկայության պարագայում անձանց հանձնմանը, արտաքսմանը:

Ջաբարին ընդդեմ Թուրքիայի (Jabari v. Turkey)²:

Դիմողն Իրանի քաղաքացի է, փախուստի էր դիմել Իրանից և մեկնել էր Թուրքիա՝ փրկվելով քարկոծմամբ կամ խարազանմամբ նրան սպառնացող մահապատից, որն ըստ դիմողի՝ կարող էր նրան նշանակվել անուսնական հավատարմության համար: Նա ապաստանի հայց էր ներկայացրել, սակայն ոստիկանությունը մերժել էր հայցը:

ՄԱԿ-ի փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի (ՄԱԿ ՓԳՀ) գրասենյակի աշխատակիցը, իշխանությունների թույլտվությամբ, դիմողի հետ հարցազրույց է իրականացրել իր ապաստանի հայցի վերաբերյալ, արդյունքում ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից դիմողը ստացել է փախստականի կարգավիճակ այն հիմնավորմամբ, որ նա ունի հիմնավոր մտավախություն, որ Իրան վերադառնալուց հետո նրան սպառնում է անմարդկային պատժի ենթարկվելու վտանգ՝ քարկոծմամբ կամ խարազանմամբ:

Եվրոպական դատարանը հատկապես ուշադրություն դարձրեց ՄԱԿ ՓԳՀ-ի եզրակացությանը դիմողին արտաքսելու դեպքում վերջինիս սպառնացող վտանգի վերաբերյալ գնահատականներ կատարելիս:

1 Տե՛ս UNHCR Guidance note on extradition and international refugee protection, para.16, համապատասխան ներպետական օրենսդրություն՝ Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենք, հ. 9 և 10 (3):

2 Տե՛ս Jabari v. Turkey, 11 July 2000, Application no. 40035/98:

Այս առումով Դատարանը նշում է, որ ՄԱԿ ՓԳՅ-ն հարցազրույց է ունեցել դիմողի հետ և հնարավորություն է ունեցել ստուգելու նրա մտավախության հավաստիությունն ու անհավատարմության պատճառով նրա դեմ քրեական գործի հարուցման հնարավորության ճշմարտացիությունը: Դատարանը միաժամանակ նշում է, որ կառավարությունը չի փորձել հակափաստարկներ ներկայացնել վիճարկելու Էմնեստի Ինթերնեյշնլ (Amnesty International) կազմակերպության եզրակացություններն ամուսնական անհավատարմության դեպքում կանանց պատժելու վերաբերյալ: Դատարանը նաև ուսումնասիրել է, թե արդյոք ժամանակի ընթացքում Իրանում առկա պրակտիկան փոփոխությունների է ենթարկվել է, թե՛ ոչ: «Չաշվի առնելով այն փաստը, որ դիմողին սպառնացող վտանգի գնահատման ժամանակը նրա՝ սույն գործի քննման ժամանակն է, Դատարանը գտնում է, որ դիմողի ծագման երկրում իրադրությունն այնքան չի զարգացել, որ ամուսնական անհավատարմությունն այլևս չհամարվի իսլամիզմը չհարգող արարք¹»: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ 3-րդ հոդվածի խախտում կարձանագրվեր, եթե դիմողին Իրան արտաքսելու որոշումն ի կատար ածվեր:

Չարֆինզը և Էդվարդը ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Harkins and Edwards v. the United Kingdom) գործը²:

Դիմողները բողոքում էին, որ Միացյալ Թագավորության կողմից Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներին հանձնվելու դեպքում նրանց մահապատիժ է սպառնում կամ ցմահ ազատազրկում՝ առանց վաղաժամկետ ազատման իրավունքի: Դիմողներից մեկի նկատմամբ քրեական գործ էր հարուցվել Միացյալ Նահանգների Ֆլորիդա նահանգում գողության ժամանակ սպանություն կատարելու համար: Դատախազությունը հայտնել էր, որ պատրաստվում է մահապատիժ պահանջել առաջին կարգի սպանություն կատարելու համար (first degree murder): Դիմողին գրավի հիման վրա ազատ են արձակում 2002 թվականին: Չաջորդ տարի նրան ձերբակալում են Միացյալ Թագավորությունում ավտովթարի հետևանքով անձին մահ պատճառելու համար և դատապարտում են հինգ տարվա ազատազրկման: Միացյալ Նահանգների կառավարությունը դիմում է հանձնման խնդրանքով՝ տեղեկացնելով, որ դատախազը հրաժարվել է մահապատի պահանջից, փոխարենը՝ ցմահ դատապարտում է պա-

1 St'u Jabari v. Turkey, 11 July 2000, p. 41:
2 St'u Harkins and Edwards v. the United Kingdom, 17 January 2012, application nos. 9146/07 and 32650/07:

հանջելու: Միացյալ Նահանգների կառավարությունը լրացուցիչ նշում է, որ, որպես երկարատև իրավակիրառ պրակտիկայի հետևանք, դատարանը որոշում չի կայացնի մահապատիժ կիրառելու վերաբերյալ, եթե դատախազը նման պահանջ չի ներկայացրել, եթե նույնիսկ դատարանը նման որոշում կայացնի, դատախազը չի ներկայացնի որևէ ապացույց մահապատիժն արդարացնելու համար, այսինքն՝ դատարանը չի կարողանա հիմնավորել իր որոշումը որևէ ծանրացուցիչ հանգամանքի առկայությամբ:

Սույն գործով Եվրոպական դատարանը, որպես անընդունելի, մերժել է դիմողների գանգատները մահապատիժի ենթարկվելու ենթադրյալ վտանգի առնչությամբ՝ հաշվի առնելով ԱՄՆ-ից Մեծ Բրիտանիայի կառավարության ստացված դիվանագիտական հավաստիացումներն առ այն, որ պրն Ջարքինսի և պրն Էդվարդսի գործով դատախազությունը մահապատիժ չի պահանջի, և որոնք պարզ ու բավարար էին բացառելու այն վտանգը, որ հանձնման դեպքում դիմողները կդատապարտվեն մահապատիժ: Մասնավորապես դատարանը հաշվի է առնում նաև այն, որ ԱՄՆ-ն ունի ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների պաշտպանության և իրավունքի գերակայության սկզբունքները հարգելու երկար պատմություն:

Դատարանը եզրակացնում է նաև, որ նույնիսկ եթե Միացյալ Նահանգների դատարանները որոշեին դիմողներին դատապարտել ցմահ ազատազրկման՝ առանց վաղաժամկետ ազատման իրավունքի, ապա դա կոպիտ անհամամասնությամբ նշանակված պատիժ չէր հանդիսանա: Հետևաբար 3-րդ հոդվածի խախտում չէր արձանագրվի նրանց հանձնման պարագայում: Դատարանը նշում է, որ սկզբունքորեն պատշաճ պատիժի հարցը Կոնվենցիայի շրջանակից դուրս է, սակայն չափազանց անհամաչափ պատիժը կարող է համարվել վատ վերաբերմունք 3-րդ հոդվածի իմաստով: Միևնույն ժամանակ դատարանը նշել է, որ «չափազանց անհամաչափությունը» խիստ թեստ է, և միայն հազվադեպ և եզակի դեպքում այն կարող է բավարարվել¹:

Դատարանը նաև ընդունում է, որ վերադարձի վերաբերյալ գործում խախտում տեղի կունենար, եթե դիմողը կարողանար ցույց տալ, որ նա հայցող պետությունում չափազանց անհամաչափ պատիժ է ենթարկվելու: Սակայն Եվրոպական դատարանը նշում է, որ Կոնվենցիան նպատակ չի հետապնդում պահանջ առաջադրելու Կոնվենցիայի մասնակից

1 Տե՛ս նույն տեղում, պարբ.133:

պետությունների համար, որ Կոնվենցիայի ոչ մասնակից պետություններին վրա տարածեն Կոնվենցիայով ամրագրված չափանիշները: Պետք է հաշվի առնել, որ պատժատեսակների կիրառումը տարբեր է երկրներում և միշտ կլինեն իրավաչափ և ողջամիտ տարբերություններ ազատագրված կամ այլ պատժատեսակների տևողության միջև: Ուստի Դատարանը գտնում է, որ միայն շատ բացառիկ դեպքերում դիմողը կկարողանա ապացուցել, որ Կոնվենցիայի ոչ մասնակից պետությունում պատիժը, որին նա կարող է ենթարկվել չափազանց անհամաչափ է և այդպիսով խախտում է 3-րդ հոդվածը¹ :

ՀՀ օրենսդրությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածով սահմանվում են այն հիմքերը, երբ անձի հանձնման մասին օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի խնդրանքի կատարումը կարող է մերժվել: Սույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ հանձնումը մերժվում է, եթե հանձնման դեպքում, տվյալ օտարերկրյա պետության օրենքներին համապատասխան, կարող է նշանակվել մահապատիժ, և այդ պետությունը բավարար երաշխիքներ չի տալիս առ այն, որ հանձնելու դեպքում այդպիսի պատիժ չի նշանակվի և չի կիրառվի:

Եզրակացություն:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ փաստաթղթերի մասնակից պետությունները պարտավորություն են ստանձնել ներպետական իրավական համակարգի շրջանակում վերացնել մահապատիժը և չկիրառել այն իրենց իրավազորության ներքո գտնվող անձանց նկատմամբ: Միաժամանակ, պետությունները պարտավորություն ունեն հանձնումը մերժել, եթե հայցող պետությունում անձը կարող է ենթարկվել մահապատիժ:

§ 3. Խոշտանգման հիմնահարցերը

Միջազգային չափանիշներ:

ՄԱԿ-ի խոշտանգումների և դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կոնվենցիան (այսուհետ՝ ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոնվենցիա) պայմանավորվող պետությունների վրա որոշակի պարտականություն է դնում անձանց այլ

1 Տե՛ս նույն տեղում, պարբ.134:

պետություններ փոխանցելու առնչությամբ: Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը պարունակում է անձանց չվերադարձնելու ուղղակի արգելք, որով սահմանվում է, որ պայմանավորվող ոչ մի պետություն չպետք է որևէ անձի արտաքսի, վերադարձնի կամ հանձնի մեկ այլ պետության, եթե կան լուրջ հիմքեր կարծելու, որ այնտեղ նրան կարող են սպառնալ խոշտանգումներ: Այսպիսով, պետությունները պարտավոր են հաշվի առնել, թե արդյոք առկա են հիմքեր կարծելու, որ անձին խոշտանգումների ենթարկվելու վտանգ է սպառնում: Պայմանավորվող պետությունները պետք է հաշվի առնեն *«գործին առնչվող բոլոր հանգամանքները, համադասասխան դեղմերում՝ նաև սվյալ ղեռությունում մարդու իրավունքների կոդիք, աղաղակող կամ զանգվածային խախտումների տրակտիկան»*¹:

Խոշտանգումների արգելքը սովորությանին միջազգային իրավունքի նորմ է, որը համարվում է պարտադիր նորմ (jus cogens)²: Այս նորմը ներառում է նաև անձին վերադարձնելու անթույլատրելիությունը, երբ առկա է խոշտանգումների ենթարկվելու վտանգ³: Այսպիսով, բոլոր երկրները, ներառյալ նաև այն երկրները, որոնք չեն վավերացրել համապատասխան միջազգային փաստաթղթերը, պարտավոր են անձին չփոխանցել (չհանձնել), չարտաքսել այլ երկիր, եթե առկա է խոշտանգումների ենթարկվելու վտանգ :

Խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեն իր մեկնաբանություններում և մի քանի անհատական գանգատների ուսումնասիրության շրջանակում անդրադարձել է ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի կիրառմանը:

Այսպես, 3-րդ հոդվածի կիրառման մասին իր ընդհանուր մեկնաբանությունում Կոմիտեն նշել է. *«Հաշվի առնելով, որ պայմանավորվող ղեռությունը և կոմիտեն դարձավոր են գնահատել, թե արդյոք լուրջ հիմքեր կան ենթադրելու, որ անձը արտաքսման, վերադարձման կամ հանձնման դեղմում կարող է ենթարկվել խոշտանգումների՝ խոշտանգումների ենթարկվելու վտանգը ղեռ է գնահատվի այնտիսի հանգամանքների հիման վրա, որոնք գուր սեսական բնույթ չեն կրում կամ կասկած չեն առա-*

1 Տե՛ս Խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, հոդ. .3 (2):

2 Տե՛ս UNHCR, Advisory Opinion on the Extraterritorial Application of Non-refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, and its 1967 Protocol, 26 January 2007, para. 21, can be found at <http://www.refworld.org/docid/45f17a1a4.html>

3 Human Rights Committee, General Comment No. 29: Article 4: Derogations during a State of Emergency (Article 4), U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 31 August 2001, at para. 11:

ջացնում: Սակայն, միևնույն ժամանակ վճանգը տարճադիր չէ, որ բավարարի չափազանց հավանական թեսը»¹:

Անհատական զանգատների ուսումնասիրության ընթացքում խոշտանգումների դեմ կոմիտեն ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում է արձանագրել Թուրքիայի քաղաքացու կողմից Շվեդիայի դեմ ուղղված գործով²: Դիմողն ազգությամբ քուրդ է, ով ապաստան էր հայցել Շվեդիայում և վիճարկում էր, որ նրա հանձնումը Թուրքիա կարող է համարվել ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում: Նրա ընտանիքի անդամներն ընդգրկված էին Քրդական աշխատավորների կուսակցության (PKK) գործունեության մեջ և պարբերաբար ձերբակալվել ու հարցաքննվել էին:

1980-ական թվականների վերջին նրանց նկատմամբ սպառնալիքներն առավել հաճախակի ու խիստ բնույթ էին ստացել այն պահից, երբ դիմողի եղբայրներից մեկը փախուստի էր դիմել երկրից իր քաղաքական գործունեության պատճառով:

1991 թվականին, երբ դիմողը 18 տարեկան էր, ձերբակալվել է երեք անգամ զինվորական ոստիկանության կողմից և հարցաքննվել է իր եղբոր արտասահմանում գտնվելու վերաբերյալ: Այս հարցաքննությունների ժամանակ, ըստ դիմողի, նա ենթարկվել է խոշտանգումների, նրան ծեծել են, կախել են ձեռքերից, հարվածել են ոտքերին, մեծ ճնշման ջրի տակ պահել և զրկել սննվելու հնարավորությունից:

Նա մեկնում է Անթալիա, որտեղ բնակվել է PKK կուսակցության չորս այլ անդամների հետ: 1992 թվականին նրան կրկին ձերբակալում են, ենթարկում են խոշտանգումների, հարցաքննում Անթալիայում իր գործունեության կապակցությամբ: 1993 թվականին կարողանում է փախուստի դիմել Շվեդիա և ապաստանի հայց է ներկայացնում:

Կոմիտեն նշում է, որ խոշտանգումների ենթարկվելու բավարար հիմքերի առկայության գնահատումը նպատակ է հետապնդում հասկանալ, թե արդյոք առկա է վտանգ, որ հանձնվող անձն անձամբ կենթարկվի խոշտանգումների այն երկրում, որտեղ նա կվերադարձվի: «Երկրում մարդու իրավունքների կոպիտ, աղաղակող կամ զանգվածային խախտումների պարբերական բնույթն ինքնին դեռևս բավարար հիմք չէ, որպեսզի որոշ-

1 St'u Committee against Torture, General Comment 1, U.N. Doc. A/53/44, annex IX at 52 (1998):
2 St'u Communication No. 97/1997, Orhan Ayas v. Sweden, 12/11/98, CAT/C/21/D/97/1997, can be found at http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/cat_1997_ayas_vs_sweden.pdf:

վի, թե հանձնվող անձը կենթարկվի խոշտանգումների վերադարձվելու պարագայում: Առանձին հիմքեր պետք է լինեն, որոնք կվկայեն, որ հենց հանձնվող անձն անձամբ կենթարկվի վտանգի: Նմանապես մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների բացակայությունը դեռևս չի նշանակում որ վտանգ չկա, որ հանձնվող անձը կարող է ենթարկվել խոշտանգումների¹»: Տվյալ գործի հանգամանքների լույսի ներքո Կոմիտեն գտնում է, որ հաշվի առնելով թուրքիայում մարդու իրավունքների իրավիճակը՝ այն անձինք, ովքեր կասկածվում են PKK-ի հետ կապեր ունենալու մեջ, հաճախ հարցաքննությունների ժամանակ իրավապահ մարմինների կողմից ենթարկվում են խոշտանգումների և այս պրակտիկան չի սահմանափակվում երկրի որևէ տարածքում: Դիմողի՝ PKK-ի անդամակցումը և համատեղ գործունեությունը, ինչպես նաև նրա ձերբակալությունների պատմությունը և խոշտանգումների ենթարկված լինելը լուրջ հիմքեր են տալիս ենթադրելու, որ առկա է վտանգ, որ նա թուրքիա վերադառնալուց հետո կարող է ձերբակալվել և ենթարկվել խոշտանգումների:

Կոմիտեն մեկ այլ՝ Ալանն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով, 3-րդ հոդվածի խախտում արձանագրելիս, նշում է, որ «Կոնվենցիայի հիմնական նպատակը խոշտանգումների կանխարգելումն է, այլ ոչ փոխհատուցումը, երբ արդեն տեղի են ունեցել խոշտանգումներ²»: Այս գործը նույնպես վերաբերում է թուրքիայի քաղաքացի, ազգությամբ քուրդ անձին, որի ապաստանի հայցը մերժվում է Շվեյցարիայի կողմից, և նա դիմում է Կոմիտեին՝ պահանջելով ճանաչել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ առկա է թուրքիայում նրա նկատմամբ խոշտանգումների կիրառման վտանգ:

Դիմողը KAWA (քրդական Մարքիստ-Լենինիզմ կազմակերպություն) կազմակերպության անդամ է: 1981 թվականին դիմողն առաջին անգամ ձերբակալվել է: Նա պնդում է, որ ենթարկվել է խոշտանգումների և հարցաքննվել է կազմակերպությունում իր գործունեության մասին: 1983 թվականին զինվորական ծառայության ընթացքում դիմողը նորից ձերբակալվում է: Նա պնդում է, որ դաժանորեն խոշտանգվել է 36 օրերի ընթացքում: Նրա նկատմամբ կիրառվել է էլեկտրական շոկ:

1 St'u Committee against Torture, Orhan Ayas v. Sweden, Communication No. 97/1997, para. 6.3:
2 St'u Committee against Torture, Ismail Alan v. Switzerland, Communication No. 21/1995, CAT/C/16/D/21/1995, para. 11.5, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/8a8f8dba6cf2c1a480256701003a4fe0?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/8a8f8dba6cf2c1a480256701003a4fe0?Opendocument):

1984 թվականի ապրիլի 30-ին նրան դատապարտում են ազատագրկման 8 տարի և 4 ամիս ժամկետով, ինչպես նաև երկու տարի և տասն օր՝ ներքին արտաքսման KAWA-ի ակտիվ անդամ լինելու համար: Նրա դատավճիռը բեկանվում է Վճռաբեկ դատարանի կողմից և գործն ուղարկվում է կրկնակի քննության: Ռազմական դատարանը նրան դատապարտեց երկուսուկես տարվա ազատագրկման և տասն ամիս ներքին արտաքսման Իզմիր՝ KAWA-ին աջակցություն ցուցաբերելու համար: Իզմիրում ներքին արտաքսման ընթացքում նա պետք է ամեն օր ներկայանար ոստիկանություն: Աստիճանաբար դիմողն աշխատանք է գտնում և Իզմիրում տուն գնում:

Դիմողը նշում է, որ 1988 և 1989թթ.-ին նա կարճ ժամանակով ոչ ավելի, քան վեց օրով, պարբերաբար ձերբակալվել է իր քաղաքական գործունեության պատճառով (թուրքիկների բաժանում): Դիմողը պնդում է, որ ձերբակալման այս ժամանակահատվածում նա ճնշումների է ենթարկվել, որպեսզի մատնի իր ընկերներին: Դիմողը ներկայացրել է նաև 1995 թվականի բժշկական եզրակացությունը, ըստ որի՝ նա գտնվում էր հետտրավմատիկ սթրեսային վիճակում: Մարմնի ծախ կողմում առկա էին որոշ վնասվածքներ, որոնք կարող էին 1983-1984թթ.-ին իր կողմից ներկայացված ենթադրյալ խոշտանգումների հետևանք լինել:

Նշված գործով Կոմիտեն գտել է, որ դիմողի էթնիկ ծագումը, նրա քաղաքական հայացքները, ձերբակալության պատմությունը և ներքին արտաքսումը, պետք է հաշվի առնվեն, երբ որոշում էր կայացվում, թե արդյոք վտանգ կա, որ նա կարող է խոշտանգումների ենթարկվել իր երկիր վերադառնալուց հետո: Մասնակից պետությունը նշել է հակասություններն ու անհամապատասխանությունները, որոնք առկա են դիմողի պատմության մեջ, սակայն Կոմիտեն գտել է, որ խոշտանգումների զոհերից հազվադեպ կարելի է ակնկալել լիարժեք ճիշտ տեղեկություն, և դիմողի կողմից փաստերի ներկայացման նման հակասությունները էական չեն և կասկածներ չեն առաջացնում դիմողի ընդհանուր պնդումների ճշմարտացիության կապակցությամբ¹:

Դաշնագրի 6-րդ և 7-րդ հոդվածներով նախատեսված համապատասխանաբար կյանքի կամայական զրկման և խոշտանգումների և դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը, ըստ Մարդու իրավունքների կոմիտեի մեկնաբանման, նե-

1 Stú Committee against Torture, Communication, No. 21/1995, CAT/C/16/D/21/1995, para. 11.3:

րառում է նաև վերադարձման արգելքը նման վերաբերմունքի վտանգի առկայության պարագայում: Մասնակից պետությունները չպետք է անձանց ենթարկեն խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի վտանգի այլ պետություն անձանց արտաքսման, հանձնման կամ վերադարձման դեպքում: Մասնակից պետությունները պետք է նշեն իրենց զեկուլյցներում, թե ինչ միջոցներ են ձեռնարկել այդ ուղղությամբ¹:

Կոմիտեն իր 31-րդ ընդհանուր մեկնաբանությունում նշում է, որ մասնակից պետությունների՝ բոլոր անձանց համար Դաշնագրով ամրագրված իրավունքների ապահովումը ենթադրում է նաև պարտականություն չարտաքսել, չհանձնել կամ այլ կերպ տեղահանել անձին մասնակից պետության տարածքից, եթե լուրջ հիմքեր կան ենթադրելու, որ անուղղելի վնասի իրական վտանգ է առկա այն պետությունում, ուր անձը տեղափոխվում է սովյալ մասնակից պետությունից կամ ցանկացած այլ պետությունում, ուր հետագայում ի վերջո կարող է տեղափոխվել: Մասնավորապես, ենթադրվում է այնպիսի վնաս, որն ամրագրված է Դաշնագրի 6-րդ (Կյանքի իրավունք) և 7-րդ (խոշտանգումներից, դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքից զերծ լինելու) հոդվածներով: Համապատասխան դատական և վարչական մարմինները պետք է տեղեկացված լինեն նման դեպքերում Դաշնագրից բխող պարտականությունների ապահովման անհրաժեշտության մասին²: Այն անբեկանելի նորմ է (non-derogable), ենթակա չէ բացառությունների և կիրառվում է բոլոր հանգամանքներում, ներառյալ ահաբեկչության և զինված ընդհարումների ժամանակ ձեռնարկված միջոցառումների համատեքստում³:

Խոշտանգումներից կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից զերծ մնալու իրավունքը երաշխավորվում է նաև Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մի շարք որոշումներով դիրքորոշում է արտահայտել, որ անձին հանձնելու, արտաքսելու, վերադարձնելու պայմա-

1 St'u Human Rights Committee, General Comment No. 20, Article 7, 10 March 1992, U.N. Doc. HRI/ GEN/1/Rev.7, at para. 9:
2 St'u Human Rights Committee, General Comment No. 31, U.N. Doc. CCPR/C/21/ Rev.1/Add.13 (2004) , para. 12:
3 St'u UNHCR, Advisory Opinion on the Extraterritorial Application of Non-refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol, 26 January 2007, para. 20, can be found at <http://www.refworld.org/docid/45f17a1a4.html>:

նավորվող պետության որոշումը կարող է խնդիրներ հարուցել 3-րդ հոդվածի լուսի ներքո և դրանով իսկ առաջացնել տվյալ պետության պատասխանատվությունը Կոնվենցիայի շրջանակներում այն դեպքերում, երբ բերվել են լուրջ հիմքեր ենթադրելու, որ հանձնման ենթակա անձին հանձնելու դեպքում հայցող երկրում նրան սպառնալու է խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ենթարկվելու իրական վտանգ¹ :

Չվերադարձելիության սկզբունքը, խոցանգումների ենթարկվելու վսանգը փախսականների և աղասան հայցողների դարազայում

Միջազգային իրավունքում «անդառնալի սխալի» վտանգի առկայության դեպքում Չվերադարձելիության արգելքը տարածվում է բոլոր անձանց վրա, ովքեր կարող են գտնվել տվյալ պետության տարածքում կամ գտնվել տվյալ պետության իրավազորության ներքո, ներառյալ փախստականները և ապաստան հայցողները: Մարդու իրավունքների կոմիտեն իր 31-րդ ընդհանուր մեկնաբանությունում նշում է, որ Դաշնագրով ամրագրված իրավունքները չեն տարածվում միայն մասնակից պետության քաղաքացիների վրա, այլ նաև դրանք վերաբերում են բոլոր անձանց անկախ քաղաքացիությունից, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ապաստան հայցողներին, փախստականներին և այլ անձանց, ովքեր գտնվում են մասնակից պետության տարածքում կամ մասնակից պետության իրավազորության ներքո²: Մարդու իրավունքների և ահաբեկչության դեմ պայքարի վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի ուղեցույցի³ 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապաստանի հայց ստացած պետության պարտականությունն է ապահովել, որ հայցողի հնարավոր վերադարձն իր ծագման երկիր կամ այլ երկիր չստեղծի իր համար մահապատժի, խոշտանգումների կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ենթարկվելու վտանգ: Նույնը վերաբերում է նաև արտաքսմանը: Միևնույն ժամանակ հանձնման վերաբերյալ 13-րդ հոդվածը սահմանափակում է անձի հանձնման հնարավորությունն այն դեպքում, երբ լուրջ պատճառներ կան կարծելու, որ անձը կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի

1 St' u Soering v. the United Kingdom, 07 July, 1989, Application no. 14038/88:

2 St' u Human Rights Committee, General Comment No. 31, 29 March 2004, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (2004), para. 10:

3 Ուղեցույցը ընդունվել է Նախարարների կոմիտեի կողմից 2002թ. հուլիսի 11-ին

կամ պատժի:

Չանձնման և փախստականների միջազգային պաշտպանության վերաբերյալ ՄԱԿ ՓԳՅ-ի ուղեցույցի համաձայն՝ հայցվող պետությունը կաշկանդված է փախստականների պաշտպանության միջազգային իրավունքով ամրագրված չվերադարձելիության սկզբունքով և մարդու իրավունքների չափանիշներով: Ինչպես մահապատժի դեպքում, այնպես էլ խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգի առկայության պարագայում փախստականները կամ ապաստան հայցողները չեն կարող հանձնվել հայցող պետությանը, նույնիսկ եթե Փախստականների կարգավիճակի մասին 1951թ.-ի 33-րդ հոդվածի 2-րդ կետի պահանջները բավարարվում են:

Դիվանագիտական հավաստագրումներ

Եթե մահապատժի հետ կապված դիվանագիտական հավաստագրումների վստահելիության հարցը համեմատաբար պարզ է և հստակ, խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի պարագայում այն առավել խնդրահարույց է¹: Այս հարցն ուսումնասիրվել է Կանադայի Գերագույն դատարանի կողմից² (Supreme Court), որը նշել է. «Տարբերակում կարելի է դնել մահապատիժ չկիրառելու վերաբերյալ պետության հավաստագրումների (որը կարելի է ապահովել իրավական ընթացակարգերի միջոցով), և պետության հավաստագրումների միջև, որ չի կիրառելու խոշտանգում (ոչ իրավական գործընթաց): Առավել բարդ կլինի բավարար վստահություն ունենալ պետության այն հավաստագրումներին ըստ որոնց՝ ապագայում խոշտանգում չի կիրառվի, եթե նախկինում այդ պետությունը գործադրել է խոշտանգում կամ թույլ է տվել, որ այլ անձինք խոշտանգում կիրառեն իր տարածքում: Բարդությունը դրսևորվում է նաև նրանում, որ խոշտանգումը կարող է կիրառվել ոչ միայն անձի պետության հետ հակազդման արդյունքում, այլ նաև կարող է հանդիսանալ պետության՝ իր պաշտոնատար անձանց նկատմամբ պատշաճ վերահսկողություն կատարելու անկարողության հետևանք: Այսպիսով, անհրաժեշտ է տարբերակել մահապատժի և խոշտանգումների վերաբերյալ հավաստագրումները: Մահապատժի պարագայում առավել դյուրին է դիտարկում կատարել և առավել վստահելի կարող են լինել

1 Տե՛ս UNHCR, Guidance note on extradition and international refugee protection, 2008 April, para. 29:

2 Տե՛ս Supreme Court of Canada, Suresh v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration), [2002] 1 S.C.R. 3, 2002, SCC 1, para.124:

հավաստիացումները, քան խոշտանգումների դեպքում»:

Խոշտանգումների և դաժան, անմարդկային վերաբերմունքի հարցերով հատուկ հանձնակատարը դիվանագիտական հավաստիացումների վերաբերյալ իր զեկույցում արտահայտել է հետևյալ տեսակետը. «Խոշտանգումներից և անմարդկային վերաբերմունքից անձանց պաշտպանության վերաբերյալ հավաստիացումներն անհուսալի և անարդյունավետ են, քանի որ նման երաշխիքները սովորաբար ստացվում են այն պետություններից, որտեղ խոշտանգումները կրում են համակարգային բնույթ, իսկ վերադարձից հետո գործող մշտադիտարկման մեխանիզմներն իրենց չեն դրսևորել որպես խոշտանգումներից զերծ պահող երաշխիք, ընդ որում, դիվանագիտական երաշխիքները չունեն պարտադիր իրավական ուժ, ուստի դրանց խախտման դեպքում որևէ իրավաբանական հետևանք կամ հաշվետվողականություն չի ենթադրվում, իսկ այն անձը, ում այդ իրավական երաշխիքները կոչված են պաշտպանելու, դրանց խախտման պարագայում իրավական պաշտպանության միջոցներ չունի: Ուստի հատուկ հանձնակատարն այն կարծիքին է, որ պետությունները չեն կարող դիվանագիտական երաշխիքներն օգտագործել որպես խոշտանգումներից և վատ վերաբերմունքից պաշտպանվելու ապահով միջոց այն դեպքերում, երբ կան էական հիմքեր ենթադրելու, որ վերադարձից հետո տվյալ անձին սպառնալու է խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգ»¹:

Փախստականների վերաբերյալ միջազգային նորմերի համաձայն՝ չվերադարձելիության սկզբունքի պահպանության նկատառումներից ելնելով՝ հայցվող պետությունը պետք է քննության առնի այն հարցը, թե արդյոք նման հավաստիացումները կարող են լինել պատշաճ և հուսալի ապահովման միջոց՝ հայցվող պետության կողմից հետապնդումների վտանգը բացառելու համար: Հետապնդումների վտանգից նման պաշտպանությունն անհրաժեշտ է նաև ապահովել անձի ծագման երկիր կամ որևէ այլ երկիր փոխանցելու պարագայում, որտեղ նա կենթարկվի հետապնդումների²:

1 Sté Special Rapporteur on Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment of Punishment, Interim Report to the General Assembly, U.N. Doc. A/60/316, 30 August 2005, at para. 51:

2 Sté UNHCR, Guidance note on extradition and international refugee protection, para.30, նման հարցերը նաև պետք է հաշվի առնվեն միգրացիոն ծառայության կողմից:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադե- ղերը:

Եվրոպական կոնվենցիան չի կարգավորում հանձնմանը, արտաքս-
մանը և ապաստանին վերաբերող իրավական նորմերը: Այդուհանդերձ,
Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ «օտարերկ-
րացիների մուտքը, բնակությունը և արտաքսումը վերահսկելու իրենց
իրավունքն իրացնելիս պայմանավորվող պետությունները պարտավո-
րություն են կրում չխախտել Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքնե-
րը»¹ :

*Ստերինգն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Soering v. The United
Kingdom)* գործով կայացրած վճռով Մարդու իրավունքների եվրոպա-
կան դատարանն առաջին անգամ համարեց, որ պետության պատաս-
խանատվությունը կարող է ծագել այն դեպքում, երբ վերջինս փորձում
է հանձնել որևէ անձի, ում հայցվող երկրում սպառնում է վատ վերա-
բերմունքի ենթարկվելու վտանգ: Հանձնող կամ արտաքսող պետության
«վատ վերաբերմունքի իրական վտանգ»-ին առնչվող պատասխանատ-
վությունը ծագում է անկախ նրանից, թե արդյոք ընդունող երկիրը հան-
դիսանում է Կոնվենցիայի մասնակից պետություն, թե ոչ, բավարար է
միայն այն, որ առկա են բավարար հիմքեր կարծելու, որ դիմողին սպառ-
նում է վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու «իրական վտանգ»:

Ստերինգի գործով Գերմանիայի քաղաքացին դիմել է Միացյալ Թա-
գավորության դեմ իրեն Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ հանձնելու
վտանգի կապակցությամբ: Նա Միացյալ Նահանգների կողմից մեղադր-
վում է սպանության մեջ, որը կատարվել է Վիրջինիա նահանգում: Բացի
Միացյալ Նահանգներից նաև Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետու-
թյունն է դիմում Միացյալ Թագավորությանը հանձնման խնդրանքով:
Միացյալ Նահանգները նշում է, որ քանի որ վկաները հիմնականում
գտնվում են Միացյալ Նահանգներում և միջոցներ չկան նրանց Գերմա-
նիայի դատարաններ տեղափոխելու՝ հարցաքննությունների համար,
ավելի նպատակահարմար կլինի, որ կասկածյալը հանձնվի Միացյալ
Նահանգներին:

Եվրոպական դատարանը նշում է, որ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը
բացառություն չի նախատեսում և Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի (պա-
տերազմի կամ այլ արտակարգ դրության ժամանակ) լույսի ներքո նույն-

1 *St v Vilvarajah and others v. the United Kingdom*, Application no. 13163/87;
13164/87; 13165/87; 13447/87; 13448/87, 30 October 1991:

պես խոշտանգումներից զերծ լինելու իրավունքի սահմանափակում չի նախատեսվում: Կոնվենցիայով նախատեսված խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից զերծ լինելու իրավունքի սահմանափակման բացարձակ արգելքը վկայում է այն մասին, որ այն Եվրոպայի խորհրդում ժողովրդավարական հասարակությունների հիմնարար արժեքներից մեկն է:

Դատարանը, մեջբերելով ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը, որով պարտավորություն է դրվում մասնակից պետություններին վրա չհանձնել անձին, եթե բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ նա կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային վերաբերմունքի, նշել է, որ այն փաստը, որ տվյալ խնդրի մասին առանձին դրույթ է նախատեսված խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայով, չի նշանակում, որ այդ դրույթը ներառված չէ Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով նախատեսված առավել ընդհանուր սահմանման մեջ: Նման պարագայում անձանց հանձնումը, եթե նույնիսկ ուղղակիորեն չի նշվել 3-րդ հոդվածի ընդհանուր ձևակերպման մեջ, կհակասի հոդվածի ոգուն և նպատակին և Դատարանի կարծիքով չարտաքսելու այս պարտականությունը տարածվում է նաև այն դեպքերի վրա, երբ անձը հայցող պետությունում կարող է ենթարկվել անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ինչպես նախատեսված է Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով:

Ընդհանուր առմամբ, պայմանավորվող պետության կողմից անձի հանձնումն այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ անձը կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային վերաբերմունքի առաջացնում է պետության պատասխանատվություն 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո: Նման պատասխանատվության առաջացումն անխուսափելիորեն առաջացնում է հայցող պետությունում Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված չափանիշների բավարարման գնահատում: Սակայն ո՛չ միջազգային իրավունքի համաձայն, և ոչ էլ՝ Կոնվենցիայով հայցող պետության պատասխանատվություն չի առաջանում: Կոնվենցիան կարող է միայն հանձնում իրականացնող պայմանավորվող պետության պատասխանատվություն առաջացնել, քանի որ այն մի գործողություն է կատարել, ինչն ուղղակիորեն ենթարկել է անձին վատ վերաբերմունքի:

Ստերինգի գործով Դատարանը գտել է, որ անձին« մահապարտների համար բանտախուց ուղարկելու (death row) վտանգի պարագայում ան-

ձի հանձնումը 3-րդ հողվածի խախտում է: Վիրջինիա նահանգում դատապարտված անձը կարող է սպասել մահապատժի իրականացմանը միջինը վեցից ութ տարի: Դատարանն անդրադառնում է նաև մահապատժին սպասելիս քրեակատարողական հիմնարկում պահելու պայմաններին և խնդիրներին: Նշում է, որ առկա են փաստեր, որ դատապարտյալները ենթարկվում են ֆիզիկական բռնությունների: Սպանությունը կատարելու ժամանակ դիմողը 18 տարեկան էր և առկա էր հոգեբանի եզրակացությունն առ այն, որ նա ունի որոշակի հոգեկան խնդիրներ, որը նույնպես ազդել է իր կողմից կատարված գործողությունների վրա:

Դատարանը գտել է, որ հաշվի առնելով մահապատժի կատարմանը սպասելու երկար ժամկետը, պահելու չափազանց վատ պայմանները, մշտապես մահապատժի սպասումը և դիմողի անձը բնութագրող հանգամանքները, մասնավորապես նրա տարիքը և հոգեկան վիճակը հանցագործությունը կատարելիս, Միացյալ Նահանգներ նրա հանձնումը կստեղծեր իրական վտանգ, որ նա կարող է ենթարկվել վատ վերաբերմունքի, ինչը բավարարում է 3-րդ հողվածով նախատեսված խստության շեմը:

Դատարանը անդրադարձել է նաև Միացյալ Նահանգների կողմից ներկայացված հավաստիացումներին:

Որպես հավաստում առ այն, որ դիմողին չեն ենթարկի մահապատժի՝ Միացյալ Նահանգները ներկայացրել է դատախազի հայտարարությունը. «Ես սույնով հաստատում եմ, որ եթե Ջենս Ստերինգին մահապատժի մեղադրանք ներկայացվի Վիրջինիայում, Միացյալ Թագավորության անունից դատարանին պատժի մշանակման փուլում կներկայացվի Միացյալ Թագավորության ցանկությունը, որ մահապատիժ չմշանակվի կամ չկիրառվի»:

Եվրոպական դատարանը մշում է, որ դաշնային մեղադրանք առաջադրված չէ, այլ՝ նահանգային: Թվում է, թե ոչ տվյալ նահանգի, ոչ էլ դաշնային կառավարությունը դատախազին չի կարող ուղղություն տալ, որպեսզի ավելին խոստանա: Վիրջինիայի դատարանները չեն կարող նախապես մշել, թե ապացույցներն ուսումնասիրելուց հետո ինչ որոշման կհանգեն և Վիրջինիայի նահանգապետը իրավասու չէ խոստանալ, որ իր գործադիր իշխանության շրջանակում մահապատիժը կփոխարինվի: Այսպիսով, դատախազի հավաստիացումն այն առավելագույնն էր, որ Միացյալ Թագավորությունը կարող էր ակնկալել: Սակայն նման հավաստիացման արդյունավետությունը դեռևս չի ստուգվել:

Օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ հաստատել, որ պատժի նշանակման փուլում դատավորին Միացյալ Թագավորության ցանկության տեղեկացումը վերացնում է մահապատիժ նշանակելու վտանգը: Դատախազն իր լիազորությունների շրջանակում որոշել է պահանջել մահապատիժ, քանի որ, ըստ նրա, նման պահանջի համար կան բավարար ապացույցներ: Եթե պետական մարմինը, որը պարտավոր է մեղադրանք առաջադրել, նման խիստ դիրքորոշում է ունենում, Դատարանը դժվար թե որոշի, որ լուրջ հիմքեր չկան ենթադրելու, որ դիմողին սպառնում է մահապատժի ենթարկվելու իրական վտանգ, այդպիսով նաև՝ մահապարտների համար բանտախուց ուղարկելու (death row) վտանգ: Ուստի Դատարանը գտնում է, որ դիմողին մահապարտների համար բանտախուց ուղարկելու (death row) վտանգին ենթարկվելու հավանականությունն իր բնույթով այնպիսին է, որն առաջացնում է 3-րդ հոդվածի խախտում:

Կռուզ Վարասն ու այլոք ընդդեմ Շվեդիայի (Cruz Varas and others v. Sweden)¹ գործով Եվրոպական դատարանը սահմանում է վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգի գնահատման սկզբունքները²

- (1) *Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի իմաստով խոցանագումների կամ վաս վերաբերմունքի ենթարկվելու իրական վտանգը հավաստող բավարար հիմքերն ուսումնասիրելիս, դատարանը ղեկ է քննության առարկա դարձնի իր մոտ առկա բոլոր նյութերը, կամ եթե անհրաժեշտ է, իր նախաձեռնությամբ (proprio motu) ձեռք բերված նյութերը,*
- (2) *վտանգի առկայությունը ղեկ է գնահատվի առաջին հերթին հղում կատարելով այն փաստերին, որոնք անձի արտաքին ժամանակ ղայմանավորվող ղեկությանը հայցնի էին, կամ ղեկ է որ հայցնի լինեին: Եվրոպական դատարանը, սակայն կառավարված չէ հաշվի առնելու այն տեղեկությունը, որն ի հայտ է գալիս արտաքինից հետո: Սա կարող է արժեքավոր լինել ղայմանավորվող ղեկության կողմից կատարված գնահատականը կամ դիմողի մտավախության հիմնավորվածությունը հաստատելու կամ մերժելու համար,*
- (3) *վաս վերաբերմունքը ղեկ է բավարարի ղասության նվազագույն շենը, եթե այն ղեկ է համարվի 3-րդ հոդվածի ղախտում: Նվազագույն շենի գնահատումը հարաբերական է, այն կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից³:*

1 Տե՛ս Cruz Varas and others v. Sweden, 20 March 1991, Application no. 15576/89:

2 Տե՛ս նույն տեղում, պարբ.75-76 և 83:

3 Տե՛ս Soering v. the United Kingdom, 07 July 1989, Application no. 14038/88, para. 88:

Կիրառելով վերը նշված վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգի գնահատման սկզբունքները՝ *Վիլվարաջահն ու այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Vilvarajah and others v. the United Kingdom) գործով*¹ Դատարանը գտել է, որ պետք է հաշվի առնել ինչպես տվյալ երկրում առկա ընդհանուր իրավիճակը, այնպես էլ տվյալ դիմողի անձը բնութագրող հանգամանքները և նման համակցությամբ գնահատել արտաքսելու դեպքում կամխատեսելի հետևանքները:

Վիլվարաջահի գործով դիմողները թամիլական համայնքի անդամներ էին, ովքեր մտավախություն ունեին, որ Շրի Լանկա արտաքսվելու դեպքում կարող են ենթարկվել խոշտանգումների: Շրի Լանկայի բանակը մի քանի անգամ հարձակում է գործել դիմողների բնակավայր, սպանել տարբեր մարդկանց, ոչնչացրել գույքը: Դիմողներից մեկի զարմիկը և հինգ այլ անձինք սպանվել են բանակի կողմից 1986 թվականին: Շրի Լանկայի բանակի կողմից հերթական գրոհի ժամանակ, որը նպատակ էր հետապնդում LTTE-ի (Թամիլական անջատողական խումբ) վերահսկողությունից հետ վերցնել հյուսիսային մասը, առաջին դիմողը կորցրել է ընտանիքը, գույքը, և մահվան լուրջ վտանգի սպառնալիք էր զգում: Դիմողները Միացյալ Թագավորություն էին դիմել ապաստանի հայցով, որը մերժվել էր: Դիմողներից մյուսը նշում է, որ մինչև Շրի Լանկան լքելը՝ 1984 թվականը, եղել է LTTE-ի անդամ, բայց մեկ այլ հարցաքննության ժամանակ նշել է, որ այդ խմբի անդամ չէ: Միացյալ Թագավորությունն ապաստանի հայցը մերժելիս նշում է, որ դիմողների կողմից ներկայացված դեպքերը Շրի Լանկայում քաղաքացիական բախումների հետևանք են, այլ ոչ թե՝ «Փախստականների կարգավիճակի մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի իմաստով հետապնդում, և որ իրենց ձերբակալությունները բանակի ընդհանուր գործողությունների մաս են, ուղղված են եղել բացահայտելու թամիլական ծայրահեղականներին, և որ նրանք յուրաքանչյուր անգամ կարճ ժամանակ անց՝ առանց մեղադրանքի, ազատ են արձակվել:

Եվրոպական դատարանը, ուսումնասիրելով Շրի Լանկայում առկա ընդհանուր իրավիճակը, նշում է, որ դիմողների բնակավայրում հիմնական բախումներն ավարտվել են: Երկրի հիմնական մասը խաղաղ է, պարբերական բախումներ են լինում երկրի հյուսիսում և արևելքում: Բոլոր դեպքերում, ՄԱԿ ՓԳՅ-ն մեկնարկել է հայրենադարձության ծրագիր, որը վկայում է, որ իրավիճակը բավականին բարելավվել է, ինչը թույլ

1 Տե՛ս Vilvarajah and others v. the United Kingdom, 30 October 1991:

է տալիս մեծ թվով թամիլների վերադառնալ Շրի Լանկա, չնայած քաղաքացիական բախումներին: Շատերն իրենց միջոցներով են վերադարձել: Դատարանին հասանելի ապացույցները՝ դիմողների պատմության, ինչպես նաև ընդհանուր իրավիճակի մասին, վկայում են, որ դիմողների անձնական վիճակն առավել բարվոք է, քան թամիլական համայնքի այլ ներկայացուցիչներինը, որոնք վերադառնում են իրենց երկիր: Քանի որ իրավիճակը դեռևս խաղաղ չէ, հավանականություն կա, որ նրանք կարող են ձերբակալվել կամ վատ վերաբերմունքի ենթարկվել, ինչպես նախկինում որոշ դիմողների պարագայում է պատահել: Նման հանգամանքներում վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու լույս հնարավորությունը ինքնին բավարար չէ 3-րդ հոդվածի խախտում առաջացնելու համար: Դատարանը գտնում է, որ լուրջ հիմքեր չկան ենթադրելու, որ իրական վտանգ կա, որ դիմողներն անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կենթարկվեն:

*Ահմեդն ընդդեմ Ավստրիայի (Ahmed v. Austria)*¹ գործը վերաբերում է փախստականի կարգավիճակը կորցրած անձի արտաքսմանը: Դատարանը գտել է, որ եթե վտանգ կա, որ անձը կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային վերաբերմունքի, նա չպետք է արտաքսվի, հակառակ դեպքում Դատարանը 3-րդ հոդվածի խախտում կարծանագրի:

Ահմեդը Սոմալիի քաղաքացի է, ով Ավստրիայում 1990թ.-ին ստացել է փախստականի կարգավիճակ՝ «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951թ. կոնվենցիայի համաձայն:

Նա հայտնել է, որ իր քեռին եղել է Միացյալ Սոմալի Կոնգրեսի (United Somali Congress) ակտիվ անդամ, և նրա հայրն ու եղբայրը, չնայած չեն եղել Կոնգրեսի անդամ, սակայն օգնել են քեռուն և դրա պատճառով 1990 թվականին մահապատժի են ենթարկվել: Ներկայումս դիմողը և իր ընտանիքը կասկածվում են Կոնգրեսի անդամ լինելու մեջ: Ահմեդին բռնությունների են ենթարկել, մեքենան են բռնագրավել: Նա լքել է Սոմալին՝ ձերբակալվելու և մահապատժի ենթարկվելու վախից դրդված:

1994 թվականին Ավստրիայում նրան զրկել են փախստականի կարգավիճակից, քանի որ նա գողություն էր կատարել և Ավստրիայի օրենսդրությամբ դա համարվում է հատկապես «բացառիկ լուրջ հանցագործություն»՝ «Փախստականների մասին» կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն: Ինչպես արդեն նշել ենք սույն աշխատության

1 St v Ahmed v. Austria, 17 December 1996, Applicationno. 25964/94:

նախորդ գլուխներում, այդ կետով նախատեսվում է անձի արտաքսման կամ վերադարձման արգելքի բացառություն, ըստ որի՝ փախստականը, որը հիմնավոր պատճառներով վտանգավոր է համարվում այն երկրի անվտանգության համար, որտեղ նա գտնվում է, կամ նա, ով, բացառիկ լուրջ հանցագործության համար վերջնական դատավճռով մեղավոր ճանաչվելով, վտանգ է ներկայացնում այդ երկրի հասարակության համար կարող է արտաքսվել կամ վերադարձվել: Ավստրիայի դատարանը որոշում էր կայացրել, որ պատիժը կրելուց հետո դիմողը պետք է արտաքսվեր երկրից:

Եվրոպական դատարանը նշել է, որ պայմանավորվող պետության կողմից անձի արտաքսումը կարող է առաջացնել 3-րդ հոդվածի խախտում, եթե լուրջ հիմքեր կան ենթադրելու, որ առկա է վտանգ, որ հանձնվող անձն արտաքսվելու դեպքում կարող է ենթարկվել 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի: Այս պարագայում 3-րդ հոդվածը պարտականություն է դնում պետությունների վրա չարտաքսել անձին տվյալ երկիր¹:

Դատարանը նշում է նաև, որ 3-րդ հոդվածը, որը ժողովրդավարական հասարակությունների հիմնարար արժեքներից է, բացարձակ արգելում է խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի կիրառումը՝ անկախ տուժողի արարքից և/կամ վարքից: Ի տարբերություն Կոնվենցիայի հիմնական դրույթների, 3-րդ հոդվածը որևէ շեղում թույլ չի տալիս, որևէ բացառություն չի նախատեսում²: Հանձնման ենթակա անձի գործողությունները, որքան էլ անցանկալի կամ վտանգավոր լինեն, չեն կարող էական լինել: Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով նախատեսված պաշտպանությունը, այսպիսով, առավել ընդգրկում է, քան «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951թ.-ի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածով նախատեսված պաշտպանությունը:

Երբ անձի արտաքսումը դեռևս տեղի չի ունեցել, վտանգի առկայության գնահատման համար Եվրոպական դատարանը քննության առարկա է դարձնում գործի քննության ժամանակահատվածը: Սոմալիում առկա իրավիճակի կապակցությամբ Դատարանը նշում է, որ չնչին բան

1 St' u Soering v. the United Kingdom, judgment of 7 July 1989, paras. 90-91, the Cruz Varas and Others v. Sweden judgment of 20 March 1991, paras. 69-70, ilvarajah and Others judgment, para. 103, the Chahal v. the United Kingdom judgment of 15 November 1996, paras. 73-74:

2 St' u The Ireland v. the United Kingdom judgment of 18 January 1978, para. 163; the Tomasi v. France judgment of 27 August 1992, para. 115:

է փոխվել 1992 թվականից ի վեր: Երկրում դեռևս քաղաքացիական պատերազմ է, հավաստում չկա, որ այն վտանգները, որոնց դիմողը կարող էր ենթարկվել, 1992 թվականին վերացել են կամ որևէ հանրային մարմին կարող է ապահովել նրա պաշտպանությունը: Ուստի դիմողի՝ Սոմալի արտաքսումն առաջացնում է 3-րդ հոդվածի խախտում այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրան այնտեղ սպառնում է խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգ:

Եվրոպական դատարանը *Թ.Ա-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (T.I. v United Kingdom)*¹ գործով հաստատում է, որ 3-րդ հոդվածը տարածվում է այն դեպքերի վրա, երբ անմարդկային վերաբերմունքի վտանգը կարող է ծագել նաև ոչ հանրային մարմինների կողմից: Տվյալ գործով դիմողը Շրի Լանկայի քաղաքացի է, ով անմարդկային վերաբերմունքի է ենթարկվել LTTE-ի (թամիլական ահաբեկչական խումբ, որը զինված պայքար է մղում անկախության համար) կողմից, բանակի կողմից, ENDLF-ի (կառավարական թամիլական խումբ) և ոստիկանության կողմից: Նա ապաստանի հայց է ներկայացրել Գերմանիայում, սակայն դիմումը մերժվել է այն հիմքով, որ վատ վերաբերմունքի վտանգը հանրային մարմինների կողմից չի ծագում: Գերմանիայի վարչական դատարանը նշում է, որ LTTE-ի գործողությունները չեն կարող վերագրվել պետությանը, և դիմողը քաղաքական հետապնդումներից ապահով կլինի, եթե վերադառնա Շրի Լանկայի հարավային շրջաններ: Դիմողն այնուհետև մեկնում է Միացյալ Թագավորություն, որը, սակայն, ցանկանում է նրան վերադարձնել Գերմանիային Դուբլինի կոնվենցիայի համաձայն²: Դիմողը գտնում է, որ առկա է Կոնվենցիայի, ի թիվս մի շարք հոդվածների, նաև 3-րդ հոդվածի խախտում, որովհետև Գերմանիան միայն հանրային մարմինների կողմից հետապնդումն է հաշվի առնում: Եվրոպական դատարանը հաստատեց, որ 3-րդ հոդվածը տարածվում է նաև անմարդկային վերաբերմունքի վտանգին, որը ծագում է նաև ոչ հանրային մարմինների կողմից: Դատարանը նշում է, որ հաշվի առնելով խոշտանգումներից զերծ մնալու բացարձակ իրավունքը՝ 3-րդ հոդվածը կարող է տարածվել այն իրավիճակների վրա, երբ վտանգը ծագում է

1 Տե՛ս T.I. v. United Kingdom, 7 March 2000, application No. 43844/98:

2 1990թ.-ի հունիսի 15-ին ընդունված Դուբլինի կոնվենցիան միջոցներ է նախատեսում՝ապահովելու, որ ապաստանի հայցը Եվրոպական համայնքի անդամներից մեկի կողմից ուսումնասիրվի, և որ ապաստան հայցողներին չուղղորդեն մեկ անդամ պետությունից այլ անդամ պետություն:

անձանց կամ խմբերի կողմից, որոնք հանրային մարմին չեն, և Միացյալ Թագավորությունը պատասխանատու է ապահովելու, որ դիմողը Գերմանիա տեղափոխվելու արդյունքում չի ենթարկվի անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի: Գերմանիայի կառավարության կողմից ներկայացված բացատրությունները հաշվի առնելով՝ Դատարանը գտնում է, որ դիմողը կարող է ապաստանի նոր հայցով դիմել Գերմանիային: Դատարանը բավարար է համարում Գերմանիայի կառավարության հավաստիացումները, որ դիմողին անմիջապես Շրի Լանկա վերադարձվելու վտանգ չի սպառնում: Սակայն Եվրոպական դատարանն անընդունելի համարեց տվյալ գանգատը, քանի որ գտավ, որ Գերմանիան կարող է պատշաճ պաշտպանություն ապահովել դիմողի համար:

«*Հիրսի Ջամաան ու այլոք ընդդեմ Իտալիայի*» (“*Hirsi Jamaa and others v. Italy*”)(*Մեծ դատարան*)՝ գործով ուսումնասիրվել է Իտալիայի ծովափնյա սահմանապահների կողմից Լիբիայից ժամանած նավերի կանգնեցման, անձանց իտալական ռազմական նավեր տեղափոխման և Լիբիա վերադարձման հարցը: Լիբիայի նավերում գտնվում էին Սոմալիից և Էրիթրեայից փախուստի դիմած քաղաքացիներ:

Դատարանը նշում է, որ սույն գործում դեպքերը տեղի էին ունեցել բացարձակապես Իտալիայի զինված ուժերի նավերի վրա, որոնց անձնակազմի բոլոր անդամներն իտալացիներ էին: Դատարանի կարծիքով, դիմողներին իտալական ռազմական նավեր բարձրացնելու և Լիբիայի իշխանություններին հանձնելու միջև ընկած ժամանակահատվածում դիմողները գտնվել են Իտալիայի իշխանությունների շարունակական և բացարձակ de jure և de facto վերահսկողության ներքո: Դատարանը գտնում է, որ առկա են Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի հետ կապված երկու տարբեր խնդիրներ, որոնցից յուրաքանչյուրը պետք է առանձին դիտարկել: Առաջինն այն վտանգն է, որ դիմողները Լիբիայում կենթարկվեին անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի և երկրորդը՝ քաղաքացիության համապատասխան երկրներին իրենց հանձնման վտանգը:

Դիտարկվող ժամանակահատվածում Լիբիայում ոչ օրինական ձևով երկիր մուտք գործող ցանկացած անձ համարվում էր օրենքից դուրս, ընդ որում, սովորական անկանոն ներգաղթյալների միջև որևէ տարբերություն չէր դրվում: Արդյունքում, այդ անձինք պարբերաբար ձերբակալվում և պահվում էին այնպիսի պայմաններում, որոնք ՄԱԿ ՓԳՅ-ի, Human Rights Watch և Amnesty International կազմակերպությունների

1 Տե՛ս Hirsi Jamaa and others v. Italy, 23 February 2012, Application no. 27765/09:

կողմից գնահատվել է որպես անմարդկային: Բոլոր դիտորդների կողմից արձանագրվում էին խոշտանգումների, վատ սանիտարահիգիենիկ պայմանների և անհրաժեշտ բժշկական խնամքի բացակայության բազմաթիվ դեպքեր: Անօրինական ներգաղթյալներին ցանկացած պահի սպառնում էր իրենց երկրներ վերադարձվելու վտանգը: Եթե նրանց հաջողվում էր ազատություն ստանալ, ապա նրանք հայտնվում էին չափազանց վատ կենցաղային պայմաններում:

Դատարանը նշում է, որ Կառավարության կողմից վկայակոչվող միջազգային իրավունքի որևէ դրույթ չի արդարացնում դիմողներին Լիբիա վերադարձնելը, քանի որ ծովում հայտնված անձանց փրկության կանոնները պետությունների համար պարտավորություն են սահմանում՝ կատարելու փախստականների հարցերով միջազգային իրավունքից բխող իրենց պարտականությունները, այդ թվում՝ չխախտել չվերադարձելիության (non-refoulement) սկզբունքը: Դատարանը գտնում է, որ սույն գործում կան էական հիմքեր, որոնք թույլ են տալիս կարծել՝ առկա է իրական վտանգ, որ դիմողները Լիբիայում կենթարկվեն 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի:

Դատարանը արձանագրում է նաև Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում այն հիմքով, որ դիմողները ենթարկվել էին էրիթրեա և Սոմալի կամայական ձևով արտաքսվելու վտանգին:

«Վերադարձնող պետության խնդիրն է ապահովելու, որպեսզի միջնորդ երկիրը բավարար երաշխիքներ տրամադրի, որ իր հերթին չի վերադարձնի համապատասխան անձին իր քաղաքացիության երկիր, առանց նրան այնտեղ սպառնացող վտանգները պատշաճ վերլուծելու: Դատարանը նշում է, որ այդ պարտավորությունն ավելի է կարևորվում այն դեպքում, երբ միջնորդ երկիրը Կոնվենցիայի մասնակից պետություն չէ»¹:

Դատարանը նախևառաջ նշում է, որ Լիբիան չի վավերացրել «Փախստականների կարգավիճակի մասին» Ժնևի կոնվենցիան: Բացի դրանից, միջազգային դիտորդները նշում են Լիբիայում ապաստանի և պաշտպանության հարցերը կարգավորող ընթացակարգերի բացակայության մասին: Այդ կապակցությամբ Դատարանը նշել էր, որ Տրիպոլիում ՄԱԿ ՓԳՅ-ի ներկայությունն ապաստան հայցողներին Լիբիայի իշխանությունների բացասական վերաբերմունքից պաշտպանելու համար երաշ-

1 *Sté v Hirsi Jamaa and others v. Italy*, 23 February 2012, Application no. 27765/09, para. 147:

խիք չի հանդիսացել, քանի որ վերջիններս այն ամբողջությամբ անտեսում էին:

Դատարանը գտնում է, որ դիմողներին Լիբիա տեղափոխելիս՝ Իտալիայի իշխանությունները գիտեին կամ պետք է գիտենային, որ այդ երկրում բացակայում էին վերջիններիս կամայական և հարկադիր հայրենադարձության ենթարկելու դեմ բավարար երաշխիքներ՝ հատկապես նկատի ունենալով ապաստանի ընթացակարգի բացակայությունը, ինչպես նաև այն, որ Լիբիայի իշխանություններին անհնար էր համոզել ճանաչել ՄԱԿ ՓԳՅ-ի կողմից տրամադրվող փախստականի վկայականները:

Սոմալիում և Երիթրեայում առկա իրավիճակի վերաբերյալ Դատարանը հղում է կատարում ՄԱԿ ՓԳՅ-ի և Human Rights Watch կազմակերպության զեկույցներին, որ Երիթրեա վերադարձվող անձանց սպառնում է խոշտանգվելու և անմարդկային պայմաններում հայտնվելու վտանգ՝ սոսկ այն պատճառով, որ նրանք փախել են երկրից: Ինչ վերաբերում է Սոմալիին, Դատարանը նշել է Մոգադիշոյում տիրող բռնության ու վախի մթնոլորտը և երկիր արտաքսվող անձանց՝ զինված հակամարտություններում ներգրավված տարածքների միջով իրենց հայրենիք հարկադրաբար ուղարկելու կամ տեղահանված անձանց և փախստականների համար ճամբարներում սարսափելի պայմաններում տեղավորելու ահագանացող վտանգը: Հետևաբար, դիմողները հիմքեր ունեին պնդելու, որ նրանց արտաքսումը կհակասի Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին:

Հարֆինսը և Էդվարդսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Harkins and Edwards v. the United Kingdom)՝ զործով Դատարանն անդրադարձել է ստորև նշված երեք հարցերի ուսումնասիրությանը:

Առաջինը վերաբերում է հանձնման և պայմանավորվող պետությունից անձի վերադարձման այլ դեպքերի միջև տարբերություններին, երկրորդը վերաբերում է 3-րդ հոդվածով նախատեսված խոշտանգումներին և այլ տեսակի անմարդկային վերաբերմունքի միջև տարբերություններին, իսկ երրորդը՝ ներպետական և արտատարածքային համատեքստում խստության նվազագույն շեմին:

1 *St v Harkins and Edwards v. the United Kingdom*, 17 January 2012, application nos. 9146/07 and 32650/07:

Հանձնում և անձի վերադարձման այլ եղանակներ:

Դատարանը գտնում է, որ 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի իրական վտանգի առկայություն չի կարող կապված լինել Պետությունից անձի վերադարձման իրավական հիմքի հետ: Գործնականում աննշան տարբերություն կա անձի հանձնման և անձի վերադարձման այլ տեսակների միջև¹: Օրինակ՝ անձի հանձման խնդրանքը կարող է հետ կանչվել, սակայն պայմանավորվող պետությունն այդուհանդերձ կարող է որոշել իր տարածքից անձին վերադարձնել (*Muminov v. Russia, no. 42502/06, կետ 14, 2008թ. դեկտեմբերի 11*): Միաժամանակ պետությունը կարող է որոշել անձին, ուն նկատմամբ քրեական գործ է հարուցվել, տեղափոխել իր երկրից առանց հանձման խնդրանքի (*Bader and Kanbor v. Sweden, no. 13284/04*): Վերջապես, կարող է լինել մի իրավիճակ, երբ անձը փախուստի է դիմում տվյալ երկրից, որովհետև վախենում է իր նկատմամբ դատավճռի կիրառումից, սակայն նա վերադարձվում է այդ երկիր ոչ թե հանձնման խնդրանքի հիման վրա, այլ ապաստանի հայցը չբավարարվելու արդյունքում (*D. and Others v. Turkey, no. 24245/03, 2006թ. հունիսի 22*):

Խոցանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի միջև տարբերությունը:

Դատարանը նշում է, որ միշտ տարբերակում է դրել մի կողմից, խոչտանգումների, և մյուս կողմից, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի միջև: Սակայն նման տարբերակումը, ըստ Դատարանի, ավելի դժուրին է կատարել ներպետական համատեքստում, երբ Եվրոպական դատարանը գնահատում է մի իրավիճակը, որն արդեն տեղի է ունեցել: Մինչդեռ արտատարածքային համատեքստում, երբ անհրաժեշտ է ապագային ուղղված գնահատում կատարել, միշտ չէ, որ հնարավոր է որոշել, թե արդյոք հայցող պետությունում ենթադրյալ վատ վերաբերմունքը կարող է բավականին խիստ լինել, որպեսզի որակյի որպես խոչտանգում: Այդ պատճառով, երբ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ անձի՝ երկրից հեռացումը կհանգեցնի 3-րդ հոդվածի խախտմանն անձին ընդունող պետությունում վատ վերաբերմունքի իրական վտանգի առկայության հիմքով, Դատարանը խուսափել է գնահատել արդյոք վատ վերաբերմունքը պետք է գնահատել որպես խոչտանգում կամ

1 *Steu Harkins and Edwards v. the United Kingdom, para. 120:*

անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք կամ պատիժ¹:

Տարբերակում ներդրե՞սական համատեմբսում և արսասարածբային համատեմբսում խստության նվազագույն շենի միջև:

Դատարանը նշում է, որ վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգը չպետք է գնահատվի պետության կողմից անձին արտաքսելու պատճառների հետ հակակշռության մեջ, որպեսզի 3-րդ հոդվածի խախտում արձանագրվի: Այսպիսով, վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգը չպետք է հակակշռվի այն վտանգի հետ, որ հանձնման ենթակա անձը կարող է ներկայացնել:

Ըստ Դատարանի՝ նույն մոտեցումը պետք է ցուցաբերվի խստության նվազագույն շենը որոշելիս: Այն նույնպես պետք է գնահատվի առանց հաշվի առնելու անձի հանձնման կամ արտաքսման պատճառները: Նշվում է, որ Եվրոպական դատարանը միշտ, նույնիսկ այն դեպքում, երբ գնահատում էր, թե արդյոք առանց պայմանական վաղաժամկետ ազատման հնարավորության ցմահ դատապարտումն առաջացնում է պետության պատասխանատվություն 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո, ուշադրությունը կենտրոնացրել է այն հարցի վրա, թե արդյոք վտանգն իրական է, և արդյոք պետության կողմից ներկայացված հավաստիացումներն այն չեն վերացնում:

Ներդրե՞սական օրենսդրությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով չի նախատեսվում անձի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգը՝ որպես անձի հանձնումը մերժելու հիմք: Սակայն հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը, որն արտահայտվել է մի շարք գործերում, «խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի պահանջը, որը ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 1993թ.-ին, ՀՀ իրավասու մարմնի կողմից պետք է գնահատվի, թե արդյոք առկա է վտանգ, որ անձը կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային վերաբերմունքի, և նման վտանգի առկայության պարագայում հանձնումը պետք է մերժվի:

1 St v Harkins and Edwards v. the United Kingdom, para. 122:

Եզրակացություն:

Խոշտանգումների արգելքը սովորության միջազգային իրավունքի նորմ է: Խոշտանգումներից զերծ մնալու իրավունքը բացարձակ է. ոչ մի սահմանափակում չի նախատեսվում: Մարդու իրավունքների մասին փաստաթղթերի մասնակից պետության կողմից անձի հանձնումն այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան կարծելու, որ անձը կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային վերաբերմունքի, առաջացնում է պետության պատասխանատվություն: Խտրականության կամ անմարդկային վերաբերմունքի ենթարկվելու իրական վտանգի առկայության դեպքում վերադարձելիության արգելքը տարածվում է բոլոր անձանց վրա, ովքեր կարող են գտնվել տվյալ պետության տարածքում կամ գտնվել տվյալ պետության իրավագործության ներքո, ներառյալ փախստականները և ապաստան հայցողները:

§ 4. Խտրականության հիմնահարցերը

Անձի պաշտպանության տեսանկյունից առաջնային խնդիրներից է հայցող պետությունում անձին հետապնդումից պաշտպանությունն իր անհատական հատկանիշների, հանգմունքների կամ քաղաքական կարծիքի համար¹: Հանձնման պայմանագրերը սովորաբար ներառում են խտրականությունից զերծ լինելու վերաբերյալ դրույթ, որով հնարավորություն է տրվում հանձնումը մերժել, երբ կան լուրջ հիմքեր ենթադրելու, որ հանձնման ենթակա անձը հետապնդումների, խտրականության կամ պատժի կենթարկվի ռասայի, կրոնի, ազգության կամ քաղաքական կարծիքի պատճառով կամ քրեական հանցագործության համար հանձնման խնդրանքը ներկայացվել է անձին հետապնդելու և/կամ խտրականության ենթարկելու նպատակով: Խտրականության արգելքի վերաբերյալ դրույթը հանձնման վերաբերյալ օրենսդրությունում ներառվել է անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության նպատակով² :

Այս դրույթը սերտ առնչություն ունի «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ, որի համաձայն՝ պայմանավորվող ոչ մի պետություն չպետք է

1 St' u Political Offences in the law of Extradition, <http://www.refugee.org.nz/ChapterTwo.htm>:
2 St' u The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p.38:

փախստականին վտարի կամ որևէ կերպ վերադարձնի (վերահանձնի) այն տարածքների սահմանները, որտեղ վերջինիս կյանքին կամ ազատությանը վտանգ կսպառնար ռասայի, կրոնի, ազգության, որոշակի սոցիալական խմբին անդամակցելու կամ քաղաքական կարծիքի պատճառով:

Սկզբում «խտրականության արգելքին» վերաբերող դրույթը ձևավորվել է «Առանձնահատուկ կանոնի» (Specialty principle) և քաղաքական հանցագործության բացառության համատեքստում¹: Առանձնահատուկ կանոնի համաձայն՝ անձը կարող է քրեական հետապնդման ենթարկվել, դատապարտվել կամ կալանավորվել միայն այն արարքի (հանցագործության) համար, որի կատարման համար նրան հանձնել են: Խտրականության արգելքի վերաբերյալ դրույթը կիրառվում է, երբ հայցող պետությունը սովորական քրեական հանցագործության կատարման համար անձի հանձնման խնդրանք է ներկայացնում, սակայն նպատակ է ունենում հետապնդել քաղաքական կարծիքի համար²:

«Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ խտրականության արգելքի վերաբերյալ դրույթն ավելի լայն է սահմանվում: Համաձայն սույն հոդվածի, եթե հայցվող կողմն ունի բավարար հիմքեր համարելու, որ սովորական քրեական հանցագործության համար հանձնման վերաբերյալ խնդրանքը ներկայացված է անձի ռասայի, կրոնի, ազգության կամ քաղաքական կարծիքի հետապնդման կամ պատժի նպատակով կամ որ այդ անձի դիրքին կարող է վնաս հասցվել այս հանգամանքներից որևէ մեկի պատճառով, անձի հանձնում չի իրականացվում:

Սույն ձևակերպումը կատարվել է հանձնման վերաբերյալ կարգավորումները փախստականների սահմանման հետ համապատասխանեցնելու համար՝ նպատակ հետապնդելով նվազագույնի հասցնել փախստականին և «քաղաքական հանցագործի» միջև տարբերությունը³: Ներկայումս այս ձևակերպումը կիրառվում է երկկողմ, բազմակողմ հանձնման վերաբերյալ պայմանագրերում, ահաբեկչության դեմ պայքարի վերաբերյալ որոշ պայմանագրերում, ներպետական օրենսդրության մեջ:

ՄԱԿ-ի հանձնման վերաբերյալ մոդելային պայմանագրի 3-րդ հոդվածով, որպես հանձնման մերժման պարտադիր հիմք, նախատեսված

1 St'u Political Offences in the law of Extradition, para. 87, <http://www.refugee.org.nz/ChapterTwo.htm>:

2 St'u նույն տեղում:

3 St'u նույն տեղում, պարբ. 88:

է խտրականության արգելքը, ինչպես նաև հայցող պետության կողմից քաղաքական բնույթ համարվող հանցագործությունների համար հետապնդումը: 3-րդ հոդվածի «բ» կետով սահմանվում է, որ հանձնումը մերժվում է. «եթե հայցվող պետությունը բավարար հիմքեր ունի համարելու, որ հանձնման հարցումը կատարվել է անձի ռասայի, կրոնի, քաղաքացիության, էթնիկ ծագման, քաղաքական կարծիքի, սեռի կամ կարգավիճակի, կամ եթե անձի վիճակը կարող է վատթարանալ ցանկացած այլ պատճառով կանխակալ վերաբերմունքի պատճառով»:

«Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածի 14-րդ կետի համաձայն՝ հանձնման բացառման հիմք է նաև խտրականության արգելքը: Ըստ նշված հոդվածի՝ ոչինչ սույն Կոնվենցիայում չի մեկնաբանվում որպես հանձնման պարտավորություն, եթե հայցվող Մասնակից պետությունն էական հիմքեր ունի ենթադրելու, որ հանձնման մասին խնդրանքը նպատակ ունի հետապնդելու կամ պատժելու որևէ անձի՝ նրա սեռի, ռասայի, դավանանքի, քաղաքացիության, էթնիկ ծագման կամ քաղաքական հանգումունքների պատճառով, կամ որ այդ խնդրանքի բավարարումն այդ անձի դրությունը կվատթարացնի այդ պատճառներից որևէ մեկով:

Նման խտրականության արգելքի վերաբերյալ դրույթներ, ինչպես նշվեց, ներառվում են տարբեր երկկողմ պայմանագրերում: Գործնականում, սակայն, քիչ են այն դեպքերը, երբ հանձնումը մերժվել է խտրականության արգելքի վերաբերյալ դրույթի հիման վրա¹:

Օրինակ՝ Շվեյցարիայի Դաշնային դատարանը (Bundesgericht) կիրառել է «Հանձնման մասին» կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 2-րդ կետն երկու որոշումներում 1973² և 1983 թվականներիին: 1983 թվականի որոշմամբ մերժվել էր լրագրողի սպանության մեջ մեղադրվող քուրդ էթնիկ ծագում ունեցող անձի հանձնումն այն հիմքով, որ նրա նկատմամբ կանխակալ մոտեցում կցուցաբերվի քաղաքական պատճառներից ելնելով: Դատարանը գտել էր, որ «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3(2)-րդ հոդվածը միջազգային իրավունքի անբաժան (peremptory) նորմ է, այնպես, ինչպես Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվեն-

1 Տե՛ս The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 34 <http://www.refworld.org/pdfid/3fe846da4.pdf>:

2 Տե՛ս Bundesgericht, decision of 11 July 1973, BGE 99 Ia 547 (Կոնգոյի դեմոկրատական հանրապետության կառավարության ընդդիմության ներկայացուցչի հանձնման մերժումը այն հիմքով, որ քաղաքական նկատառումներից ելնելով՝ նրա վիճակը կարող է լրջորեն վաթարանալ), case cited in The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 36:

ցիայի 3-րդ հոդվածը¹ :

Մեծ Բրիտանիայի դատարանը (Westminster Magistrates Court)² 2013թ. օգոստոսի 15-ի որոշմամբ մերժել է Միացյալ Արաբական Էմիրությունների խնդրանքը Յասիր Աֆսարին հանձնելու վերաբերյալ, քանի որ գտել է, որ նա իր էթնիկ ծագման պատճառով կանխակալ վերաբերմունքի կարող է ենթարկվել Միացյալ Արաբական Էմիրություններում: Յասիր Աֆսարը ծնվել է Միացյալ Թագավորությունում, ունի պակիստանցու էթնիկ ծագում: Նա մեղադրվում էր իր կնոջ անձնական կյանքի իրավունքը խախտելու մեջ, քանի որ տարածել էր նրա վերաբերյալ տեղեկություններ՝ կնոջ մերկ լուսանկարները: Դատարանը հղում է կատարում մի շարք ուսումնասիրությունների վրա և նշում, որ Արաբական Էմիրություններում առկա է խոշտանգումների պրակտիկա: Մասնավորապես, օտարազգիների նկատմամբ ավելի խիստ մոտեցում է ցուցաբերվում, ավելի խիստ պատիժներ են նշանակվում, նվաստացնող վերաբերմունք է դրսևորվում: Աֆսարն իր էթնիկ ծագման պատճառով կարող է վատ վերաբերմունքի ենթարկվել: Դատարանը գտնում է նաև, որ իրական վտանգ կա, որ նա կենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային վերաբերմունքի, ինչպես նաև նրա արդար դատաքննության իրավունքը կխախտվի:

Խտրականության արգելիչ փախսականների, աղասան հայցողների դեմքում:

Խտրականության արգելիչը սերտորեն առնչվում է փախստականների վերաբերյալ միջազգային իրավունքին: Այն կիրառվում է այն դեպքերում, երբ հայցվող պետությունը գտնում է, որ հանձնման խնդրանքը ներկայացվել է անձին հալածանքի ենթարկելու, այլ ոչ դատական հետապնման նպատակով, կամ եթե անձը կարող է ենթարկվել խտրական վերաբերմունքի³:

Չվերադարձելիության (non-refoulement) սկզբունքն որոշակիորեն հանընկնում է հանձնման վերաբերյալ օրենսդրությամբ նախատեսված հանձնման մերժման հիմքերի հետ, ինչպես քաղաքական բնույթի հան-

- 1 St'u 189 Bundesgericht, decision of 22 March 1983, BGE 109 Ib 64, case cited in "The Interface between Extradition and Asylum", Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 36:
- 2 St'u Government of UAE v. Yasir Afsar (Westminster Magistrates Court, UK) http://www.kaimtodner.com/news/2013/08/16/yasir_afsar_judgement.asp:
- 3 St'u The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 85<http://www.refworld.org/pdfid/3fe846da4.pdf>:

ցագործության բացառումը, խտրականության արգելքը, արդարադատության հետ կապված որոշ խնդիրներ¹: Միևնույն ժամանակ համաձայն վերաբերյալ օրենսդրության համաձայն՝ մերժման հիմքը և չվերադարձելիության սկզբունքը լիովին չեն համընկնում: Համաձայն հարցերին առնչվող իրավական նորմերում խտրականության մասին դրույթների տարածման տիրույթն ավելի սահմանափակ է և էականորեն տարբերվում է փախստականներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերին համապատասխան ընդունված չվերադարձելիության սկզբունքից²:

Համաձայն մասին պայմանագրերը և ներպետական օրենսդրությունը հիմնականում չեն ընդգրկում որոշակի սոցիալական խմբին անդամակցելու հիմքով համաձայն դեպքում խտրականության ենթարկվելու արգելք³: Ավելին, խտրականության մասին դրույթներում առաջին հերթին անդրադարձ է կատարվում հետապնդումների ենթարկվելու կամ վնաս կրելու վտանգի հարցին քրեական հետապնդման կամ պատժի նշանակման այն համատեքստում, որը վերապահված է փախուստի դիմած անձին նրան հանձնելուց հետո, իսկ որոշ դեպքերում նշված դրույթներում ուղղակիորեն մեջբերվում է «դատավարության շրջանակներում» վնաս կրելու վտանգը: Այս դրույթների կիրառումը պարտադիր չէ այն դեպքերում, երբ հանձնվող անձին կարող է սպառնալ հետապնդումների այլ ձևերի ենթարկվելու վտանգ:

Խտրականության մասին դրույթները չպետք է հանդես գան որպես փախստականների կամ ապաստան հայցող անձանց համաձայն ընթացակարգերի շրջանակներում հարկադիր վերադարձից նրանց զերծ պահելու միակ ապահով միջոց⁴: Փախստականների և ապաստան հայցող անձանց պարագայում չվերադարձելիության սկզբունքը կարող է նախատեսել ավելի լայն պաշտպանություն, քանի որ այն կիրառվում է ցանկացած այնպիսի վերաբերմունքի կապակցությամբ, որը կարող է հետապնդում համարվել, եթե այն հնարավոր լինի շաղկապել տվյալ անձի ռասայական պատկանելության, դավանած կրոնի, ազգության, որևէ առանձին սոցիալական խմբին պատկանելու կամ քաղաքական

1 Տե՛ս նույն տեղում, էջ 10:
2 Տե՛ս Guidance Note on Extradition and International Refugee Protection, UNHCR, April 2008, para. 41:
3 Տե՛ս The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 85:
4 Տե՛ս Guidance Note on Extradition and International Refugee Protection, UNHCR, April 2008, para. 41:

հայացքների հետ¹: Եթե հանձնվող անձը փախստական է, և հայցող պետությունը նրա ծագման երկիրն է (կամ երրորդ երկիրը, որը, ինչպես գնահատվել է, չի ապահովելու ծագման երկիր անձին չվերադարձնելու սկզբունքը), պապ չվերադարձելիության սկզբունքը կհամարվի բավարարված, որի դեպքում հանձնումն ուղղակի արգելվում է: Հանձնման պահանջը կարող է նաև հանգեցնել փախստականի կարգավիճակի դադարեցմանը, ինչը պետք է ուսումնասիրվի համապատասխան ներպետական մարմնի՝ Միգրացիոն պետական ծառայության կողմից: Ապաստան հայցողի պարագայում, չվերադարձելիության սկզբունքից բխում է հանձնման կասեցումը մինչև ապաստանի մասին վերջնական որոշման կայացումը և ուժի մեջ մտնելը:

Խտրականությունն արգելքող դրույթը չի տարածվում միայն փախստականների կամ ապաստան հայցողների վրա: Քաղաքական շարժառիթներից ելնելով հետապնդման կամ կանխակալ վերաբերմունքին ենթարկվելու վտանգի առկայության դեպքում, հանձնման վերաբերյալ միջազգային չափանիշների համաձայն՝ անձի հանձնումը մերժվում է, եթե նույնիսկ նա փախստական չի ճանաչվել 1951թ.-ին ընդունված «Փախստականների կարգավիճակի մասին» միջազգային կոնվենցիայի համաձայն²:

Քաղաքական բնույթի հանցագործություն:

«Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի առաջին կետի համաձայն՝ արգելվում է հանձնումը «քաղաքական հանցագործության կամ քաղաքական հանցագործության հետ կապ ունեցող հանցագործության համար»: Պայմանավորվող կողմերը կարող են ինքնուրույն որոշել՝ տվյալ հանցագործությունը քաղաքական է, թե՛ ոչ: Սույն հոդվածի երրորդ կետի համաձայն՝ պետության ղեկավարի կամ նրա ընտանիքի անդամի նկատմամբ մահափորձը կամ սպանությունը չպետք է համարվի քաղաքական հանցագործություն: Պայմանավորվող կողմերը կարող են վերապահում կատարել այս դրույթի վերաբերյալ:

1975 թվականին ընդունված Եվրոպական կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրությամբ³ ընդլայնվեց այն հանցագործությունների ցանկը, որոնք չեն կարող քաղաքական համարվել: Դրանք են մարդկության դեմ

1 Տե՛ս նույն տեղում, հղում 61:

2 Տե՛ս The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 85:

3 Ուժի մեջ է մտել ԴՀ-ում 2004թ. մարտի 17-ին

հանցագործությունները¹, պատերազմական հանցագործությունները²:

Քրեական հարցերում փոխադարձ համագործակցության և հանձնման մասին ՄԱԿ-ի մոդելային պայմանագրի 3-րդ հոդվածը նույնպես, որպես հանձնման մեթոման հիմք, նախատեսում է քաղաքական բնույթի հանցագործությունների համար հանձնումը:

Հաճախ պայմանագրերում նշվում են քաղաքական հանցագործությունները՝ առանց դրանք ավելի հստակ սահմանելու, որի արդյունքում հայցվող պետությունը միակողմանիորեն է որոշում՝ արդյոք տվյալ հանցագործությունը քաղաքական է, թե քրեական: Սակայն պայմանագրերում կարող են նշվել այն հանցագործությունների ցանկը, որոնք չեն համարվում քաղաքական: Այսպես, ՄԱԿ-ի մոդելային պայմանագրում նույնպես նշվում են նման մի շարք հանցագործություններ: Դրանք են սպանությունը, մարմնական ծանր վնասվածք հասցնելը, անձանց առևանգումը, պատանդ վերցնելը, պայթուցիկ նյութերի օգտագործումը, որը կարող է լուրջ վտանգ ստեղծել մարդու կյանքի համար և/կամ վնասել գույքը, դավադրության մեջ ներգրավված լինելը կամ այլ անձանց ներգրավելը կամ դրա փորձը:

Քաղաքական բնույթի հանցագործության վերաբերյալ բացառությունը մասամբ ձևավորվել է այն համոզմունքի արդյունքում, որ այն անձինք, որոնք պայքարում են ինքնորոշման, ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների պաշտպանության համար, պետք է պաշտպանվեն և նրանց չպետք է հանձնել՝ ընդհանուր բնույթի քրեական հանցագործության համար քրեական հետապնդման ենթարկվելու³: Հաճախ քաղաքական հանցագործությունների բացառությունից օգտվող անձինք փախստական են նաև «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն: Միա-

- 1 Ամրագրված Ցեղասպանության հանցագործության կանխման և դրա համար պատժելու մասին կոնվենցիայով
- 2 Արձանագրությունում հղում է կատարվում հանցագործություններին, որոնք նախատեսված են հետևյալ մի շարք միջազգային փաստաթղթերով՝ «Գործող բանակներում վիրավորների և հիվանդների վիճակի բարելավման մասին» 1949թ. ժնևի կոնվենցիայի 50-րդ հոդվածում «Ծովում զինված ուժերի վիրավորների, հիվանդների և նավաբեկյալների վիճակի բարելավման մասին» 1949թ. ժնևի կոնվենցիայի 51-րդ հոդվածում. «Ռազմագերիների հետ վարվելակերպի մասին» 1949թ. ժնևի կոնվենցիայի 130-րդ հոդվածում և «Պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության մասին» 1949թ. ժնևի կոնվենցիայի 147-րդ հոդվածում
- 3 Տե՛ս The Interface between Extradition and Asylum, Sibylle Kapferer, UNHCR, November 2003, p. 84:

ժամանակ հանձնման վերաբերյալ օրենսդրության շրջանակում քաղաքական հանցագործությունների դեպքում անձանց չհանձնելու վերաբերյալ նորմը և նույնը՝ ապաստանի վերաբերյալ օրենսդրության շրջանակում նույնական չէ¹ :

Քաղաքական հանցագործությունների վերաբերյալ բացառությունը տարբերվում է չվերադարձելիության (non-refoulement) սկզբունքից ինչպես իր մեկնաբանման շրջանակով, այնպես էլ պաշտպանության նշանակությունից ելնելով²: Այն ապահովում է որոշակի տեսակի հանցագործություններ կատարած անձանց պաշտպանությունը՝ անկախ նրանից, թե վերջիններս հայցող պետությունում հալածանքի ենթարկվելու կամ իրենց կյանքին, ազատությանը կամ ֆիզիկական անվտանգությանը վտանգ սպառնալու հիմնավորված երկյուղ ունեն³:

Քաղաքական բնույթի հանցագործությունները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ բացարձակ և համեմատական (pure and relative)⁴: Բացարձակ քաղաքական բնույթի հանցագործությունը ներառում է «հանցագործություն, որը կատարվել է սուլվերենության դեմ...ինչը վտանգ է ներկայացնում քաղաքական, կրոնական կամ ռասայական գաղափարախոսության կամ այն աջակցող կառույցների համար... չի պարունակում սովորական հանցագործության տարրեր»⁵: Բացարձակ քաղաքական հանցագործության օրինակներ են՝ դավաճանությունը, լրտեսությունը, սակայն կարող են ներառել նաև զինվորական ծառայությունից խուսափելը կամ առավել պասիվ անհամաձայնությունը պետության, կուսակցական գաղափարախոսության նկատմամբ⁶ : Բացարձակ քաղաքական հանցագործության համար անձին չեն հանձնում, քանի որ անձինք ունեն իրավունք փոխել իրենց կառավարությունները⁷:

Բացարձակ քաղաքական հանցագործության օրինակ կարող է համարվել 1955թ. *Ռեգինան ընդդեմ Բրիֆուշին բանփոխության դեմ (Կոլզինսկի) (Regina v. Governor of Brixton Prison, Kolczynski)*⁸ գործը: Կոլզինսկին մի

1 Տե՛ս նույն տեղում:

2 Տե՛ս նույն տեղում:

3 Տե՛ս նույն տեղում:

4 Տե՛ս The Political Offense Exception: Is the United States-United Kingdom Supplementary Extradition Treaty the Beginning of the End? James J. Kinneally III, 1987, p. 208, can be found at <http://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1635&context=auilr>:

5 Տե՛ս նույն տեղում:

6 Տե՛ս նույն տեղում:

7 Տե՛ս նույն տեղում:

8 Տե՛ս Մեծ Բրիտանիա, Divisional court, 1955 1 QB 541:

քանի լեհ քաղաքացիների հետ ձկնորսական նավակում իր քաղաքական հայացքների վերաբերյալ զրույց է ունենում: Պարզվում է, որ նավի վրա գտնվում են իշխող քաղաքական կուսակցության ներկայացուցիչներ, որոնք լրտեսում են և ձայնագրում Կոլզինսկու զրույցը: Կոլզինսկին տեղեկանում է, որ իր եղբայրը փախուստի է դիմել Մեծ Բրիտանիա, որից կարելի էր եզրակացնել, որ նրան կուսակցությունը հետևում է: Կոլզինսկին և նավակազմի մի քանի անդամներ երկյուղելով, որ Լեհաստան վերադառնալու դեպքում, կարող են մեղադրվել պետական դավաճանության մեջ, վերցնում են նավի կառավարումը և մեկնում են Մեծ Բրիտանիա, որտեղ դիմում են ապաստան ստանալու: Մեծ Բրիտանիան մերժում է նրանց հանձնումը Լեհաստանին, քանի որ ակնհայտ էր, որ եթե նրանք վերադառնային, հատկապես «թշնամու երկիր մուտք գործելու» պարագայում՝ դավաճանության մեջ էին մեղադրվելու, ինչը բացարձակ քաղաքական հանցագործություն է: Դատարանը որոշման մեջ շեշտում է Լեհաստանում կոմունիստական կուսակցության բռնապետական ռեժիմի առկայությունը: Կոլզինսկու կողմից կատարված հանցագործության շարժառիթը պասիվ անհամաձայնությունն էր (քաղաքական հայացքների արտահայտում) և այն չի ներառում սովորական քրեական հանցագործության տարրեր (այսինքն՝ ուղղված չէ ոչ պետական շահի դեմ): Սակայն պետության կողմից նրա գործողությունները ընկալվում էր որպես ուղղակի հարձակում:

Համեմատական քաղաքական բնույթի հանցագործությունները, ի տարբերություն բացարձակ քաղաքական հանցագործությունների, ներառում են սովորական հանցագործության տարրեր, քաղաքական նպատակների և շարժառիթի համակցությամբ¹: Քաղաքական հանցագործության մեկնաբանման տարբեր մոտեցումներ են կիրառվում:

1. «Օբյեկտիվ թեստը»²:

Օբյեկտիվ թեստը, քաղաքական հանցագործությունների ամենասահմանափակող մեկնաբանման մեթոդն է, որի համաձայն՝ կարևոր է որոշակի արարքը՝ առանց հաշվի առնելու հանցագործությունը կատարելու շարժառիթները: 1947 թվականի ֆրանսիական Ջիովաննի Գաթի (Giovanni Gatti)³ գործով դատարանը կիրառեց այս մեկնաբանման մե-

1 Տե՛ս The Political Offense Exception: Is the United States-United Kingdom Supplementary Extradition Treaty the Beginning of the End? James J. Kinneally III, 1987, p. 209:

2 Տե՛ս նույն տեղում:

3 Տե՛ս In re Giovanni Gatti, 14 I.L.R. 145 (1947), cited in James J. Kinneally, supra note 104:

թողն անձի հանձնման հարցը քննելիս, ով մեղադրվում էր կոմունիստական կուսակցության ներակայացուցչի սպանության մեջ: Չնայած այն պնդմանը, որ արարքն ունի քաղաքական շարժառիթ, դատարանը հաստատեց հանձնման որոշումը՝ նշելով, որ հանցագործության քաղաքական բնույթը բխում է ոչ թե մեղադրյալի կողմից հանցագործությունը կատարելու շարժառիթներից, այլև՝ խախտված իրավունքների բնույթից: Ուստի օբյեկտիվ թեստի համաձայն պետությունն անձին հանձնում է միայն, երբ խախտված իրավունքների բնույթն է քաղաքական: Ըստ էության մեկնաբանման այս մեթոդով քաղաքական հանցագործություն է համարվում միայն վերը նշված բացարձակ քաղաքական հանցագործությունը (պետության դեմ ուղղված հանցագործություններ):

2. «Շարժառիթի թեսթ»¹:

Ի տարբերություն օբյեկտիվ թեստի, որպես հակառակ մեթոդ կիրառվում է քաղաքական հանցագործությունների մեկնաբանման «շարժառիթի թեսթ»: Այս դեպքում դատարաններն ուսումնասիրում են արարքի շարժառիթը: Ուստի, եթե դատապարտյալը քաղաքական շարժառիթից դրդված արարք է կատարել, անձի հանձնում չի կատարվում: Օրինակ՝ 1975 թվականին Ֆրանսիայի դատարանի որոշմամբ մերժվեց Միացյալ Նահանգներ անձանց հանձնումը, ովքեր մեղադրվում էին օդային տրանսպորտային միջոցին ապօրինաբար տիրանալու, առևանգման, շորթման համար, քանի որ նրանք օդաչուին ստիպել էին, որ ինքնաթիռի ուղղությունը փոխի դեպի Յանոյ (Վիետնամ): Քանի որ Ֆրանսիան դեմ էր Վիետնամում Միացյալ Նահանգների դերակատարությանը², Յանոյ մեկնումը դատարանի համար համոզիչ փաստարկ հանդիսացավ, որպեսզի արաքը որակվի որպես քաղաքական շարժառիթից դրդված և համարվի քաղաքական հանցագործություն:

3. Քաղաքական դեմոստրի թեսթ (Political Incidence test) (ԱՄՆ մոսթրում):

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում կիրառվում է «քաղաքական դեպքերի թեստ» քաղաքական հանցագործությունների սահմանման մեթոդը, որն ավելի սահմանափակ մեթոդ է, քան շարժառիթի թեսթը: Այս մոտեցման համաձայն՝ հանցագործությունը պետք է «կապված լինի կամ հանդիսանա քաղաքական անկարգությունների մաս»: Այս ձևա-

1 Տե՛ս նույն տեղում, էջ 210:

2 Տե՛ս նույն տեղում:

կերպունը քննադատության է ենթարկվել իր խիստ սահմանափակ պահանջի բնույթով¹:

Առաջին անգամ այս թեսթը կիրառվել է Կաստիոնի (Castioni)² գործով Մեծ Բրիտանիայի դատարանների կողմից: Սույն գործով հանձնման ենթակա անձը մեղադրվում էր անկարգությունների ժամանակ ընտրված պաշտոնատար անձի սպանության համար: Շվեյցարիայի շրջաններից մեկի բնակիչները, դժգոհելով տվյալ շրջանի կառավարման մարմինների գործունեությունից, դիմեցին խռովության, ձերբակալեցին տեղական ինքնակառավարման անդամներից մի քանիսին, ուժի գործադրմամբ տեղական կառավարման մարմնի շենքը գրավեցին: Շենք մտնելու ժամանակ մեղադրյալը, ով այդ ընթացքում ակտիվ մասնակցություն էր ունեցել, կրակ է արձակում կառավարության ներկայացուցիչներից մեկի ուղղությամբ, այնուհետև փախուստի է դիմում դեպի Անգլիա, որտեղ ձերբակալվում է: Նրան հանձնելու վերաբերյալ դատարանը որոշում է, որ նրա կողմից կատարված հանցագործությունը կապված է քաղաքական անկարգության հետ և դրա մաս է, քաղաքական բնույթի հանցագործություն է, ուստի նրան չպետք է հանձնել:

Սակայն մեկնաբանման այս մեթոդը Մեծ Բրիտանիայում, ի տարբերություն Միացյալ Նահանգների, այլևս չի գործում: Ներկայումս Մեծ Բրիտանիայում դատարանները Կոլչինսկի (Kolczynski) գործով ձևավորված մոտեցմամբ են մեկնաբանություններ կատարում³ :

Միացյալ Նահանգների դատարանները, ի թիվս մի շարք այլ գործերի⁴, «քաղաքական դեպքերի թեսթը» կիրառել են Մաքինի (Mackin)⁵ գործով: Միացյալ Թագավորությունը դիմել էր Միացյալ Նահանգներին Իռլանդական Հանրապետական բանակի անդամի հանձնման խնդրանքով, ով մեղադրվում էր Հյուսիսային Իռլանդիայում բրիտանացի զին-

1 Տե՛ս The Political Offense Exception: Is the United States-United Kingdom Supplementary Extradition Treaty the Beginning of the End? James J. Kinneally III, 1987, p. 211:

2 Տե՛ս In re Castioni, 1891, 1Q. B. 149, cited in James J. Kinneally:

3 Տե՛ս International Extradition Law and the Political Offense Exception: The Traditional Incidence Test as a Workable Reality, Rabia Anne Cebeci, 1988, p. 638, <http://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=ilr>:

4 Տե՛ս In re McMullen No. 3-78-1099 MG (N.D. Cal. May 11, 1979), Quinn v. Robinson, 783 F.2d 776 (9th Cir. 1986)

5 No. 80Cr. Misc. 1 (S.D.N.Y. Aug. 13, 1981), appeal dismissed, 668 F.2d 122 (2d Cir. 1981), cited in International Extradition Law and the Political Offense Exception: The Traditional Incidence Test as a Workable Reality, Rabia Anne Cebeci, 1988, p. 641:

վորի սպանության մեջ: Հանձնունը մերժվում է, քանի որ քաղաքական անկարգության, ինչպես նաև այդ անկարգության հետ հանցագործության կապը հաստատվում է: Հյուսիսային Իռլանդիայում առկա քաղաքական կոնֆլիկտը դատարանի կողմից բնութագրվում է որպես պետության նկատմամբ վերահսկողությանն ուղղված քաղաքական պայքար, իսկ սպանությունը առնչվել է այդ պայքարին:

4. «Շվեյցարական թեսթ»¹:

«Շվեյցարական թեսթ» մոտեցումը նույնպես, որպես քաղաքական հանցագործություն, ընդունում է հանցագործությունների «խառը» տեսակները: Գնահատվում է հանցագործության և նպատակին հասնելու համաչափությունը: «Համաչափությունը» գնահատելիս հաշվի է առնվում արդյոք կատարված արարքը պոտենցիալ նվազագույն մեթոդ է քաղաքական նպատակին հասնելու համար և արդյոք մասնավոր իրավունքների հնարավորինս չնչին խախտում է տեղի ունեցել: Սակայն այս վերջին պահանջը չի կարող բավարարվել, եթե արդյունքում սպանություն է արձանագրվել²:

Նման մոտեցմամբ քաղաքական բնույթի հանցագործության մեկնաբանություն է կատարվել Կավիչի, Բյելանովիչի և Արսենիևիչի (In re Kavic, Bjelanovic and Arsenijevic)³ գործով Շվեյցարիայի Դաշնային դատարանի կողմից:

Սույն գործով Հարավսլավիան դիմում է Շվեյցարիային իր երեք քաղաքացիներին հանձնելու խնդրանքով: Հարավսլավիայի այս քաղաքացիներն ինքնաթիռը սպասարկող անձնակազմի անդամներ էին, ովքեր շեղել էին ինքնաթիռի ուղղությունը դեպի Շվեյցարիա և դիմել են ապաստան ստանալու հայցով: Նրանք մեղադրվում էին տրանսպորտային միջոցի անվտանգությունը խաթարելու, գույքի շորթման համար: Հանձնունը մերժվում է քաղաքական հանցագործության հիմքով: Դատարանը նշում է. «Արարքի նպատակը և շարժառիթը, որի մեջ մեղադրվում էին անձինք, ուղղված էին նրան, որ թույլ տան նրանց փախուստի դիմել երկրից, որտեղ իշխող ռեժիմի հետ նրանք համաձայն չէին և որտեղ նրանք զգում էին, որ իրենց հետևում են ու ճնշված են... այս փաստն

1 St'u The Political Offense Exception: Is the United States-United Kingdom Supplementary Extradition Treaty the Beginning of the End? James J. Kinneally III, 1987, p. 210:

2 St'u http://www.refugee.org.nz/ChapterTwo.htm#N_38:

3 St'u Switzerland: Federal Court, 30 April 1952, cited at <http://www.refworld.org/docid/3ae6b7448.html>:

ինչպես թռիչքին, այնպես էլ կատարված հանցագործություններին քաղաքական որոշակի երանգ է տալիս»։ Հետադիմական պետություններում քաղաքական ընդդիմությունը ճնշված է, և իշխանության համար պայքարը, եթե նույնսիկ անհնար չէ սկսել, ապա գրեթե անհնար է գործնականում որևէ հաջողության հասնել։ Նրանք, ովքեր չեն ցանկանում ենթարկվել այդ ռեժիմին, ունեն միայն մեկ այլընտրանք՝ փախուստի դիմել այլ երկրներ։ Քաղաքական ճնշումներից փախչելուն ուղղված ավելի պասիվ վերաբերմունքը նույնքան կարևոր է ապաստանի հայցը բավարարելու համար, որքան իշխանության հասնելու ավելի ակտիվ գործողությունները։ Այս առումով նպատակին և դրան հասնելուն ուղղված միջոցների միջև հարաբերությունը պետք է այնպիսին լինի, որ նպատակի հետ կապված գաղափարներն այնքան արտահայտված լինեն, որ արդարացնեն մասնավոր գույքին վնաս հասցնելը։ Նման դեպքում հետադիմական պետությունից ազատություն ձեռք բերելը պետք է համարվի նման գաղափարախոսությունը։ Անկասկած կատարված արարքուն նպատակի և միջոցի միջև առկա է նման կապ, մի կողմից՝ ինքնաթիռի մյուս ուղևորներին հասցված վնասը մեծ չէր, իսկ մյուս կողմից՝ քաղաքական ազատության, նույնիսկ մեղադրյալի գոյության խնդիրն էր առկա, որի լուծմանը կարելի էր հասնել այս հանցագործությունները կատարելու միջոցով»։

Ներդրման օրենսդրությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ անձի հանձնման մասին խնդրանքի կատարումը կարող է մերժվել, եթե անձը, որի հանձնումը հայցվում է, հետապնդվում է քաղաքական, ռասայական կամ կրոնական շարժառիթներով։ ՀՀ օրենսդրությամբ հանձնումը մերժելու խտրականության հիմքերն ավելի սահմանափակ են, քան «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված հիմքերը, որով, ի թիվս ՀՀ օրենսդրությամբ նշված հիմքերի, նախատեսվում է նաև ազգությունը, իսկ ՄԱԿ-ի հանձնման մասին մոդելային պայմանագրով՝ նաև էթնիկ ծագումը, սեռը կամ ցանկացած այլ պատճառ։

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հանձնման մերժման հիմք է նախատեսվում սահմանված կարգով ՀՀ-ում քաղաքական ապաստանի իրավունք ստանալը։

Իսկ «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի քաղաքական

հանցագործությունների վերաբերյալ 3-րդ հոդվածի կապակցությամբ ՀՀ-ն կատարել է վերապահում՝ հայտարարելով՝ քանի որ ՀՀ-ի օրենքներով քաղաքական հանցագործությունների կամ քաղաքական հանցագործությունների հետ կապ ունեցող հանցագործությունների տեսակներ սահմանված չեն, ուստի այդպիսի հիմքերով հանձնման հարցում ստանալիս Հայաստանի Հանրապետությունը հանձնում կիրականացնի, երբ հարցման մեջ նշված հանցագործությունն այդպիսին է համարվում իր ընդհանուր քրեական օրենքով կամ ՀՀ-ի համար գործող միջազգային պայմանագրերով:

Եզրակացություն:

Այսպիսով, միջազգային չափանիշների համաձայն՝ անձի հանձնումը պետք է մերժել, երբ կան բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ սովորական քրեական հանցագործության համար հանձնման վերաբերյալ խնդրանքը ներկայացված է անձի ռասայի, կրոնի, ազգության կամ քաղաքական կարծիքի հետապնդման կամ պատժի նպատակով:

Փախստականների չվերադարձելիության սկզբունքի համաձայն՝ փախստականը չպետք է հանձնվի այն երկիր, որտեղ վերջինիս կյանքին կամ ազատությանը վտանգ կարող է սպառնալ ռասայի, կրոնի, ազգության, որոշակի սոցիալական խմբին անդամակցելու կամ քաղաքական կարծիքի պատճառով:

Ապաստանի հայցողների պարագայում չվերադարձելիության սկզբունքով պայմանավորված արգելվում է ապաստան հայցողի հանձնումն ապաստանի հարցով ողջ վարույթի ընթացքում:

§ 5. Non bis in idem հիմնարար սկզբունքի կիրառման հիմնախնդիրը

Ne bis in Idem-ը հիմնարար սկզբունք է, ըստ որի՝ ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված կամ արդարացված անձը չի կարող կրկին անգամ դատապարտվել նույն արարքի համար: Սույն սկզբունքը կիրառվում է ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային իրավունքում: Այն նաև, որպես առանձին մարդու իրավունք, ամրագրված է մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերում՝ «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում (14-րդ հոդվածի, 7-րդ կետ), «Մարդու իրավունքների և

հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրությունում (4-րդ հոդված, 1-ին կետ): Non bis in idem սկզբունքի ընդունումը միջազգային մակարդակում կարևոր մեխանիզմ է իրավագործության հետ առնչվող խնդիրները լուծելու համար: Այն նաև կարևոր հիմք է քրեական հարցերում համագործակցության վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի շրջանակում համագործակցությունը մերժելու համար:

Միջազգային իրավունքում նախատեսված չէ պարտադիր կանոն (jus cogens), որի համաձայն՝ non bis in idem սկզբունքը պետք է պահպանվի պետությունների կողմից: Այս սկզբունքի կիրառումը կախված է միջազգային պայմանագրերի բովանդակությունից¹:

Ներպետական մակարդակում սույն սկզբունքը կիրառվում է, երբ արդեն առկա է ներպետական դատական ատյանների կողմից ընդունված վերջնական դատավճիռ, որն արգելում է տվյալ պետության իշխանություններին կրկին անգամ անձին դատապարտել միևնույն փաստերի հիման վրա² :

Միջազգային մակարդակում միանշանակ պարզ չէ non bis in idem սկզբունքի կիրառումը³: Ոչ մի պետությանը, որի տարածքում տեղի է ունեցել հանցագործությունը, արգելված չէ քրեական գործ հարուցել կատարված հանցագործության փաստի առթիվ, այն պատճառով, որ այլ պետությունում արդեն հարուցվել է քրեական գործ: Այս մոտեցումը վկայում է ոչ միայն այն փաստը, որ քրեական հետապնդում հարուցելու իրավունքը պատմականորեն համարվել է ինքնիշխանության մաս, այլ նաև այն, որ հանցագործությունը լավագույնս կարող է ապացուցվել դրա կատարման վայրում: Այդ պատճառով թվում է, թե արդարացված չէ այդ պետության համար այլ պետություններում կայացված որոշումների պարտադիր լինելը, որտեղ որոշակի ապացույցների բացակայությունը կարող էր հանգեցնել անձի արդարացմանը կամ ոչ բավարար պատժատեսակի նշանակմանը⁴: Մյուս կողմից անարդարացի վերաբերմունք կարող է դրսևորվել մեղադրյալի նկատմամբ, եթե միևնույն հանցագործության համար մի քանի դատավճիռ կիրառվի: Դեռևս 1964 թվականին

1 St'u The transnational ne bis in idem principle in the EU Mutual recognition and equivalent protection of human rights, John A.E. Vervaele, p. 102, <https://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/viewFile/10/10>:

2 St'u Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition, para. 18:

3 St'u նույն տեղում, պարբ. 19:

4 St'u նույն տեղում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը բարձրացրել էր non bis in idem սկզբունքի այս խնդիրը, ինչն էլ հանգեցրել էր «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի ամրագրմանը¹: Սույն հոդվածի համաձայն՝ հանձնում չի կարող իրականացվել, եթե այն հանցագործության կամ հանցագործությունների համար, որոնց համար հանձնում է պահանջվում, հայցվող անձի նկատմամբ վերջնական դատապարտման որոշում է կայացվել հայցվող կողմի իրավասու մարմինների կողմից: Հանձնումը կարող է մերժվել, եթե հայցվող կողմի իրավասու մարմինները որոշել են կամ քրեական գործ չհարուցել կամ այն կարճել նույն հանցագործության կամ հանցագործությունների առնչությամբ:

Սույն հոդվածի առաջին նախադասությունը պարտադիր բնույթ է կրում, ներառում է այն դեպքը, երբ անձի վերաբերյալ արդեն վերջնական դատավճիռ է կայացվել, օրինակ՝ անձն արդարացվել է, ներվել կամ դատապարտվել է²: Հանձնումն այս դեպքում պետք է մերժել, քանի որ այլևս հնարավոր չէ նորից գործ հարուցել. կայացված դատավճիռը վերջնական օրինական ուժի մեջ է մտել (“res judicata”): «Վերջնական» բառն այս հոդվածում նշանակում է, որ բողոքարկման բոլոր միջոցները սպառվել են³:

«Հանձնման մասին» կոնվենցիայի վերը նշված 9-րդ հոդվածի երկրորդ նախադասությունը, որը ոչ պարտադիր բնույթ է կրում, վերաբերում է այն դեպքերին, երբ որոշում է կայացվել քրեական գործ չհարուցելու կամ կարճելու մասին, մասնավորապես, երբ որոշում է կայացվել քննություն իրականացնելու համար հիմքերի բացակայության վերաբերյալ(ordonnance de non-lieu):

Այս պարագայում հանձնումը կարող է մերժվել, սակայն նոր երևան եկած հանգամանքների դեպքում սույն մասը չի կարող կիրառվել և անձին պետք է հանձնեն, եթե հայցվող կողմը «Հանձնման մասին» կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն գործողությունների չի դիմել⁴ :

Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը non bis in idem սկզբունքի կիրառմամբ հանձնման մերժման այլընտրանքային հիմք է սահմանում: Սույն հոդվածի համաձայն՝ հայցվող կողմը կարող է մերժել հայցվող անձին հանձնել, եթե այդ կողմի իրավասու մարմինները նրա հանդեպ արդեն

1 Տե՛ս նույն տեղում:

2 Տե՛ս Explanatory Note to the European Convention on Extradition, Article 9:

3 Տե՛ս նույն տեղում:

4 Տե՛ս նույն տեղում:

գործ են հարուցել այն հանցագործության կամ հանցագործությունների համար, որոնց համար հանձնում է պահանջվում:

Երբ հայցվող կողմը ստանում է հանձնման մասին խնդրանք, դեռևս կարող է հայցվող անձի նկատմամբ գործ հարուցել, եթե հայցվող կողմի օրենսդրությամբ քննարկվող հանցագործության համար գործ իրավասու է հարուցել¹: Այնուհետև կողմը կարող է մերժել հանձնումը, սակայն պետք է քրեական գործ հարուցի, նախքան հանձնումը մերժելու մասին որոշումը:

«Չանձնման մասին» կոնվենցիայի համաձայն՝ *non bis in idem* սկզբունքը կիրառվում է միջպետական համատեքստում՝ հայցող և հայցվող պետությունների միջև, սակայն 1975 թվականին ընդունված կամընտիր արձանագրությամբ² Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը լրացվել է 2-րդ և 3-րդ կետերով, որոնց համաձայն՝ հաշվի են առնվում նաև երրորդ պետության կողմից ընդունված և օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռները:

Լրացված 2-րդ կետի համաձայն՝ անձի հանձնումը, որի նկատմամբ Կոնվենցիայի Պայմանավորվող կողմ հանդիսացող մի երրորդ պետության տարածքում կայացվել է վերջնական դատավճիռ այն հանցագործության կամ հանցագործությունների առնչությամբ, որոնց վերաբերյալ պահանջ էր ներկայացվել, չի կարող իրականացվել:

ա. եթե նրա նկատմամբ կայացվել է արդարացման դատավճիռ,

բ. եթե նրա նկատմամբ նշանակված ազատազրկումը կամ այլ պատիժը³ .

i. ամբողջությամբ ի կատար է ածվել,

ii. համաներման կամ ներման պատճառով մասամբ կամ ամբողջ-

1 Տե՛ս Explanatory Note to the European Convention on Extradition, Article 8:

2 Վավերացվել է Չայաստանի Չանրապետության կողմից 2003թ. դեկտեմբերի 18-ին:

3 Նման դատավճիռների դեպքում *ne bis in idem* սկզբունքի կիրառումը կարող էր հանգեցնել անընդունելի հետևանքների: Միայն այն փաստը, որ պետությունը քրեական գործ է հարուցել կարող էր այլ պետությունների կողմից տվյալ հանցագործության կապակցությամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու խոչընդոտ հանդիսանալ: Չանցագործությունների նվազեցմանն ուղղված պետությունների շահը պետք է հավասարակշռության մեջ դրվի անձի՝ կրկին անգամ չդատվելու իրավունքի հետ: Պայմանավորվող պետություններն այս հավասարակշռության զնահատման արդյունքում, արպես կանոն, որոշել են այլ պետության որոշումները համարել վերջնական օրինական ուժի մեջ մտած միայն երբ պաժատեսակը անձը կրել է կամ երբ ներում է շնորհվել (Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition):

ջությամբ ի կատար չի ածվել¹,

գ. եթե դատարանը նրան մեղավոր է ճանաչել՝ առանց պատիժ նշանակելու:

Լրացված 3-րդ կետի համաձայն՝ 2-րդ կետի բացառություն է նախատեսվում² այնուհանդերձ հանձնման հնարավորություն նախատեսելով՝

ա. եթե դատավճռի կայացման հիմքում ընկած հանցագործությունն ուղղված է եղել հայցող պետության տարածում հանրային կարգավիճակ ունեցող անձի, հաստատության կամ այլ օբյեկտի դեմ³,

բ. եթե դատավճիռը կայացվել է հայցող պետության տարածքում հանրային կարգավիճակ ունեցող անձի նկատմամբ,

գ. եթե դատավճռի կայացման հիմքում ընկած հանցագործությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ կատարվել է հայցող պետության տարածքում կամ նրա տարածք համարվող վայրում⁴:

Անհրաժեշտ է տարբերակել հայցվող պետությունում ընդունված դատավճիռները և պայմանավորվող երրորդ պետությունում ընդունված դատավճիռները: Non bis in idem սկզբունքը կիրառվում է, եթե հայցվող պետությունում դատավճիռները «վերջնական» են, իսկ երրորդ պետության պարագայում դրանք ոչ միայն պետք է վերջնական լինեն, այլ նաև բավարարեն կամընտիր արձանագրության վերը նշված 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված պահանջները:

Կամընտիր արձանագրությունը և Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածն առավել մեծ կարևորություն են հաղորդում հայցվող պետությունում կայացված դատավճիռներին, քան երրորդ պետությունների դատավճիռներին, քանի որ հայցվող պետության դատավճիռների պարագայում non bis in idem սկզբունքը կիրառվում է, նույնիսկ երբ դրանք ի կատար չեն ած-

1 Անհրաժեշտ է նշել, որ պետությունները պետք է սասանվեն հանձնման խնդրանքներ կայացնել, եթե պատժի միայն շատ փոքր մասը չի կրել անձը (Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition):

2 Այս հատուկ դեպքերում հանձնումը պարտադիր բնույթ չի կրում (Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition):

3 «ա» և «բ» կետերում նշված հանցագործությունների տեսակներ կարող են լինել պետական ծառայողի նկատմամբ բռնությունը («հանրային կարգավիճակ ունեցող անձ»), լրտեսությունը, («հանրային կարգավիճակ ունեցող հաստատություն»), կեղծում («այլ օբյեկտի դեմ») և կաշառք վերցնելը («հանրային կարգավիճակ ունեցող անձի նկատմամբ») (Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition):

4 Այս դրույթը կարևորում է տարածքային իրավագրության սկզբունքը, որը նաև ընդգծվում է Հանձնման մասին կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածում (Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition):

վել: Ավելին, 9-րդ հոդվածը հնարավորություն է տալիս մերժել հանձնումը, եթե որոշում է կայացվել հետապնդում չիրականացնել հայցվող պետությունում, մինչդեռ Արձանագրությունը չի անդրադառնում երրորդ պետություններում նման դեպքին¹:

Non bis in idem սկզբունքը ներառված է նաև քրեական գործերով դատական համագործակցության մասին կոնվենցիաներում, օրինակ՝ «Քրեական գործերով վարույթների փոխանցման մասին» 1972 թվականին ընդունված կոնվենցիայում² (3-6-րդ հոդվածներ), «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» ՄԱԿ-ի 2000 թվականին ընդունված կոնվենցիայում³ (15(5)-րդ հոդված):

Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածը սահմանում է. «*Եթե սույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ կետերի համաձայն՝ իր իրավասությունն իրականացնող Մասնակից Պետությունը ծանուցագիր է ստանում կամ այլ ձևով է սեղեկանում այն մասին, որ մեկ կամ մի քանի այլ Մասնակից Պետությունները մեղքություն, քրեական հետաքննություն կամ դատաքննություն են իրականացնում միևնույն արարքի կադակցությամբ, առաջ այդ Մասնակից Պետությունների իրավադատ մարմինները դատաքննություն են իրականացնում միմյանց հետ խորհրդակցություններ են անցկացնում իրենց գործողությունների համակարգման նպատակով*»:

Non bis in idem սկզբունքին անդրադարձ է կատարվել մի շարք գործերով կայացված վճիռներում: Ստորև ներկայացվում են Եվրոպական միության արդարադատության դատարանի և Իտալիայի սահմանադրական դատարանի որոշումները⁴:

ԵՄ արդարադատության դատարանի կողմից քննված Բոեհրինգերի (Boehringer) գործում դիմողը դատարան էր դիմել՝ ակնկալելով որոշում, որ Եվրոպական հանձնաժողովն իրեն Եվրոպական միության մրցակցության մասին օրենսդրությունը խախտելու համար տուգանք չնշանակի, քանի որ նա նույն արարքի համար ԱՄՆ-ում արդեն վճարել էր տուգանք: Դատարանը, սակայն, առանձին չանդրադարձավ ne bis in idem սկզբունքի կիրառմանը միջազգային իրավունքում կամ Եվրոպական միությունում, քանի որ գտավ, որ այդ երկու դեպքում էլ միևնույն

1 St' u Explanatory Note to the Additional Protocol to the European Convention on Extradition, para. 24:

2 Վավերացվել է ԳԳ-ի կողմից 2004թ. դեկտեմբերի 17-ին:

3 Վավերացվել է ԳԳ-ի կողմից 2003թ. հունիսի 1-ին:

4 Տվյալ գործերին հղում է կատարվում այստեղ. “Ne Bis in Idem in International Law” Gerard Conway, 2003, p. 230, http://cj.md/uploads/Ne_Bis_in_Idem_in_International_Law.pdf

արարքները տեղի չէին ունեցել: Սակայն դատախազը (Advocate General) non bis in idem սկզբունքի վերաբերյալ նշել է. «ԵՄ 6 անդամ պետություններից 4-ը սկզբունքորեն ընդունում են դատավճիռների վերջնական օրինական ուժի մեջ մտնելու (res judicata) կանխարգելիչ դերը, որը թույլ չի տալիս վարույթ հարուցել, եթե օտարերկրյա պետության կողմից քրեական գործով արդեն կայացվել է դատավճիռ: Սակայն այս պետություններից երեք պետությունում՝ Բելգիայում, Ֆրանսիայում և Լյուքսեմբուրգում, non bis in idem սկզբունքը կիրառվում է միայն, երբ հանցագործությունն ամբողջությամբ կատարվել է այլ պետությունում: Փաստորեն, e be in idem կանոնը չի գործում, երբ քրեական գործերով իրավազորությունը հիմնվում է տարածքային իրավազորության վրա «..Միակ բացառությունը Նիդեռլանդներն են, որտեղ այս սկզբունքը կիրառվում է առանց վերապահումների...»¹:

1967 թվականին Իտալիայի Սահմանադրական դատարանը² որոշում է կայացնում, ըստ որի՝ այլ պետության կողմից կայացված դատավճռի պարագայում նոր քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, երբ տարբեր պետություններում մարդու արարքի սոցիալական և իրավական-քաղաքական գնահատականը միևնույնն է կամ համարժեք³:

Որոշակի զուգահեռներ կարող են կատարվել Իտալիայի ՍԴ-ի կողմից առաջարկված «միևնույն կամ համարժեք լինելու պահանջի» և «երկակի հանցավորության» միջև: Վերջինիս համաձայն՝ հայցվող պետությունն անձին հանձնելու պարտավորություն ունի, երբ հանձնման հայցը վերաբերում է այնպիսի հանցագործությանը, որը հանցագործություն է համարվում նաև հայցվող պետությունում: Ուստի երկակի հանցավորության կանոնը կարող է որոշակիորեն համեմատվել Իտալիայի ՍԴ-ի կողմից առաջարկված հանցագործությանը տրվող «միևնույն» գնահատականի պահանջին⁴:

Նմանատիպ որոշում է կայացվել նաև անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգ ունեցող պետությունում՝ Կանադայի Գերագույն դատարա-

1 Տե՛ս նույն տեղում:

2 Տե՛ս Corte Costituzionale of 18 April 1967, No. 48 (1967) 3 Rivista Di Diritto Internazionale Privato E Processuale 580, cited in “Ne Bis in Idem in International Law” Gerard Conway, 2003, p. 231:

3 Տե՛ս The case is cited in “Ne Bis in Idem in International Law” Gerard Conway, 2003, p. 231:

4 Տե՛ս նույն տեղում

նի (Supreme Court) կողմից: Ռ-ն ընդդեմ Վան Ռասելի (R. v. Van Rassel)¹ գործով դատարանը նշել է, որ անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգ ունեցող պետություններն ընդունել են, որ երկակի հանցավորությունը կարող է կիրառվել այն դեպքերում, երբ տարբեր պետություններում հանցագործությունները միևնույնն են:

Այսպիսով, հանձնման վերաբերյալ միջազգային իրավունքում երկակի հանցավորության պահանջը վկայում է, թե ինչպես կարող է միջազգային մակարդակում «միևնույնը» լինելու մոտեցումը non bis in idem սկզբունքի կիրառման դեպքում բավարարվել²:

Մեկ այլ գործով, Մեծ Բրիտանիայի դատարանը (Westminster Magistrates Court) ³ 2011 թվականին ընդունված որոշմամբ կիրառեց non bis in idem սկզբունքը: Ըստ տվյալ գործի փաստական հանգամանքների՝ Կ-ն 1995թ.-ին ձերբակալվել էր Նիդեռլանդների օդանավակայանում: Նրա մոտ թմրանյութ էր հայնաբերվել: Նա մեղավոր էր ճանաչվել Նիդեռլանդների դատարանի կողմից և դատապարտվել էր 12 ամսվա ազատազրկման: Հաշվի առնելով մի շարք մեղմացուցիչ հանգամանքներ՝ այն, որ Կ-ն հանցագործությունը կատարելու ժամանակ 19 տարեկան էր, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկի գերբնակեցումը, Կ-ն փաստացի իր պատժի կրեց միայն 7 օր, որից հետո ազատ արձակվեց և արտաքսվեց Նիդեռլանդներից: Երեք տարի անց վերադառնալու արգելք դրվեց: 1995 թվականի դեկտեմբերին Կ-ին Լեհաստանում ձերբակալում են և ազատազրկում միևնույն հանցագործության համար: Լեհաստանն այդ ժամանակ Շենգենյան համաձայնագրի կողմ չէր, և Լեհաստանի քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ այն փաստը, որ դատավճիռը կայացվել է այլ պետությունում, խոչընդոտ չէր անձին Լեհաստանում կրկին հետապնդման չենթարկելու համար:

Կ-ին միևնույն արարքի համար Վարչակազմի առաջին ատյանի դատարանը մեղավոր ճանաչեց և դատապարտեց 3 տարվա ազատազրկման, սակայն պատժի կիրառումը հետաձգվեց և 2006 թվականին Կ-ն մեկնում է Մեծ Բրիտանիա, որտեղ Եվրոպական ձերբակալման ծանուցագրի (European Arrest Warrant) մասին փաստաթղթի հիման վրա 2011 թվականին ձերբակալվեց:

1 Տե՛ս 3 [1990] 1 Supreme Court Reports (Can.) 225, cited in “Ne Bis in Idem in International Law” Gerard Conway, 2003, p. 232:

2 Տե՛ս Ibid, p. 234:

3 Սույն գործի մասին մանրամասն տեղեկություն կարելի է գտնել այս կայքում՝ <http://jfthcrime.co.uk/extradition-success-in-double-jeopardy-case/>:

Դատարանը որոշեց, որ Կ-ի հանձնումը պետք է մերժվի հետևյալ պատճառաբանությամբ.

1. Նրան ձեռքարկվել էին և կալանավորել Նիդեռլանդներում իր կողմից կատարված հանցագործության համար:
2. Նրան ազատ են արձակել առանց լրացուցիչ պայմանի, որ նա պետք է պատիժը չկրածմասը պետք է կրի Նիդեռլանդներում:
3. Նիդեռլանդներում վերջնական պատժի ժամկետի մեջ հաշվարկվել էր կալանավորման ժամկետը: Նրա պայմանական վաղաժամկետ ազատման և Նիդեռլանդներից արտաքսման պատճառն էական չէ: Դա Նիդեռլանդների համապատասխան մարմինների որոշումն էր, որը պայմանավորված չէր դատապարտյալի որևէ գործողությամբ: Արդարացի կլինի նշել, որ նա կրել է Նիդեռլանդների դատարանի կողմից նշանակված ողջ պատիժը:

Միաժամանակ հաստատված է այն, որ Կ-ն դատապարտվել և կրել է իր պատիժը Նիդեռլանդներում Եվրոպական ձեռքարկվման ժամուցման մասին փաստաթղթի համաձայն: Ուստի նույն արարքի համար կրկնակի անգամ չդատապարտվելու սկզբունքից ելնելով՝ Կ-ի հանձնումը պետք է մերժել¹:

Այս գործով Դատարանը հղում է կատարում վարչական դատարանի կողմից կայացված Գերմանիան ընդդեմ Ալթունի (Germany v Altun (2011) EWHC 397 (Admin)), գործին, որն որոշակի նույնական փաստական հանգամանքներ ուներ: Տվյալ գործը վերաբերում էր անձին ՄԲ-ի կողմից Գերմանիային հանձնելուն: Ալթունը ծնվել էր Թուրքիայում, ազգությամբ քուրդ էր և մեղադրվում էր Գերմանիայում 1996 թվականին զինված հարձակմամբ հաձշտակություն կատարելու մեջ:

Նա Գերմանիայից փախուստի էր դիմել Թուրքիա: Թուրքիայի օրենսդրությամբ արգելված էր սեփական քաղաքացիների հանձնումը, սակայն կարող էր այլ երկրում կատարված հանցագործության համար քրեական գործ հարուցվել: Ալթունն ընդունում է իր մեղքը, սակայն նրա նկատմամբ կիրառվում է համաներում և դատարանից անմիջապես ազատ է արձակվում: Միաժամանակ անհասկանալի էր, թե ինչ հանգամանքներում էր նման որոշում կայացվել, սակայն Ալթունը 2001 թվականին ազատ է արձակվում՝ 14 ամիս կալանավորվելուց հետո: Նա մեկնում է Միացյալ Թագավորություն և ստանում փախստականի կարգավիճակ:

Համբուրգի դատախազությունը Եվրոպական ձեռքարկվման ծա-

1 Տե՛ս <http://jfhrcrime.co.uk/extradition-success-in-double-jeopardy-case/>:

նուցման մասին փաստաթղթի հիման վրա դիմել է ՄԲ-ին՝ անձին հանձնելու խնդրանքով: ՄԲ-ի առաջին ատյանի դատարանը եզրակացնում է, որ Թուրքիայում նա արդեն կրել է իր պատիժը և նրան չեն կարող հանձնել նույն արարքի համար կրկին անգամ չդատապարտվելու հիմքով:

Non bis in idem սկզբունքը նախատեսված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածով: Սույն հոդվածի մեկնաբանման վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպերը հիմնականում անդրադարձել են idem-ի սահմանմանը¹: Այն հարցի հետ կապված, թե նույնն են արդյոք այն արարքները, որոնց կատարման մեջ դիմողը մեղադրվում է, Ֆրանց Ֆիշերն ընդդեմ Ավստրիայի (Franz Fischer v. Austria)² որոշմամբ Դատարանը մեկնաբանում է՝ դիմողի՝ նույն վարքագծի վրա մոտեցումը: Այսինքն՝ կարևորն արարքն է, այլ ոչ այն, թե այդ արարքն ինչպես է որակվում օրենքով (idem factum): Ֆրանց Ֆիշերը՝ Ավստրիայի քաղաքացին, ալկոհոլի ազդեցությամբ տրանսպորտային միջոց վարելիս վրաերթի է ենթարկել հեծանվորդին, ով արդյունքում մահացել է: Նա առանց որևէ օգնություն տրամադրելու լքել է վթարի վայրը և միայն հաջորդ օրն է ներկայացել ոստիկանություն: Նա մեղավոր է ճանաչվում և դատապարտվում 20 օրվա ազատազրկման՝ վարչական օրենսգրքի համաձայն: Դատարանը քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ անզգույշ սպանություն կատարելու համար դատապարտում է նրան 6 ամսվա ազատազրկման: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ խախտվել է 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը, քանի որ միևնույն արարքի համար անձն երկու անգամ է դատապարտվել և պատժվել: Ալկոհոլի ազդեցությամբ տրանսպորտային միջոց վարելու վերաբերյալ դրույթը ճանապարհային երթևեկության կանոնների համաձայն և քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով նախատեսված հատուկ հանգամանքներն էականորեն միմյանցից չեն տարբերվում:

Պետությունը չի կարող ներպետական օրենսդրությամբ դասակարգել սանկցիաներն այնպես, որ խուսափի non bis in idem սկզբունքը կիրառելուց: Այլ կերպ ասած՝ պետությունները չեն կարող կամայականորեն զանցանքները դասակարգել որպես վարչական, այլ ոչ թե՛ քրեական հանցագործությունների շարքը՝ դուրս թողնելով n non bis in idem

1 St'u The transnational ne bis in idem principle in the EU Mutual recognition and equivalent protection of human rights* John A.E. Vervaele, p. 102, <https://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/viewFile/10/10>:

2 St'u Franz Fisher v. Austria, application No.37950/97, 29 May 2001:

սկզբունքի շրջանակից¹: Նույն վարքագծի/արարքի հիման վրա մեկնաբանման մոտեցումը Եվրոպական դատարանը կիրառել է նաև Ջոլոտուխինն ընդդեմ Ռուսաստանի (Zolotukhin v Russia)² գործով կայացված վճռով:

Եվրոպական դատարանը միայն ներպետական մակարդակում ունի *bis in idem* սկզբունքի կիրառմանն է անդրադառնում և միջազգային մակարդակում այդ սկզբունքի մեկնաբանում չի կատարել: Նույն կերպ, նաև «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 7-րդ կետը վերաբերում է միայն ներպետական իրավական կարգավորումների շրջանակում իրավունքի կիրարկմանը³: Միևնույն ժամանակ Եվրոպական դատարանի նախադեպերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ *bis in idem* սկզբունքը վերաբերում է ոչ միայն կրկնակի պատժին, այլ նաև՝ կրկնակի հետապնդմանը⁴:

«Հանձնման մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն՝ «նույն արարքը» որոշելիս նույնպես հաշվի է առնվում փաստը, այլ՝ ոչ թե այդ վարքագիծն ինչպես է որակվում օրենքով⁵ :

Ներդրական օրենսդրությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 488-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ անձի հանձնման մասին օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի խնդրանքի կատարումը մերժվում է, եթե անձի նկատմամբ նույն արարքի համար արդեն իսկ կայացվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ կամ գործով վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում: ՀՀ օրենսդրությամբ չի նախատեսվում հանձնման մերժում այն դեպքում, երբ ՀՀ իրավասու մարմինները հանձնման ենթակա անձի նկատմամբ գործ են հարուցել այն հանցագործության համար, որի կատարման համար

1 St' u Grande Stevens and Others v. Italy, 4 March 2014, Application Nos nos. 18640/10, 18647/10, 18663/10, 18668/10 and 18698/10:

2 St' u Zolotukhin v Russia, Grand Chamber, 10 February 2009, appl. no. 14939/03:

3 1987թ. նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ Մարդու իրավունքների կոմիտեն նշել է, որ 14 (7)-րդ հոդվածը չի կիրառվում այլ պետությունների կողմից կայացված վերջնական օրինական ուժի մեջ մտած որոշումների

4 The transnational *ne bis in idem* principle in the EU Mutual recognition and equivalent protection of human rights, John A.E. Vervaele, 2005, p. 102, file:///C:/Users/user/Downloads/Ne_bis_in_idem_and%20Human%20rights.pdf

5 St' u Explanatory note to the Additional Protocol European Convention on Extradition, para. 18:

անձը պահանջվում է: Նման հնարավորության, սակայն, սահմանված է «Հանձնման մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն, որի վերաբերյալ ՀՀ-ն վերապահում չի կատարել:

Եզրակացություն:

Non bis in idem սկզբունքը կարևոր ընթացակարգային երաշխիք է: Այն ապահովում է, որ պետությունների ռեսուրսները մեկ անգամ գործի դրվեն անձի հետապնդում իրականացնելիս, որն երկակի ազդեցություն է ունենում. մի կողմից՝ հետապնդումը պետք է հնարավորինս լիարժեք իրականացվի, մյուս կողմից՝ անձին չեն կարող մի քանի անգամ հետապնդման ենթարկել կամ պատիժ կիրառել միևնույն արարքի համար:

Միջազգային իրավունքի համատեքստում այս սկզբունքը կիրառվում է, երբ այն ամրագրված է համապատասխան միջազգային պայմանագրով: «Հանձնման մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով նախատեսվում է այս սկզբունքը, որը նաև արտացոլված է ՀՀ ներպետական օրենսդրությունում:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՀԱՆՁՆՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հանձնումը միջազգային պրակտիկայում համարվում է հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցներից մեկը, որն ուղղակիորեն կապված է այնպիսի հիմնարար հասկացությունների հետ, ինչպիսիք են մարդու իրավունքները, քաղաքացիությունը, պետության իրավազորությունը և այլն: Այս առումով միջազգային հանրությունը նշանակալի տեղ է հատկացնում այդ ինստիտուտի իրավական հիմքերի նախատեսմանը:

Հարկ է նշել, որ պետությունների համագործակցությունը միջազգային-իրավական համագործակցության ոլորտում պետք է իրականացվի միջազգային օրինականության ռեժիմում՝ միջազգային-իրավական, ինչպես նաև ներպետական օրենսդրության նորմերի կիրառմամբ, սակայն ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը երկար ժամանակ չէր սահմանում հանձնման գործընթացը կարգավորող բավարար դրույթներ, և ներպետական օրենսդրությամբ փաստացի չէր կարգավորվում այլ պետությունների կողմից հետախուզվող և ՀՀ-ում հայտնաբերված անձանց ձերբակալման, հանձնման նպատակով կալանավորելու, հանձնման ենթակա անձի իրավունքներն ու ազատություններն ապահովելու, օտարերկրյա պետության իրավապահ մարմինների կողմից ստացված հանձնման միջնորդությունները քննարկելու հարցը:

ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 54 և 54¹ գլուխների, «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքի և այլ օրենքների համապատասխան հոդվածներով հիմնականում սահմանված են անձի հանձնման մասին այն ընդհանուր դրույթները, որոնք նախատեսված են ՀՀ-ի կողմից վավերացված միջազգային երկկողմ և բազմակողմ փաստաթղթերով, սակայն դրանցով, ըստ էության, չէին կարգավորվում անձին հանձնման նպատակով կալանավորելու, կալանքի տակ պահելու կարգն ու ժամկետները, ինչպես նաև հանձնման ինստիտուտի հետ կապված մի շարք այլ հարցեր:

Հանձնման վերաբերյալ օտարերկրյա պետությունների օրենսդ-

րության ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս հավաստել, որ ԱՊՀ մասնակից պետությունների կամ օտարերկրյա այլ պետությունների ներպետական օրենսդրությամբ (քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթների կամ առանձին օրենքների տեսքով) մանրամասն սահմանված են հանձնման գործընթացը կարգավորող դրույթները, որոնք առաջին հերթին նախատեսում են այդ ոլորտում մարդու իրավունքների պաշտպանության ապահովման երաշխիքներ, ինչպես նաև բավականին դյուրին են դարձնում միջազգային փաստաթղթերով նախատեսված հանձնման գործընթացը:

Հանձնման գործընթացը կարգավորող դրույթների բացակայությունը պրակտիկայում լուրջ բարդություններ էր առաջացնում: Այսպես, օտարերկրյա պետությունների կողմից հետախուզվող և ՀՀ-ում «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 22.01.1993թ. Մինսկի կոնվենցիայով ու 28.03.1997թ. արձանագրությամբ նախատեսված կարգով հայտնաբերված անձանց ձերբակալման պահից օտարերկրյա պետության իրավասու դատարանի որոշման օրինակի հիման վրա անձը տեղափոխվում էր ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկ՝ 40 օր ժամկետով, ինչպես նախատեսված է հանցագործություն կատարած անձանց հանձնման հարցը կարգավորող միջազգային պայմանագրերով:

ՀՀ օրենսդրությունը չէր նախատեսում «էքստրադիցիոն կալանք» հասկացությունը, իսկ 40-օրյա ժամկետը սովորաբար բավարար չէր հայցող կողմի իրավապահ մարմինների կողմից հանձնման մասին միջնորդությունը ստանալու, «էքստրադիցիոն ստուգում» իրականացնելու, այն է՝ միջնորդությունը ստանալու պահից համապատասխան ուսումնասիրություն կատարելու, ներպետական և միջազգային օրենսդրության դրույթների համադրման, անհրաժեշտ հարցումների կատարման, ինչպես նաև համապատասխան որոշում կայացնելու, անձի փաստացի հանձնումն իրականացնելու համար: Հանձնման ոլորտում որոշակի բարդություններ էին առաջանում նաև «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 22.01.1993թ. Մինսկի կոնվենցիայի և «Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի կողմ հանդիսացող օտարերկրյա պետությունների կողմից հետախուզվող անձանց Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հայտնաբերելիս, երբ անհրաժեշտություն էր

առաջանում նրանց քրեակատարողական հիմնարկ տեղափոխել, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համաձայն՝ «Եթե ձերբակալված անձը ձերբակալման պահից 72 ժամվա ընթացքում դատարանի որոշմամբ չի կալանավորվում, ապա նա ենթակա է անհապաղ ազատ արձակման»: Մինչդեռ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէր օտարերկրյա պետությունների կողմից հետախուզվող անձանց կալանավորելու (դատարան ներկայացնելու) առանձին ընթացակարգ: 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով փոփոխված Սահմանադրության 27-րդ հոդվածը սահմանում է անձին ազատությունից զրկելու պայմանները և կարգը: Սահմանվորապես, նույն հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը, որպես անձնական ազատությունից զրկելու հիմք, թվարկում է անձի անօրինական մուտքը Հայաստանի Հանրապետություն կանխելու կամ անձին արտաքսելու կամ այլ պետության հանձնելու նպատակով:

Ավելին, հաճախ հանձնման մասին միջնորդությունը բավարարելուց հետո հանձնման ենթակա անձը հանձնման մասին որոշումները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդածի համաձայն՝ բողոքարկում էր ՀՀ վերաքննիչ քրեական և վճռաբեկ դատարան, և այդ ընթացքում նրան կալանքի տակ պահելու հիմքերն ու ժամկետները թե՛ ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ, և թե՛ միջազգային պայամանագրերով նախատեսված չէին, որով էլ պայմանավորվում էր բազմաթիվ բողոքների ներկայացումը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանավորումը, գրավը կիրառվում են միայն դատարանի որոշմամբ՝ քննիչի կամ դատախազի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռնությամբ՝ դատարանում քրեական գործը քննելիս: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 141-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ կալանավորվածներին պահելու վայրի վարչակազմը պարտավոր է անհապաղ ազատ արձակել առանց դատարանի համապատասխան որոշման կալանավորված, ինչպես նաև դատարանի որոշմամբ կալանքի տակ պահելու սահմանված ժամկետը լրացած անձանց: Այս դեպքում ևս օրենքը չէր հստակեցնում՝ արդյոք անհրաժեշտ է ունենալ Հայաստանի Հանրապետության դատարանի կողմից կայացված որոշում, թե այլ պետության դատարանի կողմից կայացված որոշումը հանձնման գործընթացում կարող է բավարար համարվել՝ հանձնումը պահանջվող անձի վերաբերյալ որոշման քննարկման և վերջնական որոշման

կայացման նպատակով նախաէքստրադիցիոն կալանքի տակ պահելու պարագայում:

Քննարկվող խնդրի վերաբերյալ առկա են ՀՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների երկու տարբեր որոշումներ:

Այսպես. *Տաջիկստանի Հանրապետության իրավադատական մարմինների կողմից ՏՀ փեական օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» կետի (խարդախություն կատարված խոշոր չափերով) հասկանալիներով հետախուզվող Թ. Վ-ն ՀՀ սարածֆում էֆսրադիցիոն կալանքի սակ է դասակարգվել Տաջիկստանի Հանրապետության Խոսչունի քաղաքի Կուրգան-Տյուրքե ֆադաֆի դատարանի 29.06.2010թ. կողմից խափանման միջոցը կալանավորում ընտրելու մասին որոշման հիման վրա: Թ. Վարդանյանի դատարանը բողոք է ներկայացրել Երևան ֆադաֆի Կենտրոն և Նորֆ-Մարազ վարչական քաղաքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ կալանքի սակ դասակարգելու անօրինական ճանաչելու և նրան կալանքից ազատ արձակելու նպատակով: Դատարանը 03.09.2010թ. որոշմամբ հիմնավորել է, որ դատարանի բողոքն անհիմն է և ենթակա է մերժման, քանի որ Թ. Վ-ն ՀՀ սարածֆում կալանավորվել և դասակարգվել է կալանքի սակ օրինական կարգով:*

Այնուամենայնիվ ժամանակահատվածում (2010թ.) Ռուսաստանի Դաշնության իրավադատական մարմինների կողմից ՌԴ փեական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» կետի (քննության տառադրված, մի խումբ անձանց հետ նախնական համաձայնությամբ խոշոր չափերով շահույթ) հասկանալիներով հետախուզվող Թ. Մ-ն ՀՀ սարածֆում էֆսրադիցիոն կալանքի սակ է դասակարգվել ՌԴ Նովոզոնոկի մարզի Նովոզոնոկ ֆադաֆի դատարանի կալանավորումը որդես խափանման միջոց ընտրելու մասին 04.07.2009թ. որոշման հիման վրա: Թ. Մ-ի դատարանը բողոք է ներկայացրել Երևան ֆադաֆի Երեբունի և Նուբարաշեն վարչական քաղաքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ կալանքի սակ դասակարգելու անօրինական ճանաչելու նպատակով: Թ.Մ-ին կալանավորելու և կալանքի սակ դասակարգելու հանգամանակները քննության առնելով՝ հիշյալ դատարանը գտել է, որ դատարանը է կալանավորումը որդես խափանման միջոց ընտրելու մասին ՀՀ իրավասու դատարանի որոշում՝ արձանագրելով, որ խախտվել է Թ. Մ-ի ազատության իրավունքը՝ այն է փեականադատական հիմնարկը դատարանը եր ձերբակալման դատարանի 72 ժամ լրանալուց հետո նրան անհատադ ազատ արձակել, քանի որ առկա էր ՀՀ իրավասու դատարանի կողմից կայացված համադատաստան դատարան ակտ՝ կալանավորման

որոշում: Իր որոշմամբ դատարանը նաև առաջարկել է նման դատազայում դեկավարվել ՀՀ ԲԻԵՄԻՆԻՍԻԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒՅՄԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՈՒՅՄԱՆ ԴԱԽԱՏԵՍՎԱԾ ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԴՐՈՒՅՑՆԵՐՈՎ:

Սակայն, հարկ է նշել, որ օտարերկրյա պետության իրավապահ մարմինների կողմից հետախուզվող անձին անհապաղ դատավորի մոտ տանելը և 30-40 օրյա կալանավորումն ապահովելով՝ չլուծվեց հանձնման ոլորտում ՀՀ օրենսդրության հիմնական բացը՝ էքստրադիցիոն կալանքի բացակայությունը: 30-40-օրյա ժամկետը սովորաբար բավարար չէր լինում հայցող կողմի իրավապահ մարմինների կողմից հանձնման մասին միջնորդությունը ստանալու և էքստրադիցիոն ստուգում իրականացնելու համար:

«էքստրադիցիոն կալանք» հասկացությունը ավելի լայն է, քան 30-40 օրյա՝ «ժամանակավոր կալանավորումը»: Եթե ժամանակավոր կալանավորումը նախատեսված է օտարերկրյա պետության կողմից ներկայացվող հանձնման միջնորդության և հանձնման գործընթացում անհրաժեշտ փաստաթղթերի ստացման համար, ապա էքստրադիցիոն կալանքը նախատեսված է էքստրադիցիոն ստուգում իրականացնելու՝ միջնորդությունը ստանալու պահից համապատասխան ուսումնասիրություն կատարելու, ներպետական և միջազգային օրենսդրության դրույթների համադրման, անհրաժեշտ հարցումների կատարման, որի ավարտից հետո համապատասխան որոշում կայացնելու, այն սահմանված կարգով բողոքարկելու հնարավորություն ընձեռելու և անձի փաստացի հանձնումն իրականացնելու համար:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ հանձնման ոլորտում նմանատիպ խնդիրների բախվել են նաև ԱՊՀ մասնակից մյուս պետությունների իրավապահ մարմինները: Արդյունքում առկա են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի քանի նախադեպային որոշումներ, երբ դատարանն արձանագրել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետով սահմանված դրույթի (հանձնման նպատակով կալանավորում) խախտում:

Սուղաճեմկոն ընդդեմ Ուկրաինայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դեռևս 2008թ. նշել է, որ «[...] քրեական դատավարության օրենսգրքում և ցանկացած այլ նորմատիվ ակտերում, նույնիսկ հղումի ձևով, բացակայում են հանձնման նպատակով անձին կալանքի տակ պահելու ընթացակարգ նախատեսող իրավական

դրույթները: Գերագույն դատարանը տեղյակ է եղել այդ խնդրի վերաբերյալ և փորձել է այն լուծել իր [...] որոշմամբ: Նա ստորադաս դատարաններին հորդորել է հանձնման ընթացակարգում կիրառել քրեական դատավարության օրենսգրքի որոշ դրույթներ: Այնուամենայնիվ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ինքնին այդպիսի հնարավորություն չի նախատեսում՝ հստակ նշելով, որ խափանման միջոցները պետք է կիրառվեն կասկածյալի, մեղադրյալի կամ դատապարտյալի նկատմամբ: [...]»:

Չնայած Ուկրաինայի գերագույն դատարանի նշված մեկնաբանություններին՝ այնուհանդերձ նշված գործով դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ «[...] ուկրաինական օրենսդրությունը չի նախատեսում բավականաչափ հստակ և կանխատեսելի ընթացակարգի կիրառում, որպեսզի հաղթահարվի հանձնման կապակցությամբ կալանքի տակ պահելու կամայականության վտանգը [...]»:

Էքստրադիցիոն կալանքի և էքստրադիցիոն ստուգման հնարավորության բացակայությունը հանձնման ոլորտում անլուծելի խնդիրներ էր առաջացնում:

Այսպես, օրինակ՝ Իսրայելի Թագավորության իրավադատական մարմինների կողմից Իսրայելի Թագավորության ֆրեական օրենսգրքի 74,248.1-րդ հոդվածի (ժառուռակական խարդախություն) և 250.1«5ա»-րդ հոդվածի (կեղծարարության ժառուռակական հանցանք) հասկանիչներով հետախուզվող Ն.Դ-ն հայտնաբերվել և ձերբակալվել էր ՀՀ իրավադատական մարմինների կողմից: 05.11.2011թ. միջնորդություն է ներկայացվել Երևան ֆաղափ Կենտրոն և Նորֆ-Սարազ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նրա նկատմամբ 40 օր ժամկետով կալանավորում կիրառելու նդատակով: Դատարանի 06.11.2011թ. որոշմամբ միջնորդությունը բավարարվել է մասամբ՝ 18 օր ժամկետով: Դատարանի 21.11.2011թ. որոշմամբ Ն. Դ-ի նկատմամբ խափանման միջոց ընտրված կալանավորման ժամկետը երկարացվել է 12 օր ժամկետով՝ մինչև 03.12.2011թ.: Այդ ընթացքում Իսրայելի Թագավորության իրավադատական մարմիններից սացվել էր հանձնման միջնորդության էլեկտրոնային արքերակը, որում նշվում էր, որ փաթեթի բնօրինակը ուղարկվել է փոստով: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հիշյալ միջնորդության բնօրինակը ՀՀ գլխավոր դատախազությունում սահմանված ժամկետում չէր սացվել՝ դատարանի 03.12.2011թ. որոշմամբ անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին դատախազի միջնորդությունը մերժվել էր, և կալանքի ժամկետը լրանալուն դեռ Ն.Դ-ն ազատ էր արձակվել կալանքից: Դատարանը նշել է, որ ՀՀ

և օտարերկրյա ղեռնության միջև միջազգային տայմանագրի առկայության դեռևս անձի հանձնման հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորող ՀՀ փրեական դատարանության օրենսգրքի 54-րդ գլխում առկա չէ հանձնման նդատակով անձին արգելանքի վերցնելու և անազատության մեջ տակելու տատատա իրավական կարգավորում, այդ թվում՝ հղում ՀՀ փրեական դատարանության օրենսգրքի այլ դրույթների: Վերոգրյալից հետևում է, որ «Հանձնման մասին» եվրոտական կոնվենցիայով նախատեսված ժամանակավոր արգելանքի վերցնելու առավելագույն ժամկետը՝ մեկ ամիսը լրանալուց հետո հանձնման նդատակով անձը չի կարող արգելանքի վերցվել և տակելու անազատության մեջ, քանի որ հիշյալ կոնվենցիայով և ՀՀ փրեական դատարանության օրենսգրքով հանձնման նդատակով անձին արգելանքի վերցնելու և անազատության մեջ տակելու որևէ այլ ընթացակարգ նախատեսված չէ: Հակառակ տայմաններում անձին ազատությունից զրկելը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների տատակության մասին» եվրոտական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի հիման վրա ձևավորված նախադետային իրավունքի իմաստով կոնվենցիայի կամայականություն:

Վերը նշված օրինակը վկայում է, որ ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը չէր սահմանում անձին հանձնման նպատակով կալանավորելու, իսկ հետագայում նաև կալանավորման ժամկետը երկարացնելու հնարավորություն, որով խոչընդոտվում էր լիարժեք էքստրադիցիոն ստուգում իրականացնելու և հանձնման ենթակա անձի փաստացի հանձնումն իրականացնելը: Համաձայն միջազգային իրավունքի՝ հանձնման ենթակա են այն անձինք, ովքեր հետախուզվում են հայցող կողմի իրավասու մարմինների կողմից հարուցված քրեական գործով քրեական հետապնդման ենթարկելու, ինչպես նաև՝ համապատասխան դատարանի կողմից կայացված դատավճռի ի կատար ածման նպատակով: Այսինքն՝ հանձնումը կարող է իրականացվել թե՛ մինչդատական, և՛ թե դատական վարույթի գործերով, ինչպես նաև դատավճռի ի կատար ածման նպատակով:

Ինչպես օտարերկրյա պետությունների, այնպես էլ ՀՀ օրենսդրությամբ հստակ տարանջատվում են հանձնման միջնորդությունը քննարկող մարմինները:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի համաձայն՝ «[...] Հայաստանի Հանրապետության տարածքում զգնվող անձի նկատմամբ՝

- 1) *հանձնման թույլտվության կամ հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումներն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը, եթե գործը զսնվում է մինչդասական վարույթում,*
- 2) *հանձնումը մերժելու վերաբերյալ որոշումն ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարը, եթե գործը զսնվում է դասական վարույթի ընթացքում, ինչդեպ նաև այն դեղմում, երբ սվյալ անձի վերաբերյալ կա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ»:*

Տվյալ դրույթի առկայության, ինչպես նաև ձերբակալված անձանց դատավորի մոտ տանելու և օտարերկրյա իրավասու մարմնի կողմից տրված կալանավորման մասին որոշումը վերահաստատելու պրակտիկան ձևավորելու պարագայում առաջացել էր այն հարցը, թե որ գերատեսչությունն է (ՀՀ դատախազություն, ՀՀ արդարադատության նախարարություն) իրավասու հիշյալ միջնորդությամբ դատարան դիմելու հարցում:

ՀՀ տարածքից դուրս հանցագործություն կատարած օտարերկրյա պետության իրավապահ մարմինների կողմից հետախուզվող անձանց ձերբակալման և կալանավորման դեպքում խնդրահարույց էր նաև վերջիններիս պաշտպանի և թարգմանչի ապահովման, ինչպես նաև արգելանքի տակ գտնվելիս տեսակցելու թույլտվության հարցերը: ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է հիշյալ հարցերը միայն ՀՀ իրավապահ մարմինների վարույթում քննվող գործերով, սակայն բացակայում էր համապատասխան կարգավորումը հանձնման նպատակով ձերբակալված և կալանավորված անձանց պարագայում: Արդյունքում միջնորդության քննարկման ընթացքում դատարանում առաջանում էին խնդիրներ անձին պատշաճ կերպով պաշտպանով և թարգմանչով ապահովելու հարցում:

Հայտնի է, որ «ՀՀ քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք է բերվում ծնունդով», 10-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «ՀՀ քաղաքացի են ճանաչվում ՀՀ-ից դուրս բնակվող ծագումով հայ նախնին ՀԽՍՀ այն քաղաքացիները, ովքեր ձեռք չեն բերել այլ պետության քաղաքացիություն», 13¹-րդ հոդվածի համաձայն՝ «ՀՀ երկքաղաքացի է համարվում այն անձը, որը ՀՀ քաղաքացիությունից բացի, ունի նաև այլ պետության (երկրների) քաղաքացիություն:

Տվյալ պարագայում խնդիրն այն է, որ սույն օրենքի դրույթների վեր-

լուծության համաձայն՝ միայն ԱՎԿ անձնագրային համակարգի ավտոմատացված համալիր պահոցում անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկությունների բացակայությունը և ՀՀ քաղաքացու անձնագրով չփաստաթղթավորվելու հանգամանքը դեռ հիմք չեն եզրահանգելու, որ անձը չի համարվում ՀՀ քաղաքացի: Այդ կապակցությամբ հարկ է նշել Ռուսաստանի Դաշնության և Ուկրաինայի համապատասխան մարմինների կողմից կիրառվող դրական փորձը, ըստ որի՝ միգրացիոն ծառայությունները, ներկայացված փաստաթղթերի համաձայն, հանձնման միջնորդությունը քննարկող մարմին տրամադրում են հիմնավորված եզրակացություն՝ հստակ հայտնելով քաղաքացի հանդիսանալու կամ չհանդիսանալու հիմքերը, որը վճռական նշանակություն ունի հիմնավորված որոշում կայացնելու համար:

Պրակտիկայում հաճախ հանդիպող այս խնդիրների կարգավորման նպատակով, թերևս, 19.03.2012թ. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը լրացվեց 478¹, 478², 478³, 478⁴ հոդվածներով, որոնք ապահովում են մարդու սահմանադրական և կոնվենցիոն իրավունքներն երաշխավորող հանձնման ընթացակարգը:

Մասնավորապես՝ լրացումները նախատեսում են ՀՀ տարածքից դուրս հանցագործություն կատարած անձանց ձերբակալման, ժամանակավոր կալանավորման, հանձնելու նպատակով կալանավորման կարգերը, ինչպես նաև սահմանում է արգելանքի վերցված անձանց իրավունքները՝ դրույթներ, որոնց բացակայությունը նպաստում էր հանձնման ոլորտում մարդու իրավունքների խախտումներին:

Հատկանշական է այն, որ կատարված լրացումների համաձայն՝ վերոհիշյալ կալանավորման կարգերը տարածվում են նաև ՀՀ տարածքից դուրս ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած ՀՀ քաղաքացիների վրա՝ քրեական գործով վարույթը ՀՀ փոխանցելու նպատակով: Եթե նախկինում կալանքի տակ գտնվող անձի ՀՀ քաղաքացիությունը հիմնավորելու դեպքում վերջինս ազատ էր արձակվում արգելանքից (քանի որ ենթակա չէր հանձնման), և փաստացի հանցագործության մեջ մեղադրվող անձը հայտնվում էր ազատության մեջ՝ մինչև օտարերկրա պետության իրավապահ մարմնից քրեական գործի ստանալը, ապա օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ տարածքից դուրս ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած ՀՀ քաղաքացիները նույնպես կարող են պահվել արգելանքի տակ՝ մինչև օտարերկրա պետության իրավասու մարմնի կողմից քրեա-

կան հետապնդում իրականացնելու մասին միջնորդություն ուղարկելը:

Ընթացակարգը կանոնակարգելու նպատակով իրավասու մարմիններից պահանջվել է ՀՀ տարածքից դուրս հանցագործություն կատարած անձանց ձերբակալելու դեպքում անձի ձերբակալման մասին անհապաղ հաղորդում ներկայացնել ՀՀ գլխավոր դատախազություն՝ կից ներկայացնելով անձին բերման ենթարկելու մասին արձանագրությունը, ձերբակալման մասին արձանագրությունը, ձերբակալվածի անձը հաստատող փաստթղթերի պատճենները, արգելանքի վերցված անձի դատավարական իրավունքները հետաքննության մարմնի կողմից բացատրված լինելու մասին արձանագրությունը, որում ձերբակալված անձի կողմից համապատասխան գրառմամբ արտահայտված կլինի պաշտպան ունենալու, պաշտպանից հրաժարվելու և ինքնուրույն պաշտպանվելու վերջինիս կամարտահայտությունը, դրանով պայմանավորված՝ անհրաժեշտության դեպքում պաշտպան ներգրավելու մասին որոշումը, քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող անձանց իրավունքներն ապահովելու նպատակով արգելանքի վերցնելու պահից անհապաղ թարգմանիչ և պաշտպան ներգրավելու մասին որոշումները, ինչպես նաև օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի՝ անձին ժամանակավոր կալանավորելու մասին միջնորդությունը և որոշումը: Բացի դրանից, պահանջվել է արգելանքի վերցված անձին տրամադրել ձերբակալման մասին արձանագրության, ինչպես նաև օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի՝ անձին ժամանակավոր կալանավորելու մասին միջնորդության և որոշման պատճենները՝ այդ մասին կազմելով համապատասխան արձանագրություն, իսկ քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող անձանց վերը նշված փաստաթղթերի պատճենները տրամադրել այն լեզվով, որին նրանք տիրապետում են:

ՀՀ քաղաքացիների հայտնաբերման և քրեական գործի ստացման գործընթացում փաստացի չկարգավորված է մնում այն անձանց կարգավիճակը, որոնց նկատմամբ օտարերկրյա պետության իրավապահ մարմինների կողմից հարուցվել են քրեական գործեր, իսկ հետագայում տվյալ անձինք հայտնաբերվել են ՀՀ-ում, հանդիսանում են երկքաղաքացի և, հետևաբար, համաձայն ՀՀ Սահմանադրության, ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ ենթակա չեն հանձնման:

Սովորաբար պետությունների ներպետական օրենսդրությունը նախատեսում է քրեական հետապնդում իրականացնելու նպատակով հա-

րուցված քրեական գործի փոխանցում օտարերկրյա պետության իրավապահ մարմիններին միայն այն դեպքում, երբ մեղադրյալը հանդիսանում է տվյալ օտարերկրյա պետության քաղաքացի:

Սակայն միջազգային իրավական պրակտիկայում լինում են դեպքեր, երբ հայտնաբերված անձինք հանդիսանում են երկքաղաքացի: Նման դեպքերում քրեական գործի փոխանցում, համաձայն ներպետական և միջազգային օրենսդրության, չի նախատեսվում: Վիճակագրական տվյալները վկայում են այն մասին, որ սովորաբար նման իրավիճակ առաջանում է ՀՀ և ՌԴ քաղաքացիություն ունեցող անձանց հետ:

Այսպես, ՌԴ գլխավոր դատախազության հետ համագործակցության ընթացքում ձևավորվել է քրեական գործերի նյութերի պատճենների փոխանցման և արդյունքների մասին հայտնելու պրակտիկա: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մեղադրյալը հանդիսանում է միաժամանակ ՀՀ և ՌԴ քաղաքացի, ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի համաձայն, ՌԴ քաղաքացու վերաբերյալ քրեական գործը՝ քրեական հետապնդում իրականացնելու միջնորդությամբ, ՀՀ իրավապահ մարմիններին ուղարկել հնարավոր չէ:

Քրեական գործերի նյութերի պատճենների (կամ դրանց հիման վրա ՀՀ-ում քրեական գործ հարուցելուց հետո) նախաքննության ավարտից հետո քրեական գործի պատճեններն ուղարկած պետության իրավասու մարմինն ներկայացվում է քրեական հետապնդման արդյունքների մասին տեղեկություն և վերջնական որոշման պատճենը՝ հետագայում նույն արարքի համար տվյալ անձի նկատմամբ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության համընդհանուր սկզբունքն ապահովելու նպատակով:

Այս պրակտիկան դեռևս լայն տարածում չունի, որի արդյունքում ՀՀ տարածքում հայտնաբերված երկքաղաքացիները մնում են հետախուզման մեջ՝ զրկված քաղաքացիական իրավունքներն իրականացնելու, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացու անձնագրով փաստաթղթավորվելու, աշխատանքի ընդունվելու և այլ հնարավորություններից:

Օտարերկրյա պետության տարածքում հայտնաբերված ՀՀ իրավապահ մարմինների կողմից հետախուզվող անձանց հանձնման գործընթացում խնդրահարույց է մնում նաև «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 22.01.1993թ. Մինսկի կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների պահպանումը:

Հողվածը հստակ սահմանում է, որ «Առանց հարցվող Պայմանավորվող կողմի համաձայնության՝ հանձնված անձին չի կարելի փրեական ղառասխանասվության կամ ղառսժի ենթարկել մինչև հանձնելը նրա կասարած այն հանցագործության համար, որի կաղակցությամբ նա չի հանձնվել»:

Սակայն բազմաթիվ են այն դեպքերը, երբ անձին էտապավորելուց, քրեական գործի վարույթը վերսկսելուց, դատավարական գործողություններն ավարտելուց և գործը մեղադրական եզրակացությամբ դատարան ուղարկելուց հետո դատաքննության ընթացքում՝ պատիժ սահմանելիս կիրառվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի (Պատժի նշանակում հանցանքների համակցությամբ) և 67-րդ հոդվածի (Պատժի նշանակում դատավճիռների համակցությամբ) դրույթները, այն դեպքում, երբ համակցվող հանցանքը կատարվել է օտարերկրյա պետության (հանձնող կողմի) տարածքում, կամ համակցվող պատիժը նշանակվել է օտարերկրյա պետության (հանձնող կողմի) իրավասու դատարանի կողմից՝ նախքան էտատապավորելը:

Մինսկի կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածի խախտման արդյունքում ստացվում է խախտումները վերացնելու մասին հայցվող կողմի (հանձնող պետության) պահանջը:

Հանձնման գործընթացում խնդիրներ են առաջանում նաև ՀՀ իրավապահ մարմիններին ժամանակավոր հանձնված անձանց վերադարձնելու դեպքում:

«Հանձնման մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 19-րդ հոդվածը (հետաձգվող կամ պայմանական հանձնում) նշում է, որ «1. Հայցվող կողմը կարող է հանձնման հարցման վերաբերյալ իր որոշումը կայացնելուց հետո հետաձգել հայցվող անձի հանձնումը, որդեսզի այդ կողմը կարողանա փրեական գործ հարուցել նրա նկատմամբ, իսկ եթե նա արդեն դատաղարսվել է, որդեսզի նա կարողանա իր ղառսժիը կրել այդ կողմի տարածքում այն հանցագործության համար, որը տարբեր է հանձնման համար ղառհանջվող հանցագործությունից: 2. Հայցվող կողմը կարող է հայցվող անձի հանձնումը հետաձգելու փոխարեն ժամանակավորաղես հանձնել նրան հայցող կողմին՝ կողմերի միջեւ փոխաղարձ համաձայնությամբ սահմանված ղայմանների համաձայն»:

«Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» Մինսկի կոնվենցիայի 64-րդ հոդվածը (ժամանակավորաղես հանձնելը) նշում է, որ «1.

Եթե 63-րդ հոդվածով նախատեսված հանձնման հեսաձգումը կարող է հանգեցնել ֆրեական հեսադրման վաղեմության ժամկետն անցնելուն կամ վնաս դատարանի ֆունկցիաները, անձը, որի հանձնումը դատարանում է, միջնորդությանը կարող է հանձնվել ժամանակավորապես: 2. Ժամանակավոր հանձնված անձը լիցիտ է վերադարձվի ֆրեական գործով այն գործողության կատարումից հետո, որի համար նա հանձնվել էր, բայց ոչ ուժ, քան հանձնելու օրվանից 3 ամսվա ընթացքում: Հիմնավորված դեմքերում ժամկետը կարող է երկարաձգվել»:

Այսինքն, եթե անձը, ում հանձնումը պահանջվում է, հայցվող կողմի տարածքում ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության կամ նրա նկատմամբ նշանակվել է ազատագրկման ձևով երկարատև պատիժ, ապա նա կարող է հանձնվել հայցող կողմին ժամանակավոր սկզբունքով՝ իրականացվող քրեական հետապնդմանը չխոչընդոտելու և տուժողներին արդարադատության իրավունք ընձեռելու նպատակով: Ժամանակավոր հանձնումն անձին հնարավորություն է տալիս ներկա գտնվել իր նկատմամբ մեղադրանք առաջադրելու ժամանակ, ինչպես նաև բողոքարկելու իր վերաբերյալ կայացված դատավարական որոշումներն ու դատավճիռը, որից հետո հետ վերադարձվել հայցվող պետությանը՝ սկզբնական պատիժը կրելու նպատակով: Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ ժամանակավոր հանձնումը համարվում է արդյունավետ գործընթաց, որի շնորհիվ նվազում է ձգձգվող դատաքննությունների թիվը դրանից բխող բոլոր հետևանքներով:

Սակայն գործնականում առաջացող խնդիրները խոչընդոտում են ժամանակավոր հանձնման բնականոն գործընթացին: ՀՀ իրավապահ մարմիններին հանձնված անձի նկատմամբ քրեական գործի վարույթը վերսկսելուց, նախաքննություն իրականացնելուց և դատարան ուղարկելուց հետո առաջանում են խնդիրներ դատաքննության միստերը տարբեր հիմքերով հետաձգելու պատճառով:

Լինում են նաև դեպքեր, երբ ամբաստանյալը և նրա ազգականները դիմումներ են միջնորդություններ են ներկայացնում դատախազություն և դատարան՝ անձին այլևս հետ չվերադարձնելու խնդրանքով և ամեն կերպ խոչընդոտում դատաքննությանը: Արդյունքում անձը՝ վերջնաժամկետը մոտենալուն պես, հետ է վերադարձվում հանձնող կողմին՝ զրկվելով դատավճիռը բողոքարկելու իր իրավունքից:

Պետք է նշել, որ խնդրահարույց է շարունակում մնալ ՀՀ-ում հայտնաբերված այն ՀՀ քաղաքացիների կարգավիճակը, որոնց նկատմամբ

ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի հիմքով կայացվում է հեռակա դատավճիռ: Նրանք փաստացի մնում են ՀՀ տարածքում, քանի որ քաղաքացիության հիմքով ենթակա չեն հանձնման այլ պետությունների իրավապահ մարմիններին:

Այսպես՝ 11.06.2009թ. ՀՀ ոստիկանության Մաճսոցի բաժնի աշխատակիցների կողմից ձերբակալվել է ՌԴ Դոնի-Ռոստովի մարզի Չալսիր ֆաղափի դասարանի կողմից ՌԴ ֆրեական օրենսգրքի 231 հոդվածի 1-ին մասի և 228-րդ հոդվածի 1-ին մասի հասկանիչներով հետախուզման մեջ զսնվող Արմեն Երջանիկի Մխիթարյանը: Քաղաքացիության հիմքով Ա.Ս-ի հանձնումը ՌԴ մեծել է, և նա ազատ է արձակվել՝ շարունակելով մնալ ՌԴ իրավադատ մարմինների կողմից հետախուզման մեջ: Նման դեպքերը, ցավոք, բազմաթիվ են:

Հեռակա կայացված դատավճիռների ՀՀ տարածքում ի կատար ածման բնագավառում ծագում են անհաղթահարելի խոչընդոտներ, քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ դատավճռի հեռակա կայացման ինստիտուտ չի նախատեսվում, ինչը հնարավոր չի դարձնում անձի նկատմամբ հեռակա կայացված դատավճռի համապատասխանեցումը և ի կատար ածման ապահովումը: Նման իրավական անկատարության արդյունքում նշված անձինք տասնամյակներով հայտնաբերումից հետո շարունակում են մնալ միջազգային հետախուզման մեջ, չեն կարողանում ՀՀ քաղաքացու անձնագիր ստանալ և իրականացնել քաղաքացիաիրավական այլ գործարքներ, ամուսնություն գրանցել, հայրություն ճանաչել և այլ հարցեր՝ ապարդյուն դիմումներով հեղեղելով իրավապահ մարմիններին:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ հանձնման ինստիտուտի հիմնախնդիրները բազմազան են և փոխկապակցված, որոնց արդյունավետ լուծման համար անհրաժեշտ է իրավական, կազմակերպական միջոցառումների համալիր իրականացում, ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային մակարդակներում:

